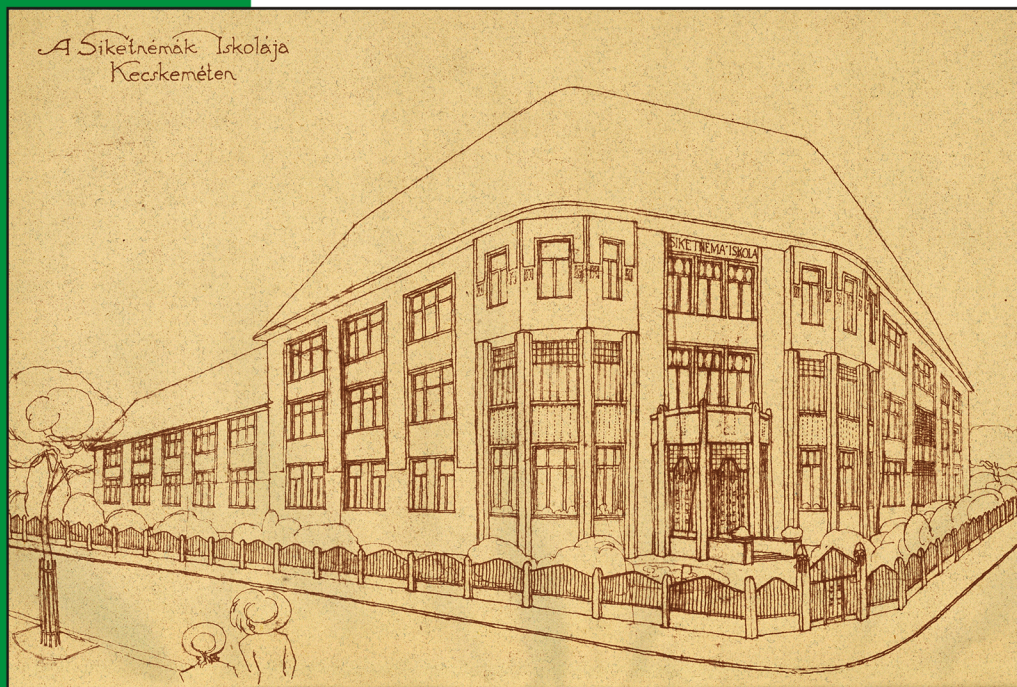

Bács-Kiskun megye múltjából

é v k ö n y v

BÁCS-KISKUN MEGYE MÚLTJÁBÓL
28.

A kötetet kiadta:

BÁCS-KISKUN
MEGYEI
LEVÉLTÁRA

A kötet szerzői:
Ádám András, Gönczi Gergő,
Hlbocsányi Norbert, Iványosi-Szabó Tibor, Szabó Bence,
Tánczos-Szabó Ágota, Tóth Szilárd

Szerkesztő:
Dr. Gyenesei József

Lektor:
Szabó Attila

Korrektúra:
Tánczos-Szabó Ágota

Tipográfia:
Mudri Andor

ISSN 1217-6869

Felelős kiadó:
Dr. Gyenesei József
levéltár-igazgató

BÁCS-KISKUN MEGYE
MÚLTJÁBÓL
28.

Kecskemét, 2020

TANULMÁNYOK

KECSKEMÉT TÁRSADALMA AZ 1725. ÉVI NYILVÁNTARTÁSOK ALAPJÁN

I. Bevezető

Szakmai körökben eddig még mellőzött és jelentős történelmi forrás feldolgozásának fontosságát aligha kell bizonygatni. Most mégis célszerű a szokásoktól eltérni, mivel több ok is indokolja az elemzést és annak publikálását. Az egyik mindenképpen az, hogy Buda visszafoglalása után ebben a térségben rendkívüli változások mentek végbe. Ennek a folyamatnak azonban csak a közjogi kereteit dolgozták fel igazán alaposan. Az alföldi mezővárosok fejlődését formáló tényezők számottevő része még feltárára vár. Ez az állítás a szabadságharcot közvetlenül követő évtizedekre különösen helytálló. A másik indok: Kecskemét forrásai lehetővé teszik, hogy a kora újkor utolsó fél évszázadának és a 18. század egészének gazdasági és társadalmi változásait részleteiben is bemutassuk. A 17. századi nyilvántartások alapján több tucatnyi elemzés készült már el, és a következő évszázadból is féltucatnyi elemzés áll rendelkezésünkre.¹ Az első kettő között azonban fél évszázadnyi űr található. Így éppen a több évtizedes háborúskodást követő mélypontból, szinte letargiából történő kilábolásról nincsenek szervesen illeszkedő ismereteink. Az 1725 körül készült városi nyilvántartások alapján azonban lehetőségünk van arra, hogy a teljes homályt oszlassuk. Ez részben már meg is történt, hisz a mezőváros szabadságharc utáni *gazdasági* talpra állásáról egy háromívnyi feldolgozás már elkészült.² Ennek az elemzésnek pedig az a célja, hogy annak kiegészítéseként egy mezővárosi társadalomnak a szabadságharc utáni újjászerveződését és gyarapodását mutassa be. Ezek birtokában, ismeretében nyílik lehetőség arra, hogy Magyarország legnépesebb mezővárosának kb. két évszázados gazdasági és társadalmi fejlődését tucatnyi, azonos szempontok alapján készült, részletes feldolgozás alapján meg lehessen rajzolni. Ez azért is fontos lenne, mivel így nemcsak az alföldi, hanem az egész ország mezővárosi fejlődésének alaposabb megismerése is lehetővé válna.

1 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1985/b. 159–320., 1987. 105–140., 1989/a. 59–132., 1989/b. I. rész, 1707. 133–182., II. rész, 1757. 183–248., III. rész, 1780. 249–324., 1994. 320.

2 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 2016. 42.

Szomorú tapasztalat, hogy a korábbi századok történelmében az egyes tájak, az egyes települések távolról sem jelentőségüknek, az ország fejlődésében betöltött szerepüknek megfelelő súllyal jelennek meg. Ennek elsődleges oka nem a kutatók és a történetírók részrehajlása, hanem az utókorra maradt írott források és tárgyi emlékek hézagossága, esetenként pedig azok teljes hiánya. Természetesen a szubjektív tényezők is közreműködnek. A korábbi évszázadokban a kollektív tudatban leginkább rögzült témák vonzották mind a kutatók, mind pedig az érdeklődők figyelmét. Az utóbbi évtizedekben pedig a „nagy” évfordulók sora irányítja, sőt határozza meg – nemcsak a történetírás terén – a kutatások témáját, hanem a publikálási lehetőségeket és a közérdeklődés irányítását egyaránt. Ezekről az „aktualitásoktól” eltérő események, korok legtöbbször csak alárendelt szerepet kapnak. Ezek ismeretében nem kell csodálkoznunk, ha az egyes korok sajátosságának feltárásában, az egyes események ismeretében indokolatlan eltérések jelentek meg. Pedig szinte mindenki számára nyilvánvaló, hogy ez a lassan szélsőségessé váló gyakorlat sem egészségesnek nem mondható, sem pedig a kiegyensúlyozott tudományos gyarapodást nem szolgálja. Ezért tapasztaljuk olykor, hogy olyan korszakok, időszakok is hosszú időre kiesnek az érdeklődés és még inkább a kutatás köréből, amelyek számottevő forrással rendelkeznek. E feldolgozás nem valamely évfordulóhoz kapcsolódik, hanem a magyar történetírás kevésbé közkedvelt időszakát, egyik békés, hosszú folyamatának a kezdetét érinti.

Az említett okok mellett előfordul az is, hogy a kortársak, később pedig a történészek figyelmét a kiemelkedően nagy, a meghatározó politikai-katonai események nemcsak a folyamatuk alatti kevésbé látványos gazdasági és társadalmi változásokról terelik el, hanem gyakorta a lezárolásuk utáni évekről és évtizedekről is. Különösen igaz ez, ha több olyan politikai-katonai esemény követi egymást néhány évtizeden belül, amelyek hosszú időre meghatározóvá váltak. Esetünkben a török kiűzése, az ország területi egységének – csaknem teljes – helyreállítása, a magyar nemesség megújuló rendi sérelmei, illetve az orvoslásuk érdekében vívott szabadságharc és annak sikertelensége feltétlenül ezek közé tartozik. Tekintettel arra, hogy a békekötés erősen megosztotta a kor politikai erőit, a következményekkel kapcsolatos tárgyilagos szembenézés szükségszerűen elmaradt. A későbbi évtizedekben kibontakozó „kuruc romantika” pedig – mellőzve az igen komoly gazdasági és társadalmi hatásokat – ritkán tudott túllépni a közjogi állapotok vizsgálatán, amely figyelmének központjában állt. A hosszú időre bemerevedett kuruc és labanc mentalitás pedig a történelmi folyamatok értékelésére vállalkozók sorait is évtizedekre egymással szembe állította. Talán ennek is lett következménye, hogy máig sincs összegezve: leghosszabb szabadságharcunk közel egy évtizedének megpróbáltatásai miként hatottak az egyes országrészekre, tájegységekre, településekre, milyen anyagi és személyi áldozatot követeltek tőlük.

Éppen ezért csak sejtéseink lehetnek, miként lábaltak ki az egyes települések, a kisebb és nagyobb tájegységek sokszor végzetes kimerültségükből, olykor letargikus állapotukból. A részletek tárgyilagos feltárásának hiányában az országos történetíráson belül is a valóságról olykor hangzatos jelzőkkel terelték el a figyelmet. Ezek között a *szabadság* hiányának, később pedig a „félgyarmati létnek” az emlegetése – sok jogos kérdést lefedve és elkenve – vált a leginkább kedveltté. Ezekkel indokolni lehetett minden gazdasági, társadalmi lemaradást, és főként el lehetett terelni a figyelmet a magyar rendek zsákutcás törekvéseinek következményeiről.³

A nagy katonai és politikai sorsfordulók után a 18. század derekán jelentkezett egy újabb, kétségtelenül rendkívül fontos folyamat a betelepítések formájában. Ezek az Alföld nagy részét az országos átlagnál is jobban, mélyebben érintették. A Duna–Tisza közén és a Nagykovácsban pedig ezt a folyamatot tovább színezte a jászkunok megváltkozása (*redemptio*), újabb településeik létrehozása. Ráadásul ezeket megelőzte egy nagyon figyelemre méltó belső migráció. Ezek többségét azonban részleteikben is elfogadhatóan ismerjük. A közbülső évtizedekről viszont sok esetben nagyon hézagosság az ismereteink.

*

Kétségtelen, hogy minden átfogó nyilvántartás rendkívül hasznos adatsorokat őriz keletkezésének időpontjából az egyes települések létéről, állapotáról. Gazdasági potenciáljukról, társadalmi munkamegosztásuk szintjéről és társadalmuk rétegződéséről a legösszetettebb és leginkább szerves anyagot kétségtelenül a dicajegyzékek révén kapjuk. Ezek a nyilvántartások nemcsak a település minden gazdájának családi állapotát rögzítik, hanem elfogadható pontossággal dokumentálják minden család adóalapját, minden háztartás rendelkezésére álló, birtokában lévő termelési eszközök, termelőerők feleségeit és az esetek többségében ezek mértékét is.⁴ Együttesen pedig lehetővé teszik, hogy körültekintő statisztikai módszerekkel, eszközökkel az egész közösség gazdaságáról és társadalmáról állíthassunk össze rendkívül sokrétű és

3 A legnagyobb visszatartó erő azonban kétségtelenül az volt, hogy a helytörténeti anyagok feldolgozása nagyon hézagosság és esetleges.

4 A levéltári anyag kizárólag a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárából való. MNL BKML IV. 1504/m. Kecskemét város Tanácsának iratai. Összeírások (IV. 1504/m.). A dica-jegyzék – a közelmúltban végzett paginálás alapján – a 371–421. oldalakon található. Ezt egy két lapra terjedő, különálló összesítő egészíti ki. – A jegyzék címdalán a megfogalmazás: „Anno 1725 Die 7-a Decembris facta est Conscriptio per Perill[us]tr[issimos] D[ominos] V[ice]comit[atem] Stephan[um] Farkas et Michael[em] Jeszenszky Judlium”. – A jegyzék elején: „Első Tizedbeli Gazdák”. Tehát a nyilvántartás csak a város *gazdáinak* az adóalapját rögzítette.

minden más nyilvántartás lehetőségeit meghaladó pontosságú adatsorokat. Így segítségükkel az esetek többségében komoly demográfiai ismeretekhez is juthatunk. A részletek számbavételével pedig a település igazgatásának egy-egy sajátosságáról is szerezhethünk további ismereteket.

Ezen elemzés elsődleges alapjául szolgáló jegyzék a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában található. Az 1725. december 7. dátummal ellátott nyilvántartást a megye által kiküldött Farkas István és Jeszenszky Mihály készítette, pontosabban hitelesítette. A jegyzéket a város 8 tizede alapján tagolták. A nemesekre vonatkozó adatokat a jegyzék végén külön rögzítették. A ránk maradt irat tisztázatnak tekinthető. Végig azonos személy kézírásával készült. Érdemi betoldások nem lelhetők fel benne. Mindössze néhány számot írtak át, de ezeket csak a másolás során elkövetett hibák kijavításának tekinthetjük. A neveket és az adatokat szorosán egymás alatt rögzítették. Minden egyes nevet – valószínűleg az adatok utólagos ellenőrzése, egyeztetése során – aláhúztak. A család- és személyneveket a magyar adminisztráció szokásainak megfelelően írták. Csekély kivételtől eltekintve jól olvashatók, igazán bizonytalan olvasat nincs. A számok tisztán kivehetőek, csupán néhány elírás retusálása okoz kisebb zavart. A számoszlopok ugyan csak jól elkülönülnek. Feldolgozásuk érdemi nehézség nélkül történhet.

Az összeírás fejlécében 28 rovatot találunk. Ezek megszővegezése latin nyelven történt. A legelső rovatban – bár ezt a fejlécben külön nem nevezték – a családfők, háztartásfők neve található. A 2. és a 4. rovat címének fordítása, értelmezése rövid magyarázatot kíván. Az előbbi a „hospites uxorati” (nős gazdák), az utóbbi az „inquilini” (zsellérek) formában lelhető fel az összeírásban. A város teljes jogú gazdáit már Zsigmond király 1423. évi kiváltságlevele is – akkor még részben más értelemben – hospesként említi. A későbbi oklevelek az „oppidum” és lakosságának alapvető közjogi meghatározása során következetesen a „hospes” kifejezést használják.⁵ A 17. századi helyi nyilvántartásokban, peres iratokban stb. ez minden esetben a *telkes gazda* értelemben tűnik fel. Gazdának nevezték a környező mezővárosokban évtizedeken át mindazokat, akiknek saját telkük és rajta házuk volt.

Az „inquilinus”, a zsellér rovatban ebben az összeírásban mindössze a 7. tizedben az első két személy található. A rovátkák behúzását azonban akár tévedésnek, egyszerű „elírásnak” is tekinthetnénk. Bede Mihályt előbb a „Hospites uxorati” rovatban jelölték, majd ezt áthúzva írhatták az „Inquilini” rovatba. Szőke Jánost azonban minden kétséget kizáróan zsellérnek minősítették. Pedig mindketten nemcsak egy-egy vagyonos famíliához tartoztak, hanem az előző években a város vezető testületének választott

5 A hospesjog lényegesen bővebb, mint ami az átlagos jobbágyokat a 14–15. században megillette.

tagjai voltak. A talányt még növeli az a tény, hogy a közel nyolcszáz fő adatát rögzítő *összesítőben* ismét kizárólag ők ketten találhatók a zsellérek között. Az sem lehetetlen, hogy időközben gazdaságuk irányítását átengedték fiuknak, és hozzájuk költözve már nem saját házukban, telkükön laktak. Ezeket figyelembe véve sem szólhatunk ezen jegyzék alapján a városban élő sok száz zsellér, inquilinus pontos számáról és vagyoni rétegződéséről.

Az egyes tizedek lakosainak adatait jól elkülönítve – de nem mindig új oldalon kezdve – rögzítették. Az összeírás végén az adatokat külön lapon összegezték. A tisztázat alapján úgy tűnik, hogy a kun pusztákon megtermelt gabonák összesítése itt csak hely hiányában maradt el.

A nemesek adatait – miként erre már utaltunk – ebben az *összesítőben* is külön rögzítették.

A legnagyobb gondot azonban az jelenti, hogy bár a dicajegyzék birtokunkban van ugyan, de nem áll rendelkezésünkre az a kulcs, amely alapján meg lehetne határozni, hogy egy-egy vagyontárgy mennyisége, tömege hány dicának, hány adóegységnek felelt meg. Ennek hiányában pedig a vagyoni csoportok meghatározása igen kockázatos. Szerencsénkre rendelkezésünkre áll az ez évi városi adólajstrom is, amely e gond áthidalását gyakorlatilag lehetővé teszi.

Ez a másik igen fontos nyilvántartás egy bőrkötéses kötetben maradt ránk, amelynek tartalmát és keletkezésének fontosabb adatait a nyilvántartás legelső oldalán rögzítették: „*Anno 1725 Blts* [becsületos] *Bíró István Fő, Bán András második Bírák Uraimék idejekben Blts Horváth Tamás Adószedő Bíró Uram eő Kglme* [kegyelme] *Laistroma eképpen vitetődött rendben.*” Kissé lejjebb pedig a következő igen hasznos bejegyzés található: „*A Vadszám 12 de-vel* [dénárral] *vitetődött be.*”⁶

Az adójegyzék eredeti tisztázat. A nagyon fegyelmezett, igen gyakorlott kéz írása nyomán minden név, minden szám tisztán, jól olvasható. A kötet lapjai számozatlanok. A nyilvántartásban háromféle adat lelhető fel. Az adózó neve, a birtokában levő vadszám, amelynek méretét a hagyományoknak megfelelően mindig a nevek előtt rögzítették, és az egyéb adók összege. Tekintettel arra, hogy a jegyzék tisztázat, csak azoknak a neve került be, akiktől a kivetett adót valóban be is hajtották. Minden név után – a kiemelés eszközeként – a neveknél nagyobb méretű betűkkel rögzítették: „Totum”. Tehát minden egyes adózónál feltűnően jelezték, hogy a kivetett, pontosabban a jegyzékben rögzített adójának összegét maradéktalanul befizette. Az egyes oldalak alján a befizetett tételeket összegezték. A lajstrom végén külön csoportosítva találhatók a városban élő és megadóztatott cigányok.

6 MNL BKML IV. 1508/c. Kecskemét Város Adópénttárának iratai. Adólajstromok. (IV. 1508/c.) 1725.

Számuk 32 fő. Tekintettel arra, hogy ez a nyilvántartás tisztázat, minden bejegyzett személlyel számolnunk kell. Velük együtt tehát a kötetben 1986 személyt és az azokra kivetett adók összegét rögzítették.

Az adók összegét tallérban, garasban és dénárban határozták meg. A számítási garas 30 dénár összegnek felelt meg. Az itt használt tallér ugyancsak számítási pénz, amely hat garast, tehát 180 dénárt ért.⁷

Tájékozódásunkat segíti egy harmadik jegyzék is, amely a városban levő zselléerekről készült. Sajnos ebben viszont csak az első tizedben – „In Prima Decade” – összeírt személyek neve és adóalapja található.⁸ Ennek szerkezete csaknem teljesen megegyezik azzal a jegyzékkel, amelyet a gazdákról készítettek. Az eltérés csupán annyi, hogy a kun pusztákon tartott juhokról és a kun pusztákon termelt gabonáról szóló rovatok elmaradtak. Ennek nyilvánvaló oka az lehetett, hogy zsellérek ezeken a területeken nem folytattak gazdasági tevékenységet. A kun pusztákon tartott jószágokról is csupán egyetlen zselléernél rögzítettek négy darab növendék marhát. Az első tizedről készült jegyzék éppúgy használható, feldolgozható, mint a gazdáké. Feldolgozását az indokolta, hogy ennek révén legalább a mezőváros egynyolcadán belül tárgyilagos képet alkothatunk a zsellérek, illetve a velük azonos szinten álló rétegek vagyoni rétegződéséről. Tekintettel arra, hogy a zsellérek vélhetően több mint tíz százalékáról, 112 családfőről, illetve személyről ad nagyon részletes és hiteles képet, ezt a lehetőséget a feldolgozás során nem lett volna indokolt mellőzni. Segítségével legalább erről a tizedről hiteles adatokhoz juthatunk.

*

Az elemzés alapjául szolgáló két nyilvántartás a mezőváros lakosságának egy-egy jól körülhatárolt csoportját teljes egészében lefedi. A kettő között mégis igen fontos, sőt lényegi különbség van. A dicajegyzéket – miként erre utaltunk – a központi hatalom, illetve a nemesi vármegye utasítására állították össze, és az adatgyűjtés egy-egy területét ugyancsak központilag határozták meg. Ennek valóságtartamát pedig a vármegye által kiküldött két személy volt köteles hitelesíteni. Rendeltetése az volt, hogy ennek alapján minél tárgyilagosabb képet nyerjenek a település és lakosságának vagyoni, értékteremtő, illetve teherbíró kapacitásáról. Az országosan begyűjtött adatok ismeretében tudták megszabni, hány adóegységgel, mekkora állami adóval lehet megterhelni a településeket. Éppen ezért ez a nyilvántartás gyakorlatilag csak azokat a családokat, azokat a háztartásokat érintette, amelyek teljes jogú lakosok voltak, amelyeknek érdemi ingatlanjai, értékteremtő eszközei, termelőerői

7 A forgalomban levő pénzek és értékük alakulását l. IVÁNYOSI SZABÓ Tibor: 1985/a. 90–146., illetve uő., 1986. 57–86.

8 A jegyzék ugyancsak az MNL BKML IV. 1504/m. állagban található.

voltak. Így ez szükségszerűen a település lakosságának csak kisebb részéről nyújt átfogó, nagyon részletes és megbízható adatokat. Azt azonban mindenképpen leszögezhetjük, hogy a nyilvántartásban fellelhető adatok teljességgel hitelesek. Ha nem is felelnek meg mindenben a mai statisztikai adatfelvétel szabályainak, elfogadható összesítést tesznek lehetővé, és a néhány vitatható esetben is a valósághoz közeli állapotokat rögzítették.

A másik nyilvántartás, az adólajstrom rendeltetése merőben más volt. A településre kivetett adót a választott tisztségviselőinek kellett minden évben előteremteni. Ennek érdekében ők kaptak meghatalmazást arra, hogy az országgyűlés által kivetett adók összegének ismeretében – a helyi hagyományok és főként a lehetőségek alapján – elfogadható módon terítsék szét a terhet a lakosság körében. Mivel a személyi adó – a nemesek kivételével – gyakorlatilag minden munkaképes személyre kiterjedt, így az adólajstrom révén a felnőtt lakosság csaknem egésze érintve volt. Tekintettel arra, hogy a szatmári békét követő években, főleg pedig a francia és török háborúk lezárása után e téren viszonylag kiegyensúlyozott állapotok alakultak ki, az esküdtek testülete és a tanács – saját gazdálkodásuk eredményének ismeretében – viszonylag körültekintően járhatott el a stabilizálódó összeg behajtása során. Kétségtelen, hogy merőben megváltoztak a körülmények a századforduló állapotaihoz képest. Joggal tételezzük fel, hogy ekkor már nem jelentkezett olyan kényszer, amely váratlan döntések elé állította volna a testületeket. Így sokéves tapasztalat birtokában mind a családokra kivetett helyi adók összegének meghatározásában, mind pedig a behajtás módjában a közösség távlatosabb igényeit is figyelembe tudták venni.

Ezeknek a nyilvántartásoknak az adatait a statisztika eszközeivel többféle módon lehet hasznosítani. Amennyiben csak az egyes rovatok adatainak összegére, esetleg az egy főre eső átlagokra vagyunk kíváncsiak, érthetően minden tekintetben objektív számokhoz, számsorokhoz juthatunk. Ily módon azonban csak a település, a mezőváros egészéről kapunk egy vázlatos, de mindenképpen hiteles képet.

A feldolgozásnak azonban vannak további módjai, lehetőségei is. Tekintettel arra, hogy már a középkorban, főleg pedig a kora újkorban a paraszti társadalmak egyre jobban tagolódtak, rétegződtek, érthető igény, hogy ezek létéről, formálódásuk folyamatáról minél tárgyilagosabb képet tudjunk megrajzolni. Éppen ezért a város korábbi évtizedeiben létrejött nyilvántartásainak feldolgozása során is következetes célkitűzés volt az, hogy a mezővárosi társadalomról minél összetettebb ismereteket, minél árnyaltabb képet tudjunk szerezni. Ennek érdekében célszerű volt legalább a legmarkánsabb jegyek alapján a lakosokat csoportosítani. Csak így vált lehetővé, hogy a társadalom szerkezetében a változások mértékét és a folyamatok jellegét érzékeltetni tudjuk.

Kétségtelen, hogy egy mezővároson belül a társadalom vizsgálata során a legmegbízhatóbb adatokat, tájékozódási pontokat a vagyoni tagozódás nyújthatja. Ennek feltárása mindig a vagyoni csoportokat elválasztó vonalak megvonásával, meghatározásával kezdődik. Kiindulópontként kétségtelennek azt tekinthetjük, hogy a kortársak is már régtől fogva érzékelték az ország legnépesebb mezővárosának társadalmában érdemi vagyoni különbségeket. Teljességgel érthető, hogy azokat a családokat, amelyeknek nem volt telkük, saját lakásuk, értékteremtő vagyonuk, termelőeszközük, és cselédként, napszamosként keresték meg kenyerüket, a kortársak is *vagyontalanok*nak tekintették. Azokat pedig, akik csekély értéket, csak csekély mértékű termelőerőt birtokoltak, de nem voltak teljesen „ágrólszakadtak”, ezektől megkülönböztették, bár sorsukban közös volt, hogy esetenként ők is kénytelenek voltak megélhetésük érdekében napszamos vagy részes munkát vállalni. A feldolgozás során őket *törpebirtokos*nak tekintjük, nevezzük. Azok a családfők, akik általában képesek voltak jószágaik, szőlőjük vagy szántójuk művelése révén családjukat eltartani, *kisbirtokos*nak tekinthetők. Akik pedig legalább olyan méretű szántóval és ennek megműveléséhez szükséges igaerővel is rendelkeztek, mint az egész telkes falusi jobbágyok, esetleg ezen túlmenően még számottevő szőlőjük, jelentős számú tenyészállataik is voltak, minden tekintetben eltértek korábban idézett társaiktól. Ők joggal tekinthetők *középbirtokos*nak. Azt a több tucat, náluk is lényegesen nagyobb vagyonú cívist pedig, akik egy falusi telkes jobbágy értékeinek többszörösét birtokolták, és gazdaságukban jelentős javak halmozódtak fel, rendszeresen foglalkoztattak cselédeket és napszamosokat, mind a kortársaik joggal tekintették *gazdagnak*, mind pedig az egykori társadalmat elemzők mondhatják őket annak. Érthetően az egyes vagyoni csoportokon belül is számottevő eltérés volt tetten érhető.

Azt is tudomásul kell vennünk, hogy a választvonalak közelében lévők vagyona és életmódja között csekély lehetett a különbség. Ezek száma viszont a többséghez képest elenyészően csekély. Ezt a későbbi táblázatok sora fogja érzékeltetni. E fogalmak meghatározásával, felsorolásával kapcsolatosan viszont az is felvethető, hogy így végül is a paraszti társadalom modern kori vizsgálatainak szociológiai terminusai gyűltek össze, kerültek be az elemzésbe. E kétségtelen tény viszont nem azt jelenti, hogy ezeket önkényesen vetítettük vissza az egykori cívis város társadalmára, hanem csak azt, hogy a paraszti társadalmat vizsgáló tudomány nem szakadt el a tényektől, és az egykori valóságot szerencsésen, helyesen nevesítette.

Az egyes vagyoni csoportok közötti határvonalak meghúzásához a városi adókönyv nyújt leginkább elfogadható támpontot. Bár nem ismerjük pontosan az adókulcsokat, nem tudjuk, milyen meggondolás alapján határozták meg az adóalapokat, azt sem, hogy értékük milyen arányában adóztatták meg az egyes javakat, de vélhető, hogy ezúttal is – a korábbi évtizedekhez hason-

lóan – következetesen jártak el az adók összegének kiszabásakor az esküdtek és a tanács tagjai. Sok évtizedes tapasztalatuk és a helyi viszonyok, a hagyományok, a változó állapotok ismerete birtokában lényegesen tárgyilagosabb ítéleteket hozhattak, mint mi bármilyen utólagos spekuláció révén azt megtehetnénk. Az kétségtelen, hogy a több évszázados gyakorlatnak megfelelően a munkaképes személyekre – az alig több mint fél tucat nemes kivételével – biztosan vetettek ki adót. Az adójegyzék adatai alapján valószínűsíthetjük, hogy egy felnőtt adózóra általában fél (számítási) tallér adót vetettek ki. Tehát azokat a háztartásokat, melyeknél érdemi vagyont nem találtak, és amelyekre – két fő esetén – egy tallérnál nagyobb adót nem róttak ki, joggal tekinthetjük vagyontalanoknak, hiszen csak személyi adó fizetésére kötelezték őket. Az első vagyoni határnak tehát 180 dénár kínálkozott. Mivel az adójegyzék áttekintése alapján joggal figyelhetünk fel arra, hogy a tallér vagy annak többszöröse a leggyakrabban kiszabott összeg, az újabb vagyoni határok megjelölésekor célszerű a kortársak ezen gyakorlatát követni. Így a második vagyoni csoport esetében az újabb felső határt két tallérban (360 dénár) volt célszerű megvonni. Kiegészítésként utalnunk kell arra, hogy nem tekinthető teljesen vagyontalanoknak az a személy, az a (magányos) családfő, aki – bár 1 tallérnál nagyobb összeget nem fizetett, egy vagy több vadszám (szarvasmarha, ló), esetleg szőlő után volt köteles adózni. Ha csak fél vadszám után fizetett adót a családfő, ami egy-két birka vagy süldő birtoklását jelentette, ettől célszerű volt eltekinteni, hisz érdemi érték növelésére ez nem volt elég. A javaknak ezt a mennyiségét csupán a fogyasztás minimális tartalékának tekinthetjük, értéktermelő szerepe nem volt, vagy legalábbis elhanyagolható. Ezek száma egyébként is csekély: mindössze 11 fő (0,5%). Az újabb vagyoni határt két tallérral, majd az azt követőt pedig hárommal volt célszerű növelni. Ily módon a 361–720 dénár közötti (maximum 4 tallér) összeget fizető családfők kisbirtokosok, a 721–1260 dénár közötti (maximum hét tallér) összegű adóval terhelt háztartásfők középbirtokosok lehettek, voltak. Az ennél nagyobb adóra kötelezettek pedig a kortársak is joggal tekintették gazdagnak. A személyi adóra nem kötelezett nemesek birtokában olyan számottevő értékek voltak, hogy ezen adómentesség vagyoni besorolásukat nem zavarhatta. Mi sem természetesebb, hogy ez a mesterségesen formált, megvont határ nem fedte teljes pontossággal a valóságot, annál is inkább, mivel a kortársak fejében meg sem fordult hasonló, egyfajta statisztikai feldolgozást segítő csoportosítás. Ezek figyelembe vételével, ezek alkalmazásával viszont sokkal kitapinthatóbb formában tekinthetők át a civis társadalom vagyoni szerinti elkülönülései, mint ha a névsort lapozgatnánk, vagy ha a közel kétezer adózót a befizetett összeg növekvő vagy csökkenő mértéke alapján állítanánk egyetlen sorrendbe. (L.: 5. sz. táblázat!)

II. Népeség

a) Migráció

Az előző évszázadok rendkívül élénk migrációja a törökellenes háborúk után gyökeresen megváltozott.⁹ Kecskemét a szabadságharc után is sokak számára célpont maradt ugyan, de a korábbiakhoz hasonló tömegek *együttessen* nem érkeztek a városba. Az okok is számottevően módosultak. A békés évtizedekben az ide érkezők már nem az életüket és családjukat mentették, hanem munkát, jobb megélhetést kerestek. Különösen a felvidéki jobbágyok menekültek ebbe az irányba, mivel töredéktelek, súlyos robotterhek mellett csak keservesen tudtak megélni, míg az Alföldön hatalmas lakatlan térségek csábították a munkáskezeket. Ezt a folyamatot azonban a városi nyilvántartások alapján kevésbé lehet dokumentálni, mivel a közösség és a magisztrátus számára ez nem jelentett már a korábbi évtizedekhez hasonló különleges terhet, feladatot. A „lakosítással”, a letelepedés engedélyezésével kapcsolatos helyi nyilvántartások pedig csak később váltak rendszeressé. Néhány adat azonban erről a másfél évtizedről is összegyűjthető, melyek alapján mind a népmozgás méretére, mind pedig a kibocsátó tájegységekre, településekre következtetni tudunk. Nógrád vármegye nemesi közgyűlésének összesítője szerint 1720-ig 16 jobbágycsalád szökött Kecskemétre. Közülük egy már 38 évvel korábban, egy-egy 9, 8, illetve 7 évvel, kettő 6 évvel, 7 család 5 évvel, 3 pedig négy évvel korábban távozott a megyéből. Ez a folyamat azonban még ekkor sem zárult le, hisz a következő évtizedekben is említi a megyei összeírás szökött jobbágycsaládokat.¹⁰ Az ország északi részén levő többi megyéből még nincs használható adatunk, de aligha kétséges, hogy ezekből is jelentős számban érkeztek.

Az adókönyvben felelhető névanyag egy újabb tájékozódási lehetőséget nyújt számunkra. Ezek azonban kevésbé egyértelmű bizonyítékok, de egyfajta jelzésnek elfogadhatjuk, hisz a migráció tényét kétségtelenné teszik. Bár ezen személyek érkezésének pontos időpontját nem ismerjük, illetve sok esetben a kibocsátó település neve marad rejtve, kár lenne említés nélkül elmenni e tények mellett. Egy 1715-ből maradt feljegyzés szerint Brukner német borbély panaszt tett a tanácsnál, hogy helybeli szakmai vetélytársa, Borbély István megrágalmazta őt, és így komoly károkat okozott neki. HelleMBER[g]né adófizető neve és Rosenberg János „német csizmadia” céhtag bírságotlása

9 A 16–17. századi migrációra utaló adatok a Cívis társadalom a XVI–XVII. században c. feldolgozás (kézirat) hasonló fejezetében található. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 2013.

10 Magyar Nemzeti Levéltár Nógrád Megyei Levéltára, IV. 1-6. – 2. Összeírások 19/1720., illetve 26/1740. Nyilvánvalóan ez az összesítés nem lehet teljes. Valószínűleg mások is jöhettek ide ebből a megyéből is, akik esetleg előbb más településen próbáltak szerencsét, és csak később telepedtek le Kecskeméten.

kétségtelenné teszi, hogy már a szabadságharcot követő néhány évben más országból is kerültek mesterek a városba.¹¹ Ezek száma azonban ekkor még igen csekély. Rajtuk kívül sorra tűnik fel több mint egy tucat olyan markáns név, amelyek a század elején még nem találhatók az adókönyvekben: Lestár András, Ottományi Miklós, Profán István, Silincsik János stb. Egy újabb csoportot alkotnak azok, akiknek családi neve igen gyakori. Náluk a megkülönböztetést szolgálta származási helyüknek a rögzítése: Kőrösi Tóth István, Szatmári Borbély István, Ceglédi Kis János, Csongrádi Takács György, Apáthi Szabó János, Halasi Kovács András, Kanizsai Szűcs István, Izsáki Szűcs Mihály, Akasztói Szűcs István, Komáromi Szűcs Mihály stb. Ezek száma meghaladja a húszat. Valószínűsíthetjük, hogy sok más esetben a migráció során ide jött személy esetében felesleges volt a megkülönböztető származási helyet jelölni. Az ide érkezők számbavételekor tehát rájuk is kell gondolnunk. Az érkezésük időpontjára azonban semmi sem utal. A jelzők következetes használata azonban azt érzékelteti, hogy még szoros maradt kötődésük származási helyükhöz. Mindent összevetve tehát, legalább félszázra tehetjük az újonnan érkezők számát. A migrációval, a városba érkezők számával kapcsolatos további adatok még a „Nemzetiségek” című fejezetben is találhatóak.

Tehát az összeírást megelőző másfél évtized migrációja a korábbiakhoz képest az okokat és a számokat tekintve kétségtelenül számottevően változott. De az is tény, hogy a város lakosságának gyarapodásában ezzel a forrással továbbra is számolnunk kell.

b) A lakosság száma

Egy település fejlődésének, a tájegységen belüli súlyának egyik fontos mutatója, mekkora lakosságának a száma és milyen a növekedési üteme. Éppen ezért megkerülhetetlen, hogy egy társadalommal foglalkozó elemzés erre kellő figyelmet fordítson. Azonban Magyarországon az egyes települések lélekszámának megállapítása a József-kori összeírások előtti időszakban mindig nagyon nehéz, olykor pedig egyenesen lehetetlen. Ezen időszakon belül inkább csak becslésekre lehet hagyatkozni, mivel 1715 előtt nálunk országos összeírást egyáltalán nem végeztek. Az ebben az évben készült összeírások célja is csak az adózók számbavétele volt, amely csak becslésekre ad alapot. Ezt az összeírást 1720-ban megismételték. Tehát ezek az összeírások a szabadságharc utáni állapotoknak csak egyik, bár fontos területét tükrözik. Érdemes arra is felfigyelnünk, hogy ezek adatai több téren eltérnek a helyi összeírásoktól. Ez főként abból adódott, hogy az országos összeírások során a települések vezetői igyekeztek a terhek mérséklése végett az adózók számát kisebbiteni,

11 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1998. 66. – Uő., 2006. 9.

hogy a falura, mezővárosra kirótt dica, az adóalap, illetve adó számukra minél elviselhetőbb legyen. A helyi összeírások viszont teljességre törekedtek, hogy a kivetett adó ismeretében az összeget minél több adózóra lehessen teríteni. Mivel ezek az összeírások csak az adózóképes személyeket vették nyilvántartásba, a teljes lakosság pontos számát ezekből nem tudhatjuk meg.

Kecskemét lakosságának számát elsőként Honyik János igyekezett megállapítani. Szerinte „1772-ben már lakosainak száma megközelítette a 30 ezret, a török kiűzetésekor lélekszámot 20 ezernél kevesebbre nem tehetjük”.¹² Ma már nyilvánvaló, hogy mindkét megállapítása túlzott. Sajnos nemcsak a feldolgozásra kiválasztott időpontban, hanem még hosszú időn keresztül is csak a személyi adó fizetésére kötelezettek száma alapján tudunk következtetni a teljes lakosság lélekszámára. Tekintettel arra, hogy egyetlen időmetszet adatai – főleg, ha azok különféle számítások alapján állnak össze – nem igazán meggyőzőek, érthetően e téren is egy hosszabb folyamat felvázolása teljesen indokolt. Ha az így kapott számsoron belül nem érződik súlyosabb ellentmondás, valószínűsíthető, hogy az adatok valósághoz közel álló képet mutatnak. Ha pedig még egy-két időben nem túlságosan távoli olyan összeírás adataival is összevethetjük, amelyek a teljes lakosságot felölelik, ezek még inkább meggyőzőek lesznek.

1. táblázat: A lakosság lélekszámának alakulása

Év	Adózók	Lakosság valószínű	Lakosság maximális	Személy szerinti összeírás alapján
				<i>száma</i>
1662	779*	3 895	4 500	
1675	1 175	5 875	6 500	
1689	1 270	5 715	6 500	
1703	1 278	5 751	6 500	
1707	1 043	4 693	5 500	
1711	1 222	5 499	6 500	
1725	1 986	8 937	10 000	
1757	2 872	12 930	14 000	
1771. évi összeírás				15 348
1780	3 931	17 690	20 000	
1787. évi összeírás				22 627

* 1662-ben sem a ridegek, sem a felnőtt családtagok nem kerültek be az adólajstromba. Ezek száma együttesen közel 150 fő lehetett.

12 HORNÍK János, 1860–1866. II. 219. E szerint egy adózóra háztartásonként 18 fő (!) jutott volna. – IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1987. 114–118.

A táblázat adatainak összeállítása során abból indultunk ki, hogy már a 16. században a kis család vált általánossá Kecskeméten. Ezért az adózásra kényszerített felnőttek számát csak öttel indokolt szorozni ahhoz, hogy a teljes lakosság lélekszámához közeli adatokat kapjunk. Mivel ezek száma nagyobb, mint a háztartásoké, az ötös szorzó révén a valóságnál akár nagyobb számot is kaphatunk. Tekintettel arra, hogy nem ismerjük pontosan, kik és hányan maradhattak ki – adómentesség miatt – az összeírásból, nem indokolatlan, hogy egy esetleges – de kevésbé valószínű – felső határt is jelezzünk. Merőben más okokból készült a század utolsó harmadában két igen fontos összeírás. Ezek rendkívüli előnye, hogy minden személyt figyelembe vettek, ezért adataik tárgyilagosaak, és a teljes lakosság számát pontosan mutatják. Adataikat azért volt célszerű a folyamatot érzékeltető táblázatba beilleszteni, mivel segítenek annak érzékeltetésében, mennyire lehetnek hitelesek a korábbi adóösszeírások alapján kapott adatok. Az 1771/1772. évi, személy szerinti összeírás jól mutatja, hogy a korábbi összeírások elemzése során jelzett eljárás nem indokolatlan. Az 1787. évi, minden tekintetben hitelesnek mondható összeírás adata pedig bizonyossá teszi, hogy indokolt az alkalmazott szorzószám használata, illetve nem felesleges egy maximális felső határ jelzése.

Ennek a táblázatnak az összeállítása és az itt történő közreadása azért is indokolt, mivel nemcsak a korábbi, csaknem ötletszerű becslések túlzásait teszi nyilvánvalóvá, hanem a lakosság növekedésének az ütemét is megközelítő pontossággal érzékelteti.

A nyert eredmények alapján megfogalmazhatjuk, hogy a szabadságharcot követő másfél évtizedben az adózók száma csaknem 45%-kal nőtt. Ennek alapján nem túlzás annak feltételezése, hogy a város teljes lakossága közel negyven százalékkal gyarapodott. A természetes szaporodás révén ilyen feltűnő arányú növekedés érthetően nem tételezhető fel. Tehát a mezővárosba irányuló migráció korábban jelzett mérete semmiképpen sem volt túlzott. Valójában az a korábban érzékeltettnél számottevően nagyobb méretű lehetett.

c) Nemzetiségek

Kecskemét régtől fogva úgy él a köztudatban, hogy tiszta magyar nyelvű város. Még 1848-ban is ezt fogalmazták meg Nagykőrössel és Cegléddel együtt: „...mi ... három tiszta ős magyar Város...”¹³ Való igaz, hogy a hódoltság alatt is a lakosság aránytalanul nagy része magyar nyelvű volt, de az is kétségtelen, hogy éltek itt már akkor is nemzetiségek. Tekintettel arra, hogy a *cigányság*

13 MNL BKML IV. 1604. A szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok gyűjteménye. II. 71.

nyelvét, szokásait, életmódját és szervezeti kereteit tekintve ekkor még minden téren eltért a magyar ajkú lakosságtól, joggal tekinthető nemzetiségnek. 1704-ben pedig egy összeírás nyújt bővebb tájékoztatást az itt élő nemzetiségekről. Ekkor 25 cigány család összesen 89 tallért, a 23 rác háztartás 74, a 9 oláh családfő 30, és a 6 görög kereskedő 62 tallér adót fizetett. Az 1722. évi összeírás 28 cigány család nevét rögzíti.¹⁴

A cigányok után legkorábban minden bizonnyal a görög (*szerb–macedón*) kereskedők telepedtek meg a városban.¹⁵ A hódoltság utáni években újabb és újabb kereskedő neve tűnik fel. Ekkor azonban még igen nagy fenntartásokkal fogadták őket. 1698 augusztusában a tanácsban szükségesnek látták leszögezni a következőket: „*Minthogy az mi eleink Semmi idegen Nemzetséget sem Görögöt, sem Rácot, magok között nem szenvedtenek és a Mélt. Földes Urunk eő Mga parancsolattya is ugi tartja, hofi Görögöt és Rácot köztünk ne tartsunk...*”. Ezért „*Görögök és Rácoknak az itteni letelepedés meg nem engedtetett, de harmadnapig sátorok alatt árulhatnak. Azután a városból kiutasítandók.*” Az ügyes kereskedők azonban megtalálták a kiskapukat. Az 1704-ben nyilvántartásba vett 6 göröggel szemben az 1707. évi lajstromban már 13 görög kereskedő nevét találjuk. Számuk későbbi növekedését elősegítette az is, hogy a szabadságharc alatt a fejedelem Kecskemétet jelölte ki a harmincadvám szedésére, mivel Szeged labanc kézen maradt. Ezért a város nemcsak görög, hanem török kereskedők számára is szállást kellett hogy adjon. Ezért történhetett meg, hogy a rácok vérengzésük során, 1707 áprilisában a helybeli lakosokon kívül 67 „török” kereskedőt mészároltak itt le, akik között nyilvánvalóan többségben voltak a török alattvaló görög kereskedők. A súlyos inzultus ellenére is találunk a következő években görög kerekedőket. Az 1709. évi adókönyv bejegyzése szerint: „*Az tizennégy boltbeli görögök alkuttanak meg esztendeig 230 rénes forintokban, az mivel az tavalyi bírák előre felvették az díkára tőlük százötven máriásokat, ezért fizettenek in paratis no. tall. 125.*” A következő oldalon azonban „egy jövevény görög”, majd újabb hét görög adója van feltüntetve. Így nem lehet véletlen, hogy 1710-ben is voltak itt görög kereskedők, akik a kecskemétiekkel együtt húségesküt tettek báró Ebergényi László császári altábornagy előtt.¹⁶

Mivel a görög kereskedők egymással és a város vezetőivel is gyakran összekülönböztek, 1721-ben Bajtay István – Koháry megbízásából – társaságba szervezte őket. E szabályzat szerint bírót és négy esküdtet választottak,

14 MNL BKML IV. 1508/c. 1704. – IV. 1504/m. 1722. – IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1993.

15 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1991. 49.

16 HORNYIK János, 1860–1866. IV. 184–187. – PETRI Edit, 1975. 41.

és a földesúr további kettőt nevezett ki közülük. Feladatuk a rend fenntartása, a bíraskodás polgári ügyekben, az adószedés és az új tagok felvétele. Engedélyezték számukra, hogy húsz boltban kereskedhessenek. A város és az egyházak boltjait bérelték e célra. 1725-ben 18 boltban 6 főnök és 18 segéd dolgozott. Ekkor „*Az itt való görögök 1726. esztendőre tartozó taxája: 233 (számítási) tallér és 2 garas*” volt.¹⁷

A zsidóság is, illetve annak többsége ezekben az évtizedekben még nagyobb részben valóban nemzetiségnek tekintette önmagát. Nyelvük, szokásaik, vallási szervezetük, öltözködésük és foglalkozásuk alapján erőteljesen különböztek a helyi lakosságtól. Bár a hódoltság végén a kecskemétiak többször is igénybe vették a budai zsidók pénzügyi szolgáltatásait, attól még hosszú időn át elzárkóztak, hogy itt akár ideiglenesen is letelepedjenek. Az elzárkózás – miként erre már utaltunk – minden idegennek szólt. Ezt jelzi a magisztrátus 1712. január 18-i döntése is: „*Convocáltatván a becsületes Tanács ... elvégezték őkegyelmek, hogy bizonyos okokra nézve a Sidókat Lakosképppen Városunkban bé jönni meg nem engedik...*” Ez a döntés egyben azt is jelzi, hogy kereskedőként jelen lehettek. Erre utal az is, hogy 1715-ben a többi kereskedő azt kérte a tanácstól, hogy a vásárban különítsék el tőlük a zsidó kalmárokat, mert velük egy vonalban árulni nem akarnak, de a tanács a korábbi gyakorlat épségben hagyása mellett döntött.¹⁸ Mivel házat nem vásárolhattak, magánlakásokban béreltek szállást. Jelenlétük kétségtelen, gazdasági szerepük a görögökkel együtt folyamatosan bővült ugyan, de a város tényleges lakosságának részét még nem alkották. Szűkebb körű kölcsönhatás létét nem tagadhatjuk.

A *szlovákok* – korabeli szóhasználatban tótok – a szabadságharc utáni évtizedekben egyre nagyobb számban, és mind rendszeresebben voltak jelen Kecskeméten. Hosszú időn át a nyári mezőgazdasági munkák végzése végett jöttek. Számottevő részük a későbbi hónapokban is itt maradt. Az egyik első feljegyzés már jelentős számú jelenlétükre utal. Ez 1717-ből való, amikor felszólították a gazdákat, hogy „*...magok cselédei közt tilalmazzák meg akár Tóth Asszonyok, akár Leányok legyenek azok ... senkijs azok közül a Város Pinczéje eleiben tánczolni s egyéb dorbézolást végben vinni ne mennyen...*”. A következő évtizedekben is részben alkalmi mezőgazdasági munkák végzése során, részben pedig vándor iparosként és kereskedőként sokan megjelentek a városban.¹⁹

17 MNL BKML IV. 1508/c. 17.

18 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1991. Stat. 52., 71., 91–92., 132–134. – MNL BKML IV. 1504/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. 77. 842.

19 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1998. 46.

d) Demográfia

Kecskemét múltjából is kevés olyan területet lehet kiemelni, amely annyira háttérben maradt volna, mint éppen a demográfiai mozgás. Ennek is elsődleges oka a megfelelő források hiánya. A 16–17. századból csak epizódokat lehet kiemelni. A házasságkötésekre, a nőtlen férfiak számára és a halálozásra sikerült néhány olyan adatot összegyűjteni, amelyek bizonyos támpontot jelenthetnek a népesség alakulásának áttekintése során.²⁰ A 18. század első feléből azonban még ennyi támaszt sem tudunk segítségül hívni. A történelmi statisztika jeles képviselője, Kovacsics József fogalmazta meg egy fél évszázaddal ezelőtt: „Minél távolabb megyünk napjainktól, statisztikai adatsorok annál szegényesebbek, annál kevésbé segíthetik az elmúlt idők jelenségeit számszerűleg megrajzolni. Alig két emberöltőre megy csupán vissza rendszeresen feldolgozott, leltározott és főleg publikált adattárunk. A XIX. század első felének népmozgalma ismeretlen előttünk. A XIX. század első felében végbement fontos társadalmi átalakulás gazdasági alapjait szemléltető feldolgozás vagy statisztikai anyag nem áll rendelkezésünkre, nem is szólva a XVIII. századról.” Véleményével egybecseng a másik jeles statisztikus, Dávid Zoltán megállapítása: „...a 19. század végét megelőző korok népesedési viszonyaira jellemző adatok feltárása és elemzése terén meglehetősen keveset végeztünk. A kutatások legfőbb célja a különböző korok népességszámának meghatározása volt, amit lényegében csak kezdeti lépésnek tekinthetünk...”²¹ Tehát ezért szükséges a 18. századból minden apró adatot összegyűjteni és publikálni, hogy legalább néhány viszonyítási ponthoz tudjunk jutni. A feldolgozható nyilvántartások érthetően csak nagyon szűk körben utalnak a demográfiai viszonyokra. A század első kétharmadából azonban sem a házasságkötések számára, sem a születések, sem pedig a halálozások arányára nem lehet érdemi adatokhoz jutni. A demográfiára utaló feljegyzések közül elsődlegesen a családi állapot tényét tudjuk felidézni. Bár ezek nagyon szűkszavúak, mégis feltétlenül célszerű e számokat rögzíteni.

A város egész lakosságát érintő összesítés csak 1722-ből maradt ránk. Ennek az adatait mindenképpen érdemes közölni. Egyrészt azért, mivel tizedenként rögzíti a lakosság számát, így fontos támpontot kapunk arról, hogy a város egyes közigazgatási alegységeiben milyen arányú eltérések voltak, másrészt azért, mivel megerősítik, hogy az egyes évek adójegyzékei kellő formában harmonizálódnak.²²

20 IVÁNYOSI SZABÓ Tibor, 2013.

21 KOVACSICS József, 1957. 13. – DÁVID Zoltán, 1963. 515.

22 MNL BKML IV. 1504/m. Az 1722. évi összeírások között a 319–326. oldalakon.

2. táblázat: Családi állapotok az 1722. évi összeírás alapján

Tized	Házás	Özvegy	Zsellér 1	Zsellér 2	Rideg
1.	186	46	14	18	5
2.	209	35	17	18	
3.	208	38	27	28	
4.	217	29	29	32	
5.	202	37	24	30	
6.	189	26	20	20	
7.	211	32	36	18	
8.	189	40	11	20	
Összesen:	1 611	283	178	184	5

Bár az 1725. évi dicajegyzék csak a gazdák adatait hagyta ránk, ezeket is célszerű rögzíteni és felidézni. Ez az összeírás azt tette lehetővé, hogy a vagyoni csoportokon belüli megoszlást, arányokat érzékeltetni tudjuk.

3. táblázat: Az 1725. évi összeírás családi állapotokra utaló adatai

Vagyoni-társadalmi csoportok		Házás	Özvegy	Összesen	Nős fiú, testvér
Gazdák	vagyontalan	16	5	21	
	törpebirtokos	151	41	192	6
	kisbirtokos	256	30	286	11
	középbirtokos	154	22	176	22
	gazdag	72	14	86	14
Nemes				6	
Összesen				767	53

Bár csaknem fél évszázaddal később készült az az összeírás, amely Kecskemét teljes lakosságát felöleli, mégis érdemes belőle néhány adatot feleleveníteni. Ezt alapvetően az indokolja, hogy a 18. században a háborúk lezárulása után a demográfiai folyamatok valószínűleg érdemben nem módosultak, mivel sem a gazdasági élet, sem a társadalom szerkezete, sem pedig a kulturális viszonyok, társadalmi szokások erőteljesen nem változtak. Ezért legalább egyfajta viszonyítási lehetőséget kínálnak az újabb esetleges adatok feltárásakor.

A nemek közötti arány és a munkaképes lakosság számának, arányának vizsgálata a demográfia egyik fontos területe. Mivel 1725-ből erre vonatkozó adataink nincsenek, talán nem felesleges egy fél évszázaddal későbbi,

és minden tekintetben megbízható összeírásból az erre vonatkozó adatokat felidézni. Ez az összeírás megkülönböztette a 25 éven felülieket, az öregeket a 15–25 év közöttiektől, a fiataloktól. A válaszvonalat az akkor érvényes felnőtt kort jelentő 25. év képezte. Az így nyerhető táblázat adatait nem szabad ugyan visszavetíteni, de egyfajta illusztrációként felhasználható.

4. táblázat: Demográfiai adatok a 17–18. századi nyilvántartásokból

Év	1662	1676	1682	1725	1771
Adózók száma	779	1 133	1 219	1 986	
Lakosság száma	kb. 4 500	kb. 6 000	kb. 6 500	kb. 10 000	15 348
Gazdák száma				767	
Születések száma					950
Házasságkötések száma	14	56	42		222
Halálozások száma	26	17	49		
Öreg	férfi	gazda			2 877
		zsellér			919
		cseléd			703
	nő	gazda			2 874
		zsellér			997
		cseléd			193
Fiatal	férfi	gazda			2 300
		zsellér			644
		cseléd			71
	nő	gazda			2 345
		zsellér			630
		cseléd			19
Összesen	férfi				7 514
	nő				7 058

Kétségtelen, hogy a táblázat erősen foghíjas. Különösen a 17. századi anyag. Az is nyilvánvaló, hogy így csupán egyfajta kiindulópont lehet. Mivel – mi-ként erre már korábban utaltunk – a rendi-feudális társadalomban rendkívül lassúak voltak a változások, ezért legalább tájékozódás célját szolgálhatja. Annál inkább, mivel eddig még hasonló jellegű áttekintés sem állt rendelkezésünkre.

E tájékozódást segítő táblázathoz csak egyetlen megjegyzést célszerű csatolni. Mindenképpen feltűnő, hogy a férfiak és a nők száma között az összesítésben a férfiak javára számottevő eltérés észlelhető. Ez azonban

a gazdák esetében nem tapasztalható. A zselléreknél pedig a nők száma érezhetően nagyobb. Annál figyelemre méltóbb viszont, hogy a férfi cselédek száma – főleg az „öregeknél” – erőteljes különbséget mutat. Ennek elsődleges oka az lehetett, hogy az állattartás és a mezőgazdasági munkák során elsődlegesen a férfiak munkaerejét tudták a gazdák kamatoztatni. Tehát e feltűnő jelenség okát valójában nem a demográfia egyfajta helyi sajátosságában, hanem a gazdasági folyamatok szervezési kereteiben kell keresnünk. A táblázat beillesztését az is indokolja, hogy ez a sajátosság a civis városban az előző évtizedekben, sőt évszázadokban is fellelhető lehetett, tehát a férfiaknak a lakosságon belüli többsége hosszabb időszakon át tartós volt. Erre a sajátosságra azért érdemes figyelni, mivel – ha csekély mértékben is – a házasságkötéseket és ezen keresztül a demográfiai változásokat valamelyest hosszabb időn át befolyásolhatták.

III. Társadalmi rétegek

a) A mezővárosi társadalom néhány sajátossága

A civis társadalom néhány sajátosságának ismeretében talán érthető, hogy az ország legnépesebb mezővárosában az agrártársadalom szerkezete számottevően eltért nemcsak a falvak, hanem a kisebb mezővárosok közösségeitől is. Bár ezt a megállapítást sokan megtették már, részleteiben azonban ritkán utaltak arra, melyek ezek a legmarkánsabb eltérések. Azt a folyamatot pedig, amely révén ezek a különbségek létrejöttek, még senki sem rajzolta meg. Ezért talán nem túlzás, ha egy meghatározott időpont társadalmi állapotának ismertetése során legalább néhány utalás történik a civis társadalom formálódásának egy-egy – időben távolabbi – mozzanatára.

A török katonai-politikai hatalom felszámolása, bár az egész magyarság számára korszakalkotóan fontos lett, sajnálatos módon komoly negatív következményekkel is járt. A magyar rendek már közvetlen Buda visszafoglalása után igyekeztek érvényesíteni érdekeiket, kiváltságaikat. Ezek a törekvések nem ritkán erőteljesen hátráltatták az előző évszázadok során lassan kibontakozódó magyar polgárosodást. Ezeknek a szűk társadalmi rétegeknek az érdekeit szolgáló megnyilvánulás volt az, hogy az 1687. évi országgyűlésen a XVII. törvénycikkben rögzítették: a szabad királyi városi jog megadására csak a király és a rendek közös elhatározása révén kerülhet sor. Ezzel párhuzamosan több téren kísérletet tettek a falvak és a mezővárosok szerzett jogainak kurtítására. Bár a mezővárosok a 18. század elejére-derekára képesek

voltak megerősíteni jogaik többségét, addig igen keserves küzdelmet kellett folytatniuk. Még olyan jelentős mezővárosok is, mint Kecskemét súlyos anyagi és jogi veszteségeket szenvedtek. A század végén a város elvesztette a korábban zálogként birtokába jutott Szentlőrincet és Pusztaszert. Ezt követően az országgyűlés döntése alapján a nemesi vármegye 1693-ban megfosztotta pallosjogától, és azt a Koháry családnak adta. Az uralkodó további adományai révén a város potior²³ földesurává váló család újabb és újabb követelései révén egy felvidéki falu szintjére kívánta azt züllesztetni. Még 1718-ban is ismételten, nem kis kockázat vállalásával, földesurának küldött levelében volt kénytelen a magisztrátus a város jogi állását rögzíteni. Ebben hangsúlyozták, hogy Wesselényi Ferenc nádor idejében és „mind ez ideig” szokás volt, hogy „...az város házhelyei, az méltóságos földes uraságok között megosztva soha nem voltak, hanem ki ki ő nagyságok, 's ő kegyelmek közül, maga jussa szerint szokta a jövedelmet a város lakóitól megvenni, és az hajdani földesurak végzése szerint akinek legtöbb 's nagyobb része vagyon a városban a lakosok törvényeinek kiszolgálását s a város bírának és tanácsának directioját mindenkor az szokta folytatni...”²⁴

Ezek a folyamatok is elősegíthették azt, hogy a közelmúltban a 18. századot nem ritkán a magyar történelemben a visszarendeződés, a „tespedés korának” láttatták. De a kuruc szabadságharc alatt és az azt követő évtizedekben a város lakói közül is többen visszasírták a hódoltság alatti „szabadságot”. Valójában pedig – az elszenvedett sérelmek ellenére – közvetlenül a török katonai erők kiűzése után, főként pedig a következő évszázadban Kecskemét életében a fejlődés, a növekedés rendkívül jelentőssé vált. A gazdasági és a társadalmi lét minden fontosabb területén a város és lakossága korábban soha nem tapasztalt gyarapodást élt meg, néhány területen pedig merőben új lehetőségek kibontakozódását kapta osztályrészül. A gyökeresen megváltozott gazdasági viszonyok hatására nemcsak a lakosság lélekszáma többszöröződött meg, hanem új gazdasági és társadalmi keretek jöttek létre, amelyek lehetővé tették a minden korábnál lényegesen nagyobb gazdasági, társadalmi és kulturális fejlődést egyaránt. Korábban alig kitapintható társadalmi rétegek erősödtek meg, és addig alig észlelhetők váltak a közéletben egyre inkább meghatározókká. Ezek során korábbi konfliktusok tűntek el, újabbak sarjadtak, és merőben új célok rajzolódtak ki a közösség és a magisztrátus előtt. Tehát ebben a száz évben soha korábban meg nem élt fejlődést alapozott meg a mezőváros, és kialakította a maga és lakossága egyre határozottabb arculatát és távlatos céljait. Ekkor tehetett Kecskemét többek között

23 Potior (lat.): hatalmasabb, fontosabb.

24 KISFALUDY Katalin, 1992. 36.

megalapozott próbálkozást feudális terheinek megváltására. Ez részben sikerült is, és a teljes megváltkozást csak a Koháry família szertelen pénzbeli követelései akadályozták meg.

Bár a város lakosai jogilag változatlanul jobbágyok voltak ugyan, és rendszeresen teljesítették ebből fakadó kötelezettségeiket, de nem kerültek közvetlenül kapcsolatba egyik földesurukkal sem. Vitás esetekben nem az egyes családok és személyek kerültek szembe velük, hanem a civis város magisztrátusa vállalta fel az ügyek képviselőjét mind a megyei közgyűlésen, mind pedig az országos szervek előtt. A korábbi évszázadok során gyakorlatiá vált hagyomány biztosította számukra is, hogy a földesúri census²⁵ fejében a város határát lakói közösen birtokolták és használták. Néhány sajátosság e területen már a középkorban kirajzolódott. A növénytermesztésre alkalmas területeken az egykori szabad földfoglalás során szerzett szántókat, réteket a gazdák gyakorlatilag tulajdonuknak tekinthették. Azokat nemcsak átörökíthették, hanem pénzért értékesíthették is. Ezért honosodott meg helyben a „pénzes kert” birtoklási és jogi formula. A későbbi évszázadokban pedig a város birtokában lévő területeken a tanács által megszabott méretekben és helyeken kaptak a lakosok bérletre szántókat. Ezeket nevezték „városadománya kerteknek”, melyeket a bérlők mindaddig használhattak, míg kötelezettségeiknek eleget tettek. A 18. században ez a birtoklási jog már a családon belül öröklődött. Ettől csak rendkívüli esetekben fosztották meg a gazdákat.

Azonban nemcsak a jog és a forma különböztette meg a kecskeméti gazdát a falvak jobbágyaitól. A földművelő valóban *gazdája* volt szántójának, legelőjének és szőlőjének. Itt évszázadokon át ismeretlen volt a nyomáskényszer. Minden gazda évtizedeken át ugyanazon a helyen folytathatta munkáját, miként a szabad parasztok tették ezt. Ezt az ingatlant a tulajdonos vagy a tartósan bérlő folyamatosan gyarapíthatta. Gazda viszont csak az lehetett, akinek a városban fundusa²⁶ és azon háza volt, és aki teljesítette az ezzel járó kötelezettségeit. Tehát a kecskeméti gazdák már évszázadok óta – bár jogilag jobbágyok voltak – gyakorlatilag szabad parasztként élhettek, gazdálkodhattak. Minden bizonnyal ezek a vívmányok, ezek a lehetőségek is növelték a mezőváros vonzó erejét. Ezek az adottságok az árutermelés növekedésével még fontosabbakká váltak. Nem lehet véletlen, hogy a 19–20. századra itt alakulhattak ki olyan sajátos viszonyok, amelyek lehetővé tették az egyre belterjesebb tanyás gazdálkodást, és vele párhuzamosan a kiterjedt szőlő- és gyümölcsstermesztést. Ezek hatására Kecskemét országosan példaképpé vált, és ezen fejlődés alapján vizionálta Németh László a „kert-Magyarországot”.

25 Censu (lat.): adó.

26 Fundus (lat.): házhely, telek.

b) Nemesek

Kecskemét földesurai sosem éltek a város falai, pontosabban árcai között. Közel tucatnyi armális nemes²⁷ élt ugyan itt már a 17. században is, de szervezett közösséget sem akkor, sem a következő századokban nem alkottak! Az 1635. évi 221. tc. értelmében kötelesek voltak vállalni mindazokat a terheket – adók, dézsmák, postaszolgálat, igás- és gyalogrobot stb. –, amelyek a gazdák tömegére hárultak. Nemesi kiváltságuk kizárólag a személyi adók alól mentesítette őket. Tehát a város lakosai közül hiányoztak azok a társadalmi csoportok, amelyek érdemi rendi kiváltságokkal rendelkeztek volna. Éppen ezért nem volt számukra meglepő, hogy 1703. április 16-án a nemesi vármegye közgyűlése azzal bízta meg Kecskemét és Kőrös *bíráit*, hogy a hátralékos porciót a helyi nemeseken hajtsák be. A törlesztést megtagadó nemesekkel szemben végrehajtással is élhettek.²⁸

A Homokhátság mezővárosaiban a nemesek nemesi fundussal csak ritkán rendelkeztek, főként armális nemesek voltak. Számuk a közösségen belül erősen változott. Azonban még a legjelentősebb csoportok is erős kisebbségben voltak és maradtak a 18. században is. Kecskeméten a 17. század végén közel tucatnyi család volt, amely nemesnek nyilvánította magát. Az 1725. évi dica-jegyzékben viszont csak nyolc nemes adatait rögzítették: Deák István, Kalocsa István, Deák Gáspár, Szívós Pál, Kovács József, Szentkirályi Pál, Szentkirályi József és Csete Gergely. Több mint érdekes, hogy a következő évben a nemesi megye által megadott névsor számottevő eltérést mutat. Itt „*Senior et Junior Kalocsa, Johannes Sz. Királyi, Johannes Kamarás... Stephanus Kovács...*” neve található, tehát mindössze négy nemesi család öt felnőtt tagja szerepelt a nemesi közgyűlés nyilvántartásában.²⁹ Ennek elsődleges oka az volt, hogy csaknem mindig akadt néhány olyan család, amelyik nemesi kiváltságokat követelt magának, de hivatalosan ennek megalapozottságát a vármegyén nem tudták bizonyítani. E különféle kiváltságokat követelők száma a városban, a következő évtizedekben bevándorlás révén valamelyest nőtt, de mindvégig elenyésző maradt.

Tekintettel arra, hogy ilyen kevesen voltak, vagyoni rétegződésüket, foglalkozásukat tekintve érdemi elemzést nem végezhetünk. Annyit érdemes velük kapcsolatosan itt rögzíteni, hogy mivel többségükben a 17. század

27 Armális nemes: a nemesség alsó rétegének tagja, aki birtokadományozás nélkül szerezte nemeslevelét, vagy birtokait elvesztő, vagyontalan nemes.

28 BOROSY András, 1987. V. 1703–1711. 4204. sz.

29 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1996. 77.

hetvenes éveiben vásárolták meg az armálist, a városban élő nemesek mindvégig lényegesen jobb anyagi körülmények között éltek, mint a lakosság többsége. 1707-ben a nemesek fele a gazdagok közé tartozott, további negyedrésze pedig a közepes birtokosok közé. Igazán szegény nem volt közöttük. Az 1725. évi jegyzék alapján Csete Gergely kivételével – akinek a neve sem azelőtt, sem azután nem lelhető fel a nemesek között – valamennyien gazdagok voltak.

Külön is hangsúlyoznunk kell, hogy a század első felében a nemesi családok a közösség szervezésében, irányításában megkülönböztetett szerepet nem kaptak.

c) Az agrártársadalom

Gazdák

Már a legjelentősebb meghatározások, elnevezések is más-más állapotokat takartak a Homokhátság falvaiban és mezővárosaiban, nemcsak a századfordulón, hanem a hódoltság jelentős részében is. Tekintettel arra, hogy a civis jellegű települések azoknál lényegesen nyitottabbak, strukturáltabbak és szervezettebbek voltak, indokolt az egyes fogalmak helyi értelmezésére röviden kitérni. Ezekben is a lakosságon belül a két legnépesebb csoportot a gazdák és a zsellérek alkották. A korabeli igazgatás – a közösség szervezése, irányítása, a különféle kötelezettségek megszabása, az adók kivétele és a jogszolgáltatás terén – nem tett különbséget e két társadalmi csoport tagjai között. Valójában csak a birtokukban lévő termelőerők, vagyonuk nagysága és jellege alapján tért el a rájuk nehezedeő teher mértéke, jellege, és nyílt meg előttük a közéleti szereplés lehetősége. A pontosabb behatárolás mégsem felesleges.

Gazdának azt tekintették, akinek a városon belül saját telke és azon háza volt. Ezek mérete és minősége alapján nem tettek közöttük különbséget. Természetesen ugyanezt mondhatjuk el a szomszédos Kőrös társadalmáról is. „*A zsellér Kőrösön egyszerűen más házánál lakót jelent.*”³⁰ Az esetleges tisztviselésre történő megválasztáskor legfeljebb azt vették figyelembe, hogy az illető anyagi helyzete lehetővé teszi-e a termelőmunkától történő huzamosabb elszakadást.

Ezek a megfogalmazások egyértelművé teszik, hogy a fundus, a ház megszerzése, a gazdák közé jutás – a „lakosított” személyek számára – kizárólag az anyagi állapottól és a szándéktól függött. Egyéb jogi vagy rendi megkülönböztetés e téren sem a 17., sem pedig a 18. században nem jelentkezett.

30 MAJLÁT Jolán, 1943. 81., illetve 127–132.

Ezt a megállapítást hitelesíti, hogy később a mezőváros lakosain belül a nemesek között is több zsellér akadt. Még 1829-ben is az egyik nyilvántartásban a „nemes zsellérek” címszó alatt hét háztartás található, és megjegyezték, hogy a szőlőkben további négy nemes zsellér él.³¹

A hódoltság idején a szó szoros értelmében az határozta meg a mezővárosi szervezetek működését, hogy képesek voltak-e az évenkénti terheikhez és a váratlan kiadásaikhoz, a zsarolásokhoz szükséges pénzbeli és természetbeni feltételeket időről időre előteremteni. Ezek teljesítéséhez a magisztrátus kénytelen volt a lakosság egészének vagyoni lehetőségeit rendszeresen felmérni és figyelembe venni. Egyébként a török közigazgatás a személyi adót, a harácsot minden felnőtt emberre kivetette. Ez alól még a nemesek sem mentesültek. Vagyoni adottságától eltekintve nemes és jobbágy, gazda, zsellér és rideg egyforma összeget fizetett. Csak a cselédek mentesültek ennek lerovásától. Rájuk csak egészen kivételes esetekben vetett ki adót a magisztrátus. Az alföldi településeken a vadszám, avagy marhaszám névvel jelzett kötelezettséget a nagyállatokra, a juhokra, a malmokra és a készpénz összegére vetették ki évenként meghatározott mértékben. Ez mindenkor egyenes adónak minősült, és minden jelzett tulajdonra kiterjedt. A települések számára ennél lényegesen nagyobb terhet jelentett a „derékadó”. Sajnos, ennek pontos behatárolására utaló feljegyzés nem maradt ránk. Ez valójában az összes többi adót magába foglalta. Ezt is mindig a birtokolt vagyon arányában vetették ki az egyes háztartásokra. A bárány-, a gabona- és a bordézsmá ugyancsak egyformán érintett nemest, gazdát, zsellért vagy rideget. Ez is mindig, mindenkinél a szaporulat, a termény tényleges tizedét képezte. Ebből adódott, hogy a hódoltság korában nem volt indokolt a szolgáltatások során a gazdákat és a zselléreket külön nyilvántartásba venni. Még a munkaszolgáltatások, a különféle robot mértékének megszabásakor is a vagyoni teljesítőképesség alapján jártak el. Igás robotra csak olyanokat köteleztek, akik rendelkeztek ehhez szükséges feltétellel. Gyalog robotra viszont minden felnőtt férfit bevontak. Ezért nem áll rendelkezésünkre olyan helyi nyilvántartás, amely a lakosságon belül külön kezelte volna a gazdákat és a zselléreket.

Tehát a különféle ránk maradt nyilvántartások alapján elfogadható módon csak a vagyoni csoportosítások végezhetők el. Mivel igazán markáns különbségek valójában csak a vagyoni adottságaikon belül tapinthatók ki, e téren célszerű a rendelkezésünkre álló forrásokat vallatóra fogni. Ezek alapján viszont valamelyest érzékelhető a gazda háztartásfők és az egyéb felnőtt

31 MNL BKML IV. 1508/c. 1707. 182. – IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1998. 93. – MNL BKML IV. 1504/c. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. 197. 1829.

férfiak közötti arány. Mivel egy táblázat lényegesen tömörebben jeleníti meg a valóságot, mint egy szóbeli leírás, és jobban is képes ezen állítás helyességét, valamint a belső arányokat érzékeltetni, indokolt ennek beiktatása.

5. táblázat: A vagyoni rétegek megoszlása az 1725. évi adókönyv és a dicajegyzék alapján

Vagyoni réteg	Az adó összege dénárban	A városi adókönyvben szereplők		A dica-jegyzékben levők	
		száma	%-os aránya	száma	%-os aránya
Vagyontalan	0 – 180	277	13,9	21	2,7
Törpebirtokos	181 – 360	758	38,3	192	25,1
Kisbirtokos	361 – 720	592	29,8	286	37,3
Középbirtokos	721 – 1260	245	12,3	176	22,9
Gazdag	1 261 –	114	5,7	92	12,0
Összesen		1 986	100	767	100

Ismételten jeleznünk kell, hogy a hagyományos városi nyilvántartásban a zsellérek, ridegek mellett a gazdák felnőtt férfi tagjai is fellelhetők. A középbirtokosok és a gazdagok között érthetően csak elvétve lehető fel zsellér. Ezek szinte kivétel nélkül felnőtt házas fiúk, akik már önállóan gazdálkodtak ugyan, de még továbbra is a családi telken, a családi házban maradtak, ezért a korabeli fogalmak szerint zsellérnek minősülnek.

Az elemzés során felhasználható nyilvántartások érthetően ennél sokkal részletesebb és pontosabb tájékoztatást nyújtanak. A fontosabb vagyontárgyak és értékek nemcsak egy kiválasztott időpontban tértek el markánsan az egyes társadalmi-vagyoni csoportokon belül, hanem a különféle katonai-politikai változások, a termelési körülmények és technikai fejlődés következtében is számottevő módosulás érzékelhető. Tekintettel arra, hogy a következő évtizedekből mind több és több helyen jól felhasználható nyilvántartások maradtak ránk, különféle folyamatok megrajzolására egyre megbízhatóbb adatsorokat lehet összeállítani. A következő táblázatok ezekhez nyújthatnak támpontot. Előbb kizárólag a gazdák egyes vagyoni csoportjain belül célszerű rögzíteni a legfontosabb adatokat és arányokat.

6. táblázat: A város határában levő értékek megoszlása
a gazdák vagyoni csoportjain belül, 1725-ben

Vagyoni csoportok		Vagyon- talan	Törpe- birtokos	Kis- birtokos	Közép- birtokos	Gazdag	Össze- sen
Adózók száma		277	758	592	245	114	1 986
Gazdák	száma	21	192	286	176	92	767
	százalékos aránya	2,7	25,0	37,3	22,9	12,1	100,0
Iparo- sok	száma		20	32	27	15	94
	százalékos aránya		10,4	11,2	15,3	16,3	12,3
Ökör	birtoklók száma		70	193	149	89	501
	jószágok száma		142	444	434	496	1 516
	egy birtoklóra eső átlag		2,0	2,3	2,9	5,6	3,0
Tehén	birtoklók száma		67	143	97	25	332
	jószágok száma		84	226	182	178	670
	egy birtoklóra eső átlag		1,2	1,6	1,9	7,2	2,0
Igás ló	birtoklók száma		36	111	131	86	364
	jószágok száma		71	235	236	213	755
	egy birtoklóra eső átlag		2,0	2,1	1,8	2,5	2,0
Barom- ban	jószágot tartók száma		21	47	45	25	138
	jószágok száma		37	120	230	423	810
	egy birtoklóra eső arány		1,8	2,6	5,1	17,0	5,9
Juh	birtoklók száma		16	78	77	40	211
	jószágok száma		300	1 655	1 781	2 957	6 693
	egy birtoklóra eső átlag		18,8	21,2	23,1	73,9	31,7
Búza	termelők száma		18	90	80	40	228
	termény pozsonyi mérőben		241	1 401	1 850	1 851	5 343
	egy termelőre eső átlag		13,4	15,6	23,1	46,3	23,4
Árpa	termelők száma		13	67	70	14	164
	termény pozsonyi mérőben		153	819	1 136	293	2 401
	egy termelőre eső átlag		10,9	12,2	16,2	20,9	14,6
Zab	termelők száma		7	26	28	7	68
	termény pozsonyi mérőben		44	257	309	101	711
	egy termelőre eső átlag		6,3	9,9	11,0	14,4	10,5
Bor	termelők száma		150	254	162	89	655
	termés akóban		989	2 447	1 873	1 843	7 152
	egy termelőre eső átlag		6,6	9,6	11,6	20,7	10,9

A város gazdáinak vagyoni összetétele – a falusi jobbágyokéhoz mérten – már a hódoltság alatt több eltérést, sajátosságot jelez. Ezek a különbségek a szabadságharc után egyre markánsabbakká váltak, mivel a régebben és az újabban bérelt kun pusztákon a gazdák mind szélesebb köre egyre többoldalú gazdasági tevékenységet folytatott. Nem ismerjük, hogy a tanácsi döntések hatására a város határában lévő értékeket adóztatták-e jobban, vagy éppen a kun pusztákon egyre jobban berendezkedő gazdákat. Az kétségtelen, hogy néhány évtizeden át a dicajegyzékek következetesen külön rögzítik a két helyen termelők értékeit, adóalapjait. Bár az összesítés és az elemzés ily módon nehezkesebb, nem indokolt az egyes tételek összevonása. A két táblázat külön-külön történő és együttes áttekintése – főként a közelmúltban létrehozott környező települések múltjának felvázolása során – sok haszonnal járhat a vagyoni-társadalmi változások érzékeltetésekor.

7. táblázat: Az állattartás és a növénytermesztés megoszlása a kun pusztákon a gazdák vagyoni csoportjain belül

Vagyoni csoportok		Vagyon- talan	Törpe- birtokos	Kis- birtokos	Közép- birtokos	Gazdag	Össze- sen
Az adózók száma		277	758	592	245	114	1 986
Gazdák	száma	21	192	286	176	92	767
	százalékos aránya	2,7	25,0	37,3	22,9	12,1	100,0
Juhok	birtoklóinak száma		7	37	50	44	138
	jószágok száma		146	742	1 345	2 720	4 953
	egy birtoklóra jutó átlag		20,8	20,0	26,9	61,8	35,9
Barom- ban	állatot birtoklók száma		31	112	74	63	280
	jószágok száma		75	382	315	1 463	2 235
	egy birtoklóra jutó átlag		2,4	3,4	4,3	23,2	8,0
Növen- dék jószág	birtoklók száma		14	60	63	60	197
	jószágok száma		28	185	180	802	1 195
	egy birtoklóra jutó átlag		2,0	3,1	2,9	13,4	6,0
Búza	termelők száma		7	55	52	46	160
	termés pozsonyi mérőben		120	1 489	1 940	4 126	7 675
	egy termelőre jutó átlag		17,1	27,1	37,3	89,7	48,0
Árpa	termelők száma		7	44	53	51	155
	termés pozsonyi mérőben		92	917	1 384	3 291	5 684
	egy termelőre jutó átlag		13,1	20,1	26,1	64,5	36,7
Zab	termelők száma		3	21	24	26	74
	termés pozsonyi mérőben		35	274	351	779	1 439
	egy termelőre jutó átlag		11,7	13,0	14,6	30,1	19,4

Ezek a táblázatok igen sokoldalú elemzést tennének lehetővé. Itt azonban csak néhány fontos mozzanatra célszerű utalni. Mivel a következő évtizedekből bőséges adatsorok dolgozhatók fel, elsődlegesen azokra a lehetőségekre kívánjuk felhívni a figyelmet, amelyek révén egy hosszabb folyamat bemutatására nyílik lehetőség. Ezek egy részét azért érdemes kiemelni, mivel felvillantják azt az állapotot, ahová a több évtizedes katasztrofális háborús pusztítások után mintegy másfél évtizednyi gyarapodás révén e cívis város lakossága eljutott.

Tekintettel arra, hogy a háztartások többségének megélhetését ekkor már a növénytermesztés különféle területei határozták meg, és ez a tendencia a következő évtizedekben fokozott mértékben erősödött, elsődlegesen ennek feltételeit és volumenét célszerű elemezni. A szántóföldi növénytermesztés egyik alapvető feltétele évszázadok óta a megfelelő igaerő volt. A dicajegyzék alapján készített táblázat szerint a városban több mint félezer gazda rendelkezett ezzel (66,2%). Újabb fontos tényként azt emelhetjük ki, hogy mindegyik vagyoni csoporton belül megtaláljuk ezeket a feltételeket, bár az arányok érthetően erősen eltérőek. Aligha elhanyagolható tény, hogy a törpebirtokosoknak is több mint harmada, a kisbirtokosoknak pedig több mint kétharmada tartott legalább két ökröt, amely számottevő gabonatermesztést tett lehetővé. Ez az arány a középbirtokosoknál 84,6%, a gazdagoknál pedig közel száz százalék volt. Arra is célszerű felfigyelnünk, hogy a szükséges állati energia ekkor még a két szegényebb vagyoni csoporton belül erősen visszafogott. A törpebirtokosok esetében pontosan kettő az átlag, és a kisbirtokosok többsége is csak két ökröt tudott hasznosítani. Az viszont több mint figyelemre méltó, hogy még a középbirtokosok körében sem érte el az ökrök átlaga a hármat. A gazdag paraszti háztartások – mindössze néhány idős, már nem gazdálkodó személynél nem találtak – csaknem mindegyike birtokolt hat igavonót.

Egy körütekintés során további sajátosságokra is felfigyelhetünk. Míg a törpegazdák több mint harmada tartott ökröt, búzát nem egészen tíz százalékkal termesztett. Ez egy nagyon figyelemre méltó sajátosságot tár elénk: azt jelenti, hogy kb. félszáz törpebirtokos gazda számára nem jutott termőföld, és ezért igaerejét fuvarozásra és egyéb bérmunkára használta. Ez a jelenség a kisbirtokosok körében ugyancsak feltűnő, bár az arányok tompítottabbak. Közöttük az ökröt birtoklóknak alig több mint fele jutott szántóföldhöz. Nagyon figyelemre méltó, hogy bár a növénytermesztés jelentősége kétségtelenül nőtt a társadalmi munkamegosztáson belül, mind a középbirtokosok, mind pedig a gazdagok közel fele még mindig nem a szántóföldek műveléséből teremtette elő szükségleteit. Tehát ezeken a vagyoni csoportokon belül is az ökrök, lovak energiáját *egyéb* célokra használták.

Ha a civis társadalmon belül arra vagyunk kíváncsiak, hogy a következő évtizedekben az egyes foglalkozási ágakon belül milyen irányban történik elmozdulás, milyen tendenciák rajzolódnak ki a század további szakaszában, a három évtizeddel későbbi dicajegyzék adatait célszerű segítségül hívni. Az 1757. évi nyilvántartás már a teljes lakosságot felöleli, így feldolgozása valószínűbb képet mutat a társadalom egészéről, és a kibontakozó tendenciákat jól jelzi. Ha az ökröt tartó háztartások számát nézzük, a gyarapodás rendkívüli, hisz csaknem 2,4-szeres, az igavonók száma pedig több mint háromszoros lett! A növekedés a középbirtokosok és a gazdagok soraiban volt igazán feltűnő, hisz' ezen haszonállatok száma náluk csaknem megkétszereződött. Mindkét vagyoni csoporton belül szinte kivételesnek volt mondható az ökröt nem tartó – rendszerint már idős – gazda. Ráadásul az egy háztartásra jutó átlag is erőteljes növekedést jelez: a középbirtokosoknál már 4,9, a gazdagoknál pedig 7,9 lett az átlag. Tehát ez az egyetlen adatsor is azt jelzi, hogy a számottevő gyarapodás egyben a civis társadalmon belüli vagyoni különbségek további erőteljes növekedését eredményezte.

Érthetően ugyancsak célszerű röviden kitérni arra is, milyen mértékben, milyen arányban tudták az igás lovak energiáját felhasználni. A tárgyalt évtizedekben ezek erejét elsődlegesen a betakarításban és a szállításban hasznosították. Az első benyomásunk az lehet, hogy a lovat tartó gazdák száma a két szegényebb csoporton belül szinte feleannyi, mint az ökröket tartóké. A két vagyonosabb rétegnél az előzőhöz sokkal közelebb álló számokat, arányokat találunk. Velük együtt lovat csak a gazdák nem egészen fele tartott. Az ekkori állapotok pontos rögzítése tehát azért is fontos, hogy a következő időszak tendenciáit, a békés évtizedek eredményeit pontosabban lehessen láttatni. Talán nem árt utalni arra, hogy a lovat tartó törpebirtokosoknál csak kettőt találtak az összeírók. Legalább ennyire fontos kiemelni, hogy a kisbirtokosok esetében szinte pontosan ugyanezt tapasztaljuk. Annál feltűnőbb, hogy középbirtokosok, bár közel háromnegyedük tartott lovat, de ezek átlaga csak 1,8 volt. Arra is érdemes felfigyelnünk, hogy – bár a gazdagok szinte mindegyikének volt lova – ezek száma feleakkora sem volt, mint az ökreiké. Ebben nyilvánvalóan közrejátszott az a tény is, hogy a hosszú háborús időszak végén egyes megfigyelők szerint „alig maradt ló” az ország területén. A rendkívüli veszteségek pótlása kétségtelenül több évtizedet igényelt.

Ugyancsak tanulságos lesz az igáslovak esetében a két nyilvántartás adatainak összehasonlítása. A lovat tartó háztartások száma 2,5-szörösére nőtt, tehát a gyarapodás aránya valamivel meghaladja az ökröknél tapasztalt jelenséget. A kisbirtokosok között is észlelhető ugyan kisebb bővülés, de az igazán komoly változás a két gazdag rétegen belül kézzelfogható.

A középbirtokosoknál a lovat tartók aránya 55-ről 86%-ra emelkedett, a gazdagoknál pedig csaknem 100%-os lett. A nyilvántartásba vett igáslovak száma pedig 775-ről csaknem 2200-ra nőtt. Ezek az adatok megerősítik a korábbi megállapítást: a néhány békés évtized a mezővároson belül számottevő gazdasági gyarapodást eredményezett, és a korábbiakhoz képest is jelentősen növelte a vagyoni csoportok közötti különbségeket. A cívis társadalom vagyonszerinti struktúrája tehát a korábinál jóval markánsabb lett.

8. táblázat: A gabonatermesztés megoszlása az 1707., 1725. és az 1757. évi összeírások alapján

Év	Vagyoni csoportok	Vagyon-talan	Törpe-birtokos	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Össze-sen	
1707	Gazdák száma	46	293	187	106	31	663	
	Termelők	száma		47	165	105	31	348
		%-os aránya		16,0	88,2	99,1	100,0	52,5
	Búza	pozsonyi mérőben		425	2 837	3 525	3 469	10 256
	Árpa			269	1 984	2 397	2 190	6 840
	Zab, köles			159	1 470	1 653	1 460	4 742
	Gabona összesen			853,0	6 291,0	7 575,0	7 119,0	21 838,0
1725	Gazdák száma	21	192	286	176	92	767	
	Termelők	száma		23	142	132	90	387
		%-os aránya		12,0	49,7	75,0	97,8	50,46
	Búza	pozsonyi mérőben		262	2 813	3 790	5 978	12 843
	Árpa			177	1 661	2 520	4 245	8 603
	Zab, köles			58	496	659	1 093	2 306
	Gabona összesen			497,0	4 980,0	6 960,0	11 315,0	23 752,0
1757	Gazdák száma		945	558	263	233	1 999	
	Termelők	száma		132	330	241	227	930
		%-os aránya		14,0	59,1	91,6	97,4	46,5
	Búza	pozsonyi mérőben		1 395	4 731	7 257	14 802	28 185
	Árpa			627	3 030	3 972	8 514	16 143
	Zab, köles			591	3 831	5 184	14 619	24 225
	Gabona összesen			2 613,0	11 592,0	16 413,0	37 935,0	68 553,0

Az igaerő formálódásának felvázolása után még érdekesebb lehet a szántóföldi növénytermesztésre utaló adatok rövid elemzése. A társadalmi beágyazottság, az egyes vagyoni csoportokon belüli érdekeltség aránya figyelemre méltó hullámozást jelez. Ennek alapvető oka részben a rendelkezésre álló igaerő mértéke volt, de még fontosabb lett a megfelelő méretű termőföld birtoklása.

Ha figyelembe vesszük, hogy a közeli kun pusztákon az előző évtizedekben is folytattak a város gazdái gabonatermesztést, azt látjuk, hogy a szántóföldi termelésben érdekeltek száma a szabadságharc utáni másfél évtizedben alig nőtt. A csekély bővülés pedig főként a kun pusztákon történt. Szembetűnő, hogy a kun pusztákon összeírt kb. 160 gabonatermelő között mindössze 24 fő található, aki a város határában is vetett és aratott. Közülük pedig mindössze egy a törpebirtokos, hat a kisbirtokos, 12 a középbirtokos és 5 volt gazdagnak mondható. A civis társadalom sajátosságának feltárása során még azt célszerű kiemelni, hogy az árutermelésbe e téren a gazdáknak csak kis hányada kapcsolódott be, tehát többségük csak a család szükségleteit tudta termésével fedezni. A kisbirtokosok között kivételnek számított, a középbirtokosok között sem voltak túlzott többségben az ilyen gazdák. A harminc–negyven gabonatermelő gazdag parasztnak viszont szinte mindegyike számottevő felesleget termelt évenként. Ugyancsak említésre méltó, hogy ez a tevékenység alapvetően a kenyérgabona előállítására összpontosult. A jelentős állatállomány ellenére a takarmány termesztése kevésbé volt rentábilis. Ipari célra pedig ekkor még érdemben nem termeltek.

Az előző táblázat adatai közül érdemes még néhányat kiemelni. Igen figyelemreméltó következtetést vonhatunk le a fél évszázadot átfogó statisztikai sorokból. Az első megfigyelés – miként erre már utaltunk – mindenképpen az lehet, hogy a gabonát termelő gazdák száma alig változott. Ha a gabonatermés összegét vetjük egybe, hasonló megállapításra jutunk. Tehát a bővülés még minimális. Ez azt jelzi, hogy a szabadságharc utáni letargiából még ebben a jelentős mezővárosban sem volt könnyű a kiemelkedés. Az újabb három évtized viszont már kétségtelenül egy lendületes gyarapodást érzékeltet. A három évtized alatt a termelők száma 2,6-szoros lett, a megtermelt gabona mennyisége pedig közel háromszorosára bővült. Egy ilyen növekedési ütem a polgári átalakulás előtt több mint figyelemre méltó.

Érthetően ezeknek a statisztikai soroknak, összegzéseknek a további és elmélyültebb elemzése újabb és újabb jelentős változásokra hívhatná fel a figyelmet. Ha a vizsgálódás időtartamát tovább növeljük, még meggyőzőbb és még árnyaltabb lesz a nyerhető összkép.

A szántóföldi növénytermesztés mellett a szőlő- és gyümölcsstermesztés a 16. század derekától mind jelentősebb helyet kapott a mezőváros társadalmában. Itt is csak két mozzanatra – a társadalmi beágyazottságra és a termés mértékének a vagyoni csoportokon belüli megoszlására – korlátozzuk az elemzést. Ezen túlmenően érdemes összehasonlítani a gabona- és a szőlőtermesztésben érdekeltek számát és arányát.

9. táblázat: A bortermelés megoszlása az 1707., 1725.
és az 1757. években, az összeírások alapján

Év	Vagyoni csoportok	Vagyon-talan	Törpe-gazda	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Össze-sen	
1707	Gazdák száma	46	293	187	106	31	663	
	Termelők	száma		224	170	104	30	528
		%-os aránya		76,5	90,9	98,1	96,8	79,6
	A termény mennyisége akóban		1 070	1 459	1 348	798	4 675	
1725	Gazdák száma	21	192	286	176	92	767	
	Termelők	száma		152	254	162	89	657
		%-os aránya		79,2	88,8	92,0	96,7	85,7
	A termény mennyisége akóban		944	2 485	1 873	1 843	7 145	
1757	Gazdák száma		945	558	263	233	1 999	
	Termelők	száma		593	465	244	228	1 530
		%-os aránya		62,8	83,3	92,8	97,9	76,5
	A termény mennyisége akóban		4 391	5 298	3 461	6 176	19 326	

Az első megfigyelésünk e téren feltétlenül az lehet, hogy ennek a nagyon belterjes és munkaigényes kultúrának a társadalmi beágyazottsága – nemcsak ebben a néhány évtizedben, hanem évszázadokon át – e civis városban igen magas volt. Még a törpebirtokosnak minősített csoporton belül is e réteg háromnegyede volt érintett. A gazdák egészének pedig csaknem négyötöde birtokolt szőlőültetvényt. Azt is látnunk kell, hogy bár a hosszú háborús időszak ezt a kultúrát jobban sújtotta, mint a gabonatermesztést, mégis a növekvő kereslet a kilábolást valamelyest gyorsította. A negyedszázados háborúskodás után talán e téren volt a legjelentősebb elmozdulás, hisz itt az állati igaerő kevésbé volt meghatározó. A kipuштult vagy leromlott ültetvényeket néhány éven belül helyre lehetett állítani. Azonban a termelők, az ültetvényt birtoklók száma még e másfél évtizedben is csaknem 25%-kal nőtt, de az igazi, robbanásszerű változás a következő három évtized alatt ment végbe, amikor a termelők száma csaknem háromszorosára bővült. E téren ugyanis viszonylag csekély földterületen lehetett – a rendelkezésre álló olesó munkaerővel – igen komoly értéket megtermelni. Figyelembe véve, hogy a lakosság száma időközben rohamosan emelkedett, a felvevőpiac folyamatosan nőtt, ennek az ágazatnak a társadalmi hatását alig lehet eltúlozni. Ezt azért is érdemes kiemelni, mivel hasonló jelenség az Alföldön a Homokhátságon kívül aligha fedezhető fel. Ez a gyarapodás érthetően bizonyos ingadozást eredményezett

az egyes vagyoni csoportokon belül és azok között, de ez a tény a korábbi megállapítást érdemben nem módosítja. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a város határában a tanyás gazdálkodás ebben a foglalkozási ágban kezdődött, és lett ekkor a legjelentősebb, a magisztrátus pedig a központi hatalom támogatása mellett sem volt képes ezt visszafogni, évszázadokra és további térségekre történő kihatása aligha kérdőjelezhető meg.

Tehát ez a néhány táblázat is kétségtelenné teszi, hogy a termelők számának gyarapodása és a növekvő lakosság részéről támadó igény a gazdaság minden ágazatában serkentette a bővülő árutermelést. Nem lehet meglepő, hogy jelentősebb felesleget a szőlő- és gyümölcsstermesztés terén is a két vagyonosabb csoport volt képes termelni. Ebből adódóan e foglalkozási ág vagyunképző ereje mind jelentősebbé vált. Bár az időjárás ebben az ágazatban fokozottabban befolyásolhatta a mindenkori termés mennyiségét, még így is fel kell figyelünk arra, hogy 1725-ben másfélszer annyi mustot szűrtek be a gazdák, mint bő másfél évtizeddel korábban. Az árutermelés erőteljes bővülése pedig azt eredményezte, hogy a következő három évtizedben a termés mennyisége 4,1-szeres lett! Nem árt ismételtlen kiemelni, a békés évtizedek – mert a csaknem két évszázados háborús állapotok katasztrófáját valójában ezeken lehet lemérni – milyen meghatározó módon befolyásolták a gazdasági növekedést és a javak felhalmozását. Ez a néhány adat is jelzi, hogy célszerű lenne minden településen belül a viszonylag bőségesen rendelkezésre álló nyilvántartásokat feldolgozni és elemezni, hisz' egy igazán árnyalt képet ezek birtokában lehet majd megrajzolni.

Bár a növénytermesztés itt felvillantott és néhány további területe mind jelentősebbé vált a mezőváros gazdálkodásán és társadalmi fejlődésén belül, kétségtelen, hogy a rideg állattartás változatlanul fontos maradt mind a lakosság ellátása, mind pedig az árutermelés terén. Ennek egyik alapvető oka az volt, hogy 1745-ig, a jászkun redemptio létrejöttéig a kun puszták csaknem változatlan mennyiségben és csekély ellenszolgáltatás fejében álltak rendelkezésre. Ezeken tudták a gazdák a mind jelentősebb állati energiát, igaerőt pótolni és növelni, és ezeken a hatalmas térségeken nyílt lehetőség az export révén számottevő készpénzbevételhez jutni. Bár a központi hatalom az oszt-rák és a cseh kereskedőket különféle előnyökhöz juttatta, mégis a kecskeméti vásárok ezekben az évtizedekben váltak országosan is kedvelté, híressé.

Az élőállatok számának, arányának alakulását és ennek társadalmi kihatását változatlanul a vadszám, más szóval a marhaszám révén tudjuk legjobban illusztrálni. A még mindig jelentős pénzforrás ugyanis további évtizedekre kétségtelenül a vagyoni rétegződés egyik legjelentősebb formálója maradt.

10. táblázat: A vadszám alakulása 1662–1757 között

Év	Adózók száma	0	1–5	6–10	11–50	51–100	101–200	201–	Összesen
		vadszám után adózott							
1662	792	177	202	85	230	50	36	12	21 094
1667	815	235	257	89	190	25	17	4	12 656
1676	1 133	163	434	128	322	38	30	18	24 916
1684	1 219	338	379	147	271	62	12	10	20 059
1686	1 108	423	470	103	94	11	4	3	7 431
1688	1 085	342	405	151	167	13	6	1	9 397
1703	1 243	551	371	145	156	21	16	3	11 916
1707	1 043	728	214	47	43	9	2		2 308
1711	1 222	901	260	25	28	7	1		2 512
1725	2 017	745	658	301	262	27	13	13	17 027
1757	2 872								32 141

Ez alkalommal azért célszerű több korábbi évtized fontosabb adatait felidézni, mivel ezek a számok mindennél jobban érzékeltetik, hogy a háborús évek és évtizedek milyen drasztikus hatással voltak a mezőváros egyik legfontosabb gazdasági ágazatára, vagyonállományára, illetve ezen keresztül a társadalom vagyoni rétegződésének alakulására. Minden jelzőnél többet sejtet a szabadságharc mélypontjának és utolsó évének két adata. Bár a gazdaság egésze – miként az előző fejtegetésből jól látszik – távolról sem volt képes hasonló megújulásra, az 1725. és az 1757. év adatai érzékeltetik, milyen lehetőségek rejtettek a rideg állattartásban a civis társadalom számára még a 18. században is. Ezeket az adatokat azért volt célszerű itt is felidézni, mivel azt is érzékeltetik, hogy – a szakmai köztudatban máig is élő hamis képpel ellentétben – még ez a gazdasági ágazat sem a hódoltságban élte igazi virágkorát. Egyben dokumentálják azt is, hogy a mezővárosi társadalom csaknem kétharmada még hosszú időn át közvetlenül érintett volt az állattartás valamely területében, és közel harmada pedig – alig másfél évtizedes gyarapodás után – jelentős állatállomány birtokosa, haszonélvezője lett. Bár joggal állapíthatjuk meg, hogy a civis társadalom a 18. században vagyon szempontjából még erőteljesebben tagolódott, mint a korábbi évszázadokban, ezeket az adatokat is szem előtt kell tartanunk. Ezen adatok birtokában kétségtelennek mondhatjuk, hogy a reménytelen szegénység e másfél évtized során számottevően mérséklődött, és a vagyonosodás a gazdaság minden területén nemcsak mérhető, hanem egyenesen figyelemre méltó lett.

11. táblázat: A szarvasmarhák megoszlása
a gazdák egyes vagyoni csoportjain belül 1725-ben

Vagyoni rétegek		Vagyon-talan	Törpe-birtokos	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Összesen
Számuk		21	192	286	176	92	767
%os arányuk		2,7	25,0	37,3	23,0	12,0	100
Ökrök	tartók	száma	68	189	149	89	495
		%-os aránya	35,4	66,1	84,7	96,7	64,5
	darab	198	427	363	496	1 484	
Tehenek	tartók	száma	68	142	97	25	332
		%-os aránya	35,4	49,6	55,1	27,2	43,3
	darab	85	225	165	178	653	
Meddők,	tartók	száma	20	45	45	25	135
		%-os aránya	10,4	15,7	25,6	27,2	17,6
	darab	36	110	149	423	718	
Kun pusztaikon	tartók	száma	18	75	49	42	184
		%-os aránya	9,3	26,2	27,8	45,7	24,0
	darab	41	253	210	975	1 479	
Összesen	marhák száma		360	1 015	887	2 072	4 334
	%-os aránya		8,3	23,4	20,5	47,8	100
Egy háztartásra jutó átlag			1,9	3,5	5,0	22,5	5,7

Mivel az igás állatok megoszlását korábban áttekintettük, célszerű az állattartás egyéb területét is felvillantani. A fejőstehenek birtoklása a megélhetés, az ellátás, a napi táplálék biztosításának egyik fontos forrása volt. Célszerű tehát – számok segítségével – feltárni, hogy az egyes vagyoni csoportokon belül milyen arányban oszlottak meg ezek a jószágok. A korabeli állapotokról sokat elárul az a tény, hogy még a törpebirtokosoknak is több mint harmada tartott ilyen haszonállatot. Ez az arány a kisbirtokosoknál 50, a középbirtokosoknál 55% volt. Figyelemre méltó jelenség viszont, hogy a gazdag családoknak csak 27%-ánál írtak össze fejősteheneket. Ez minden bizonnyal azzal függött össze, hogy náluk a juhászat szélesebb körben biztosította a szükséges tejtermékeket.

Az állattartásnak az árutermeléshez közvetlenebbül kapcsolódó része a baromban tartott, többségükben növendék marhák, lovak vagy vágómarháknak szánt jószágok. Ezeket nyaranként részben a város hagyományos legelőin, részben pedig a kun pusztaikon tartották. Értékesítésük a birtokos számára érdemi pénzbevételt jelentett. E téren a vagyoni csoportok részesedése között egészen más arányokat tapasztalunk, mint amit a növénytermesztésen

belül megfigyelhettünk. A törpegazdáknak csak tizede tartott átlagosan két jószágot. Mindenképpen érdekes, hogy a kisbirtokosok közül már minden negyedik érdekelt volt e téren, főleg a kun pusztákon, de az egy gazdára jutó átlag csaknem pontosan megegyezett a jóval szegényebb gazdákéval. A középgazdáknál az arány is magasabb, de az igazán feltűnő az egy gazdára jutó tenyészállatok átlaga. A gazdagok esetében azt észleljük, hogy nemcsak az érdekeltek átlaga jóval magasabb, hanem főként azt, hogy olyan mértékben tenyészttettek eladásra jószágokat, amely igen komoly mértékben biztosította vagyonuk további növelését.

12. táblázat: A jegyzék lovakra vonatkozó
rovatainak 1725. évi összesítője

Vagyoni rétegek		Vagyon-talan	Törpe-birtokos	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Összesen	
Háztartások száma		21	192	286	176	92	767	
%os arányuk		2,7	25,0	37,3	23,0	12,0	100,0	
Hámos lovak	tartók	száma	31	109	133	86	359	
		%-os aránya	16,1	38,1	75,6	93,5	46,8	
	darab	62	230	227	213	732		
Méneseben lovat	tartók	száma	12	44	38	24	118	
		%-os aránya	6,25	15,4	21,6	26,1	15,4	
	darab	23	83	89	679	874		
Kun pusztákon	lovat	tartók	száma	9	38	25	21	93
			%-os aránya	4,7	13,3	14,2	22,9	12,0
		darab	21	127	105	488	741	
	csikót	tartók	száma	15	58	63	60	196
			%-os aránya	7,8	20,3	35,8	65,2	25,6
		darab	28	181	180	802	1 191	
Összesen	lovak száma		113	494	496	1 694	2 797	
	%-os aránya		4,0	17,7	17,7	60,6	100,0	
Egy háztartásra jutó átlag			0,6	1,7	2,8	18,4	3,6	

A méneseben tartott lovak esetében nemcsak az állomány számát tekintve tapasztalunk számottevő különbségeket, hanem az egyes vagyoni csoportokon belüli arányokban is. A szegényebb csoportokban csaknem fele a birtoklók száma, a tartott lovaké viszont erőteljes emelkedést jelez. Érdeemes felfigyelni arra, hogy a csikót tartók száma ennek kétszerese, a gazdagoknál pedig csaknem háromszorosa. Ez azt jelzi, hogy a lótenyésztés ezekben az években erőteljes növekedést mutat, a gazdák e téren komoly haszonnal számoltak, és a következő évtizedekben a vagyonszerzés egyik számottevő forrása lett.

A juhászat már a hódoltság idején is az állattartás egyik jelentős területe volt. Mivel a közbiztonság gyengése és főként a háborús esztendő sok kárt okoztak a gazdáknak, e téren a hullámzás igen erős volt. A szabadságharcot követő békés évtized azonban jóval erőteljesebb fellendülést mutat, mint amit a nagyállattartás esetében láthatunk.

13. táblázat: Anyajuhok megoszlása a város határában és a kun pusztákon az 1725. évi összeírás alapján

Vagyoni csoportok	Vagyon-talan	Törpe-gazda	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Összesen	
Számuk	21	192	286	176	92	767	
0	juhot tartott	21	173	171	50	9	424
1-5							
6-10			5	22	14	2	43
11-50			14	91	109	48	262
51-100				1	3	19	23
101-200				1		12	13
201-300						3	3
301-400						1	1
Tartók	száma		19	115	126	85	345
	%-os aránya		9,9	40,2	71,6	92,4	45,0
Darab			354	2 379	3 126	5 686	11 545

Tekintettel arra, hogy ez a terület volt az, amely a hétköznapi ellátásához a legtöbb anyagot szolgáltatta, és az árutermeléssel sokkal közvetlenebb kapcsolatban volt, mint az állattartás többi területe, feltétlenül ki kell térnünk arra, miben tért el társadalmi beágyazottsága, valamint vagyon- és társadalmi rétegzései a gazdaság többi ágazatához képest. Az összehasonlítás során azt tapasztaljuk, hogy a juhászat a mezőváros társadalmának csaknem olyan szűk részét érintette, mint a nagyállattartás egésze. Több mint figyelemre méltó, hogy már a 18. század elején a gazdák csaknem fele tartott juhot. Ennek révén pedig az árutermelés és pénzgazdálkodás közvetlen részesévé vált. Szinte természetes, hogy különösen a két gazdagabb csoport számára jelentett rendszeres és egyre jelentősebb bevételt a juhászat. A nagygazdák közül csak alig néhány – főleg akik nagy számban tenyésztettek lovat – nem volt érdekelt, és az állomány több mint felét már ekkor ők birtokolták. Ennek az ágazatnak az igazi virágkora a Homokhátságon – ugyancsak nem a hódoltság korában, hanem – a 18–19. században lett. Ennek a jelentőségét mi sem bizonyítja jobban, mint hogy ettől kezdve hosszú időn át ez az ágazat lett a vagyon- és társadalmi rétegzés egyik fontos, néhány évtizeden át pedig meghatározó területe.

Tekintettel arra, hogy a termelés bővülése mind a szántóföldi növénytermesztés, mind pedig az állattartás terén a város korábbi határában számottevő korlátokba ütközött, külön is érdemes annak áttekintése, hogy a kun pusztákon történő termelésben milyen mértékben voltak érdekelték az egyes vagyoni csoportok, miként hatott ez a későbbi években a gazdák vagyoni helyzetére.

14. táblázat: A kun pusztákon termelő gazdák megoszlása 1725-ben

Vagyoni csoportok	Vagyon-talan	Törpe-birtokos	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Összesen
Gazdák száma	21	192	286	176	92	767
Nem volt érdekelt	21	150	126	64	40	401
Kun pusztán gazdálkodók	száma	42	160	112	52	366
	%-os aránya	21,9	55,9	63,6	56,6	47,7
Csak juhot tartott		3	7	6	6	22
Csak nagyállatot tartott		33	87	46	21	187
Csak gabonát termesztett		4	24	9	2	39
Nagyállat és gabona		2	42	51	23	118

E táblázat kétségtelenné teszi, hogy a kun pusztákon történő gazdálkodásban a város gazdáinak nem egészen fele volt érintett. Még pontosabb lesz a kép, ha kiemeljük, hogy a gazdák újabb harmada csak egyetlen ágazatot művelt ezeken. Tehát a kun pusztákon Kecskemét gazdáinak mindössze 15%-a volt több ágazatban is érdekelt. Ezt azért célszerű már itt megállapítani, hogy érthetőbbé váljék, miért nem okozott a jászkun redemptio (1745) után a kun puszták többségének az elvesztése mélyre ható gazdasági problémát e civis város társadalma számára. Kiegészítésként még érdemes utalni arra, hogy a gazdagok aránya e téren viszonylag visszafogott. Ezt azzal lehet magyarázni, hogy a törzsökös vagyonos családok többsége régi örökségén belül változatlanul eredményesen tudott gazdálkodni. A város határán kívülre főként azok kényszerültek, akiknek családi örökségként nem jutott elegendő szántó, kaszáló és legelő.

A vagyoni tagozódásnak a fontosabb gazdasági ágazatokra kiterjedő felvillantása azért volt indokolt, mivel az így kapott összkép után már nem kell hosszan magyarázni, mely területeken tért el egymástól a falusi és a mezővárosi társadalom, mely területeken nyílt lehetőség bekapcsolódni az áru-termelésbe és a pénzgazdálkodásba, hol nyílt mód a polgárosodottabb kultúra és életmód elterjedésére.

Zsellérek

Miként korábban már utaltunk erre, Kecskeméten és a szomszédos Kőrösön a 17–18. században a zsellér olyan helyi lakost jelölt, akinek nem volt saját telke és azon háza. A ránk maradt városi státútumokban a zsellér megjelenés elsőként 1678-ban tűnik fel, amikor a nagy tűzvész után a magisztrátus megújította és összefoglalta a mezőváros lakosságára vonatkozó legfontosabb korábbi határozatait. „...*Hetedszer: Senki, sem gazda, sem zsellér, sem rideg legény bíró és tanács híre nélkül sem házat, sem istállót ne merészljen állítani...*”³² Itt, érthetően, csak a mezővárosban az akkor létező társadalmi csoportok felsorolása található, ezek jogállására nem történt utalás, mivel mindenki-re egyformán érvényes volt a státútum. Arra viszont érdemes felfigyelnünk, hogy a rendelet megfogalmazása értelmében zsellérek és ridegek is építettek időnként kamrát, „házat”. Sajnos még a következő évtizedekben sem készült a zsellérek egészéről összegző nyilvántartás. Egy majdnem egy évtizeddel későbbi feljegyzésben, a tatár csapatok 1686. április 20-i rablásának összesítőjében is csak az elrabolt személyek és értékek felsorolása alkalmával tűnnek fel: „...*Gazda 7 fő, hozzátartozó 23 fő, zsellér 8 fő, cseléd 62 fő...*”³³

Az is figyelemre méltó tény, hogy a hódoltság felszámolása után 1689-ben, amikor a szertelen porcióadó kivetésekor a tanács tagjai kénytelenek voltak a teherbírást határáig elmenteni, akkor sem tettek különbséget a nemes, a gazda és a zsellér családfők között: „*1. A vadszámra mindenikre, minden névvel nevezendőkre vettetett egy forint közönségesen. 2. Az háztúl, akárkié legyen, ha három s több leszen is, különb-különb funduson deprehendáltatik, [rajtakapatik] a portioja két-két forint fog lenni, a majoroktól pedig egy-egy forint. 3. A rideg istálókától is, akármennyi találtatik, azoktól is a portio leszen két-két forint... 7. Mivel a cigányok is városunkban házat tartanak, azért ők is szintén valamint a magyarok portióznak mindenekben, a limitatio szerént fizessenek...*”³⁴ Ennek a több évtizeddel korábbi rendeletnek az idézése itt azért volt indokolt, mivel nyilvánvalóvá teszi, hogy az átlagos zselléreknél szegényebb társadalmi csoportokra, a ridegekre és a cigányokra külön kitértek, a zselléreket viszont a teher mértékét és jellegét tekintve nem különböztették meg a gazdáktól. Számukra ezekből az idézetekből érthetően nem lehet következtetni. Erre csak a jóval későbbi évtizedekben keletkezett nyilvántartások alapján nyílik lehetőség.

32 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1991. 31.

33 MNL BKML IV. 1510/i. Kecskemét város számadási iratai. Főbírói számadások. 1682. 63–68. A rögtönzöttnek tűnő feljegyzésben a központosítás szinte teljesen hiányzik, ez olykor értelemzavaró!

34 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1991. 37.

A legelső helyi nyilvántartás, amelyben a zsellérek már viszonylag következetesebben jelölik, az 1707/8. évi dicajegyzék. Ez viszont nem a helyi hagyományokat, nem a korábbi formákat követi, hanem a központi hatalom gyakorlatát felhasználva merőben más szerkezetben készült. Ráadásul itt a zsellérek minden bizonnyal nem szerepelnek teljes számban. Nem valószínű ugyanis, hogy az összes nemes (11 családfő) és az összes gazda (588 családfő) mellett feltüntetett 84 zsellér családfő (a nyilvántartásba vett háztartásfőknek mindössze 12,7%-a) e társadalmi csoport egészét rögzítette volna. Számuk feltétlenül nagyobb lehetett. Erre enged következtetni az itt feldolgozott – bő másfél évtizeddel később keletkezett – néhány nyilvántartás is.

Központi utasításra, hasonló szerkezetben készült kecskeméti nyilvántartás csak jóval későbbi évekből maradt ránk. A dicajegyzék mellett, amely a város 767 gazdájának adóztatható vagyonát rögzíti, 1725-ben – miként erre korábban már utaltunk – a helyi hivatali szokásoknak megfelelően is készítettek egy adójegyzéket, amely a személyi adózás alá eső összes családfő és felnőtt férfi nevét rögzíti. Ebben a cselédeken kívül minden más társadalmi csoport képviselve van. E *tisztázatban* – néhány kivételtől eltekintve – annak az 1986 családfőnek és személynek az adóösszege található, akiktől a korábbi hónapokban meghatározott összeget valóban be is hajtották. A gazdákon kívüli 1219 fő adóösszegét jegyezték fel. Komoly támpontot jelenthet számunkra, hogy a hagyományosan készített városi adójegyzékben 485 személy neve előtt „Sell.”, illetve „S” jelzés található, ami kétségtelenül társadalmi hovatartozásukra utal. Tehát ekkor a zsellérek száma és aránya erőteljesen meghaladta az 1707-ben rögzítetteket (84 fő). A zsellérekon kívül persze jelentős számban megjelentek a gazdák felnőtt gyerekei, a velük együtt élő rokonai, tehát családtagjai. Nem árt utalni arra is, hogy a cigányok ugyancsak ezek számát növelték. Aligha kétséges, hogy – bár a hagyományoknak megfelelően még mindig nem külön jegyzékben gyűjtötték össze adataikat – a zselléreket jelölték ily formában. Ezt az állítást támasztja alá egy másik, töredékes nyilvántartás, amely az első tizedben lévő zsellérek dicajegyzéke volt. Ebben 112 zsellért sorolnak fel. A további hét tizedről készített anyag sajnos nem maradt ránk, de ez az egy tized – a lakosság 12,5%-a – is több mint jelentős mintavételnek tekinthető.

Újabb érdemi segítséget jelenthet számunkra, ha az 1757. évi dicajegyzék adataival hasonlítjuk össze az itt találhatóakat. Ugyanis ekkor már a gyakorlatilag az egész lakosságot átfogó összeírás révén 2872 személyi adatait rögzítették. Ebben az összeírt személyek társadalmi összetétele a következő volt: nemes: 22, gazda: 1977 családfő, zsellér: 792 személy és rideg: 81 fő. Itt viszont – mivel dicajegyzék – a felnőtt családtagok nem jelennek meg egyik társadalmi csoporton belül sem. Tekintettel arra, hogy a jelentős zselléresedés ellenére egy negyedszázaddal később is a zsellérek aránya csak 27,5% volt, 1725-ben a gazdákon kívüliek (az 1219 fő) viszont 61,4%-ot

jelentett, tehát kétségtelen, hogy a tényleges zsellér családokon kívül további számottevő társadalmi csoportok is fellelhetők e számon, e tömegen belül.

Bár kimondottan zsellérekről készült a nyilvántartás, valójában nem egyöntetű. A különféle észrevételek figyelembe vételével legalább négy csoportot lehet megkülönböztetni. Mivel így a zsellérekről legalább egy töredékes dicajegyzék rendelkezésünkre áll, ebből vagyoni állapotukról néhány igen hasznos ismeretet nyerhetünk.³⁵

15. táblázat: A zsellérek vagyoni megoszlása az I. tizedben, 1725-ben

Az értékek megnevezése		Másnál lakik	Sajátjában lakik	Rideg	Nincs jelölve	Összesen
Ökör	jószágot birtoklók száma	2		6	1	9
	jószágok száma	2		6	1	9
Tehén	jószágot birtoklók száma	2	5	1	9	17
	jószágok száma	4	10	1	18	33
Ló	jószágot birtoklók száma	7	4	1	14	26
	jószágok száma	10	6	2	16	34
Baromban	jószágot birtoklók száma	7	9	4	8	28
	jószágok száma	17	19	5	12	53
Növendék	jószágot birtoklók száma	5	4	6	13	28
	jószágok száma	7	5	16	26	54
Juh	jószágot birtoklók száma	4	3	3	6	16
	jószágok száma	5	10	4	15	34
Búza	termelők száma	3	5		7	15
	termés pozsonyi mérőben	50	66		112	228
Árpa	termelők száma	1				1
	termés pozsonyi mérőben	12				12
Zab	termelők száma	1				1
	termés pozsonyi mérőben	9				9
Bor	termelők száma	10	5	3	10	28
	termés akóban	67	24	21	55	167
Vagyontalanok száma		7	4		17	28
Törpebirtokosok száma		15	18	11	36	80
Kisbirtokosok száma		1	1		2	4
Összesen		23	23	11	55	112

35 Bár a jegyzék félre nem érthetően *decadot* említ, felmerül a gyanú, hogy esetleg a város negyedét fedte le ez a nyilvántartás. A korábbi évtizedekben gyakorta követték ezt az eljárást, hogy a négy részre, négy parsra osztott közigazgatás adatait külön nyilvántartásokban rögzítsék. A terminus technicusok használatában ekkor nem ritka a „nagyvonalúság”. Ez esetben az átlagot tekintve 450 körüli számot kapunk, amely nagyon közel áll az adókönyvben jelölt 485 zsellér számához.

Ez a nyilvántartás nemcsak néhány fontos támpontot nyújt a mezőváros agrártársadalmán belül e számottevő csoport méretének a megismeréséhez, hanem kérdőjeleket is felvet. Fontos számunkra a vagyoni tagozódás elemzését lehetővé tevő adatok sora, amit majd később elemzünk. Tény, hogy a város nyolc tizedét figyelembe véve, egyetlen tizeden belül magasnak tűnik a 112 szám. Alaposabb körültekintés során az ellentmondás csak csekély mértékben oldódik. Egyértelműen zsellérnek ugyanis csak 46 személyt jeleztek. Közülük 23 esetben rögzítették, kinél (pl. Somodi Máténál) lakik. Ugyancsak 23 alkalommal más jelzések találhatók. Pl. „S[ellér] Szívós István... maga kamarában... S[ellér] Illyés János maga házában... S[ellér] Árva Tót György magáéban...” lakik. Aligha kétséges, hogy Kecskeméten a házas zsellér és a házatlan zsellér fogalma – kissé még elmosódó formában – itt érhető először tetten. A jegyzékben feltűnő 11 rideg néhány téren hasonló volt, mint a többséget kitevő zsellér. Mivel 55 főnél nem történt semmiféle jelzés, joggal tételezzük fel, hogy ők eltértek a másik két csoporttól. Elképzelhető egyfajta pontatlanság is, de aligha tévedünk, ha a zsellérek felnőtt férfi tagjait és egyéb hozzátartozóját látjuk bennük. Minden bizonnyal voltak, akik eltérő vagyonú gazdának már családos fiai lehettek, de még szüleik házában laktak. Erre következtethetünk, ha az itt található néhány ritka családnevet a gazdákéval összevetjük. Csak két Baranyi nevű, három Német nevű, egy Földvári nevű, két Szana nevű stb. gazda található a dicajegyzékben, tehát valószínű, hogy itt családtagként tűnik fel. Az ún. típusnevet viselők között lényegesen több gazdának a családtagját vehették nyilvántartásba a zsellérekkel együtt.

Mivel e téren teljes biztonsággal nem fogalmazhatunk, érdemes további arányok felhasználásával is növelni a bizonyosságot. Az 1725. évi – az első tizedben található 46 zsellér alapján – 370–400 körül lehetett a számuk. A városi adókönyvben pedig, miként erre már utaltunk, 485 személynél jelezték nevük előtti „S” betűvel, hogy zsellérek. Így ez az adat akár meg is erősítheti a korábbi feltételezést. Tehát különösebb tévedés nélkül megállapíthatjuk, hogy Kecskeméten 1725-ben a zsellérek az adózók 18–24%-át alkothatták. Mivel a következő évtizedekben jelentős számú betelepülő került a városba, számuk és arányuk érthetően fokozatosan nőtt, így 1757-ben a zsellérek az adózóknak már 27,6%-át alkották. Ezen összevetések alapján nem indokolatlan annak megfogalmazása, hogy a 18. század első negyedében a zsellérek a civis társadalomnak kb. negyed–ötöd részét alkották.

Ezek alapján tehát a jelzett bizonytalanság figyelembe vételével is kétségtelen, hogy a zsellérekből tevődött össze a civis társadalom egyik legjelentősebb társadalmi rétege. Számuknak-arányuknak elfogadható ismerete után indokolt vagyoni állapotuknak a feltárása. Az előző táblázat az I. tized zselléreinek társadalmi tagozódásán túlmenően vagyonukról is érdemi

tájékoztatást nyújt. Érthetően célszerű azokat az adatokat is felidézni, amelyek a zsellérség egészéről adnak hasonló, vagy közel hasonló támpontokat. Mivel a Homokhátságon, a társadalmi munkamegosztáson belül, a nagylattartás meghatározó volt, célszerű itt is a szabadságharc utáni állapotokat, illetve tendenciákat a számok és az arányok segítségével felidézni. Ehhez a városi adóösszeírás adatait célszerű összegezni, feltárni, amely alapján csaknem félezer háztartásról kapunk adatokat.

16. táblázat: A vadszám megoszlása 1725-ben
a zsellérek egyes csoportjai között

Vagyoni csoportok		Vagyon- talan	Törpe- birtokos	Kis- birtokos	Közép- birtokos	Gazdag	Összesen
Számuk		254	180	43	5	3	485
Vadszám után adózott	0	254	40	7	2		303
	1–5		96	7			103
	6–10		31	9			40
	11–50		13	19	3	1	36
	51–100			1		1	2
	101–200					1	1
Vadszám után adózők	száma		140	36	3	3	182
	%-os aránya		77,8	83,7	61,0	100	37,5
Vadszám összesen			641	509	100	234	1 484

Az egyes vagyoni csoportok közötti határokat, érthetően, a befizetett adó összege alapján ugyanolyan paraméterek mentén határoztuk meg, mint korábban a gazdák esetében. Az első nyilvánvaló tény a táblázat tanúsága szerint az, hogy a zsellérek jóval több mint fele nem adózott semmiféle jószág után, nem birtokolt élő állatot. A zsellérek egyéb adóztatható értékeiről az első tizedről készített dicajjegyzék alapján alkothatunk megbízható áttekintést, (L.: 15. sz. táblázat!), amely az itt nyilvántartásba vett 112 személy teljes adóztatható birtokát rögzíti. Bár ezek az adatok elsődlegesen illusztrációként szolgálhatnak, de ugyancsak alátámasztják, hogy a zsellérháztartások több mint felének érdemi vagyona nem volt, és a különféle értékekből, adóalapokból legfeljebb minden negyediknek jutott. Lehet, hogy túlzottnak érződik a táblázatok száma, de a csekély mennyiségű adatsorokat célszerű minél több oldalról vizsgálni, elemezni. A következő táblázat a különféle adóalapok mértékének tagolódását mutatja. Célja pedig elsődlegesen az, hogy érzékeltesse, a zsellérekben belül is volt érdemi vagyoni tagolódás, bár ennek mértéke sokkal szerényebb a gazdákéhoz képest.

17. táblázat: Az adóalapok megoszlása a zsellérekben az I. tizedben

Vagyoni csoport		Vagyon- talan zsellér	Törpe vagyonú zsellér					Összes számas- állat
			ökör	ló	tehén	meddő	gulyán levő	
0	jószágot birtokolt	30	65	56	54	53	67	–
1			1	19	11	13	6	50
2			16	6	11	8	4	90
3				1	5	5	2	39
4						3	2	20
5					1		1	10
6								0
7						1		7
Tartók	száma		17	26	28	29	15	–
	%-os aránya		15,2	23,2	25,0	25,9	13,4	–
Jószágok száma	az I. tizedben		33	34	53	63	33	216
	I–VIII. tizedben összesen		264	272	424	504	264	1 728

Egyéb társadalmi csoportok

Tudomásul kell vennünk, hogy a megszokott, tipikusnak mondható társadalmi csoportokon, rétegeken túlmenően tájanként és időszakonként újabb és újabb társadalmi képződmények, újabb és újabb elnevezések tűnnek fel. Ezeket nem célszerű figyelmen kívül hagyni, vagy a megszokott felosztás valamelyikébe besorolni. Fel kell ismernünk, hogy a társadalmi valóságot sem lehet, nem célszerű túlságosan leegyszerűsíteni, hanem a maga sokszínűségében kell vizsgálni. Különben óhatatlanul torzítást követünk el.

Már a hódoltság idején ismételten nyilvántartásba vették a *ridegeket* az adókiadás során. E kevésbé szokványos elnevezés mögött számottevő társadalmi csoport rejlik. 1663-ban a kb. 800 család mellett 147 rideget vettek nyilvántartásba, akik kizárólag személyük után fizettek adót. Ők nem pásztorok, nem cselédek, hanem kivétel nélkül független, (még) nőtlen férfiak. A kifejezés későbbi használata kétségtelenné teszi, hogy nagyjából aggligények lehettek, akik szűkös anyagi viszonyaik, vagy egyéb okok miatt még nem kötöttek házasságot. Közülük sokan később házasságra léptek. A jobb megértés végett egy konkrét példát idézünk: 1707-ben az egyik tanút arról faggatták: „*Tudja-e nyilvánosságosan az tanú, néhai idősbik Daróczi István házastársával együtt építette-é azon szőlőt..., vagy pedig még rideg korában.*”³⁶

36 Az esetek jelentős részében a még nem házas felnőttekről lehet szó. MNL BKML IV. 1508/c. 1663. 69–73. – IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1996. 206.

A mezővárosban belüli arányuk erősen változott. A békés évtizedekben számottevően csökkent. Célszerű utalni arra, hogy a következő évtizedekben velük kapcsolatosan szinonimaként használták a „betyár” elnevezést. Azt is érdemes rögzítenünk, hogy a következő évtizedekben a nőkre is átvitték e szó jelentését.

A *pásztorok* mindaddig, amíg a nagyállattartás és főként a juhászat virágzott, a város társadalmán belül – ha nem is önállóan megszervezve – jelentős réteget alkottak. Közük tartoztak a csikósok, a gulyások, a göblyösök és legnagyobb számban a juhások. A számadóknak – akik vagyonuk mértékéig anyagilag is felelősek voltak a jószágállományért – segítőtársakra is szükségük volt. Főleg a juhásoknál alakult ki egyfajta ranglista. A számadójuhász munkáját akár több bojtár is segítette, továbbá a kisbojtár, az év egy részében a kospásztor, az ellető juhász, majd a fejőjuhász. A sor végén találjuk a még gyerekeknek számító isztrongahajtót³⁷. Vagyonukat tekintve is igen erőteljes volt köztük a rétegződés. A célratörőbb pásztorok néhány év alatt érdemi vagyonra tehetek szert, és közülük sokan megházasodva a város gazdái közé kerültek. Kántor Lőrinc csikós végrendeletében (1679) húsz marha és egy csikó ajándékozásáról döntött. A piarista templom egyik gazdagon díszített oltárát, a „Pásztorok mellékoltárát” a gulyások, csikósok és juhások adományaiból építették, hozták létre. Illusztrációként egy újabb végrendeletet, Fodor Mihályét célszerű idézni (1739), melynek hitelességéhez ugyancsak nem férhet kétség, és amely több fontos adatot rögzített: „...*nemzetes Bíró István uramnál szolgáltam, a bérem volt 24 Rhénes forint, a ködmön 10 máriás, egy suba, akár pedig egy szür, nadrág, bőrkapca, süveg...*”. A hagyaték érdemi része: „*Primo. A méltóságos földesúrnak hagyok ötödfü tinót, egyet. Secundo. A szent ecclesiának hagyok egy tinót. Tertio. A szegények számára azoknak tinót, egyet. Quarto. Az édesanyámnak hagyok tíz tehenet és három üszőt... kilenc Rhénes forint, azt is hagyom az édesanyámnak. Quinto. Tiszteletes urak számára hagyok egy pár aranyat. Sept [sic]. Fodor János testvér bátyám uramnak hagyok két tehenet, egy tinót és az láncomat, ismét ugyanazt az két jármos ökrömet... Octavo. Herpai sógor uramnak is hagyok két tehenet. Nono. Kis Balika sógoromnak is hagyok két tavalyi üszőt. Decimo. Balika Susannának hagyom, amely négy [só ?] kövem vagyon...*”. A nagyon kevés írott emlék közül illusztrációként érdemes még idézni egy jóval későbbit. 1787-ben Sándor Ferenc gulyásának 50 marhája, az első bojtárjának 17, a másodiknak 18, a harmadiknak 14, a negyediknek pedig 9 darab marhája volt.³⁸ A pásztorok számottevő része egy-két évre szerződött, közülük többen más településről jöttek, és mivel a várostól távol éltek, annak életébe alig kapcsolódtak be.

37 Isztrongahajtó: kisbojtár, a fejős juhász legfőbb segítője.

38 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 2004. 19. és 96. – MNL BKML IV. 1504/m. 1787.

A mezővárosi társadalomban az egyik legnépesebb csoportot a *cseléd*ek alkották. Ezek összetétele sokrétű volt. Cselédnek számított minden olyan személy, aki munkaerejét egész évre, vagy az év nagy részére meghatározott bér fejében oly módon adta el, kötötte le, hogy munka- és ünnepnapokon egyaránt, gyakorlatilag a nap 24 órájában gazdája rendelkezésére állt. Ez azt jelentette, hogy minden más munkaviszonynál jobban kiszolgáltatta magát, és általában rendkívül mostoha körülmények között is el kellett látnia feladatát. Gyakorlatilag semmiféle rendelet, semmiféle törvény nem szabályozta munkafeltételeiket, nem védte valójában még személyüket sem. Csak a sok száz év alatt kialakult szokás és a gazdában jelentkező emberség szabott határt munkaerejük kihasználásában. Kétségtelen, hogy mindvégig az agrártársadalom leginkább kiszolgáltatott társadalmi csoportját alkották. Számuk Kecskeméten több száz főre tehető. Erre vonatkozó összesítésünk, sajnos, nincs. A közeli időszakból csupán egyetlen támpontra támaszkodhatunk. Itt az 1704. évi közigazgatási felosztásban a város 18 „tizedéből” hét közigazgatási egységben lehetőség nyílt a kuruc katonának jelentkezők társadalmi összetételét felvázolni. Ez a teljes lakosság 39%-át képezte, tehát igen komoly támpont lehet számunkra még a két évtizeddel későbbi állapotok érzékeltetéséhez is. A hét tizedben lévő 149 házból 247 személy ment „kurucságra”. Ezek közül 11 gazda, 22 családtag, 2 zsellér, 1 rideg és 169 pedig „szolga” volt. A gondosnak mondható összeállításban 39 fő esetében nem jelölték a háztartáson belüli kötődésüket. Aligha tévedünk, ha többségük mögött cselédet, szolgát sejtünk, vagy olyan távolabbi rokont, aki ilyen minőségben vállalt részt a családi gazdaságban. Ezek alapján a hét „tizedben” kb. 200 cselédet állítottak ki a város gazdáit. Joggal feltételezzük, hogy legalább ennyire szükség volt a normális gazdasági munka további végzésére. Ha ezt a kb. 400 főt az összes cseléd 39%-ának vesszük, akkor a szolgák, cselédok teljes létszáma ezer körüli lehetett. A hipotézis megalapozottságát néhány további adattal is növelhetjük. A ránk maradt további jegyzékek teljes anyagából kiderült, hogy 179 adófizető egy-egy cselédet, 69 gazda kettőt, 34 hármast, 22 fő pedig négy vagy ennél több cselédet „küldött a táborba”, közülük egy gazda hetet. A korabeli állapotok egy újabb szeletét villanthatja fel a következő néhány adat. Az 1703. évi adókönyvben fellelhető 19 legmódosabb gazda közül név szerint tíz található az említett jegyzékben. Közülük Kis István 6, Gulácsi Tamás és Busiki István öt-öt, Tóth András, Balassa István és Nádasdy négy-négy cselédet ültetett lóra. Esetükben is nyilvánvaló, hogy a szabadságharc elején még kevésbé sérült gazdaságuk számára kellő számú munkaerőt hagytak. Nem véletlenül méltatlankodott Verebélyi Péter, a fejedelem karabélyos kapitánya „ezen marhahajtó katonák” láttán. Tekintettel arra, hogy a szabadságharc utáni másfél

évtized fejlődése alapján jobb gazdasági állapotok lehettek a városban, mint 1704-ben, a cselédek száma aligha csökkent. Ezért ezek az adatok feltétlenül segítenek a civis társadalom 1725 körüli szerkezetének felidezésében.³⁹

d) Kézművesek, kereskedők

Azt tudjuk, hogy a kora újkorban mezővárosainkban a társadalmi munkamegosztás – Nyugat-Európához képest – még szerény volt. Ez a summázott megállapítás azonban kevés támpontot nyújt a magyar és főleg a helyi valóságnak, a jelzett időpont sajátosságainak megrajzolásához. Országos összeírások hiányában az e téren összegyűjthető adatoknak még fokozottabb jelentőségük lehet. A 18. századi folyamat tárgyilagos felvázolásához a szabadságharcot követő állapot tárgyilagos bemutatása lehet a kiindulásul szolgáló alap.

Bár a hódoltság végén már hat céh működött a városban, a foglalkozási ágak jelentős része nem differenciálódott kellően. A céhszerveződés természetes folyamata a hódoltság felszámolása és a szabadságharc lezárása után azonban felgyorsult. Nem árt utalni arra, hogy az Alföldön még évtizedeken át nem érződött a céhek fejlődést visszafogó ereje. Kecskeméten a borbélyok voltak az elsők, akik a hódoltság után szereztek új szabályzatot. Már 1716-ban kezdeményezték, hogy a győri céh engedje át számukra artikulusait. Ezt a céhlevelet két évvel később III. Károly király jóvá is hagyta, majd 1723-ban megerősítette. A mezőgazdasághoz sok szállal kapcsolódó szíjgyártók már korábban is jelentős számban dolgoztak a városban, de céhszervezetük csak 1724-ben alakult meg. Ők Bars megyéből kértek szabályzatot. Ugyancsak nélkülözhetetlen mesterek voltak a növekvő lakosság számára a takácsok, akik 1725-ben tudták elérni, hogy Koháry Ferenc földesúr elfogadja szabályzatukat. Természetesen nemcsak a most és később említett mesterek dolgoztak a városban. Többen nem tartoztak egyetlen szervezetbe sem. A tanács viszonylag türelmes volt minden szakmán belül a kontárokkal szemben, a korábbi évtizedekben. Ezt elsődlegesen azzal magyarázhatjuk, hogy a szakmai érdekeken felülvé vált évtizedeken át az adófizetésre képes személyek számának növelése. Ez a kiindulópont, ez a szemlélet a csaknem kivétel nélkül jómódú gazdákból álló tanácson belül érthetően hosszú időn át nem változott.

Mivel az egyes mesterségek rétegződését és belső szervezetét is elsődlegesen a legszélesebb társadalmi csoportokat felölelő iratok, az adókönyvek alapján tudjuk rekonstruálni, ezek adatai nem nyújtanak támpontot sem a különféle kézművesek felszereltségéről, sem termelésük volumenéről, sem pedig üzemük belső szervezetéről, az inasok és a segédek számáról stb. Még egyértelműbbek ezek a megállapítások a kereskedők esetében.

39 IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1979. 308–315. – Nem árt utalni arra, hogy ezeknek a cselédeknek egy számottevő hányada más településekről szegődött ide.

Itt a mezőgazdaságtól teljesen elszakadt iparos- és kereskedőcsoportok a hódoltság alatt tartósan nem fejlődtek ki. A következő évtizedekben pedig a görög és a zsidó kereskedők adóztatását teljesen külön kezelték, mivel ekkor még nem voltak teljes jogú városi polgárok. Célszerű még rögzíteni, hogy a 18. század első felében is a kézműiparnak az a része honosodott meg, amely közvetlen kapcsolatban állt a termeléssel és a ruházkodás elemi igényeivel. A használati tárgyak többségének a készítése továbbra is, jelentős arányban, a háztartásokban történt. A meghonosodott iparágakon belül a szolgáltató jelleg maradt mindvégig meghatározó. Mivel a termelők és a fogyasztók között még mindig igen szoros volt a kapcsolat, mind a mezőgazdasági, mind pedig az ipari termékeket nagyjából maguk a termelők értékesítették, és ez a gyakorlat a kereskedők számát erősen visszafogta. Kereskedőcéh még ezekben az évtizedekben sem tudott megszerveződni a városban.

A kecskeméti kereskedőkről átfogó képet adni ebben az időmetszetben is rendkívül nehéz. Pedig adatok már a hódoltság korából is szép számmal fellelhetők. Nem tudjuk, hogy az egykor országos hírű kecskeméti tőzsérek a negyed évszázados háborús időszak után tudtak-e ekkor érdemi marhakereskedelmet folytatni. Tevékenységüket ezekben az évtizedekben talán még nem is annyira a központi hatalom protekcionista politikája korlátozta, bénította, hanem az áru hiánya. Aligha kétséges, hogy a helyi értékesítésben a kofák, akik tevékenységéről a hatvanas–hetvenes évekből az adószedő bíró feljegyzései még több adatot megőriztek, a piacok forgalmát, a fokozatosan növekvő kereslet lehetőségeit biztosan kihasználták. A rendelkezésünkre álló néhány nyilvántartásban rájuk utaló adatokat viszont nem találunk. Boltok létéről ugyancsak a hódoltság korától maradtak utalások. Ezek pontos számáról, esetleges szakosodásukról a szűkszavú nyilvántartásokból keveset tudunk kihámozni. Létük, jelentős számuk kétségtelen, hisz a görög – valójában szerb–macedón – kereskedők kezdetben a helyi boltokban kerestek-találtak lehetőséget arra, hogy portékáikat a vásárok közötti időszakokban is folyamatosan értékesíteni tudják. A velük kapcsolatos adónyilvántartásokból tudjuk, hogy – miként erre már a nemzetiségek esetében is utaltunk – már 1709-ben „tizennygy boltbeli görög” 230 Rénes forint adót fizetett a tanácsnak. Számuk kisebb ingadozás mellett tovább nőtt, és 1725-ben már 18 helyi boltban hat főnök és tizennyolc segéd dolgozott. Bár adójuk másfélszeresére nőtt, ők előrelátó módon az 1726. esztendőre már az előző évben lerótták a 233 számítási tallért kitevő adójukat. Kétségtelen, hogy jelenlétük, működésük már ekkor igen komoly konkurenciát jelentett a helybeliek számára, amelyre jószérivel csak az általuk bérbe vett boltok száma alapján tudunk következtetni. Mivel lényegesen nagyobb tőkével és árukészlettel rendelkeztek, a boltok forgalmának egyre nagyobb részét bonyolíthatták le. Kétségtelen, hogy a helyi, de még a királyi városok kereskedői sem tudták velük a versenyt tartani.

Az igazi hátrányt nem is pénzbeli fölényük biztosította számukra, hanem sok évszázados, több országra kiterjedő, kiválóan működő szervezettségük, viszonylag gazdag árufelhozataluk, tudatos és kíméletlen gazdaságpolitikájuk. A zsidó kereskedők csak évtizedekkel később váltak tényleges ellenfelükké, de – mivel azoknak az említett, szakmán belüli előnyeik még erőteljesebbek voltak – a következő évszázadban föléjük nőttek.

Mivel Kecskemét egykor igen gazdag céhes anyaga a háború során elpusztult, ezért – miként erre már utaltunk – csak másodlagos források alapján tudjuk rekonstruálni a városban élő iparosok számát és szervezettségét. Az egyik forrás a már többször említett dicajjegyzék. Az alábbi táblázat adatait, amelyek alapján az iparosok vagyoni rétegződését fel lehet idézni, ennek alapján lehetett összeállítani. Ebben sajnos a kereskedőkre igen csekély utalás történt, így ezek számára, vagyoni helyzetére érdemi adatokat nem találunk. Az 1725. évi gazdák lajstroma alapján viszont az iparosok számát és vagyoni rétegződését megbízható módon át tudjuk tekinteni. Bár ezek az adatok nem teszik lehetővé, hogy valamennyi társadalmi csoporthoz tartozókat külön láttassuk, az összegzett számok így is segíthetnek az alapvető tájékozódásban. Tekintettel arra, hogy ezek a nyilvántartások más céllal jöttek létre, bennük a társadalmi munkamegosztásra utaló adatok nagyon szűkösek, esetlegesek. Ezért is célszerű több nyilvántartásból kapott adatsorokat egymás mellé állítani, hogy együtt történő áttekintésükkel az esetleges bizonytalanságokat ki tudjuk küszöbölni.

18. táblázat: Kézművesek és kereskedők számának alakulása a 18. században

Vagyoni rétegződés	Vagyon-talan	Törpe-birtokos	Kis-birtokos	Közép-birtokos	Gazdag	Összesen
1707	nemes				2	2
	gazda		28	9	12	8
	zsellér		8			8
Összesen		36	9	12	10	67
1725	nemes					
	gazda		21	32	24	4
	zsellér					
Összesen		21	32	24	4	81
1757	nemes			1	2	3
	gazda		78	138	37	51
	zsellér	21	9	1		31
Összesen	21	87	139	38	53	338

Ez az egyszerű összeállítás – nyilvánvaló korlátai ellenére – egyrészt lehetővé teszi, hogy egy fél évszázados folyamatot áttekintsünk, másrészt markánsan jelzi, mit jelentett a társadalmi munkamegosztás fejlődésén belül a hódolt-ság felszámolása és az ezt követő néhány békés évtized. A szabadságharcral lezáruló több mint negyedszázados pusztítások után csak alig több mint a konszolidálás ténye rögzíthető 1725-ben. Bár itt utalnunk kell arra, hogy az iparos zsellérek számát a jegyzékből nem tudtuk megállapítani. A következő három évtized viszont a különféle iparágak és a kereskedelem terén alig túlbecsülhető változásokat jelez. Az iparosok számának több mint háromszoros gyarapodása – az esetleges kisebb pontatlanságok ellenére – mindennél többet elárul.

Forrásaink jellegéből adódóan a rendelkezésünkre álló, illetve kigyűjt-hető számok, a mennyiségi mutatók és az arányok felhasználásával tudjuk a társadalmi munkamegosztás formálódását érzékeltetni. Ennek velejárója a különféle céllal összeállított táblázatok sora. A pusztaságok mellett azonban legalább olyan fontos számunkra annak ismerte, milyen újabb mesterségek jelentkeztek az évtizedek során. Ezt az alábbi táblázat – amit ugyancsak a dicajegyzékek alapján készítettünk – lesz hivatva bemutatni.⁴⁰

40 Miként erre utaltunk, az 1725. évi dicajegyzék csak a gazdák adatait rögzíti. A zsellérek ebből kimaradtak. Tehát mind az iparosok, mind pedig a szakmák száma valamivel nagyobb lehetett. Ezt jelzi a következő – 1723. febr. 1-jén kelt – feljegyzés is, amelyben az említett mesterség a táblázatban nem lelhető fel: „Lakatos János mesterrel pedig ugyanakkor az órák tisztításáért a bls tanács meg alkudott Tíz Rf-ban...”. IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor, 1996. 63. – Az 1757. évi jegyzék már az adófizetők teljes körét felöleli.

19. táblázat: Mesterek számának alakulása
az 1707., az 1725. és az 1757. évi dicajegyzék alapján

Mesterség neve	1707	1725	1757	Mesterség neve	1707	1725	1757
Ács			1	Lakatos			10
Aranyműves		2		Mészáros			5
Asztalos			7	Molnár	2		9
Borbély	2	4	9	Ötvös	2		2
Chyurgus ⁴¹	2	2		Paplanos			2
Csizmadia	13	18	44	Pintér			3
Csutorás			3	Sütögető			1
Fafaragó			14	Szabó	11	20	21
Fésűs			1	Szappanos	8	13	15
Gombkötő	1	1	11	Szűjgyártó	1	2	7
Gyolcsos			1	Szücs	5	6	17
Kásamolnár			1	Szűrszabó			2
Kerégyártó			1	Takács	5	9	24
Kovács	2	3	11	Üveges			1
Kőműves			4	Vadász			1
Könyvkötő	1	1	2	Varga			10
Kővágó			1	Varrónő			1
				Összesen:	55	81	242
				%-os arány	8,3	10,7	8,4

Hangsúlyoznunk kell, hogy a különféle mesterséget űzők száma a mezőváros-on belül valójában a táblázatban jelzetteknél mindig magasabb volt. Egyrészt a dicajegyzékek olykor nem rögzítették a teljes lakosságot, másrészt a kon-tárók és alkalmi iparosok ugyancsak kimaradtak ebből az összegzésből. A számok tehát bővíthetők, de a valóság felidézése így is korlátozott marad. A mesterségek sokféleségének említése során ismét a hódoltság és a háborúk visszahúzó erejére kell utalnunk. Míg a szabadságharc alatt 13-, 1725-ben 12-féle mester adóját rögzítették, számuk harminc év alatt 32-re bővült. Tehát ez az újabb összeállítás érthetően megerősíti a korábbi megállapításokat. Sajnos – a már jelzett okok miatt – a kereskedőkről hasonló összeállítást nem tudunk készíteni, így a nyerhető kép kissé féloldalas marad.

Tekintettel arra, hogy az agrártársadalom ismertetése során a vagyoni csoportosítás hangsúlyosan szerepelt, itt sem kerülhetjük meg ennek át-tekintését.

41 Chyurgus (lat.): seborvos

20. táblázat: Az iparosok vagyoni szerinti megoszlása az 1725. évi összeírás alapján

Mesterség	Törpebirtokos	Kisbirtokos	Középbirtokos	Gazdag	Összesen
Szabó	7	6	7		20
Csizmadia	3	6	9		18
Szappanos	3	4	3	3	13
Szücs		4	2		6
Takács	3	6			9
Borbély	1	2	1		4
Kovács		3			3
Aranyműves			1	1	2
Chyrgus	2				2
Szűgyártó	1		1		2
Könyvkötő	1				1
Gombkötő		1			1
Összesen	21	32	24	4	81
%-os megoszlás	25,9	39,6	29,6	4,9	100

21. táblázat: Az iparosok adóalapjainak megoszlása az 1725. évi összeírás alapján

Mesterek		Szőlő	Jószág	Gabona	Mind-három	Csak mesterség
megnevezése	száma	birtokosa				
Szabó	20	17	15	12	6	
Csizmadia	18	15	13	4	4	2
Szappanos	13	11	11	6	6	
Szücs	6	6	6	2	1	
Takács	9	5	5	2	2	1
Borbély	4	4	2	1	1	
Kovács	3	1	2	1	1	1
Aranyműves	2	2	2	2	2	
Chyrgus	2		1			1
Szűgyártó	2	1	1	1	1	
Könyvkötő	1					1
Gombkötő	1					1
Összesen	81	62	58	31	24	7
A birtoklók %-os aránya		77,8	71,6	37,0	29,6	7,4

A számok és arányok újabb kapaszkodót jelentenek ahhoz, hogy érzékeltethessük a korábban is kiemelt változásokat. A bő másfél évtized alatt a dica-jegyzékbe vett adózókban belül az iparosok aránya 8,3-ról 10,7-re bővült. Ez a változás önmagában is figyelemre méltó. A vagyoni csoportokon belül az igazán feltűnő pedig az, hogy a gazdagok között elenyészően kevés az iparos. Az egyik aranyműves mellett csak szappanosmesterek találhatók. A törpegazdák közötti arány is tanulságos. Ezeknél az adatoknál talán még többet jelez az egyes szakmákat űzőknek a mezőgazdasághoz való kapcsolódása.

Részletes elemzés helyett itt is csak néhány főbb sajátosság kiemelésére célszerű vállalkozni. A legfeltűnőbb vonás változatlanul az iparosoknak a mezőgazdasággal való igen szoros kapcsolata. Ezt mi sem igazolja jobban, minthogy mindössze 7,4%-uk adózott kizárólag mesterségének űzése alapján. Értetően ők valamennyien a legszegényebbek közé tartoztak. Ugyancsak figyelemre méltó, hogy a szőlőtermesztésben érdekelt aránya csaknem pontosan megegyezik a mezőváros társadalmának egészével. A jószágtartásról közel hasonlókat mondhatunk. A szántóföldi növénytermesztés, pontosabban a gabonatermesztés volt körükben a legkevésbé elterjedt. Ez alól csak a szabók az igazi kivételek, akiknek 60%-a termesztett valamilyen gabonát. Rajtuk kívül csak az aranyművesek – igaz, hogy csak két fő – voltak nagyobb százalékban érdekelték.

IV. A fontosabb társadalmi ellentétek

a) Rendi ellentét

A mezőváros társadalmán belül nem voltak jelen földesuraik. A féltucatnyi birtokos mindvégig az ország távolabbi részén lakott. Tehát ez a legjelentősebb konfliktusforrás látszólag nem növelte a belső ellentéteket. Valójában a rendi kiváltságaikkal egyre inkább élő és visszaélő földesurak követelése, törekvései nemcsak közvetve növelték a város pénzügyi terheit, hanem évről évre számottevően bővítették a város kiadásait, ami az éves adók formájában a lakosság minden csoportját érintette. A szükséges pénzösszeg rendszeres előteremtése nemcsak a magisztrátus számára jelentett visszatérő gondot, hanem a társadalmi csoportokon belüli ellenkezést, neheztelést is óhatatlanul magával hozta. A rendi-feudális állam megerősödése során a nemesség mind tudatosabban és mind rámenősebben igyekezett érvényesíteni érdekeit részben a központi hatalommal, részben pedig a nem kiváltságos csoportokkal szemben. Ezek közül itt csak néhány fontosabbat emelünk ki. A hódoltsági állapotok felszámolása után a város potior földesura, a Koháry család több téren

megnyirbálta Kecskemét magisztrátusának sok évszázad során részben hivatalosan, részben pedig a szokásjog alapján szerzett, bővült jogait. A korábban igen komoly összegért megvásárolt Szentlőrinc puszta birtokjogát elvették a közösségtől, azon a címen, hogy mezővárosként nemesi birtokot nem volt joga tulajdonba venni. Újabb jogsérelemként élte meg a magisztrátus, hogy az országgyűlés erőteljesen kurtította bíraskodási jogkörét, mivel Koháry István kérésére – miként erre már utaltunk – a város közösségét megfosztotta korábban évtizedeken át gyakorolt pallosjogától. Ezzel csaknem egy időben a korábbi, sok évszázados gyakorlatot figyelmen kívül hagyván, a város nyakára küldte „plenipotenciával”, teljhatalommal felruházott képviselőjét, és működtetni kezdte úriszékét, amely erősen korlátozta a tanács korábbi, igen széles bíraskodási jogkörét. A szabadságharc leverése után ez a főúri család magának követelte még a vásártartás jogát is, és ezzel együtt a három, majd négy országos vásár teljes jövedelmét, amelyet pedig több száz évvel korábban, még részben királyi mezővárosként, részben pedig a 18. században saját költségén szerzett meg a közösség, és csak hosszas közjogi küzdelem után tudta Kecskemét az országgyűlésen ezt a jogát megerősíteni. A „caducitás” jogából származó teljes összeget ugyancsak maguknak követelték, holott csak a város taxájának nem egészen felére tarthattak igényt, így ezen bevétel másik fele régtől fogva a mezőváros közösségét illette meg.

A Koháryak mohóságán felbátorodva a szabadságharc után az új birtokosként megjelenő Mottesiczky család pedig egyenesen azt követelte, hogy a házasság révén megörökölt nyolcadrésnyi taxának megfelelően a város lakóházainak és határának hasonló arányát számára jelöljék ki és különítsék el. Ennek következtében a mezőváros sok évszázados alapvető joga szűnt volna meg, amely értelmében az egyes földesurak csak birtokaik arányában részesülhetnek a városra háruló summa összegéből, de a település közöttük sosem volt felosztva, és minden más jogot a tanács, illetve a város közössége birtokolt. Ezzel az ország legnagyobb mezővárosát lényegében egy falu rangjára süllyesztették volna. Ezeket a sorra felmerülő követeléseket a tanács csak évtizedeken át tartó több irányú küzdelem és rendkívül komoly anyagi ráfordítás, sok-sok „discrétio” kifizetése révén tudta elhárítani. Nem felesleges rögzíteni, hogy még 1725-ben is a város költségvetésében a kiadások felsorolása végén több mint *3 ezer tallér összegű* „discrétio” tételes rögzítése található. Ezt az összeget részben a magánföldesuraknak fizették ki, részben pedig a jelzett érdeksérelmek kivizsgálása és elbírálása során a megyei és általi tisztségviselőknek juttatták. Ez a kiadás távolról sem volt jelentéktelen, hisz a mezőváros teljes évi földesúri summájának közel kétszeresét tette ki!

Több, mint figyelemre méltó, hogy a további féltucatnyi földesúri famíliával – ugyancsak számottevő „discretio” révén – meg tudott egyezni a magisztrátus. Ők hosszú időn át nem növelték a nekik járó szolgáltatásokat.

A szabadságharcot követő másfél évtizedben a mezővárosban tucatnyi nemesi család élt. Csaknem kivétel nélkül több évtized óta a közösség tagjai voltak, és személyi adókon kívül minden terhet vagyonuk arányában kénytelenek voltak vállalni. Tekintettel a sok évtizedes hagyományokra, sem a hivatalviselés terén, sem pedig a tehervállásban ekkor még nem jelentkeztek komolyabb ellentétek velük kapcsolatosan. Tehát súlyosabb rendi ellentétről ezekben az évtizedekben még nem szólhatunk.

b) Jelentősebb vagyoni ellentétek

Kecskemét társadalma a vagyoni alapokat tekintve már a hódoltság előtt jelentősen tagolttá vált. A két évszázadra terjedő háborús csapások ismételten szétzilálták a békésebb évtizedekben regenerálódó, épülő gazdaságot és társadalmat. Az ide menekültek megismétlődő hullámai pedig még a török kiűzése után is számottevően gyarapították a vagyontalanok számát. A rendkívül gyenge közbiztonság miatt a szerencsés vagy szerencsétlen véletlenek, az elemi csapások, a jobb alkalmazkodókészség és a nagyobb vállalkozó kedv rövidebb-hosszabb távon ismételten egy-egy szűk és vagyonos csoportot hozott létre, ily módon is számottevően növelve a régóta meglévő vagyoni különbségeket. A szabadságharc utáni újabb és eltérő jellegű, számottevő migráció hatására ezek a vagyoni különbségek ismét megerősödtek. A pénzes kertek, az örökölt, jelentős méretű szántók vagy az önkormányzattól kapott „városadománya” birtok egy viszonylag széles réteg számára jelentett biztonságos termelési lehetőséget, anyagi alapot. Amilyen mértékben gyarapodott a város lakossága, oly mértékben nőtt a kenyérgabona és egyéb élelmiszer iránti kereslet, ami rendszeres és biztos bevételi forrást jelentett a szántóföldet és tenyészállatokat birtoklóknak. Az ezekből kiszorulókon, a még csekélyke szőlő ültetésére alkalmas homokos területtől is elzárt tömegben és a napszámosokon belül érthető, tartós feszültség húzódott évtizedeken át. Tekintettel arra, hogy a tanács tagjai kivétel nélkül birtokos gazdák voltak, maguk is napszámosokat foglalkoztattak, igyekeztek rendeleteikkel és a megismétlődő bírói ítéleteikkel a béreket alacsony szinten tartani. Ez a törekvés és az ebből adódó ellentét a cselédek dotálásával kapcsolatosan is évtizedeken át érvényesült. További tartós ellentétet, vagyoni feszültséget eredményezett a „marhásabb” és „marhátlanabb” gazdák között az a tény, hogy eltérő mértékben tudták

kihasználni a város pénzén szerzett vagy bérelt közös legelőket. Az újabb bérletek, a kun puszták nyújtotta lehetőség a békés évtizedekben eggyel tovább növelte az érdekellentétek számát. Nem véletlen, hogy éppen ettől az évtől (1725) tartották nyilván azokat, akik valamilyen formában részesültek ezen zálogbirtokok vagy bérletek hasznából. Tehát a mezővárosi társadalmon belül továbbra is a leggyakoribb érdekellentét az anyagi, vagyoni érdekütközésekből eredt. A termelési eszközök birtoklása mellett a közösség birtokában lévő legelők használata nyomán sarjadt visszásságokat, majd markáns ellentéteket mind jobban növelte a juhtenyésztés fokozatos terjedése és jövedelemtermelő képessége. Amilyen mértékben bővült a békés évtizedekben az árutermelés, ezeknek az ellentéteknek a száma és mértéke csaknem oly módon gyarapodott és nőtt.

A termelés során szükségszerűen létrejövő anyagi érdekellentétek mellett további fontos területeket kell kiemelnünk, amelyek évszázadokon át folyamatosan idéztek elő a lakosság aránytalanul nagyobb része számára különféle sérelmeket. Tekintettel arra, hogy a magisztrátusnak kellett gondoskodnia mind az állami, mind pedig a magánföldesúri terhek anyagi fedezetéről, visszatérő sérelmek maradtak a különféle adók, részben pedig a szolgáltatások terén jelentkező súrlódások, olykor komoly atrocitások. A korabeli gyakorlat, amely a legszegényebbek számára is kötelezővé tette a személyi adó pénzbeli lerovását, a társadalom nagyobb felének alig megoldható terhet jelentett. Ennek a számottevő összegnek a behajtása évről évre nemcsak rendkívül nehéz volt, hanem rendszeresen feltépte a még teljesen be sem hegedt sebeket, így sokakban növelte a magisztrátus iránti ellenszenvet.

Kellő hangsúllyal kell kiemelnünk, hogy a közösség számára rendkívüli előnyt jelentett, hogy a földesúri terheket egy összegben, egy summában tudta megváltani a mezőváros. A földesuraktól megszerzett beneficiumokból és regálékából származó jogokat viszont a tanács évszázadokon át gyakorolta, hasznosította, hisz nagyjából ezekből tudta a kötelező adókat és a summa összegét, valamint a szükséges terményeket előteremteni. Így az ezekből sarjadó sérelmek, ellenérzések nem a földesurakra, hanem a mindenkori magisztrátusra vetültek. Ráadásul a vagyonosabb csoportok pedig rendszeresen azt nehezményezték, hogy a tanács ezekkel a jogokkal velük szemben is következetesen élt. Ezek között bár távolról sem a legfontosabb, a vásártartás, a kocsmatartás és a mészárszék tartása, illetve a velük kapcsolatos árusítási privilégium. Évszázadokon át a sérelmek kiapadhatatlan forrásává vált a bor és a pálinka zugárusítása miatt kirótt bírság. A kurtakocsmák és a kurta mészárszék elleni szélmalomharc évszázadokon át a magisztrátus számottevő erejét kötötte le, igaz jelentős bevételt is biztosított számára. A tanács és a lakosság egyes csoportjai közötti súrlódásokat a potior földesurak tudatosan

kihasználták, hogy a magisztrátust kordában tartsák, illetve, hogy újabb és újabb „discretiot” tudjanak tőlük behajtani. Bár a hétköznapi apró gondjai évről évre tovább bővítették az itt jelzett érdekellentétek sorát, a termelőkapacitás bővítésének még mindig komoly terei és a társadalmi munkamegosztáson belüli sokoldalú lehetőségek miatt ezek az ellentétek a különféle testületek számára viszonylag könnyen kezelhetők maradtak. Éppen ezért kirívó intézkedésekre, még kevésbé erőszakhoz a magisztrátusnak e téren még nem kellett folyamodni. Az igazán komoly feszültségek ugyanis csak évtizedekkel később jelentek meg az ország legnépesebb mezővárosának társadalmában.

*

Ezt az elemzést néhány észrevétellel célszerű lezárni. Az egyik feltétlenül az, hogy a mégoly hosszú elemzés sem teszi lehetővé a tájegységre, még kevésbé az ország egészére kiterjedő általánosítást. Ezt csak több hasonló elemzés birtokában lehet elvégezni. Bár kétségtelenül rendkívül hasznosak a Kecskemét anyagából készült gazdasági és társadalmi elemzések, tudomásul kell vennünk, hogy már a hódoltság alatt is az egyik legnépesebb mezőváros volt, a 18. században pedig az ország legnagyobb mezővárosa lett. Éppen ezért az itt összegyűjthető jelenségeket, tendenciákat nem lenne helyes a magyar mezővárosi fejlődés *tipikus* sajátosságaként bemutatni. Ezért egy teljesebb és árnyaltabb kép megrajzolását az újabb elemzések nagyban fogják segíteni.

A másik észrevétel pedig az lehet, hogy egyetlen évhez kapcsolódó, mégoly részletes elemzés alapján sem lehet egy fejlődési *folyamatot* tárgyilagosan érzékeltetni. Kecskemét 16–18. századi gazdasági és társadalmi fejlődését viszont tucatnyi hasonló, sőt néhány bővebb elemzés segíti. A mezővárosi társadalom fejlődési folyamatának lehetőségét néhány esetben itt is felvillantottuk. A most már rendelkezésünkre álló feldolgozások viszont – országosan egyedülálló módon – kb. két és fél évszázados gazdasági és társadalmi fejlődés folyamatának elemzését és bemutatását teszik lehetővé. Így legalább – Cegléd és Kőrös történelmének közel hasonló szintű ismeretében – a Homokhátság nagyobb részének változásairól kaphatunk hiteles tájékoztatást.

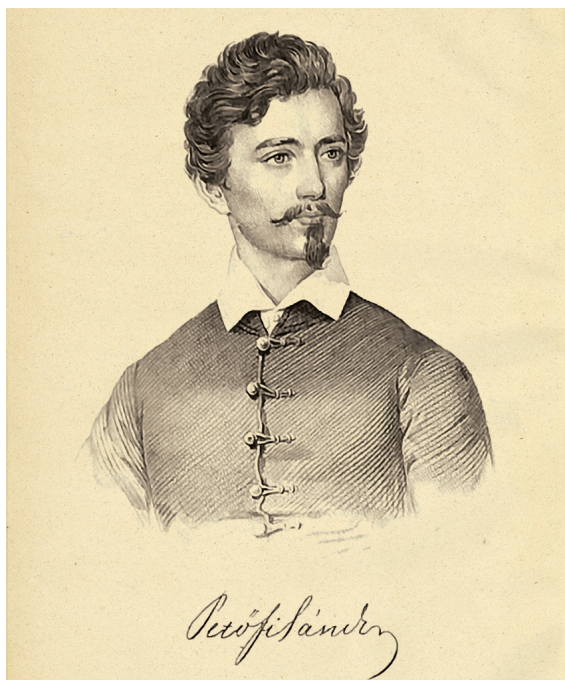
Irodalom

- BOROSY András
1987 Pest-Pilis-Solt vármegye közgyűlési jegyzőkönyveinek regesztái V. 1703–1711. Budapest
- DÁVID Zoltán
1963 A történeti demográfiai források értékelésének kérdései. In: Demográfia, 6. évf. 4. sz. 515–525.
- HORNYIK János
1860–1866 Kecskemét város története oklevél-tárral I–IV. Kecskemét
- IVÁNYOSI-SZABÓ Tibor
1979 Három katonai összeírás a Rákóczi-szabadságharcról. In: Bács-Kiskun megye múltjából II. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. 287–342. Kecskemét
- 1985/a Pénzforgalom és pénzürtékek Kecskeméten 1662–1711. In: Bács-Kiskun megye múltjából VII. 6–158. Kecskemét
- 1985/b Az árak alakulása Kecskeméten 1662–1790. In: Bács-Kiskun megye múltjából VII. 159–320. Kecskemét
- 1986 Hazai és idegen pénzek forgalma Kecskeméten 1711–1790. In: Levéltári Közlemények, 57. évf. 2. sz. 57–86.
- 1987 Kecskemét társadalma 1770 táján. In: Levéltári Közlemények, 58. évf. 2. sz. 105–140.
- 1989/a A bérek alakulása Kecskeméten 1686–1790. In: Bács-Kiskun megye múltjából X. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. 59–132. Kecskemét
- 1989/b Egy mezőváros társadalmi és gazdasági tagolódása a XVIII. századi összeírások tükrében. In: Bács-Kiskun megye múltjából X. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. I. rész, 1707. 133–182. II. rész, 1757. 183–248. III. rész, 1780. 249–324. Kecskemét
- 1991 Kecskeméti szabályrendeletek (1659–1849). Kecskemét

- 1993 Adatok a cigányok kecskeméti történetéhez (1596–1850) In: Bács-Kiskun megye múltjából XII. Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. 7–56. Kecskemét
- 1994 Kecskemét gazdasági fejlődése 1700–1850. Kecskemét
- 1996 A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1591–1711) I. Kecskemét
- 1998 A kecskeméti magisztrátus jegyzőkönyveinek töredékei (1712–1811) II. Kecskemét
- 2002 Kecskeméti testamentumok I. (1655–1767). Kecskemét
- 2006 A kecskeméti német kisebbség gyökerei (18–19. század). Kecskemét
- 2013 Cívis társadalom a XVI–XVII. században (kézirat)
- 2016 Kecskemét gazdasága az 1725. évi nyilvántartások tükrében (kézirat)
- KISFALUDY Katalin**
- 1992 Kecskemét önkormányzata: közigazgatás, bíraskodás. Levéltári Füzetek VIII. Kecskemét
- KOVACSICS József**
- 1957 A történeti statisztika forrásai. Budapest.
- MAJLÁT Jolán**
- 1943 Egy alföldi cívisváros kialakulása. Nagykőrös gazdasága és társadalomtörténete a XVIII. század elejéig. Budapest
- NOVÁK László**
- 1978 Nagykőrös mezővárosi fejlődése. Nagykőrös
- 1986 A három város. Budapest
- 1989 A három város építészete. Nagykőrös
- 1994 Nagykőrös története és néprajza a XIX. század közepéig. Nagykőrös
- PETRI Edit**
- 1975 A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III. Szerk.: Horváth Attila–Bánkuti Imre–H. Tóth Elvira. 19–78. Kecskemét

PETŐFI SÁNDOR ÉS A SZABADSZÁLLÁSI KÖVETVÁLASZTÁS

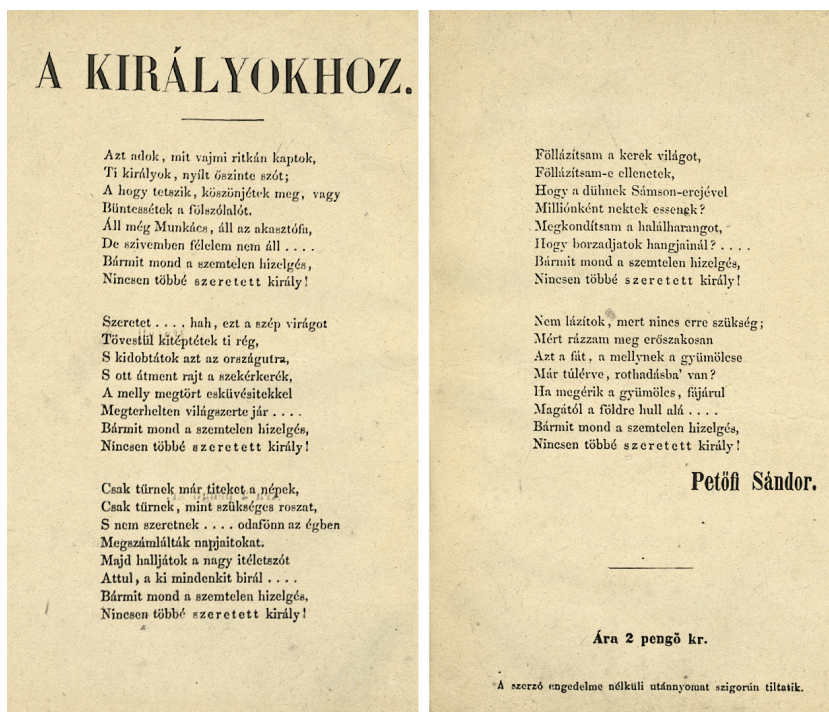
Petőfi Sándor rövid, de tartalmas életének kevésbé ismert epizódja az 1848. évi országgyűlési követválasztáson elszenvedett veresége a szabadszállási református főesperes fiával, Nagy Károllyal szemben. A korabeli magyar sajtóban a nemzet költőjének politikai kudarca igazi bulvártéma lett, ugyanis választási csalás történt, amelyet napjainkban a kutatók többsége a rendelkezésre álló források alapján egyértelműen bizonyítottnak lát. Jelen tanulmányban megkísérlem bemutatni a kudarc okainak és a szembenálló felek szinte pisztolypárbajig fajuló gyűlölködésének elemzésével a botrányos követválasztást és annak utóéletét.

1. kép: Petőfi Sándor

MNL BKML XV. 4. Vegyes tárgyú iratok (díszpolgári oklevelek, diplomák, litográfiák, stb.) gyűjteménye 1632–2016. 4. sorozat. 65.

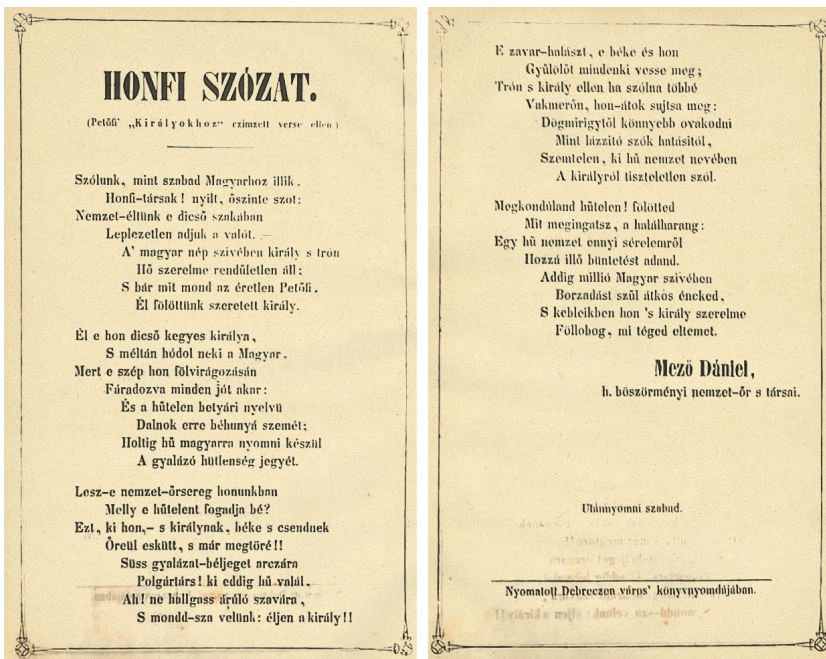
Az országgyűlési követek népképviselői alapján történő választásáról az 1847/1848. évi V. törvénycikk rendelkezett.¹ Petőfi a márciusi forradalom hőseként és ünnepelt költőjeként joggal gondolhatta, hogy országgyűlési képviselőként a haza javát még jobban szolgálhatná. Ambiciózus politikai törekvései mögött valószínűleg ott húzódott mérhetetlen elégedetlensége az első felelős magyar minisztériummal szemben is. Azonban a május 12-i népgyűlésen való nyers megnyilvánulása a Batthyány-kormány felé, illetve a március végén íródott *A királyokhoz* című versének lázító stílusa sokat csorbított a népszerűségén.²

2. kép: A királyokhoz
MNL BKML IV. 1604. 5. doboz. VIII. 39.

- 1 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) V. 376/a. Szabadszállás Nagyközség (1820–1871 közötti mezőváros) iratai. (1622) 1692–1857. A mezőváros feudális kori iratai 1731–1857. (V. 376/a.) 1. sorozat Tanácsi jegyzőkönyvek. 14. doboz. *Az 1847/8-ik évi országgyűlési törvénycikkek*. Országgyűlési Iratok Kiadó, Pozsony – Landerer-Heckenaast, Pest. 9–17.
- 2 TÓTH Sándor, 1994. 100.; URBÁN Aladár, 2001. 397.

Petőfi különösen a harmadik és negyedik strófákban üt meg olyan hangot, amely alapján bírálói és ellenfelei könnyedén ráragasztották a „radikális republikánus” jelzőt. A dicső márciusi forradalommal szerzett országos hírnév ellenére a vers óriási felháborodást keltett a magyar közvéleményben, amelyben tradicionálisan még mindig hangsúlyos volt a királysági szemlélet. A Petőfivel szembeni gyűlölet egyik kiváló bizonyítéka Mező Dániel és a bősörményi nemzetőrök által írt *Honfi Szózat*, amelynek különösen ötödik versszaka igazolja, hogy bizony a szabadságharcban hadi szolgálatot teljesítők között is akadtak rojalisták, akik szinte úgy tekintettek a költőre republikánus költeménye miatt, mint a nemzet egyik közellenségére.

3. kép: Honfi Szózat
MNL BKML IV. 1604. 5. doboz. VIII. 40.

Petőfi tisztában volt népszerűtlenségével, amelynek május 27-i nyilatkozatában hangot is adott az *Életképek* június 11-i számában: „Tény, hogy még a márciusi napokban is a magyar nemzet egyik kedvence voltam... néhány hét, s ime egyike vagyok a leggyűlöltebb embereknek. Minden elmenő hazafiúi kötelességének tartja egy-egy követ hajítani rám. Több újságlap nem átalta magát pellengérré tenni, hogy nevem rá szögeztessék.”⁷³ Ugyanebben

3 „Pest, május 27. 1848. (Petőfi Sándor)” *Életképek*, 1848. június 11. 737.

a nyilatkozatban aztán úgy állítja be a kormánnyal szembeni bírálata az ország védelmének elhanyagolása miatt, mint a hazaszeretete által diktált feddést, és megvédi *A királyokhoz* című versét is, mondván nem állt szándékában lázítani, csak a republikánus eszme elkerülhetetlen előretörésére akarta felhívni a figyelmet Európában.⁴ Petőfi valószínűleg ezzel le is zárta az ügyet, de a vers és a kormánnyal szembeni bírálata annyira beleégett a köztudatba, hogy a szabadszállási követválasztáskor politikai ellenfelei fel is használták ezeket a botrányokat befekettítésére.

Elsősorban a kormánnyal szembeni kirohanása miatt nem tervezte, hogy Pesten indul a követtségért, minden bizonnyal nem is lett volna esélye. Azonban a törvény nem kötötte lakhelyhez a jelöltséget, csupán úgy rendelkezett, hogy „választható mind az, ki választó, ha életének 24-ik évét betöltötte, s a törvény azon rendeletének, miszerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, megfelelni képes.”⁵ Barátjának, Bankós Károlynak már a május 25-i levelében megemlítette szilárd elhatározását, hogy a Kiskunságban akar indulni, és lelkesedéséből kitűnt magabiztossága: „Szándékom kövétté lenni a küszöbön álló országgyűlésen, ha elválasztatom. Fordulhatnék több felé, de egyenesen és csak szülőföldem ajtaján kopogtatok, Kis-Kúnságban... remélem, ti meg fogtok választani, s ha megválasztotok, úgy hiszem, nem vallotok szegyént velem. Isten látja lelkemet, nem dicsvágyból vagy önérdékből ohajtom a követtséget, hanem egyedül azért, hogy a hazának szolgálhassak, amennyire

4 „Ha ilyen kétségbejítő körülmények között kikiáltom bármilly válogatatlan szavakkal, hogy nem bízom a ministeriumban, ezt vétkemül csak az tulajdoníthatja, a ki nem tudja, mi a hazaszeretet. Hallgatni mindig könnyebb, mint beszélni, s a ki figyelmezteti a hazát, hogy itt és itt veszély fenyegeti, az ellensége nem lehet, de igen is ellensége az, a ki látja a veszélyt és hallgat. Azzal, hogy kimondtam, miszerint nem bízom a ministeriumban, nem akartam én őket elkergetni, hanem ösztönöztetni általatok arra: viseljék magukat úgy, hogy általános bizalomban, szeretetben részesüljenek. [...] A mi »a' királyokhoz« című versemet illeti, mely népszerűtlenségem fő oka, az a republicanismus első nyilvános szava volt Magyarországon, és határtalanul csalatkoznak, a kik azt hiszik, hogy az utósó is egyszersmind. A monarchia Európában a vége felé jár; a mindenható isten sem mentheti meg többé. Ha valamely eszme világszerüvé lesz, előbb lehet a világot magát megsemmisíteni, mint belőle azon eszmét kiirtani. És ilyen most a respublica eszméje.” „Pest, május 27. 1848. (Petőfi Sándor)” Életképek. 1848. június 11. 738–739.

5 MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat Tanácsi jegyzőkönyvek. 14. doboz. – *Az 1847/8-ik évi országgyűlési törvényczikkek.* V. tc. 3. §. 10. p.; A választójognak különféle kitételei voltak: a nők nem szavazhattak, csak azok a magyar születésű, legalább 20. évüket betöltő férfiak számítottak választónak, akik büntetlenek, bizonyos ingatlanlással és éves állandó jövedelemmel bírók, értelmiségi munkát végzők, illetve városi polgárok voltak. MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat – Tanácsi jegyzőkönyvek. 14. doboz. *Az 1847/8-ik évi országgyűlési törvényczikkek.* V. tc. 2 §/a–e. 9–10.

*tőlem telik.*⁶ A Pálffy Albert által szerkesztett radikális *Marczius Tizenötödike* június 3-i száma már a vezércikkben hozta le Petőfi indulási szándékát a szabadszállási követválasztáson, és nyíltan a költő mellett kampányolt.⁷ A cikk ráadásul optimistán előre elkönyveli a költő sikerét, amelyet a nép józan belátása fog biztosítani, hiába lesznek egyesek, akik ellene munkálkodnak.⁸ A jelöltség iránti lelkesedés azonban mind Petőfit, mind a híveit annyira elvakította, hogy nem mérték fel kellően a szabadszállási kerületben kialakult politikai erőviszonyokat.

Az ellenlábás és a választás majdani győztese ugyanis az a Nagy Károly volt, aki véleményem szerint nemcsak, hogy a kerület ismert közéleti szereplői közé tartozott,⁹ hanem megfelelő kapcsolatrendszerrel is bírt a június 15-i követválasztás befolyásolásához és megnyeréséhez.

Nagy Károly családi és közéleti kapcsolatai miatt kezdettől fogva előnyben volt Petőfihez képest. Apja az a Nagy Sámuel volt, aki már 1814-től református lelkészként működött Szabadszálláson, elvhű királypártinak vallotta magát, értékrendjét a helyi kunok közül sokan osztották, így várható volt, hogy inkább a fia mögé sorakoznak fel, és nem a lázító Petőfire voksolnak majd, akinek apjára ráadásul csak egy bukott mészárszék árendásaként emlékeztek.¹⁰ A családi háttér mellett több kutató úgy véli, a választás kimenetele szempontjából meghatározó volt Nagy Károly sokrétű közéleti szerepvállalása is Szabadszálláson, 1848 májusában.¹¹ A tanácsülés május 11-én titkos szavazás útján őt választotta meg a tisztújítás elnökének, így az ő felügyelete alatt zajlott május 12–13. során a négy kerületre osztott szabadszállási választók összeírása, május 14–16. között a szavazni kívánók névjegyzékének összeállítása, május 17–19. között a névjegyzékek közszemlére tétele, május 20–22. között a névjegyzékekkel kapcsolatos panaszok kivizsgálása, a május 23–24-i választási előkészületek és a május 25-én tartott tisztújítás.¹² A választás lebonyolításához, május 23-án, Nagy Károly elnöklete alatt a tizenhat

6 PETŐFI Sándor, 1974. 339.

7 „Ha a nép, kik között Petőfi meg fog jelenni olyan követet kíván, ki hazáját legalább is annyira tudja szeretni, mint a többi magyar mindössze véve: akkor válasszák meg őt.” „Pest június 3.” *Marczius Tizenötödike*, 1848. június 3. 275.

8 „Pest június 3.” *Marczius Tizenötödike*, 1848. június 3. 275.; URBÁN Aladár, 2001. 398.

9 1841-ben ügyvéd lett, 1842-ben Kiskunlacházán főjegyző volt Szluha Imre főkapitánysága alatt, emellett saját házzal és *redemptus* birtokkal bíró, tekintélyes embernek számított. TÓTH Sándor, 1994. 103., 105.

10 TÓTH Sándor, 1994. 101–103.

11 Uo. 103–104.

12 MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat Tanácsi jegyzőkönyvek. 12. doboz. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1847–1849. 1848/No. 281. 302–303.

tagú választási bizottság titkos szavazással megválasztott egy tíz főből álló kijelölő bizottmányt, amelyet a jelenlevő választópolgárok közfelkiáltással megbíztak a választók titkos szavazatainak összeszedésével.¹³ Május 25-én Herpai Máté főbíró és tanácsosai leköszönése után megkezdődött a titkos szavazás a hivatalokra jelöltekről, és a szavazatok összeszámlálása után az újonnan választott Fóris Gergely főbíró és a többi választott tisztviselő (néhány kivételtől eltekintve) azonnal letette a hites esküt.¹⁴ A főbb hivatalok betöltése után bemutatásra került a népösszeírás és a szabadszállási választópolgárok névjegyzéke, amelynek egyik példányát a minisztériumba felküldték.¹⁵ Végül a kijelölő bizottmány ismertette a kijelöltek névsorát, és a képviselőtestület titkos szavazás útján való megválasztását május 26-ra tűzték ki, amelynek eredményét május 27-én hozták nyilvánosságra.¹⁶ Mit jelentett ez a tisztújítás a küszöbön álló országgyűlési választás előtt? Azt, hogy voltaképp az új szabadszállási főbíró, a hivatalnokok (a második bírótól az aljegyzőig) és a képviselőtestület tagjai lekötelezettjei lettek Nagy Károlynak, aki az egész tisztújítást elnöki minőségben felügyelte, irányította és minden bizonnyal befolyásolta is. A választói névjegyzék összeírásával ráadásul előzetesen felmérhette támogatottságát is a közelgő országgyűlési választás előtt. Ezek ismeretében egyértelműen kijelenthető, hogy a május végén kialakuló új szabadszállási elit által támogatott Nagy Károly volt a legfőbb esélyese a június 15-re kiírt követválasztásnak, amelynek helyszínéül Szabadszállást jelölték ki, és ez újabb előnyt jelentett Petőfivel szemben. A várható győzelmet jelezhetette az is, hogy május 28-án a tanács a helybeli nemzetőrség felfegyverzése ügyében Nagy Károlyt bízta meg a tárgyalásokkal Pesten.¹⁷ Ez a megbízás nemcsak a helyi szintű elismerésre, hanem országos, sőt minisztériumi kapcsolatokra is utalhat.

Ezzel szemben Petőfi kapcsolatai elenyészők és jelentéktelenebbek voltak a választókerületben, amelyhez Szabadszállás mellett főként Kunszentmiklós, Fülöpszállás és Kiskunlacháza tartoztak.¹⁸ A legfőbb támogatója a már fentebb említett Bankós Károly volt, akit a helyi tisztújítás idején, május 23-án választottak meg Kunszentmiklóson tanácsnoknak, gyámtyának

13 MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat Tanácsi jegyzőkönyvek. 12. doboz. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1847–1849. 1848/No. 292. és 1848/No. 293. 304–306.

14 Uo. 1848/No. 294. 306–307.

15 Uo. 1848/No. 295. 307.

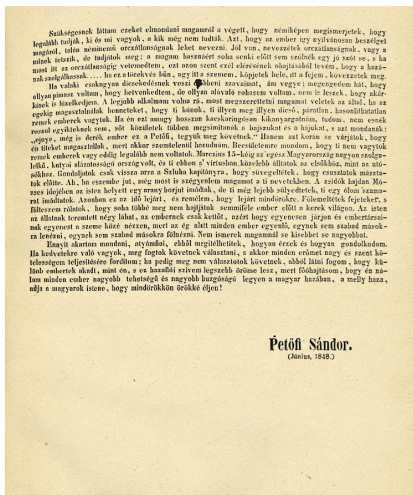
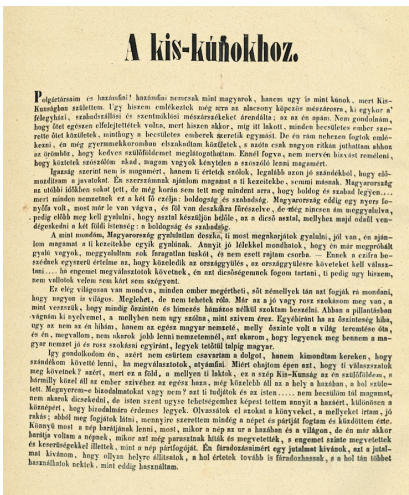
16 Uo. 1848/No. 296., 1848/No. 297. és 1848/No. 298. 308–309.

17 Uo. 1848/No. 304. 310.

18 A kiskunsági választókerülethez tartozott még a délebbre fekvő Kiskunmajsa és Kiskundorozsma is, de mivel a június 15-i választás Szabadszállásra volt kitűzve, a távolság miatt e két helységből senki sem jelent meg a szavazáson. TÓTH Sándor, 1994. 105.

és kórházi pénztárnoknak.¹⁹ Azonban Nagy Károly hívei Kunszentmiklósról is begyűrűztek, és Bankóshoz képest jóval fontosabb városi hivatalokat szereztek meg: május 22-én az a Virágh Dénes lett főbíró és az a Kerek József lett főjegyző,²⁰ akik a követválasztási jegyzőkönyv szerint maguk is azon hat követjelölt közé tartoztak, akik végül visszaléptek Nagy Károly javára.²¹ A jegyzőkönyvvel kapcsolatban további érdekességek is vannak, de ezekre később térek ki.

A helyi befolyásos támogatók hiánya mellett nem volt túl szerencsés Petőfi bemutatkozása sem a választókerületben, aki június 5-én vagy 6-án látogatott el a körzetbe, és osztotta szét röplapként *A kis-kunokhoz* című kiáltványát, amelynek nyers őszintesége szintén felháborodást keltett a választók körében.²²

4. kép: A kis-kunokhoz
MNL BKML IV. 1604. 5. doboz. VIII. 51.

- 19 MNL BKML V. 355/a. Kunszentmiklós Nagyközség (1794–1873-ig mezőváros) iratai. (1279) 1699–1939. A mezőváros feudális kori iratai (1279) 1699–1848 (1878). (V. 355/a.) 2. fősorozat – A tanács iratai. 1. sorozat – Tanácsai jegyzőkönyvek és iratok. 7. doboz. Tanácsulési jegyzőkönyv 1848/No. 108. 69.
- 20 MNL BKML V. 355/a. 2. fősorozat – A tanács iratai. 1. sorozat – Tanácsai jegyzőkönyvek és iratok. 7. doboz. Tanácsulési jegyzőkönyv 1848/No.107. 68.
- 21 MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat – Tanácsai iratok. 33. doboz. Tanácsai jelzetelt iratok. C5-A26.
- 22 URBÁN Aladár, 2001. 398–399.

A költő már a nyilatkozat elején igyekszik magát jó színben feltüntetni, amikor az apjára hivatkozik: „Ugy hiszem emlékeztek még arra az alacsony köpcös mészárosra, ki egykor a félegyházi, szabadszállási és szentmihályi mészárszékeket árendálta; az az én apám. Nem gondolám, hogy őtet egészen elfelejtették volna, mert hiszen akkor, amikor itt lakott, minden becsületes ember szerette őtet közületek.”²³ A helybeliek jól emlékeztek Petrovics Istvánra, de nem úgy, ahogy azt a fia remélte. Petőfi apja ugyanis bukott *redemptusként* és árendás mészárosként maradt meg a fejekben, aki feljelentéseivel állandó gondot okozott a helyi zugbormérőknek és feketevágóknak, és akinek ingó és ingatlan javait 1840-ben elárverezték adósságai miatt, így elvesztette *redemptus* jogát.²⁴ Holott a *redemptusok* közé tartozni igazi kiváltság volt: „a *redemptus* birtokosság kezdettől külön jogi személyként létezett, s helységként azonos volt a politikai községgel. A kiváltságlevelekbe foglalt jogok összessége csak a *redemptusokat* illette, választási és választhatósági joggal csak ők rendelkeztek. Díjtalanul használhatták a legelőket, gyakorolhatták – évi 3 hónapig – a bormérés és vadászat jogát, vásár és piac taksát nem fizettek, s mentesek voltak a rév és vám fizetésektől is. Minden birtokszerezésnél elsőbbségük volt az *irredemptusok* felett.”²⁵ A vagyonszerzett Petrovics István ebből a körből 1841-re kiszorult.

Ezzel szemben Nagy Károly apja, Nagy Sámuel református főesperes köztisztviselőként álló személynek számított, aki például 1845-ben egy terjedelmes költeményt írt a kunok 1745-ben visszanyert kiváltságainak százéves évfordulójára, és e privilégiumokra a királypárti kunok felettébb büszkék voltak, akiknek tudatába a királyhűség mélyen bevésődött.²⁶ Azonban 1848-ban a kiváltságok elvesztek, és a jászkun kerületek lakói az áprilisi törvényekkel bekövetkező változásokat kevésbé fogadták lelkesen.²⁷ Bánkiné szerint Petőfi már 1847-ben sem lehetett népszerű a kunok körében, hiszen *A nép nevében* című verse „a Győrnél megfutamodó, helytállásra képtelen, gögös, csak szavakban hazaszerető nemesség kigúnyolása.”²⁸ A kis-kunokhoz kiáltvány már-már sértő nyelvezete mutatja viszont igazán jól, hogy Petőfi mennyire

23 MNL BKML IV. 1604. A szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok gyűjteménye 1848–1849 (1853). 5. doboz. VIII. 51.; PETŐFI Sándor, 1974. 342–343.

24 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 1997. 18.; TÓTH Sándor, 1994. 100.; Petrovics István javai eladásáról és hitelezői kielégítéséről tudósít: MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat – Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A36.

25 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 1991. 12–13.

26 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 1997. 19.; TÓTH Sándor, 1994. 102.

27 URBÁN Aladár, 2001. 399.

28 BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 1997. 18.

nem ismerte fel a kunok kiváltságaik elvesztése miatt érzett sértettségét, és tévesen azt hitte, elég, ha a márciusi forradalom után a józan belátásra ébredt nép szabadságvágyára hat: „*Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek vagy eddig legalább nem voltatok. Marcius 15-kéig egész Magyarország nagyon szolgálékú, kutyai alázatosságú ország volt, és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utósókhoz.*”²⁹ A költő természetesen próbált enyhíteni a felé mutatkozó ellenszenvet, de Urbán szerint az erdélyi unióra reflektáló *Két ország ölelkezése* című verse a *Pesti Hírlap* június 6-i számában és a már említett nyilatkozata az *Életképek* június 11-i számában, amelyben a kormánnyal szembeni bírálatát és *A királyokhoz* című költeményét védi meg, csupán a fővároshoz és a vidéki értelmiséghez szólt, az egyszerű választókhöz nem.³⁰ Ennek ellenére Petőfinek szilárd meggyőződése volt, hogy megnyeri a választást, miután kerületi körútja után visszatért Pestre: „*Lejöttem szülőföldemre Kis-Kunságba, proclamációt osztottam szét a nép között. Azt az egész kerület választóinak igen nagy része lelkesedéssel fogadta, s egy hangon azt beszélték, hogy engem választanak követnek.*”³¹

Úgy vélem, Petőfit a győzelembe vetett hite kissé elvakította, mivel a Batthyány-kormánnyal szemben megfogalmazott kritikája, a felháborodást keltő *A királyokhoz* és a kun büszkeséget sértő *A kis-kunokhoz* előre predesztinálták, hogy a választáson nem lesz sok esélye egy helyi jelölttel szemben.

Ilyen előzmények után került sor a szabadszállási kerületben a követválasztásra, amelynek botrányos története és utóélete főként a költő Marcius Tizenötödikében és *Pesti Hírlapban* megjelent nyilatkozataiból, illetve a barátaival, híveivel folytatott levelezéseiből rekonstruálható. Pestről Petőfi feleségével, Szendrey Júliával június 11-én késő este érkezett Kunszentmiklósról, Bankós Károlyhoz, és már akkor meglepve tapasztalta, hogy a távollétében milyen sok rágalommal illették, többek között gazembernek, akasztófáraválónak és hazaárulónak bélyegezték.³² Másnap délelőtt a költő néhány száz hívével a kunszentmiklósi városházához vonult, ahol a bíró és a tanács engedélyével beszédet tarthatott, de külön bírói tiltást kapott magát a rágalmak alól

29 MNL BKML IV. 1604. A szabadságharcra vonatkozó iratok és nyomtatványok gyűjteménye 1848–1849 (1853). 5. doboz. VIII. 51.; PETŐFI Sándor, 1974. 344.; A kun önrzert sokrétúségéről lásd BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet, 1997. 18–19.

30 URBÁN Aladár, 2001. 399–400.

31 „Kunszentmiklós, jun. 15. (Petőfi Sándor)” *Pesti Hírlap* 1848. június 21. 573. (A cikkre a továbbiakban a megjelenési adatokkal hivatkozunk.)

32 „Kun-Szent-Miklos, jun 15. 1848. (Petőfi Sándor)” Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 327. (A cikkre a továbbiakban a megjelenési adatokkal hivatkozunk.); *Pesti Hírlap*, 1848. június 21. 573.; „Kun-Szentmiklós. (Bankós Károly)” *Pesti Hírlap*, 1848. június 27. 593.

tisztázni.³³ Petőfi kifakadása sokatmondó: „*Oh birók példányképe! ellenem minden aljasságot hagyott terjeszteni s terjesztett ő maga is, és tőlem eltiltja, hogy ne merjem igazolni magamat!*”³⁴ Az említett főbíró nem más volt, mint a május 22-én megválasztott Virágh Dénes, aki Petőfi nyilatkozatában egyértelműen a rágalomhadjárat egyik vezetőjeként tűnik fel, emellett a Nagy Károly javára visszalépő követjelöltek között is ott találjuk, így ma már vitathatatlan meghatározó szerepe a választási csalásban. A hangulat már ekkor feszült volt, de Petőfi a rágalmozók ellen tudatosan nem szólalt fel, mert nem kívánta híveit felbőszíteni. Ennek ellenére úgy vélte, beszéde így is elérte a célját, a szentmiklósiak az ő pártjára álltak.³⁵

Eközben Szabadszálláson a költő érkezésének hírére a közgyűlés határozatot hozott Petőfi városból való kitiltásáról, mondván, a kerületből csak olyan követ választható, „*ki mentes minden izgatási s néplázítási merényektől, tiszta elvű és jellemű fija a hazának, hű alattvalója a Királynak.*”³⁶ A határozatot a bekötött jegyzőkönyvből Nagy Károly hívei, a kaputosok³⁷ (ahogy Petőfi nyilatkozatában szerepelnek) szándékosan kihagyták, csak egy jegyzőkönyvi fogalmazványban maradt fenn, hogy ne legyen nyoma Petőfi kitiltásának, a választáson való indulásának és így a választási csalásnak.³⁸ Másnap, június 13-án Szabadszállás bírái a Bankós Károlynak küldött levélben értesítették a költőt a városból való kitiltásról, amelyet ő csak ijesztgetésnek tartott, és elhatározta, meg fog jelenni a választáson, és beszélni fog a szabadszállásiakhoz is, hogy tisztázza magát az alaptalan vádak és rágalmak alól. Az eredeti levél nem maradt fenn, de Petőfi idézett belőle a Marczius Tizenötödike június 19-i és a Pesti Hírlap június 21-i számában megjelent nyilatkozatában: „*Ezen fenyegető veszélyt a fanaticus izgató Petőfinek követünkkül magát feltolni akaró erélytelensége okozá, kinek nálunk is voltak ugyan néhány követői, kik elámíttatva lévén, nem tudták, hogy milly viperafajt akartak keblökbe rejteni; de hála a nemzetek nemtőjének, ezen polgárok felvilágosodva átláták, sőt elismerni készek, balvéleményeikből könnyen lehető végveszélyét kedves nemzetünknek. Petőfi egy polgártársunk azon kérdésére, hogy mikor leend már béke honunkban, azt felelé, hogy sohasem, míg ezen ország vissza nem száll azokra, kiké volt, t. i. a tótokra; ebből átláthatni, hogy milly veszélyes lenne illy alacsony jellemű egyént több jeles hazafiak mellőztével*

33 Marczius Tizenötödike, 1848. június 19. 327–328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.; „Kun-Szentmiklós. (Bankós Károly)” Pesti Hírlap, 1848. június 27. 593.

34 Marczius Tizenötödike, 1848. június 19. 327.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

35 Uo.

36 TÓTH Sándor, 1994. 106.

37 Kaputos jelzővel az úri, nemesi, városi tanult személyt jelölték. (*A magyar nyelv értelmező szótára* nyomán.)

38 Hasonló véleményen van TÓTH Sándor, 1994. 106.

személyünk országos képviselőjéül küldeni követnek, kiről fölteszi már minden polgár, hogy bennünket kész lenne eladni a legcsekélyebb árért. Illyetén állásában a dolgoknak, ma nálunk közgyűlés tartatván, elhatározatott, hogy tisztelt polgártársunk által tudtára adni kívánjuk Petőfinek, hogyha személyes bátorsága és élete kedves, igen jól tenné, ha a jövő nemzeti gyűlésre menő követ választására a jövő csütörtökön köztünk meg nem jelenik, mert a nép ingerült, s nem állhatunk jót, méltó haragja felgerjedésiben lehető dühéért.”³⁹ A szabadszállási tanács levele sértő és fenyegető is volt egyben: amellet, hogy a költőt fanatikus lázítónak, árulónak, az emberek lelkét mérgező „viperafajnak” és jellemtelen embernek bélyegezte, egyértelműen tudtára adta, hogy a szabadszállásiak készek lehetnek meglincselni is, ha megjelenik a szavazás napján a városukban.

Mikor június 14-én Petőfi a feleségével Szabadszállásra érkezett, szállásadói figyelmeztették, hogy a lakosokat már ellene lázítják, és forduljanak vissza, ha az életük kedves. A nyilatkozatból azonban kiderül, hogy elsősorban Szendrey Júlia eltökéltségének volt köszönhető a maradásuk.⁴⁰ Petőfi még aznap a szabadszállási városházára ment, hogy jelezze, nem fél semmilyen fenyegetéstől, és jelen lesz másnap, június 15-én, a választáson. Ott meglepetten fogadták, és Péter Ambrus főjegyzőtől (akit „egyetlen jó emberének” nevez a városban) értesült a közgyűlés botrányos, kitiltó határozatáról és a napok óta folyó rágalomhadjáratról, amelyben Péter Ambrus kényszer alatt sem volt hajlandó részt venni.⁴¹ Ennek ellenére úgy vélem, a szabadszállási főjegyző nem tiltakozhatott túl erélyesen a kitiltó határozat ellen, mivel a májusi tisztújítás idején nyerte el ő is a hivatalát. Így Nagy Károly lekötelezettjeként nem is állhatott szándékában a közgyűlés döntése ellen szót emelni.

Péter Ambrus aztán más bizonyítékát is adta, hogy mégsem annyira jó embere Petőfinek. Egy 1884-es visszaemlékezése szerint a költő valóban felkereste őt június 14-én, akinek ekkor megígérte, hogy másnap szólhat a néphez, csak várja be őt, és nélküle ne mutatkozzon az emberek előtt. Azonban a költő másnap nélküle jelent meg a városházánál, így elszabadultak az indulatok, és a főjegyző, állítása szerint, nem tudott ezek után már semmit tenni Petőfi érdekében. Péter Ambrus a kijelentésével kiállt városa polgárai mellett, és a botrányos történésekért egyértelműen Petőfit tette felelőssé, mivel

39 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

40 Jól ismerjük Szendrey Júlia reakcióját: „... ha agyon akarnak bennünket verni, jól van, verjenek agyon, hanem azt ne mondhasa senki, hogy te hátráltál.” – Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

41 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

megszegte megállapodásukat. Valójában sosem volt a költő feltétlen híve, amelyet a Tóth által idézett szavai is igazolnak: „... *a haza ügyét inkább hittem biztosítva szilárd jellemű, fontolva haladni akaró férfi, mintsem izgató s rohamosan előre törő poéta kezeiben.*”⁴²

Ennek a városháza előtti botrányos, szinte lincselésbe torkolló esetnek az előzményét Petőfi nyilatkozatából ismerjük, miszerint még június 14-e éjjelén elkezdtek itatni a szabadszállásiasokat: „*Éjjel mintegy tíz óra felé muzsikaszó és kurjogatus keltett föl álmomból. A pap fiát éltették, mint követet. Kinéztem, ottkinn a ház népe mondja, hogy egész várost itatja a pap. Miután látták a jó madarak, hogy semmi rágalommal, semmi gyalázással el nem hódíthatják tőlem az embereket, a végsőre vetemedtek, borral és pálinkával vették el a szegény szánakozásraméltó nép esztét, hogy én ellenem és így önnön maga ellen forduljon! Az ivás és orditozás egész éjjel tartott.*”⁴³ Az említett „pap” Nagy Károly édesapja, Nagy Sámuel református főesperes volt, és ez az epizód egyértelmű bizonyítéka az előre megfontolt uszításnak.

Június 15-én kora reggel, a választás napján tehát Petőfi a városházához ment azzal a céllal, hogy beszédet mondjon a szabadszállásiasoknak és a kerület más településeiről érkező választóknak. A részeg tömeg ekkor kezdte provokálni, de a lincselők elől végül Fóris Gergely szabadszállási főbíró felengedte a költőt a városháza emeletére.⁴⁴ Ott a követválasztási bizottmány elnöke, Szeles László, akit a költő csak „kicsapott notáriusnak” hív a nyilatkozatában, egyenesen megmondta: hogyha Petőfi azonnal nem hagyja el Szabadszállást, nem kezeskednek az életéért.⁴⁵ Ez nyílt fenyegetés volt, amellyel Nagy Károly köre rákényszerítette Petőfit akarata ellenére a visszalépésre, így befolyásolva a választás kimenetelét. Közben megjelent a városházán a népet izgató és egész éjjel itató Nagy Sámuel is, aki szinte már szavát adta a költőnek: nem fogják bántani, csak távozzon a városból.⁴⁶ Petőfi végül belátta, itt már nem tehet semmit. Az ordító, részeg tömeg között fegyveres nemzetőrök kísérték el a szállásáig, ahol feleségével egy város által biztosított kocsira szálltak, és egy mellékúton indultak el Kunszentmiklós felé.⁴⁷ Az utazás közben Petőfi rájött, miért nem az országúton mentek: „*mikor már jó messze haladtunk, véletlenül az országút felé pillantottam, s láttam nagy távolban az én zászlómmal*

42 Péter Ambrus visszaemlékezését lásd TÓTH Sándor, 1994. 111–112.

43 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

44 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.; URBÁN Aladár, 2001. 401.

45 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 328.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

46 Uo.

47 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 329.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

*a szentmiklósi és laczházi kocsikat, mellyek mind az én embereimet vitték. Ekkor világosodtam föl... így játszottak ki, hogy embereimmel ne találkozzam. Irtóztató dühvel értem haza.*⁷⁴⁸ Ez az eset is jól mutatja, hogy Nagy Károly köre mindent terv szerint hajtott végre: nem akarták, hogy Petőfi visszatérjen felbőszített híveivel Szabadszállásra, és így kierőszakolja a választáson való indulást, ezért inkább kerülő úton távolították el a városból, hogy egy támogatójával se találkozhatson.

Bankós Károly beszámolójában figyelhetünk fel Petőfi halálos megfegyvetése után a választási visszaélés egy újabb, egyértelmű jelére, miszerint a kunszentmiklósi és lacházi választókat feltartották Szabadszállás határában, és nem engedték őket szavazni. Bankós szem- és fültanúja volt a választópolgárok akadályozásának: *„E város alatt, mire én oda értem, már több kocsi állott. Mindenfelől beszéltek, hogy Petőfit agyon akarták verni a szabadszállásiak, – s maga összekulcsolt kezekkel kérte aztán az elöljáróságot, hogy biztos őrizet mellett távolítsák el őt Szabadszállásából, – és hogy már Petőfi innen tovább is küldetett. Úgynevezett tolvaj-uton vitetett ő, nehogy párthíveivel találkozzék, s őket a történekről fölvilágosítsa. A szentmiklósiak közül többen gyalog megfordultak már ekkor a városból azon hírrel: kik Petőfi zászlójával merészkednek a városba bemenni, azokra félreverik a harangokat, s mind agyonveretnek. Összhangzólag állíták, hogy a szabadszállásiak, ezen gyönyörű ígéret végrehajtására, derekasan előkészítik a fegyverben álló nemzetőrséget, mert pálinkával is javában fegyverzik azokat.*⁷⁴⁹ Az indulatok forrtak, felemás hírek keringtek Szabadszálláson fegyveres összetűzésekről is, de ezek csak koholmányoknak bizonyultak, nem történt végül semmilyen komoly atrocitás, és a város határában feltorlódott tömeg végül visszatért Kunszentmiklósról, anélkül, hogy szavazhatott volna. Kunszentmiklóson aztán Petőfi lecsillapította felháborodott híveit, és egy törvényes panasz benyújtásában egyeztek meg.⁵⁰

Petőfi eltávolítása után Szabadszálláson egyhangúan megválasztották Nagy Károlyt követnek. A választási visszaélésekről azonban újabb és újabb bizonyítékokat találhatunk a szabadszállási országgyűlési követválasztó kerület fennmaradt jegyzőkönyvében.⁵¹

48 Marcius Tizenötödike, 1848. június 19. 329.; Pesti Hírlap, 1848. június 21. 573.

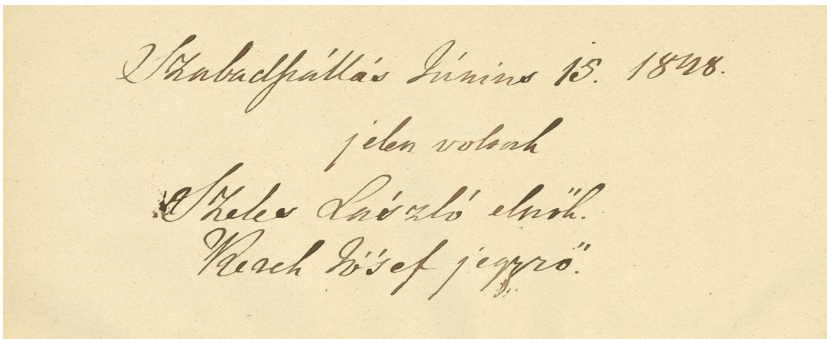
49 „Kun-Szentmiklós. (Bankós Károly)” Pesti Hírlap, 1848. június 27. 593.

50 Pesti Hírlap, 1848. június 21. 574.; „Kun-Szentmiklós. (Bankós Károly)” 1848. június 27. 594.

51 MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat – Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A26.

Ha a formai követelményeket nézzük, a jegyzőkönyv első ránézésre teljesen megfelel az 1847/48. évi V. törvénycikk paragrafusainak.

Az 1847/48. évi V. tc. 26. §-a előírja, hogy a választás vezérletére egy elnököt és egy jegyzőt kell választani. Azonban Szabadszálláson a tisztségek megválasztott személyekről egyáltalán nem lehetett azt mondani, hogy pártatlanok voltak. Szeles László elnök, aki Petőfit nyíltan fenyegetve ösztönözte távozásra, a májusi tisztújítás idején csendbiztos volt,⁵² Nagy Károllyal és annak apjával, Nagy Sámuellel együtt aztán képviselőtestületi tag lett,⁵³ végül szintén Nagy Károly oldalán egyike lett a négy közgyűlési képviselőnek.⁵⁴ Kerek József bizottmányi jegyzővel kapcsolatban már említettem, hogy Kunszentmiklóson volt főnótárius, és a jegyzőkönyv szerint egyike lett a Nagy Károly javára visszalépő követjelölteknek is, amely szintén arra utal, hogy a választási visszaélésben áljelöltként és a jegyzőkönyvvel megegyező követi megbízólevelet hitelesítő jegyzőként is részt vett.

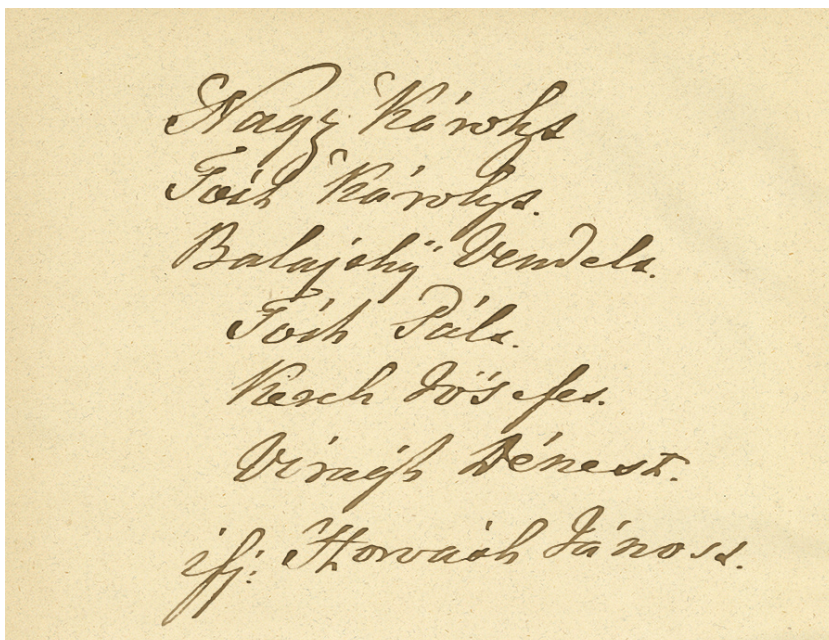
6. kép: Szeles László elnök és Kerek József jegyző aláírása
MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat –
Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A26

Az V. tc. 27. §-a értelmében aztán bármelyik jelenlevő választópolgár ajánlhatott egy egyént követjelöltnek. Úgy vélem, a választási csalás döntő bizonyítéka épp az ajánlottak névsorában és a névsor hiányosságában rejlik. A hét jelölt név szerint ugyanis Nagy Károly, Tóth Károly, Balajthy Vendel, Tóth Pál, Kerek József, Virágh Dénes és Ifjú Horváth János voltak, a jelöltek közül viszont Petőfi Sándor hiányzik.

52 MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat – Tanácsi jegyzőkönyvek. 12. doboz. Tanácsülési jegyzőkönyvek 1847–1849. 1848/No. 294. 306. p.

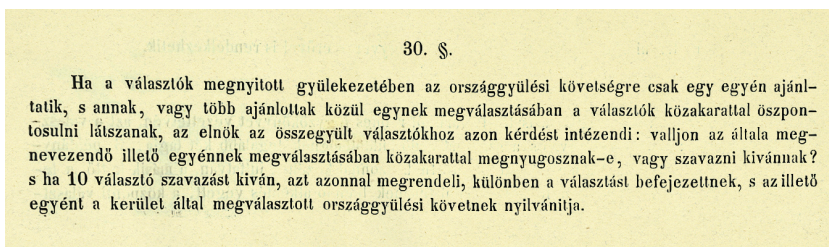
53 MNL BKML V. 376/a. 1848/No. 298. 308. p.

54 Uo. 1848/No. 299. 309. p.

7. kép: A követjelöltek névsora
MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat –
Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A26

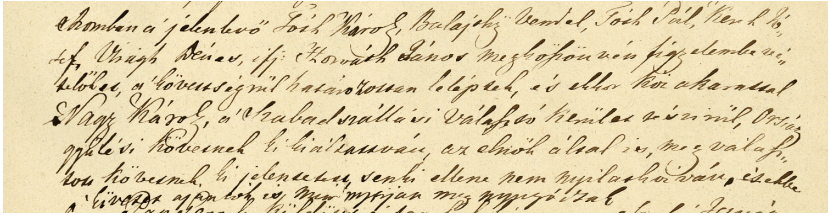
Érdekes módon a csalást végül sikerült is az V. tc. 30. §-a mögé bújtatni.

8. kép: Az 1847/48. évi V. tc. 30. §-a
MNL BKML V. 376/a. 1. sorozat – Tanácsi jegyzőkönyvek. 14. doboz.
Az 1847/8-ik évi országgyűlési törvények. 15.

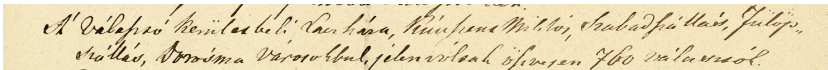
Ennek ismeretében lépett vissza a hat követjelölt Nagy Károly javára. Petőfit azért üldözték el a lincselésre kész tömeggel fenyegetve, mert nem lett volna hajlandó visszalépni, a híveit pedig azért nem engedték be Szabadszállásra, mert akkor jelölték volna követnek, és szavazást kellett volna tartani. Az V. tc. 30. §-a teremtett tehát lehetőséget a választási csalásra, amelyet Nagy Károly

és támogatói sikeresen végre is hajtották. Mivel a költőt elüldözték, híveit pedig a város határában feltartották, nem kellett felvenni a jelöltek névsorába. A hivatalos jegyzőkönyv pedig jogilag azt igazolta, hogy Petőfi el sem indult a választáson, és így ellenfél hiányában Nagy Károlyt közfelkiáltással, ellenvetés nélkül és törvényesen megválasztották országgyűlési követnek.

9. kép: A követjelöltek visszalépése és Nagy Károly közakarattal való megválasztása
MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat –
Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A26

A jegyzőkönyv szerint a kerület településeiről 760 választópolgár volt jelen Nagy Károly megválasztásakor, de Tóth szerint „Szabadszállás lényegében maga bonyolította le a szavazást.”⁵⁵

10. kép: 760 választópolgár
MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat –
Tanácsi iratok. 33. doboz. Tanácsi jelzetelt iratok. C5-A26

A választás végén Nagy Károly az elkészült jegyzőkönyvet mint megbízólevelet egy példányban megkapta, ahogy azt az V. tc. 44. §-a elrendeli. Ennek birtokában a szabadszállási református főesperes fia jogilag valóban a kerület törvényesen választott országgyűlési követe lett.

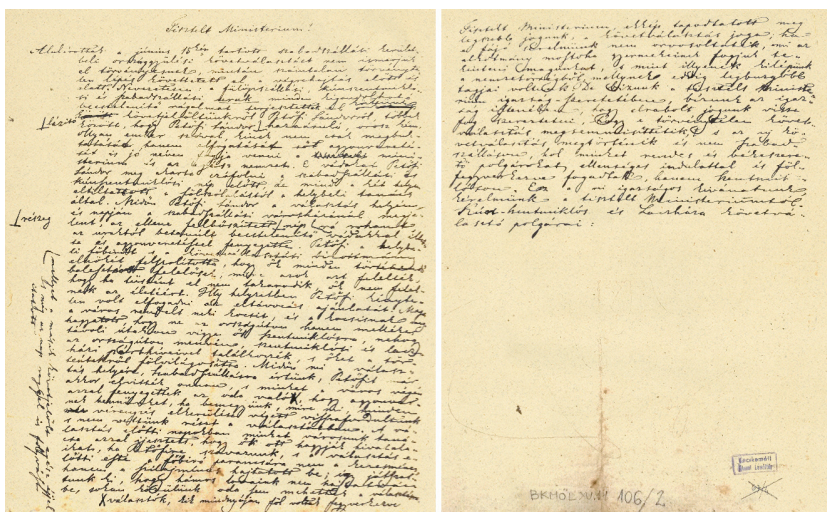
A június 11–15. között történtek és a jegyzőkönyv ismerete alapján összegezve elmondható, hogy hiába történt választási visszaélés, hiába csorbították Petőfi és több kunszentmiklósi, lacházi polgár választójogát, Nagy Károly és köre a törvények ismeretében végül úgy fogalmazták meg a jegyzőkönyvet, hogy a választás befolyásolása ne legyen bizonyítható. Ahogy Urbán írja: „Kimondhatjuk, hogy a bevált kortesfogások rutinos alkalmazása és az új választási törvény által nyújtott lehetőség felismerése biztosította ezt az eredményt, amely mögött pedig súlyos visszaélések húzódtak meg.”⁵⁶

55 TÓTH Sándor, 1994. 107.

56 URBÁN Aladár, 2001. 406.

Ennek ellenére Petőfi és hívei egy felterjesztést nyújtottak be az igazságügyi minisztériumhoz. Bankós Károly egy 1897. december 30-án kelt, Irma nevű lányának küldött leveléből tudjuk, hogy a felterjesztés eredeti fogalmazványát Petőfi írta meg: „Az a kézirat, melyről neked említést tettem, nem levél, hanem kérvény a követválasztás megsemmisítése iránt, mit Petőfi távollétemben a Szabadszállásról hazaérkezett választópolgárok kívánatára a választás napján, dél tájban önnön maga saját kezűleg írt és szerkesztett a szobámban talált takaró vagy makulatur-papírdarabra.”⁵⁷ Ezt a fogalmazványt aztán Bankós letisztázta, és egy küldöttséggel felküldte a minisztériumnak és az országgyűlésnek.⁵⁸ Az eredeti fogalmazvány 1897-ben még Bankós Károly tulajdonában volt, aki a lányának kívánta elküldeni,⁵⁹ de sajnos mára elveszett a tisztázattal együtt. Tartalmát csak másolatokból ismerjük.

A felterjesztésben Petőfi hívei világosan kifejtették, hogy nem ismerik el törvényesnek a választási eredményt, Szabadszállás helyett egy Kunszentmiklóson tartandó új választást követelnek, és azzal fenyegetnek, hogy amennyiben sérelmüket nem orvosolják, kilépnek a nemzetörségből.⁶⁰ A petíciót 176 aláírással erősítették meg.⁶¹

11. kép: A minisztériumhoz intézett felterjesztés fogalmazvénya, (Másolat, nem Petőfi kézírása.)
MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/2.

- 57 MNL BKML XV. 11. Jelentős személyek kéziratának gyűjteménye 1794–1944. (XV. 11.) 1. doboz. 8/1.
58 Uo.
59 Uo.
60 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/2.; PETŐFI Sándor, 1974. 345–346.
61 TÓTH Sándor, 1994. 110.; PETŐFI Sándor, 1974. 346.

A kérvény a követeléseken és a botrányos események bemutatásán túl újabb bizonyítékul is szolgál arra, hogy a kunszentmiklósi tanács jó része, és így a már említett Virágh Dénes főbíró és Kerek József főjegyző Nagy Károly emberei voltak. A következő olvashatjuk ugyanis a kunszentmiklósi és a lacházi választók akadályoztatásáról: „a választás előtti napokban minket városunk tanácsa azzal ijesztett, hogy ők ott hagyják hivatalaikat, ha Petőfire szavazunk, s a választás előtti este a főbíró parancsára nem a keretménes, hanem a szilajménes hajtatt be; így játszottunk ki, hogy hámos lovaink nem hajtattván be, sokan közülünk oda sem mehettek a választásra.”⁶² Urbán szerint a Petőfi vezette küldöttség június 18-án vagy 19-én kereste fel Deák Ferenc igazságügy-minisztert, aki aztán az illetékes belügyminisztériumhoz irányította őket.⁶³

Míg a felterjesztés elbírálás alatt állt, az országos sajtó egymás után hozta le a szabadszállási botrányt bemutató cikkeket, így Petőfi választási kudarcra a következő hetek egyik legfőbb bulvártémája lett. Először a Marcius Tizenötödike június 19-i száma közölte a költő június 15-re keltezett nyilatkozatát a követválasztásról, majd ugyanezt a Pesti Hírlap hozta le a június 21-i számában, kissé finomítva a nyelvezetén. Június 27-én aztán Bankós Károly írása jelent meg a történetekről a Pesti Hírlapban. Petőfi rosszakarói június 19. és 27. között terjeszthették el azt a vádat, miszerint a költő a felterjesztést benyújtó küldöttséget nem is Deákhhoz, hanem egy színészhez, vagy egy szerkesztő barátjához vitte Pesten. Erre a hazugságra Petőfi már hevesebben reagált egy rövid nyilatkozatában: „óvakodjanak, hogy gyűlölségemet ne költésék föl, mert akkor istenemre (bármilyl vastag a bőrük, kivált a pofáikon) meg fogom őket nyúzni, mint Apollo Marsyas!”⁶⁴

A korabeli újságcikkek alapján Urbán helyesen állapítja meg, hogy a magyar nyelvű sajtó – a *Budapesti Híradó* kivételével – a költő pártjára állt, és valószínűleg ez bátorította fel Petőfit, hogy újra a szabadszállásiakhoz szóljon.⁶⁵ A június végére keltezett *A szabadszállási néphez* című röplapjában a „piszok fajnak” és „kutyáknak” titulált ellenfelei által megvezetett polgárokat próbálja megbékíteni, és már az új választásra buzdít: „Nagy Károly uram

62 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/2.; PETŐFI Sándor, 1974. 346.

63 URBÁN Aladár, 2001. 402.

64 Marcius Tizenötödike, 1848. június 27. 356.; PETŐFI Sándor, 1974. 355.; A görög mítosz szerint Marszüasz, a satír vakmerően kihívta Apollón istent egy zenei versenyre a múzsák előtt, és megegyeztek, aki győz, az a vesztesel bármit megtehet. Mikor már Marszüasz állt nyeresre, Apollón azt javasolta, fordítsák meg hangszereiket, és úgy játszanak tovább. Marszüasz elbizakodottan belement, de míg Apollón a megfordított lantján tovább bírt pengetni, addig a satír a megfordított fuvoláját nem tudta megszólaltatni, így vesztett, és Apollón büntetésül elevenen megnyúzta. A történetet lásd például HYGINUS: *Fabulae* 165. Marsyas (Internet: <https://latin.packhum.org/loc/1263/1/0#73>; letöltve: 2019. október 30.) ; OVIDIUS: *Metamorphoses* VI. 382-400. (Internet: <https://www.thelatinlibrary.com/ovid/ovid.met6.shtml>; letöltve: 2019. október 30.)

65 URBÁN Aladár, 2001. 403.

*pedig hiába diadalmaskodik, mert azt a választást meg fogja semmisíteni az országgyűlés, mint törvénytelen, és ő kelmét ebrudon fogják kivetni a követek közül... ti, polgártársaim, készüljete az új követválasztásra, melly egy hónap múlva bizonyosan meglesz.*⁶⁶

Petőfi tehát nagyon bizakodó volt a választási eredmény megsemmisítésében, és egy új választás kiírásában, amelyet Bacsó János fülöpszállási református segédlelkésznek írt, június 30-án kelt levele is bizonyít: „*A verificationalis választmány okvetlenül visszakergeti Nagy Károlyt, s akkor meg vagyok győződve, hogy a másodszori választásnál én leszek a követ. Financialis körülményeim nehezen fogják megengedni, hogy ismét leutazzam, de bízom bennetek, kik barátim vagytok néhányan, hogy meg fogjátok irányomban azt tenni, amit az igazság és a magatok joga is kíván.*”⁶⁷

Petőfihez hasonlóan Arany János is elbukta Szalontán a követválasztást június végén, és a két költő a kudarcokról elég kötetlenül ír leveleiben, mondhatni humorral fűszerezve. Petőfi például így írt július 1-jén kelt levelében Aranynek: „*Ejh, ejh Jankó, hogy te nem lettél követ! ez valódi csapás ha nem a házára is, de legalább rám, ki már erősen számítottam arra, hogy a jegyedet nekem fogod adni, mely szükséges lesz, hogy az ember a nemzetgyűlést a galériáról bámulhassa... hahaha, én tehát a galériára szorultam! én a galériára!... szegény nép, szegény nép, legfanatikusabb barátod csak úgy a távolból fogja hallgatni, mit végeznek sorsodról, s ha el találja magát ott fönn köhinteni, még onnan is szépen kiutasítják.*”⁶⁸

A bizakodás ideje alatt azonban a sértő írások nem maradtak felelet nélkül. Nagy Károly a személyét érő szitkokra szintén írásban kívánt megfelelni, és június 21-én kelt nyilatkozatával több lapnál is bejelentkezett. A Petőfi-párti Marczius Tizenötödike szerkesztője, Pálffy Albert diplomatikusan elutasította, mondván a cikk túl hosszú, a Pesti Hírlap csak szerkesztve lett volna hajlandó leköszölni, míg a *Radicallap* túlzott elfoglaltságra hivatkozva dobta vissza az írást.⁶⁹ Az elutasítások végül olyan lépésre kényszerítették Nagy Károlyt, amely aztán majdnem vérontáshoz vezetett. Mivel egy lap sem volt hajlandó lehozni cikként Petőfi-ellenes írását, hirdetés formájában csempészte be a Pesti Hírlap július 5-i számának hirdetményi rovatába. A június 21-én kelt *Szózat Petőfi Sándorhoz*, amely éppen július 5-én, az országgyűlés

66 PETŐFI Sándor, 1974. 354.; TÓTH Sándor, 1994. 108–109.

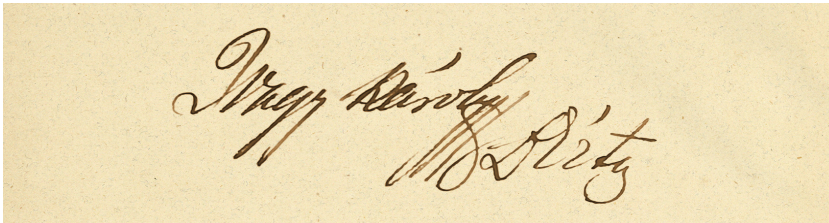
67 PETŐFI Sándor, 1974. 356.

68 Uo. 357.

69 URBÁN Aladár, 2001. 403–404.; „Szózat Petőfi Sándorhoz! (Nagy Károly)” Pesti Hírlap, 1848. július 5. 622.

megnyitásának napján került nyilvánosságra, valójában egy válasz volt Petőfi Marczius Tizenötödikében június 19-én közzétett nyilatkozatára, amelynek végén Nagy Károlyt gőgös, buta és korrupt embernek titulálta.⁷⁰

Írása elején Nagy Károly kikéri a választáson megjelentek nevében is Petőfi „pusztai betyárhoz” sem illő pimaszságát, amellyel nemcsak őt, mint megválasztott követet, de az 560 szabadszállási és fülöpszállási választót, a 160 kunszentmiklósi és az 50 lacházit is megsértette.⁷¹ Itt egy érdekes fejleménnyel kerülünk szembe. Ha a cikk alapján a megjelent választók számát összeadjuk, 770 főt kapunk, vagyis ennyien választották meg június 15-én ellenvetés nélkül Nagy Károlyt országgyűlési követnek. Azonban ez a létszám tízzel több a választási jegyzőkönyvben közölt adathoz képest, mivel ott csak 760 fő szerepelt megjelent választópolgárként. Úgy vélem, a választók számában mutatkozó különbség vagy Nagy Károly akaratlan tévedéséből adódhat, vagy egy eddig figyelembe nem vett jele lehet a választási visszaélésnek, mivel ha a jegyzőkönyv létszáma nem helytálló, akkor feltételezhető, hogy az irat csupán meg lett szerkesztve.

12. kép: Nagy Károly aláírása
MNL BKML V. 376/a. 2. sorozat – Tanácsi iratok. 33. doboz.
Tanácsi jelzetelt iratok. C5-E59

A nyilatkozat további részeiben aztán Nagy Károly sorra megfelel az őt ért sértésekre, illetve a hivatali pályája során felmerült alaptalan vádakra. Azonban a nyelvezete nem túl szerencsés, többször vérig sérti Petőfit: „*Őn nagyon elbizott, de mibe? abban, hogy a Pegazus farkába ön is fölkapaszkodott. Ön, barátom, nagyon hiú, a fölöttébb hiúság pedig higvelejüséget föltételez... Ollyan Ön, mint a fertőbe hevert disznó, melly minden hozzá közeledőt kíméletlen bekever.*”⁷² Sértéseit ráadásul fokozta azzal, hogy megkérdőjelezte Petőfi bátorságát, hogy míg a költő csak gyáván becsméreli, ő akár szemtől szemben is kiállna vele: „*Ha velem baja van önnek, mint volt*

70 „Szabadszálláson egy hanggal, szavazás nélkül kikiáltották követnek a pap fiát, egy gőgös buta embert, ki azon felül Szluha teremtménye.” Marczius Tizenötödike, 1848. június 19. 329.

71 „Szózat Petőfi Sándorhoz! (Nagy Károly)” Pesti Hírlap, 1848. július 5. 622.

72 Uo.

*Antagonistájával, nyílt sisakkal szembe, Petőfi elöl soha semmiben is hátrálni nem fogok.*⁷³ Ez a kijelentés, mint lentebb látni fogjuk, készítette igazán Petőfit, hogy becsmérőjét egy olyan párbajra hívja ki, amelyen kész lett volna akár az életét is kockára tenni.

Nagy Károly írása óriási felháborodást váltott ki, hiszen meggondolatlan sértéseivel a forradalom elismert költőjét támadta meg, és olyan szavakkal illette, amelyek nemcsak jellemében és becsületében, hanem emberiségében is megalázták Petőfit. A Pesti Hírlap szerkesztői, Csengeri Antal és Kemény Zsigmond már másnap a kezüket mosták, és elhárították magukról a felelősséget: *„Kötelességünknek tartjuk kijelenteni, hogy azon gyalázatos cikk, melly tegnapi számunk hirdetésményei között Nagy Károly aláírásával Petőfi ellen megjelent, tudunkon kívül iktattatott a hirdetésményi rovatba. E rovat szerkesztését egészen elkülönözve, a kiadók magok kezelik.*⁷⁴ Tehát a szerkesztők, elmondásuk szerint, nem tudtak a cikk megjelenéséről, mivel a hirdetéseket nem ők, hanem a lapterjesztők válogatják ki az újság végére.

A Marcius Tizenötödike lejárató cikkek egész sorával támadta meg Nagy Károlyt, aki minden gúny és ironia céltáblája lett, amiért vette a bátorságot Petőfi megalázásához. Csak néhány részletet közölnék példaként:

*„Oh háromszor sajnálatra méltó 226-ik számú ház a Lipót utzában, melly magadban rejted Szabadszállásnak az ő képmutatóját, ki 15 pengő forinton képviseli a Pesti Hírlap hirdetései közt, hogy mennyire humánus, szelid és művelt lélekkel birhatna, ha nem lenne olly faragatlan, goromba és műveletlen mint millyennek magát mutatja.*⁷⁵

*„... megvagyunk győződve, hogy ön származási fája a teremtés elsőbb napjaira ér fel, midőn a jehova teremtett ugyan sok mindenféle bogarat, de embert még nem.*⁷⁶

„Miért lett Nagy Károly képviselő? Igen egyszerű okból. Olly ember képét viselni mint ő, az ördög sem akar, néki pedig igen nagy szüksége van más képét viselni, miután magáéval már a kutyának sem kell...⁷⁷

„Íme, most csak egy kis képviselő vagy, képviselője szép kunságnak, három esztendeig – ha előbb haza nem lódtának –, de örökös képviselője ama szennyes irománynak, mellynek meg- érdemlenéd, hogy betűi a hírlapról levétetvén eltörölhetlenül hátadra süttessenek. Te képviselő lettél hivatás nélkül, és eljövén Pestre, meggyalázád a te familiáris nevedet, mellyet édes apádtól kaptál, az által hogy litteratorrá lettél, föllépvén a Pesti Hírlapnak

73 „Szózat Petőfi Sándorhoz! (Nagy Károly)” Pesti Hírlap, 1848. július 5. 622.

74 Pesti Hírlap, 1848. július 6. 626.

75 Cím nélkül (Csernátoni). Marcius Tizenötödike, 1848. július 6. 388.

76 Uo.

77 A „Mimosák” rovatból. Marcius Tizenötödike, 1848. július 6. 388.

*plakátrovatában, melyet a lapkihordó szerkeszt. Ó te nagy és nemes familiából való Károl, képviselője a kun tek. rendeknek, és öspörös apád nagyhordóju pinczéjének, öleld és puszd meg a te brilliános kollegádat Bezerédy Kricsit – és halj meg.*⁷⁸

Nagy Károly mellett még a szabadszállásiakat is érte támadás a Marczius Tizenötödike hasábjain: *„Te pedig Szabadszállás, melly egy magyar költőnek nem adál szabadszállást, vedd el bűneidnek méltó jutalmát istentől, és legyen belőled tót falu, még pedig lutránus!”*⁷⁹

A cikk természetesen a heves vérmérsékletéről is ismert Petőfit botránkoztatta meg leginkább, aki már július 6-án elküldte párbajsegédjeit, Jókai Mórt és Pálffy Albertet, hogy Nagy Károlyon fegyveres elégtételt vegyen. A párbaj történetét Jókai és Pálffy Marczius Tizenötödikében megjelent július 8-i cikkéből, *A nemzetgyűlési követekhez röplapból*, illetve Petőfi leveleiből lehet rekonstruálni. Petőfi Bacsó Jánosnak írt, július 16-án kelt második leveléből tudjuk meg, mi is volt a pontos oka a kihívásnak: *„... itt nem is becsületesem jött kérdésbe, hanem bátorságom, s annak fényes tanuját kellett adnom nehogy feljogosítsak, felbátorítsak minden pimaszt, minden sehonnait, hogy velem packázzék, hogy insultáljon, hogy piszkoljon. Nagy Károly azt mondja azon szemét cikkében, hogy ha bajom van vele, álljak ki nyílt sisakkal, ő nem fog hátrálni semmiben! Nem a meghiúsult követség, nem Nagy Károly cikkének csárdai gorombaságai, hanem ezen szavai, ezen hetvenkedése tetette velem, a mit tettem. Ez nyilvános kihívás párbajra, s ha én hátrálok vagy is ki nem lépek, minden ember leköphetett volna, és leköpött volna s diadalmaskodott volna bizonyosan Nagy Károly.”*⁸⁰ A kihívást Nagy Károly először visszautasította, mondván *„hogy olly emberrel, kit ő becstelennek nyilatkoztatott, mindeddig, míg be nem bizonyítja: hogy nem becstelen, víni nem fog.”*⁸¹ Sőt, feljelentette a költőt Perczel Mór rendőrosztályfőnöknél, mondván az életére kíván törni, de Perczel semmibe vette és kinevette.⁸² Petőfi azonban nem hagyta annyiban a dolgot. Július 7-én már az országgyűlési követek padjain hevert *A nemzetgyűlési követekhez* című röplapja, amelyben tudósít ellenfele párbaj alóli gyáva kihátrálásáról, és kéri a követeket, hogy ne üljenek egy sorba egy ilyen gyáva emberrel: *„Nagy Károly, ki a kiskunsági követséget elrabolta tőlem, a Pesti Hirlap 99. számába egy cikket lopott be ellenem. E cikk egészen ő hozzá*

78 „Elégia (Kapucinusfi).” Marczius Tizenötödike, 1848. július 7. 393.

79 Uo.

80 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

81 Cím nélkül (Jókai Mór, Pálfi Albert). Marczius Tizenötödike, 1848. július 8. 396.

82 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.; Cím nélkül (Jókai Mór, Pálfi Albert). Marczius Tizenötödike 1848. július 8. 396.; PETŐFI Sándor, 1974. 358.

*méltó, s én őt érte énhozzám méltólag vontam kérdőre, s kívántam elégtételt. A milly szemtelen hetvenkedéssel irta Nagy Károly e cikket, olly példátlan gyávasággal tagadta meg az elégtételt, olly gyávasággal, mellynek párját nem férfiak, de vén banyák életrajzában is hiába keressük. Figyelmeztetem és kérem a nemzetgyűlési követeket, hogy e megbélyegzett emberrel senki közülök egy sorba ne üljön, nem az én irántami szivesség vagy barátságánál, hanem azon tiszteletnél fogva, mellyel e testület magának tartozik.*⁸³ A röplap szövegét a Pesti Hírlap, a Reform és a Radicallap is leköszölte.

Petőfi elérte a kívánt hatást. Egyrészt megszégyenítette riválisát az országgyűlési követársai előtt, ahogy azt Bankós Károlynak írt, július 9-i leveléből kiderül: *„... a követek nem ismerik őt személyesen, csak az én leírásom után, s most mindenik fél a gyűlésen magos barna emberrel űlni egy padon, attól tartva, hogy hátha az azon bélyegzett ember.*”⁸⁴ Másrészt július 9-én Nagy Károly már hajlandó lett volna a párbajra. Jókai és Pálffy felkeresték a követ párbajsegédjét, Szeles Lajost, de nem tudtak megegyezni: Nagy Károly *secundusa*⁸⁵ csak a karddal való viadalhoz ragaszkodott, de a kihívottnak nem volt joga változtatni a fegyvernemen, mivel az eredeti kihívás eleve pisztolyra vonatkozott. Petőfi elszántságát, eltökéltségét jól igazolják Bacsónak írt sorai: *„Én nem akartam pusztá parádét, pusztá kardpengetést vagy legfőlebb néhány karczolás, én kockára akartam tenni életemet azon remény fejében, hogy lelövöm azt a silány fattyút, ki vakmerő volt olly veszett kutya módon nekem rohanni.*”⁸⁶ Hasonló vehemenséggel írt Bankósnak is: *„Nekem elvem, hogy csak ugy a híriért sohasem vivok; ha egyszer kiállok, annak élethalálra kell mennie, mert a párbaj nem tréfa; csak azzal vivok meg, aki ugy megsért, mint az a nyomorék, hogy aztán oly passzióval süthessem rá fegyveremet, mint a felém közelgő veszett kutyára.*”⁸⁷ A párbajra végül nem került sor Nagy Károly visszalépése miatt, így az erkölcsi győzelmet egyértelműen Petőfi aratta: *„... de, a ki néhány nap előtt azon hetvenkedő phrassissal ijesztett a közönség előtt, nyomorúságosan visszahökkent a pisztoly előtt. És ennyiből áll az egész affaires. Én eleget tettem magam iránti kötelességemnek, ő pedig szép mellékneveit a gyávával szaporította.*”⁸⁸ Szintén a Nagy Károlyon való erkölcsi felülkerekedésnek ad hangot a Bacsónak írt, július 16-án kelt első level: *„Soha a világ teremtetése óta ember gyávábban nem viselte magát, mint ez a hetvenkedő fattyú.*”⁸⁹

83 „A nemzetgyűlési követekhez (Petőfi Sándor).” Pesti Hírlap, 1848. július 9. 637–638.

84 PETŐFI Sándor, 1974. 359.

85 Jelentése itt: párbajsegéd.

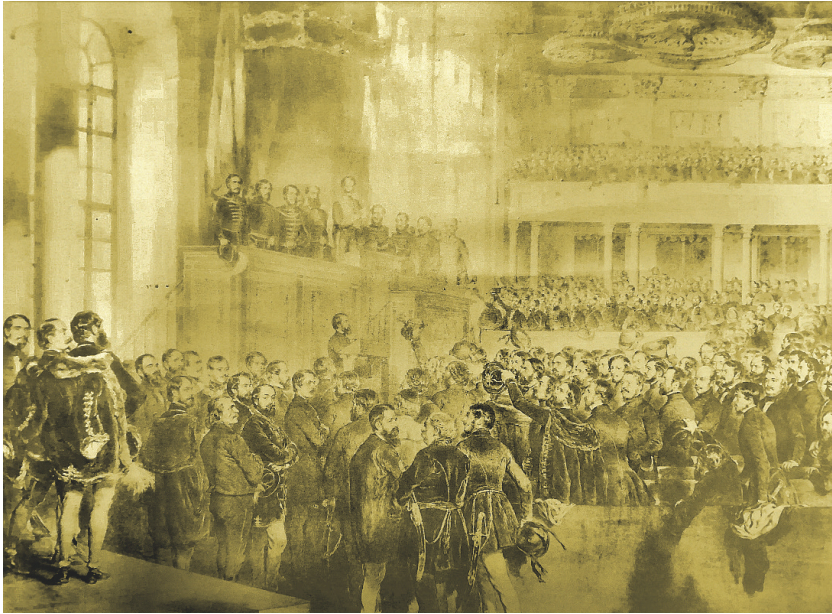
86 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

87 PETŐFI Sándor, 1974. 359.

88 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

89 PETŐFI Sándor, 1974. 361.

Míg a felek pennával viaskodtak az újságok hasábjain, és majdnem eljutottak a pisztolyig, július 5-én megnyílt az országgyűlés. Petőfi ez alkalomra szánta *A nemzetgyűléshez* című versét.

13. kép: Az 1848. július 5-i országgyűlés megnyitása
MNL BKML XV. 4. 4. sorozat. 16.

A követek igazolásának vizsgálatára kilenc osztályt hoztak létre, amelyekbe a követek sorhúzás útján kerültek be, és a soron következő osztályba tartozókat mindig más osztályba tartozók ellenőrizték. Urbán szerint július 6-án, amikor az osztályok előadói megtették jelentésüket, a szabadszállási ügy felett elsiklottak, és Petőfi ellenfele simán átment a rostán: „*Nagy Károly a 8. osztályba került, amelynek előadója 36 képviselő közül 34-et igazoltnak jelentett – köztük Nagy Károlyt.*”⁹⁰ Erre azért kerülhetett sor, mert az új választást követelő petíció még nem került vizsgálat alá, és Nagy Károlyt a megbízólevélként szolgáló választási jegyzőkönyv alapján, az V. tc. 44. §-a értelmében vették igazolt követnek. Így július 6-án az egyes követek vitatott választási ügyeinek megtárgyalása nélkül nyilvánították ki a ház megalakulását.

90 URBÁN Aladár, 2001. 405.

A választásokkal kapcsolatos petíciók megvitatása csak július 7-én kezdődött, és a botrányos szabadszállási ügyben tett felterjesztés július 8-án került az országgyűlés elé.⁹¹ Miután a 8. osztály előadója bejelentette a kérvény benyújtását, a megtárgyalására az elnök egyórás szünetet rendelt el. Urbán szerint ez arra utal, hogy az osztálynak idő kellett, mert *„arról nem alakult ki előzetes vélemény.”*⁹² Az egy óra múlva folytatódó ülésen a 8. osztály elnöke bejelentette, hogy a választási jegyzőkönyv rendben találtatott, július 6-án már meg is erősítettett, így a 8. osztály már nincs feljogosítva az ügy további tárgyalására, az most már a ház feladata. Ezt követően felolvasták Petőfiék felterjesztését és a választási jegyzőkönyvet. A Pesti Hírlap is felfigyel Petőfi szándékos kihagyására: *„Ez szokott hivatalos fesszességében úgy látszik egy szót sem akar tudni Petőfiről.”*⁹³ Nyáry Pál és a Nagy Károly nevében felszólaló Szeles Lajos (aki a párbajsegédje volt) szorgalmazására elrendelték a vizsgálatot, amelynek módjáról élénk vita alakult ki. Bónis Samu igazságügyi államtitkár javaslatát a vizsgálat költségeinek fedezéséről helyeslően fogadták, miszerint az a fél állja a költségeket, akit a vizsgálat elmarasztal: tehát akár Petőfire és társaira is ráterhelhetik a kiadásokat, ha nem találnának panaszokra bizonyítékokat. Bónis javaslatát a vizsgálat elhalasztásáról a házszabályzat felállításáig viszont elutasították, és végül az azonnali vizsgálatban egyeztek meg. Deák Ferenc igazságügyi miniszter érvelését, miszerint a ház és ne egy minisztérium vizsgálja ki az ügyet, szintén elfogadták. Az országgyűlés végül egy háromtagú küldöttséget szavazott meg és bízott meg a kerület meglátogatásával. Ennek tagjai Bónis Samu, Besze János és Asztalos Pál lettek.

Urbán jól látja, *„hogy Nagy Károly akadály nélküli igazolása azon múltott, hogy a belügyminisztérium nagy késéssel továbbította a petíciót.”*⁹⁴ Ennek ellenére az országgyűlés egyértelműen elkötelezett volt az ügy kivizsgálása iránt. A választott képviselőkkel Petőfi is meg volt elégedve, amelynek hangot is adott Bankós Károlyhoz július 9-én írt levelében, és remélte, lesznek, akik tanúskodnak az érdekében.⁹⁵ A költő hasonló támogatást kért

91 Az ügy tárgyalását a sajtó is közölte, például a Pesti Hírlap 1848. július 11-i 104. száma, amelyet alapul vettem. Kiváló összefoglalást ad a tárgyalásról URBÁN Aladár, 2001. 408–410.

92 URBÁN Aladár, 2001. 408.

93 „Országgyűlés”. Pesti Hírlap, 1848. július 11. 640.

94 URBÁN Aladár, 2001. 410.

95 *„A tennapi gyűlésben neveztek három tagot a követek közül, kik hozzátok mennek vizsgálat végett: Asztalos Pál, Besze János és Bónis Samu. Nagyon meg vagyok elégedve velök, majd napfényre hozzák ezek az igazságot; csak te is szólítsd vagy szólítsad föl az illetőket a nép közül, hogy a szükséges tanúságot letegyék, s magad is állj elé aztán, mint tanú.”* PETŐFI Sándor, 1974. 359.

Bacsó Jánostól is első, július 16-án kelt levelében, és megnevezi Herpai Jánost mint tanút, aki a segítségére lehetne.⁹⁶ Petőfi a tanúról egy bizonyos Vágó Károly ceglédi polgár leveléből értesült, aki megírta, hogy a tisztújítás érdekében Jászberénybe tartó, városukban átmenetileg megszálló fülöpszállási küldöttek közül egyedül Herpai ismerte el, hogy Nagy Károlyék a választás idején itatták a népet.⁹⁷ Úgy vélem, július 16-án a Marczius Tizenötödike szerkesztősége valószínűleg még azelőtt jóváhagyta a ceglédi levél megjelenését, és már a nyomdába küldhette a másnapi számot, mielőtt Petőfi megírta volna aznapi második levelét Bacsó Jánosnak, amelynek végén végleg lemond a követségről. Érthetetlen fordulat ez az első levél ismeretében, és Urbán is hangot ad tanulmányában a meglepettségének: *„Reggel még a bizottmány leutazásában bízik Petőfi, a nap folyamán pedig már feladja a reményt, hogy az országgyűlés visszakergeti Nagy Károlyt, és az új választásokon ő lesz a győztes.”*⁹⁸ Valószínűleg az új követválasztás elmaradása miatti csalódottság ihlette a *Miért zárjátok el útamat?* verset 1848 júliusában. Az okok ugyan homályosak, a kutatók a mai napig értetlenül állnak Petőfi váratlan pesszimizmusa előtt, de igyekeztek elfogadható választ adni rá.

Urbán szerint közrejátszott Petőfi követségről való lemondásában a miniszteri pártfogással bácsalmási követté választott Vörösmarty Mihály esete, akinek politikusi előmenetelét sértetten és féltékenyen fogadhatta, illetve a kiskun nemzetőrök táborba vonulása után figyelmeztethették, hogy tanúk hiányában nem sikerül majd igazát bizonyítania a szabadszállási hatósággal szemben, és így a választási vizsgálat költsége őt fogja terhelni, amely csak rontana eleve rossz anyagi helyzetén.⁹⁹ Állítólag Bankós Károly 1853-ban úgy emlékezett vissza, hogy figyelmeztette is Petőfit a vizsgálat elhalasztására, mivel hívei többsége nemzetőrként bevonult, és nem lett volna elég tanújuk a vizsgálóbizottság meggyőzésére.¹⁰⁰ Maga Bankós is elkerült Kunszentmiklósról az ó-verbászi nemzetőrtáborba.

96 *„A nemzetgyűlési vizsgáló bizottmány (Bónis, Besze, Asztalos) a hét folytán lemennek Kunságba, akkor elvárom nem irántami barátságodtól, de igazságszeretetedtől, hogy ügyemet pártolni fogod. Beszélj különösen az öreg Herpai Jánossal, úgy hallom, ő nagyon részemen van s igen fontos dolgokban tanúskodik mellettem.”* PETŐFI Sándor, 1974. 361.

97 Vágó Károly július 8-án kelt levele eredeti formában nem maradt fenn, a sajtó közölte: *„Levél Petőfi Sándorhoz”*. Marczius Tizenötödike, 1848. július 17. 424–425.; Herpai János állítólag Petőfi távoli rokona volt. PETŐFI Sándor, 1974. 555.

98 URBÁN Aladár, 2001. 412.

99 Uo. 412–413.

100 Uo. 411.

Tóth szerint a petíció elmaradt kivizsgálása után egyre inkább a politikai helyzet és a szabadságharc katonai eseményei kötötték le és foglalkoztatták az embereket, így a sajtóban is egy hónap után érdektelenségbe fordult a szabadszállási ügy.¹⁰¹

Véleményem szerint a fordulat oka a fentiekén túl Petőfi július 16-án kelt második, terjedelmes levelében rejlik, amelyet a Bács-Kiskun Megyei Levéltár őriz.¹⁰² A levél három szakaszból épül fel: a népről való elmélkedés, a meghíusult párbaj és a követség. Azt is tudjuk, hogy egy válaszlevél volt Bacsó János levelére, amelyet a költő július 16-án kapott meg, nem sokkal az első levele megírása után.¹⁰³ Bacsó leveléről nem találtam semmilyen adatot, tartalmára csak következtetni tudok Petőfi írása alapján. A fülöpszállási református segédlelkész a népet valószínűleg a választási botrány miatt ócsárolhatta, kitérhetett könnyű megvezethetőségére, szolgálalkúságára. Elképzelhető az is, hogy elújságolta Petőfinak, az emberek annyira meghunyászkodnak Fülöpszálláson, hogy senki sem fog tanúskodni mellette a választás megisméltéséért. Feltételezésemet Petőfi alábbi soraira alapozom: *„Igaz, hogy olyan a nép, a millyenek te rajzolod, de csalatkozol abban, ha hiszed, hogy én valami idealis testületnek képzelem, nem, barátom, én egy szikrával sem képzelem különbnek, mint a millyenek lenni te állítod, de életem fő törekvése az, hogy olyan ne maradjon, a millyen jelenleg. Sokan a nép nemesítését sysiphusi munkának tartják; én nem; és épen azért van erőm csüggedetlenül küzdeni az ő érdekében.”*¹⁰⁴ E sorokból számomra az tűnik ki, hogy a költő már tudhatta, az országgyűlési követséget nem szerezheti meg, de nem adja fel, és más módon fogja képviselni a nép érdekeit.

A párbajról szóló második rész a levél legterjedelmesebb része, és fentebb már elemeztem. Itt csupán annyit említenék még meg, hogy Petőfi a meghíusult párbaj után lezártnak tekintette az ügyet, és egyfajta elégtételnek vette, hogy magát erkölcsi győztesnek tarthatja Nagy Károllyal szemben. Az ügy lezárására utalnak a következő sorok: *„Hogy föl nem pofóztam, annak köszönheti, mert nem akarom tenyeremet bemocskolni piszkos pofájával... a mit mások tesznek vele, ahhoz semmi közöm, én senkit se nem csillapítok, se nem ingerlek ellene.”*¹⁰⁵

101 TÓTH Sándor, 1994. 110.

102 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

103 „... azonfölül épen ma adtam postára egy hozzád szóló leveletem; mindezek dacára sem hagyhatom felelet nélkül most kapott leveledet.” MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

104 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

105 Uo.

előtt nyomorúságosan visszahőkrent
a pisztoly előtt. Ei emyiből áll az
egész affaire. En eleget tettem magam
iránti kötelességemnek, s pedig szép
mellérneveit a gyávával scapostotta.
Ugy föl nem jofortam, annak köztön,
hetti, mert nem álarom tenyerem
bemovesztolui pisztoly pofájával... a mit
máskor keszmet vele, akkor jenui kö-
zön, is jenuit je nem villapítot, je
nem ingerlet ellenel. — A ki emyit
mond el igazról, mint is mantam,
az igazat beszél, a ki kevesebbet vagy
többet mond, annak ne hig, mert ha
tudt. — Végre a mi a követséget illeti,
annak megnyerése végett soha és se-
hol egy lépést sem teszek többé, ez életben... ha széles e hazában
egy területnek sem lesz annyi becsületérzése
vagy tulajdonképen belátása, hogy engem
megválasszon, ugy isten szentháromság
ugyse nem érdemli meg Magyarorszá-
got, hogy képviseljem.
Isten veled!

Sziinte barátod

Petőfi Sándor

14. kép: Bacsó Jánosnak írt, július 16-án kelt 2. levél utolsó oldala Petőfi aláírásával
MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

A harmadik rész a követségről a legrövidebb, és a szabadszállási ügy kapcsán a legsokatmondóbb: „Végre a mi a követséget illeti, annak megnyerése végett soha és sehol egy lépést sem teszek többé, ez életben... ha széles e hazában egyetlen egy területnek sem lesz annyi becsületérzése vagy tulajdonképen belátása, hogy engem megválasszon, ugy isten szentháromság ugyse nem érdemli meg Magyarország, hogy képviseljem.”¹⁰⁶ E kiábrándult sorok számomra azt jelentik, hogy Petőfi biztos forrásból tudta, nem lesz újraválasztás. Ez a forrás lehetett valaki a vele rokonszenvező országgyűlési követek közül, vagy éppen a háromtagú küldöttség valamelyik tagja (Asztalos, Besze,

106 MNL BKML XV. 11. 3. doboz. 106/1.

Bónis), akik közölhették vele, ha választási vizsgálat lesz, veszíteni fog, és a költségek őt terhelik majd, így hagyjon fel minden további próbálkozással. Az a kijelentése, hogy „soha és sehol” nem lép az ügyben, véleményem szerint az országgyűlésbe és a belügyminisztériumba vetett bizalmának egyértelmű megrendülését fejezi ki. Amikor pedig kitér a kerület becsületézésére, belátására, valószínűleg tudta, hogy nem lenne számottevő, megbízható tanúja Nagy Károly körével szemben, és erről főként Bankós Károlytól, esetleg még Bacsó Jánostól értesülhetett.

A szabadszállási választási botrány visszhangja július közepe után elhalkult. A háromtagú küldöttséget ugyan kijelölték, de soha nem utazott el a Kiskunságba az ügy kivizsgálására, számunkra a mai napig ismeretlen okokból, amelyekre a gyér források miatt csak következtethetünk. Érdekes módon az újságok sem írtak semmi többet az ügyről július közepétől kezdve. Kijelenthető tehát, hogy a botrány mindenféle komolyabb retorzió nélkül elcsendesült, és az ügyet az országgyűlés feltételezhető okokból (pl. a javában dúló szabadságharc, tanúk hiánya) annyiban hagyta.

Összegezve tehát elmondható, hogy Petőfi Sándor választási kudarcát több körülmény eredményezte. A költő nyers stílusa, vehemens természete, naiv hite a nép józan belátásában, közéleti tapasztalatlansága a választókerület dörzsölt politikai elitjével szemben és a versei, megnyilatkozásai körüli botrányok egyaránt közrejátszottak bukásában. Sajnálatos tény, hogy Szabadszálláson végül egy jogi kikaput találtak a választási visszaélésre, és a tömegek izgatásával, halálos fenyegetéssel kényszerítettek egy jelöltet távozásra, mondhatni menekülésre a városból. Azonban a polgárok feldühítésével fűszerezett választási visszaélést csak Petőfi megosztó személyiségével és botrányainak eltúlzásával lehetett keresztül vinni. Így Petőfi kudarcában ellenfeleinek politikai jellemtelensége és saját felelőssége kölcsönösen játszottak közre.

Irodalom

BÁNKINÉ MOLNÁR Erzsébet

1991 A Jászkun Kerület társadalma és önkormányzati igazgatása 1745–1848. Kiskunfélegyháza és Kiskunhalas feudális kori levéltára. Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek 1. Gyula.

1997 Jász és kun, jászkun öntudat megnyilvánulásai a Kiskunságban. In: Tisicum – A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 10. Szerk.: Szabó László–Tóth László–Madaras László. Szolnok. 13–28.

PETŐFI Sándor

1974 Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. A szöveget gondozta, utószót és jegyzeteket írta: Martinkó András. Budapest.

TÓTH Sándor

1994 Petőfi és szülei Szabadszálláson. Szabadszállás.

URBÁN Aladár

2001 Petőfi választási kudarca és az országgyűlés. In: Irodalomtörténeti Közlemények. CV. évfolyam 3–4. szám. 397–413.

**KECSKEMÉT URBANIZÁCIÓJÁNAK
KÖZEGÉSZSÉGÜGYI VONATKOZÁSAI,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A CSATORNÁZÁS KÉRDÉSÉRE,
A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN**

Kecskemét a 19. század második felében egy minőségi változás kapujában állt, a modern értelemben vett urbanizáció kezdetéhez érkezett. A korábbi századok során számos sorscsapást, anyagi áldozatot és embervesztést elszenvedett oppidum a békeévek alatt gyors ütemben konszolidálódott, gazdaságilag ismét megerősödött. Kecskemét 19. századi fejlődésének egyik csúcspontja volt 1834-ben befejezett redempciója. A földesúri joghatóság alóli megváltkozás nyomán megnyílt az út a szabad királyi városi jogállás megszerzésére, mellyel Kecskemét új fejlődési pályára állhatott volna. A kezdeményezés azonban kudarcba fulladt, így a város még jó ideig nem vehette saját kezébe sorsának alakítását. Sőt, a felettes megyehatóság – látva a függetlenedési szándékot – válaszul a város addig kivívott autonómiáját is igyekezett szorosabbra kötni, közönségét pedig jelentősen megemelt adóterhekkel sújtani. Kecskemét az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatt és azt követően is súlyos áldozatokat hozott. A felkelés leverésével a neoabszolutista adminisztráció diktatórikus időszaka köszöntött be. A redempciójához felvett hiteleit meggyengült gazdasági helyzete miatt nem tudta törleszteni, így újabakkal tetézte. Ez idő tájt a város népe igen sok nehézséget élt meg. A kizsigerelt lakosságot ekkoriban járványok és természeti csapások is sorozatosan sújtották. Minden megpróbáltatás dacára a fejlődés biztos jelei a század derekától mindinkább megmutatkoztak: a város gyarapodásnak indult, szellemi, kulturális és politikai élete is pezsdülni kezdett. Ezzel elérkeztünk a Kecskemét „aranykorát” megalapozó időszakhoz. A város lehetőségeit kihasználva töretlenül szaporította pusztáit, melyeket aztán részint bérbé adott, részben polgárai között felosztott. Csupán 1860 és 1880 között széles határú birtokaiból mintegy 400 holdnyit hasítottak ki és parcelláztak fel erdő-, gyümölcsös- és szőlőtelepítés céljára. A kisárutermelő paraszti gazdaságok megerősödésével Kecskemét hosszú távra megteremtette gazdasági erejének,

haladásának legbiztosabb alapjait. A fejlődés terén újabb lendületet az adott, amely az ország hegyvidékeinek gazdaságára valóságos sorscsapást jelentett: az 1870-es években kitörő filoxérajárvány. A történelmi borvidékek visszaszorulásával párhuzamosan felértékelődött a kiskunsági homoki, gyökértetű-re immunitást élvező szőlők és borok piaca. A gazdasági sikereket a közjogi értelemben vett szabadság koronázta meg, mikor 1870-ben a szolgabírói hivatal város feletti gyámkodását eltörölték. Ezzel a mezőváros a megyei adminisztrációtól független, önálló törvényhatósággá lépett elő.

Mindeközben Kecskemét gyors tempóban megkezdte felzárkózását Magyarország modernizálódó városaihoz, nem csak anyagi, de szellemi értékek terén is. Az 1860-as, '80-as évek táján tömegével alakultak a városban a különböző körök, egyletek, társulatok, de közintézményei is évről évre szaporodtak. Az 1870-es évtizedben nyílt meg például főreáliskolája, több kisdudóvója és gazdasági iskolája. A községi iskolákat a város saját kézbe vette és részükre új, komfortos épületeket emelt.¹ Lestár Péter, a város akkori polgármestere az 1880-as években jogos büszkeséggel mondhatta a magyar írók és művészek ide látogató társaságának: „*Ha magunk viskókban lakunk is, iskoláinkat palotákban helyezzük el. Ebben a város és a felekezetek versenyeznek egymással s ezek az első szent helyek templomaink után.*”² Az 1880-as évtized további fejlődést hozott: városi szegényház, alsófokú ipari és kereskedelmi iskola, zálogház nyílt a város falai között. 1881-ben megjelent a korszak legmodernebb távközlési eszköze, a telefon, igaz, valódi hálózattá csak a következő évtizedben fejlődött. A gazdasági haladásban elért eredményeket fémjelezte, hogy 1872-ben elsőként itt került megrendezésre országos iparkiállítás, majd 1885-ben a Kecskeméti Gazdasági Egyesület nagyszabású gyümölcskiállítást tartott.

A század utolsó harmadában tapasztalt lendületes haladás és gyarapodás mögött egyre szembetűnőbb elmaradottságot mutatott Kecskemét gyatra infrastrukturális állapota, fejlődésének féloldalassága. A városkép rendezetlensége, az utcák kuszasága, falusias jellege már a 19. század utolsó évtizedeiben is állandó panaszra sarkallta a közvéleményt, melynek szócsövei, a helyi lapok sokat cikkeztek az áldatlan és tarthatatlan állapotoktól. Minden jel szerint a gyorsan bekövetkező változásokból éppen azok a civilizációs áldások hiányoztak, melyek a várost lakói számára komfortos, egészséges és külsőben is rangjához méltó településsé emelték volna. Késlekedett az utcák lekövezése, megoldatlan volt csatornázása, ivóvízellátása. Kútjainak vize

1 PÉTERNÉ Fehér Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné: Egyesületek Iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. Kecskemét, 2003.

2 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I. Szerk.: Dr. Borovszky Samu. Budapest, 1910. 342.

egészségtelen és élvezhetetlen, levegője fullasztóan poros volt. Parkjainak, sétányainak kicsinsége, fürdőinek elavultsága a közbeszéd állandó tematikáit képezték, miközben fel-felrótták, hogy amíg a város drága pénzen gyarapítja birtokait, belvárosának fejlesztését, szépítését merőben elhanyagolja.

1. kép: Kecskemét 1819. április 2-án keletkezett tüzvész alatt elpusztult és újjáépített városrésze
MNL BKML XV. 1/a. 1. Kecskemét 355.; MNL BKML XV. 1/a. 1. Kecskemét 130.

Részen ennek a telekszaporító politikának, részben a város zsúfoltságát enyhítő folyamatos terjeszkedésnek róttá fel a korszak nagy történése, Hornyik János is, hogy Kecskemét még a 19. század végén is tartotta halmazos szerkezetű, falusias jellegét. Ezzel összhangban, Borovszky Samu 1910-ben megjelent megyemonográfiája az alábbiakat jegyezte meg Kecskemét 19. századi városképéről: „1847-ben, midőn a város a szab. kir. városi jogért folyamodott és József nádor a Nagykőrösi-utczán bevonult, hogy a kérvényre személyes tapasztalatok alapján véleményt mondjon, így szólt: »Hisz községteknek nincs város képe.«³

A vízrendezés kérdése Kecskeméten

A megoldásra váró sarkalatos feladatok a vízrendezés kérdésével függték össze a legszorosabban, melybe mind az ivóvízellátás, mind a csatornázás körüli teendők beletartoztak. A minduntalan felhánytorgatott problémákból egy központi vízmű, víztorony és vízvezeték-hálózat létesítése jelenthetett volna kiutat, melyekkel elválaszthatatlanul összefüggött a városi csatornahálózat korszerűsítésének ügye. A századfordulót megelőzően ennek feltételei azonban még messze nem álltak készen. Ekkoriban Kecskemét csapadékvizeit ugyanis az utcákon éktelenkedő nyílt csatornák voltak hivatva összegyűjteni és kivezetni a városból, az idő haladásával az árokrendszer a neki szánt funkciót azonban egyre kevésbé volt képes megbízható módon ellátni.⁴

3 Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye I. Szerk.: Dr. Borovszky Samu. Budapest, 1910. 342.

4 Pl.: „A város”. Kecskeméti Lapok, 1884. augusztus 24. 1–2.

A problémák szoros összefüggésben álltak a város vízrajzi-domborzati adottságaival is. Kecskemét nagyjából a Duna–Tisza közti hátság vízválasztó vonalán, a dunai vízállás fölött 9, a csongrádi-tiszai vízállás fölött 20 öllel⁵ magasabban feküdt. A kelet felé fennálló markánsabb terepszint-süllyedés miatt a belterületről kilépő gyűjtőcsatornák döntő többségükben a Tisza felé találtak lefolyást, melyek vizeit a Gátér fogta össze és vezette el.⁶ A térszíni adottságok azonban még így rendkívül enyhe lejtést engedtek, mely állandóan visszatérő gondot jelentett a csapadékban gazdag időszakok során. Az 1800-as évek közepére a csatornahálózatra egyre több lett a panasz, mely összefüggött a város belvilágának kiterjedésével, lélekszámának megszapordásával. A vízvezetés megoldatlanságából fakadó gondok egy összetett és egyre növekvő problémahalmazná nőttek. Ázsiai elmaradottságról, kritikus egészségügyi és esztétikai állapotokról szóltak a korabeli lapok ez irányú közéleti cikkei, rávilágítva a városi vízvezetés tarthatatlan helyzetére.

Kecskemét belterületét, amint a korabeli térképek is jól szemléltetik, víz-elvezető árokrendszerrel hálózta be, mely öt fő gyűjtőcsatornából állott, mégpedig:

„1-ső: A mária-városi hídnál kezdve a kőhid-, burga-, forrás-, mezei-útczákon végig a zsinór-útcza közepéig kifolyva, a cigányok mellett az újerdő árkába folyó árok, mely az újerdő árkán végig a Gátérba, és ezen a Tiszába folyik.

2-ik: A gőz-fürdő mellett már árokká vált, a festő-, trombita-útczán, horog-, retek-útczán végig folyván, a forrás-útczán szakad az első számalatti árokba

3-ik: A sétány felső végén kezdődő, azon végig folyó, az aradi-útczáig már kitéglázott árok, mely az aradi-útczán végig a csongrádi-útczán keresztül, a folyóka-, sarkantyú-útczán végig a villa-útcza melletti házak közt ki a csóka-útczára, a széles-útczán keresztül a zsinór útczába folyik az 1-ső számú folyásba.

4-ik: A homoki-kúttól kezdve a várost észak felől körül folyó, a kaszab-, kőrösi-, szolnoki-, fűzfás útczák végeinél, a búzaszentelő-útczán a városba befolyó, a bika-útczán végig az Ürgés fölött elhaladva folyik az újerdő árkába, azon végig a Gátérba.

5-ik: a piáristák kertje mellett a kőrösi-útczán keresztül a lakatos-, kismetető-, tehén-útczákon végig folyva, a szolnoki kapunál folyik a 4-ik szám alatti árokba.”⁷

5 1 bécsi öl = 6 bécsi láb = 1,89648 m.

6 „Teendőink városunk érdekében”. Kecskeméti Lapok, 1869. március 17. 1.

7 „Teendőink városunk érdekében”. Kecskeméti Lapok, 1869. március 17. 1. és Kecskeméti Lapok, 1869. március 24. 2. – A forrásban és a tanulmányban szereplő utcanévek

A problémák fő forrása az volt, hogy az árokrendszer – bár követte a felszín nyugat–keleti lejtésirányát – nem mindig és mindenütt volt képes a csapadékvizek gyors és egyenes elvezetésére. A helyzetet jelentősen súlyosbította, hogy az egykoron „térös”, de a 19. századra már sűrűn beépített belváros portáiról az árnyékszékek talajvize, illetve az udvarokon, portákon felhalmozott hulladék, trágya és egyéb szennyező anyagok „csurgalékvize” is az árkokban kötött ki.⁸ Annak dacára, hogy a korabeli rendeletek már szigorú szankciókkal sújtották a csatornák elszennyezését, a hanyagságból, nemtörődömségből vagy kényszerűségből eredő szabályszegést nem tudta meggátolni a hatóság.

A századforduló előtti évtizedekben a városba hajtott és itt megpihentett jószágok is még megszokott látványt nyújtottak a kutak, térré kiszélesedő utcák mentén. A felszínen felhalmozódó trágya rendkívüli veszélynek tette ki a lakókat. Azt is meg kell említeni, hogy Kecskemét fő gyűjtőcsatornáit az 1870-es évtizedet megelőzően lényegében sima, lejtős földárkok voltak, így az ezek alján képződött gödrökben, kanyarulatokban óhatatlanul megrekedt a víz. Az utcákon, köztereken összegyűlt szemét, a portákról kiszivárgó szennyes lé, a kanálisokban megrekedő vizek a felszínen bűzös és fertőző göcöket képeztek, bemosódva a talajba pedig elszennyezték az ivóvízbázist, melyekből a város kútjai is táplálkoztak. A csatornák befedésével ekkoriban még egyáltalán nem számoltak, mivel annak eliszapolódása, bedugulása inkább megsokszorozta, mint orvosolta volna a bajokat. E tekintetben csak a város legforgalmasabb területei, a színház melletti kis utcán és a gőzmalom mellett elhaladó árkok képeztek kivételt, ahol az úttest szűkössége és a jelentős forgalom a befedést okvetlen indokolta.

Az esztétika és a közegészség messzemenő szempontjain túl a város egyre dinamikusabbá váló közlekedése is a városi nyílt csatornák kérdésének végleges megoldása után kiáltott. A sokszor az úttest közepén húzódó széles csatornákon ugyanis csak igen nehézkesen, pallókon vagy hidakon lehetett keresztüljutni, mely a közlekedés rendjét és biztonságát igen sokszor kockára tette. 1878-ban például a kálvária előtti híd lábánál kialakult gödrös részen egy kecskeméti polgár kocsijával felborult, s a baleset következtében életét veszítette.⁹

többsége a mai elvezésekkel azonos. Kivételt a Retek (Ilona u.), az Aradi (Beniczky Ferenc u. és Csányi krt.), a Folyóka (László Károly u.), a Villa (Kalocsa u.), a Széles (Erzsébet és Kossuth krt.), a Fűzfás (Fűzfa u.), a Lakatos (Wesselényi u.), a Tehén (Bercsényi u.) és a Temető kis (Tolnai u.) utcák képeznek. L.: Erdélyi Erzsébet: Kecskeméti utcanevek története. Kecskemét, 2004.

8 Cím nélküli közlemény. Kecskeméti Lapok, 1883. augusztus 19. 3.

9 Uo., 1878. április 28. 3.

A városi vízelvezető rendszer némely komolyabb esőzés, hirtelen hóolvadás bekövetkeztekor is nemegyszer csődöt mondott. A havária kialakulásához már egy elhúzódó, szokatlanul csapadékos időszak is elegendő volt. A 19. század végén többször is előfordult, hogy a város kül- és belterülete komoly belvízkárokat szenvedett. A felduzzadt víztömeg számos esetben a számára szűkké váló árkokból kilépett, mely katasztrófális helyzetet idézett elő: a földutak tengelyakasztó sártengerré váltak, az átázott falazatú épületek tucatszám dőltek össze, a város lakóit járványok, fertőző betegségek fenyegették. Így történt például 1878 júliusában, mikor is egy rettenetes felhőszakadás érte el Kecskemétet. A rövid idő alatt lezúduló zivatar árja rendkívüli mértékben megduzzasztotta a csatornában hömpölygő vizet. „*A Picsó¹⁰ bement egypár folyóka-útczai házba látogatni, nem hisszük, hogy szivesen látott vendég volt [...] látogatásának oka a Máyerfy-ház előtt épített hidak és új folyás volt, melyet nem talált még magára nézve elég kényelmesnek*” – olvasható a *Kecskeméti Lapok* hasábjain.¹¹ 1880 augusztusában is „*felhőszakadás volt délben Kecskeméten, sok házba behatolt a víz, a belső sétatéren csónakázni lehetett volna.*”¹² Az 1881. év tavaszán az egyébként is kiugróan csapadékos időjárás mellett a hirtelen beállt hóolvadás okozott tartós belvizet, mely komolyan megkeserítette Kecskemét lakosainak életét. A felázás következtében a Máriavárosban és az Ürgés nevezetű külvárosban jó pár ház összedőlt, s még több kisebb-nagyobb mértékben megrepedezett vagy megroskadt.

A belterület-rendezés kezdete

A korszak legfontosabb teendője tehát a már meglévő csatornák kiterjesztése és korszerűsítése lett. Ennek véghezviteléhez azonban elkerülhetetlen volt a város átfogó rendezése, melynek céljából 1861-ben a községhatóság állandó bizottságai között egy „szépítési s rendészeti bizottság” is munkához látott. A területre egy egységes építészeti szabályrendelet kidolgozását testálták, mely a város fejlődésére, formálására, jövőbeni működésére nézve zsinór-mértékül kellett, hogy szolgáljon. A szabályzat elkészítéséhez mindenekelőtt

10 A Kecskemét belterületét egykor átszelő patak neve.

11 „Árvíz”. *Kecskeméti Lapok*, 1878. július 28. 3.

12 MILHOFFER Sándor: A talajkimerülés, tekintettel a csökkenő termésekre és az ezeket befolyásoló termelési tényezőkre. A gazdasági tudomány jelenlegi ismereteinek tekintetbe vétele mellett. In: Dr. Szilágyi Tibor: *Időjárási események Kecskeméten a XVII–XIX. században*. Kecskeméti Füzetek 10. 1999. 277.

a műszaki, kartográfiai alapdokumentációkat kellett elkészíteni. A tanács elrendelte tehát a város feltérképezését, mely munka két fő részből állt: „*ezek egyike az utcák lejt mérési színvonalát, másik a pedig az utcavonalakon levő épületek szabályozását*”¹³ fektette fel. A rendelet egyebek mellett a városi csatornázás alapvető szabályait is vázolta. A háztulajdonosokra például kötelező feladatként róttá az ingatlanból a csatornába vezetett vízfolyás rendszeres tisztítását, jó karban tartását.

Kecskemét belterületének átfogó rendszabályozására, a legfőbb irányok, helyes mértékek kijelölésére bizony igen nagy szükség is volt. Hornyik János főjegyző, neves helytörténész és publicista egy 1869. évi cikkében szemléletesen mutatta be városának korviszonyait, mely a megkésett urbanizáció tünetegyüttesének láttelepe is volt egyben: „*mert még kellő személyzettel és önálló hatáskörrel ellátott kapitányi hivatalunk van és sz. kir. városi czímünk, addig a templomaink környékén és a piaczon egész falka disznókat legeltetve, mint valami elhagyott őserdőben, egész kedélyességgel fuvoláznak a kanászok; – sáros időben a házak elejét szegélyező járdákról a járó-kelőknak kell a disznó-falkák elők kitérni, ha bemocskoltatni nem akarnak; míg az állat-hulladékok napokig ott hevernek a halandók szaglási szervük bosszantására, míg az istállók, disznó- és lúd-ólak, pörnyés gödrök töltelékei rendes töltésül az utcákra kihordatnak, az istállókból a hidlás alatti víz az utcákra kieresztetik, míg a város elsőrendű utcáin egész nyugodt biztonsággal homok-bányák keletkeznek, míg disznóhízalóink a városban disznó-heverő tócsákat készíthetnek, míg tűzi és épület szálfá lera-kodással eltorlaszolják utcáinkat, míg a külső városrészekben a szemét és trágya dombokat az utcára rakják : addig semmi költséges rendezésekről szó sem lehet ...*”¹⁴

Az úttestek majdani kikövezéséhez „múlhatatlanul” szükséges volt a csatornák végleges nyomvonalának meghatározása és alapjuk kitéglázása. A belváros első, mérnökök által kimért vízelvezető árkának elkészüléséről a Kecskeméti Lapok 1872 júniusában számolt be, nem kevés élccel megfűszerezett cikkében: „*Végre mégis csak megértük, hogy van Kecskemétnek csatornája és pedig nem mint hibásan tervezve volt a városon kívül, hanem a város*

13 „Építkezésünk III”. Kecskeméti Lapok, 1869. március 27. 1.

14 „Teendőink városunk érdekében”. Kecskeméti Lapok, 1869. április 17. 1.

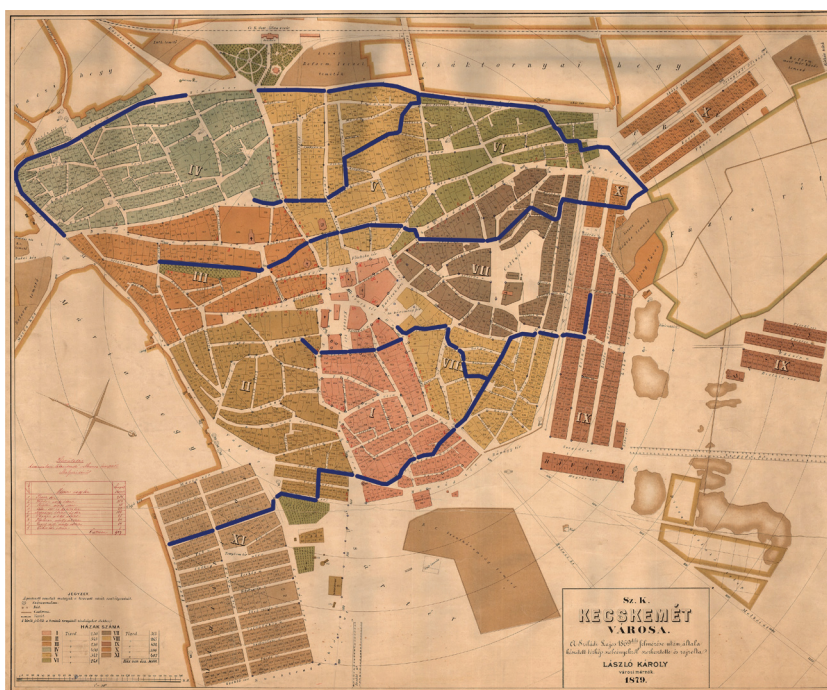
kellős közepén, a belső sétatér mentében és a díszes izraelita templom előtt. A csatorna egészen rendszeresen van építve és több boltozatos kőhiddal van ellátva, melyek mind oly magasak, hogy a csatornán vitorlázó legnagyobb döglött csirkék, döglött macskák és viselt söprű darabok is akadálytalanul haladhatnak át alattuk, ha az itt-ott önként származott katafrakták nem veszélyeztetnék a közlekedést; vize ugyan nem iható, de annál inkább szagolható. Csak még egy pár ilyen csatornára tehetnénk szert, akkor legalább nem szorulnánk többé Ázsiára, hogy onnan hozzunk dögvészt.”¹⁵

Kecskemét első, korszerűnek mondható csatornájának építési munkálatai az 1870-es évtized végén kezdődtek meg, a város teljes belterületének rendezése azonban még több évtizedig váratott magára. Mivel a vízvezetés mielőbbi befejezése az utak lekövezésének is előfeltétele volt, a kérdés megoldása egyre sürgetőbbé kezdett válni. Tekintettel arra, hogy a város utcáinak és tereinek teljes kikövezése – a pénzügyi osztály által e tárgyban kelt 1874. évi jelentése alapján – oly nagy anyagi tehertétellel járt volna, mely jócskán meghaladta a törvényhatóság teherbíró képességét, egyelőre csak a csatornázás kérdését vették elő. A város valamennyi fő vízvezető árkanak mederburkolását 42 525 forintra kalkulálta a László Károly városi főmérnök vezette építészeti és szabályozási bizottság. Amennyiben a város elegendő, jó minőségű téglát tudott biztosítani az építkezéshez, úgy 30 ezer forintból is kihozhatónak tűnt a kivitelezés. Mivel ez az összeg így is oly tetemes volt, hogy egyszerre nem lehetett a munkát lefolytatni, fel kellett állítani egy fontossági sorrendet, mely a bizottság állásfoglalása szerint a következőképpen alakult:

1. A sétányon kezdődő és Aradi utcán keresztül folyó csatorna (930 öl);
2. A főtér déli peremén, Ny–K irányban húzódó Festő és Trombita utcai árkok (620 öl);
3. A Máriavárosban kezdődő s a Halasi utcán keresztül vonuló csatornák (800 öl);
4. A kegyesrendiek kertjénél (Budai kis utca) induló és a Szolnoki kapuban végződő csatorna árka (440 öl);
5. A Budai kaputól az Ürgésig futó városszéli vízgyűjtő árok kitéglázása (1500 öl).¹⁶

15 „A kecskeméti csatorna”. Kecskeméti Lapok, 1872. június. 30. 4.

16 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) IV. 1908/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok (IV. 1908/b.). 220/1875. Alapszám: 8996/1880.

2. kép: Kecskemét tervezett csatornái
MNL BKML XV. 1/a. I. Kecskemét 483.
(a csatorna nyomvonalán kék színnel kiegészített)

Az Aradi utcai árok

Az elsőként tervbe vett tégláárok lényegében a belváros északi részének gyűjtőcsatornája lett, mely a belső sétánytól kiindulva az Aradi és Folyóka¹⁷ utcákon áthaladva vezette le a városrészben összegyűlt csapadékvizeket. A közmű kijelölt vonalának a belvároshoz legközelebb eső, legfrekvenciáltabb szakasza az Aradi utcára esett, ezért a korszakban hivatkozási pontként, mint „Aradi utcai csatornázás” terjedt el. Maga a kivitelezés természetesen ennél jóval nagyobb területet, lényegében egy egész városrészt érintett. A mérnökök elsőként a csatorna árkának szintezési (nivellírozási) teendőihez láttak hozzá, még 1873-at megelőzően.¹⁸ Ezen műszaki mérésekre támaszkodva kezdődhetek el a téglameder kiviteli munkálatai, 1877-ben. A kezdeti nekibuzdulás után azonban a beruházás üteme hamar ellanyhult. Erre utal legalábbis a törvényhatóság közgyűlése elé 1878-ban került „Pollák Adolf's több aradi utcai lakos háztulajdo-

17 Az Aradi utca 1907-től Beniczky Ferenc nevét viseli, egy része ma Csányi krt. A Folyóka utca mai neve László Károly utca.

18 MNL BKML IV. 1908/b. 105/1973. Alapszám: 8996/1880.

*nosnak*¹⁹ azon beadványa, melyben az utcájukon végig vonuló csatorna árknak kitéglázását sürgették, minthogy a munkálatok „*részletenkint leendő keresztülvitelét*”, vagyis a közmű szakaszos megvalósítását a törvényhatóság megígérte. Sőt, a közgyűlés elvileg arról is döntött, hogy az építkezés fedezetéül a kellő összeg mindig rendelkezésre álljon. Az Aradi utcai lakosok beadványukban a földárkú, szedett-vetett csatorna műszaki alkalmatlanságát és az annak következtében kialakult tarthatatlan állapotokat panaszolták fel. A petíció szerint a csatorna „*primitív szerkezete miatt az abban meggyülemelő folyadék immár a meleg napok beálltával oly nagy mérvű erjedésbe megy, hogy annak bűzös kipárolgása az egészséget komolyan veszélyezteti...*”²⁰ A részletezett indokok alapján Kecskemét közgyűlése ismét nekilátott a csatornaépítés munkálatainak. Utasításba adták, hogy mindenekelőtt az eddig elvégzett munkákat kell áttekinteni, mely a Belső Sétatértől a Nagy Temető utca²¹ vonaláig futó nyomvonal revízióját jelentette. A várható kiadások tekintetében is ezen szakaszt vették alapul, melynek kivitelezése 2237 forintra rúgott. A város építészeti bizottságának delegációja hivatalosan 1878. december 18-án vette át a közművet. „*Minthogy a kőműves munka jónak találtatott*”²², a kivitelezés után járó még kiegyenlített számlát is rendezte a város. A kivitelezés folytatásaként a Nagy Temető utca metszsvonalától a Folyóka utcáig épült volna tovább a közmű, 1600 forint ráfordítással. A csatornaépítés utolsó része pedig a Folyóka utcától végigvezető szakasz volt, melynek becsült kiadása közel 1400 Ft-ot emésztett fel. Az Aradi utcai csatorna-beruházás befejezése – látva a megépült szakasz költségeit – további közel 3000 forintot igényelt volna, mely az eddigi ráfordításokkal együtt az 5000 forintot is meghaladta. Mivel azonban a város költségvetése a munka továbbviteléhez, illetve befejezéséhez csupán 2000 forintot bírt el, tetemes összeg hiányzott a sikerhez. Újabb források bevonását a közgyűlés nem hagyta jóvá, melyet a városi pénztárra nehezedő terhekkel indokolt, így az építkezés csak az eredetileg megszavazott kiadásig volt folytatható.

Az elkészült szakasz műszaki felülvizsgálatának tanulságai

A csatornaépítés továbbvitele előtt feltétlen ki kellett vizsgálni, hogy a már elkészült szakasz a műszaki követelményeket a gyakorlatban is teljesíti-e. A frissen kialakított meder megfelelőségével kapcsolatban ugyanis

-
- 19 MNL BKML IV. 1903/a. Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai (IV. 1903/a.). 117/1878. Kgy.
 20 Uo.
 21 A Belső Sétatér a mai Gyenes tér, a Temető nagy utca a század elejétől Rákóczi Ferenc nevét viseli.
 22 MNL BKML IV. 1908/b. 11 786/1978. Alapszám: 8996/1880.

megalapozott kételyek merültek fel. Tudniillik a kiteglázott rész számos pontján rendszeresen megrekedt a víz. A kiküldött szakértői bizottság a kérdést megvizsgálta, és igen figyelemreméltó megállapításokra jutott: először is arra, hogy a leburkolt szakasz mérnöki tekintetben megfelelő, folytonos és kellő lejtéssel bír, egyszóval hibátlan. A vizsgálatra felkért nagy tekintélyű mérnökök, mint László Károly, Sziládi Lajos és a szintén köztisztelőben álló tudós tanár: Parragh Gedeon oly módon vizsgálta meg az árkot, hogy a törvényszék udvarán lévő kútból vizet húztak, és annak lefolyását végigkövették. A vizsgálat időpontjában a víz az egész téglázott mederszakaszban egyenletesen csörgedezve haladt lefelé, sehol sem gyülemlt meg. Ennek ellenére az árok valami oknál fogva mégsem tudta kielégítő módon a neki szánt hivatást betölteni. A miéltre válaszokat a László Károly városi főmérnök vezette vizsgálóbizottság jegyzőkönyvében találhatunk: „...*bátorkodunk a Ts [tekintetes] városi hatóság figyelmét a népnek azon botrányos rossz szokására vonni, hogy a hídon felül 3½ öllel levő alacsony vízbefolyáson a csatornába be menvén azt a híd alatt és azon felől 3 ölnyire árnyékszékké teszik*”.²³ Elég csak elképzelni, hogy a belváros tekintélyes polgárainak házai előtt elvonuló, „árnyékszékké tett” csatorna mily botrányos állapotokat teremthetett, különösen nyáridőben. Ezen „rossz szokás” visszaszorítása érdekében a Budai nagy utcai híd alatti csatornanyílást egy vasráccsal zárták le. A többi megállapítás viszont már a város telektulajdonos polgárainak viselt dolgaira, a közérdekhez való hozzáállására mutatott rá.²⁴ Számos probléma eredendő forrása volt, hogy a közmű a 3. tizedben a Budai nagy–Kohári–Nagykőrösi utcák által közrefogott, zárt tömbön keresztülvágvá jutott ki az Aradi utca nyílt területére, ezért a város kénytelen volt az ott lakókkal egyezsége jutni. A vízvezetés biztosítása csak a műszaki és köztisztasági követelményeken alapuló szabályrendelet egységes betartásával valósulhatott meg, ilyen formán tehát a csatornarendezés a város közönsége mellett az egyes telektulajdonosokra is felelősséget rótt. Itt azonban a köz- és a magánérdek került szembe egymással. A feltárt szabálytalanságok és hiányosságok azért is érdekeseek, mert sok tekintetben reprezentálták egyes lakosok rendszabályokhoz, közérdekhez való viszonyát, életmódját, attitűdjét. A nem kifejezetten érdemdús lajstrom Beretvás Pállal, Kecskemét nagy tekintélyű és vagyonos polgárával kezdődik. Az alapprobléma Beretvással kapcsolatban az volt, hogy 3. tized 190. szám alatti telke hátsó részén épült istállójának fala a kijelölt csatorna „belvilágáig” terjeszkedett.

23 MNL BKML IV. 1908/b. 7026/1878. Alapszám: 8996/1880.

24 Uo. – A Budai nagy utca mai neve: Jókai utca.

Ezen a részen a csatornának part már nem jutott, csak a meder számára maradt hely, ami az árok vizsgálatokor, tisztításakor szükséges átjárhatóságot megakadályozta. Súlyosbította a helyzetet, hogy a csatornára az istállóból egy ajtó nyílt, mely jó okkal volt szabályellenes, hiszen meghagyta az ingatlantulajdonos számára annak lehetőségét, hogy a szennyét, háztartásának hulladékait a csatornába ürítse. E miatt a városnak évekig elhúzódó viszálya lett Beretvás Pállal, melyre a Magyar Királyi Közmunka és Közlekedésügyi Minisztérium által megbízott Budapesti Mérnöki Hivatal tett pontot. A helyszínre kiszálló szakhatósági mérnök is megállapította, hogy az említett csatorna medre rendkívül rossz állapotba került. Ennek okozói a csatorna mentén lévő telkek árnyékszékei, valamint a gazdasági épületek föld alatt futó (illegális) rácsatlakozásai, melyek folyamatosan károsították, tömítették, szennynezték a csatornát. Ezen vétkes magtartás következtében ráadásul nem csak a közmű szenvedett kárt, de a szennyvíz már a szemben lévő evangélikus hitközség épületének pincéjét és a szomszédos telkeken épített házak falazatát is teljesen átítatta.²⁵ A már említett istállóból a csatornába bevezetett „fiókcsatornát” végül a város hatósági intézkedéssel, saját napszámosaival volt kénytelen 1875-ben befalaztatni.²⁶ De a szomszédos ingatlan tulajdonosával is meggyűlt a tanács baja: a 191. sz. alatti telket bíró V. Kiss Józsefet arra kötelezték, hogy a közvetlenül a csatorna mellé felhúzott árnyékszékét az ároktól legalább 3 méteres távolságra helyeztesse át, vagy legalább vízhatlan falazattal lássa el, mert a tapasztaltak alapján az erősen szennyezett „ronda lé” átszivárgott a rendeltetése szerint csapadékvizet gyűjtő csatorna medrébe. Az említett 191. és továbbhaladva, a 192. teleknek²⁷ a csatorna felé eső oldalon semmiféle kerítése nem volt, „*így elképzélhetni, mily kényelmős alkalmuk van az ott lakóknak bármi rondaságot, sőt szemetet is a csatornába öntözni*”²⁸ – vont le a tapasztalati úton szerzett következtetését a jegyzőkönyv készítője. Ennek megakadályozására a város kötelezte a telektulajdonost, hogy a csatorna mellett futó telkeken két és fél méteres magasságú kerítést építtessen. Mindezeket túl a csatorna más részénél, pl. a Nagykőrösi utcai híd lábánál – tehát a belváros egyik legfrekvenciáltabb szegletében – az egyik portáról mosó, mosogató és csőtoldalék alkalmazásával bizonytalan eredetű, „dögletes szagú” szennyvíz jutott rendszeresen a csatornába. Innen továbbhaladva ismét Kecskemét egyik legvagyonosabb polgárának tulajdonában álló szállodához, a Beretvás-féle V. tizedbeli vendéglőhöz jutunk (11. szám), melyből szintén szabálytalan módon, egy földalatti kis csatornán keresztül áramlott

25 MNL BKML IV. 1908/b. 5623/1871. Alapszám: 8996/1880. Evangélikus egyház panasza; Uo. 6427/1872. Schweiger József és több Aradi utcai lakos panasza.

26 MNL BKML IV. 1908/b. 4673/1875. és 2614/1875. Alapszám: 8996/1880.

27 Mindkét telek tulajdonosa ekkor V. Kiss József volt.

28 MNL BKML IV. 1908/b. 4673/1875. és 2614/1875. Alapszám: 8996/1880.

a csapadékvíz elvezető árokba a „ronda lé”. Természetesen más polgár, például Steiner Zsigmond is élt a szabálytalanul létesített csatorna adta csábító előnyökkel, csak hogy megszabaduljon a portáján keletkező fölös vizektől.

A műszakilag tehát helyesen megépített csatorna „jóságát” vizsgáló bizottság arra a következtetésre jutott, hogy a szakaszonként feltorlódó, meggyülő vizek okát a meder elszennyeződésében kell keresni. Ennek kiváltóit a mérnökök egyrészt a fent részletezett kihágásokban, a csatornába öntött és dobált szemét, szennyvíz felhalmozódásában lelték meg, de azt is felismerték, hogy a szél és esővíz által belemosott homok leülepedése is nagyban felelőssé tehető a torlódások kialakulásáért. Ezek okán megfontolás tárgyává tették azt az ötletet, hogy nem volna-e mégis célszerű a téglamedrű csatornának legalább egyes részeit lefedni? Erre vonatkozólag a bizottság elutasító álláspontot fogalmazott meg, melyet tényszerű műszaki indokokkal támasztott alá: *„valamely város csatornáit befödni csak úgy célszerű, ha azon csatornák feneke a földszínel alább fektethetők kellő lejtéssel, hogy azoknak bel magasságok legalább 4 láb magas legyen, hogy a tisztogató emberek abban meghajolva bár dolgozhassanak”*.²⁹ De feltétele lenne emellett az is, hogy a városon kívül legyen egy vízgyűjtő, tó vagy tenger, mely az összegyűjtött és városból kivezetett vizeket képes lenne befogadni. A város domborzati viszonyainak ismeretében a szükséges lejtés kialakítása sem volt megoldható a csatorna teljes hosszán, legalábbis ésszerű módon, a kor technológiai lehetőségeinek számbavétele mellett. A Sétány felső végétől az Ürgés felső részéig ugyanis átlag 10 öl csatornahosszra mindössze 0,019 öl jutott. A Máriavárosból a felszín lejtése még enyhébb volt (10 ölnyi hosszra 0,008 öl süllyedés jutott), mélységük pedig többnyire nem haladta meg a másfél lábat. Mindezt *„a nem szakértő, sőt legeggyűbb ember is beláthatja, és a küldöttség azt nem javasolja”*³⁰ – mondta ki a végső konklúziót a boltozatos csatorna kialakításának kérdésében a bizottság. De még a téglárok részbeni lefedését sem tartották kívánatosnak a szakértők, mivel az a gondokat teljes mértékben úgysem orvosolta volna, legfeljebb a fedett szakaszok mentén lakók mentesültek volna az ártalmaktól. Nem úgy a város azon többezres lakossága, kiknek háza továbbra is a nyitott csatornákra nézett! Indoka volt még a nyílt medrek megtartásának a telektulajdonos polgárok szemmel tartása is, melynek létjogosultságát a közigazgatás tapasztalatai minduntalan igazolták: *„jobb, ha a csatornák nyíltak, csak hogy a rendőrség szigorúan felügyeljen, hogy azokba semmi ronda lé ne eresztessék.”*³¹ Merthogy a már fentebb említett esetek is példázták, hogy még a szankcionálás lehetősége és a közfelháborodás

29 MNL BKML IV. 1908/b. 4673/1875. és 2614/1875. Alapszám: 8996/1880.

30 Uo.

31 Uo.

nyomása sem állta útját annak, hogy a belváros módos, előkelő részein efféle botrányos esetek előforduljanak. Ennek további bizonyítékeként álljon itt egy példa, melyet a Kecskeméti Lapok egy 1881. évi számában adott közre:

„A nagy-kőrösi-útca [sic!]

Városunk eme boulevardeja sokszor olyan ronda állapotban van, mely méltó megbotrányoztatást kelt mindenkiben, ki a rendnek és tisztaságnak őszinte barátja. Nem szólunk a kocsiuútról, az közelebb már jó karba hozatik, de felemlítjük, hogy több háztulajdonos udvarából örökké folyik a háztartásban elhasznált nedvesség, s e miatt sokszor a járdáról a kocsiuútra szorul, kit balsorsa arra kényszerít. Különösnek találjuk a részben, hogy a háztulajdonosok, kik között nem egy művelt ember is van, nem szégyenlik magukat, mikor a járó-kelők fennhangon dehonesztálják sokszor fülök hallatára a háztájékot, hol a fertők tavallanak. Ugyan mit szólnának hozzá, ha mi egy napon névszerént felsorolnók őket, mint a köztisztátalanság előmozdítóit? Pedig megtesszük.”³²

Folytatódik az Aradi utcai csatornázás

A mérnöki vizsgálatok lezárultával ismét zöld utat kapott a közműépítés ügye. Az Aradi utcai árok második szakaszának kivitelezésére a város árlejtési hirdetményt tett közzé. A nyilvános eljárás lezárását követően a munkát, mint legkedvezőbb, 2143 forintot kitevő ajánlatával az első szakaszt is megépítő Orbán Pál vállalkozó nyerte el.³³ Orbán Pál szavolta a munka három hónapon belüli befejezését,³⁴ és természetesen annak tökéletes műszaki kivitelét. Az árlejtés során a vállalkozó feltehetően alábecsülhetett bizonyos költségeket, vagy más okból pénzzavarba kerülhetett, mivel nem sokkal később szerződésének felbontását – és a biztosítéku letett négy darab népbanki részvény visszaadását – kérelmezte. Talán anyagi helyzetének jobbra fordulásával magyarázható, hogy 1879 májusában ezen kérelmét visszavonta, így elhárultak az akadályok, megindulhattak a föld- és kőműves munkák, melyek határidőre be is fejeződtek.³⁵ A Nagy Temető utca alsó szélétől a Folyóka utca felső részéig terjedő szakaszt a város szakértő bizottsága „felülvizsgálta s azt mint teljesen elkészülten, a jótállásra kikötött egy év eltelte után jó állapotban találva”,³⁶ 1880 októberében át is vette.

32 „A nagy-kőrösi-útca”. Kecskeméti Lapok, 1881. október 2. 6.

33 MNL BKML IV. 1903/a. 128/1878. Kgy.

34 MNL BKML IV. 1908/b. Árlejtési jegyzőkönyv, 1878. július 16. Alapszám: 8996/1880.

35 MNL BKML IV. 1908/b. 4514/1879. Alapszám: 8996/1880.

36 Uo. 10 929/1879. Alapszám: 8996/1880.

Az első zárt csatorna kialakítása

1882-ben a csatornahálózat-korszerűsítés égető kérdését a város pénzügyi bizottsága ismét napirendjére tűzte. Határozatának értelmében a teljes kiépítésre minden évben 4000–5000 forintot láttak szükségesnek elkülöníteni,³⁷ mely tételt a költségvetésbe be kellett építeni. Az elképzelések szerint a kor jogos igényeinek megfelelő, téglázott medrű és téglahidakkal keresztezett árkok létesültek volna. Elsőként a nagykőrösi kaputól a halasi kapuig kaptak volna az átjárók trachit³⁸ burkolatot, míg a belváros kitüntetett részein lévő hidakra keramittégla került volna. A kevésbé szem előtt lévő szakaszokon megmaradtak volna a deszkapallós átjárók.³⁹

A medrek föld alá rejtésének ügye a századfordulóig nehézkesen jutott előbbre. A város tanácsa elsőként az ún. Katona- és Tímár-árok közcsatornáinak beboltoztatását rendelte el, 1888-ban. A mintegy 200 méternyi szakasz kiépítésére eredetileg két tervezet is született: a nyílt, de téglával burkolt változat 1946 forint, a beboltozott, fedett kivitelű javaslat pedig 1920 forint költséget jelentett. A városi építészeti bizottság a minduntalan felmerülő esztétikai és közegészségügyi érvek ellenében is a nyílt változat mellett foglalt állást, mivel szerintük a csatornákat csak így lehetett tisztán tartani. Ennek ellenére a közgyűlés a beboltozás mellett foglalt állást. Határozatát a járványügyi megfontolások mellett statikai érveléssel támasztotta alá, mely szerint a boltozat az oldalfalakat kitámasztaná, így azokat az esetleges bedőléstől is megóvná. Mindezekon túl a lefedés a felszíni elszennyeződés gondját is megoldotta, mivel az árkot a „különféle tárgyak bedobálásától” megóvhatták.⁴⁰ Kívánatosabb volt a zárt változat megvalósítása a közlekedés, közbiztonság érdekében, valamint a „városias kinézés” szempontjából is. A csatorna tisztán tartására vonatkozó aggályokat a kellő lejtés kialakításával és megfelelő közőnként létesítendő lejárókkal hártotta el a közgyűlés. Ez tehát, mint a város első boltozattal ellátott közműve, izgalmasan új, egyben tapasztalati értékkel is bíró prototípust jelentett a jövő építkezéseire nézve: a „fedett csatorna [...] a továbbiakra nézve kísérletül fog szolgálni”.⁴¹

37 „Hírek/A csatorna hálózat...”. Kecskemét, 1882. november 12. 2.

38 Fekete vagy sötét színű, vulkáni eredetű, kristályos kőzet. A bazalt mellett elterjedt útburkoló anyag volt.

39 A költségek összehasonlíthatósága kedvéért a forrás megemlíti a beépítendő anyagok költségeit is: „A Trachyt 18-18 czm. kockakövek darabja szállítással együtt 16 ½ krba, a keramyt 20-10 czmres kövek darabja 9 ½ krba, s a 20-20 czmres keramit kövek darabja 20 krba kerül, szintén szállítással együtt”. „Helyi hírek/Az átalakítás alatt levő...”. Kecskemét, 1881. október 30. 3.

40 MNL BKML IV. 1903/a. 40/1888. kgy.

41 Uo.

A csatornahálózat végleges rendezése és az utcák lekövezése

A Tímár-árok befedését követően a már kiteglázott, de még mindig nyílt árkú Aradi utcai csatorna beboltozásának ideje is eljött. A munkálatok megkezdése egészen az 1890-es évtized közepéig váratott magára, és akkor is csak részsikereket hozott.⁴² Például a Folyóka utcán csak 1901-ben számolták fel a nyílt árkot.⁴³ A városi tanács megbízásából 1903-ban Sándor István főjegyző és Kerekes Ferenc főmérnök szabályrendeleti tervezetet állított össze, mely „elodázhatatlan szükségként” tárgyalta a járdák kiépítését, az utak kövezését és a közterületek vízelvezetését is. Minden jó szándékú törekvés ellenére azonban a századfordulón még mindig csak felemás megoldások születtek. „*A szennylevet ma mindenki az utcára bocsátja ki. Mást nem tud vele csinálni. A homokon nem folyhat tovább a szennylé, és tócsák keletkeznek, ott bűzlik az*”⁴⁴ – olvasható a *Kecskeméti Friss Újság* egyik, 1903. júniusi lapszámában. A haladás csalhatatlan jelei azonban hamarosan városszerte megmutatkoztak. A *Kecskemét* című napilap 1905 augusztusában már elégedetten nyugtázta, hogy a Halasi Nagy utcán a munkák megindultak, igaz, az építkezés nem kevés kényelmetlenséggel járt: „*Az egész utca szinte fejtetőre van állítva; folynak az ásások*”⁴⁵ A cikkben említett keramit burkolatú út megépítését egy átfogó közműberuházás kísérte, melynek nyomán sor került a csatornák befedésére és a földalatti villanyvezetékek elhelyezésére is.

A város utcáinak, tereinek korszerűsítése során – műszaki okokból – mindenütt feltárták az alsóbb „kultúrrétegeket”, mely munkálatok napvilágra hoztak egy-két nevezetes érdekességet. Az 1901. évben a *Kecskemét* nevű napilap a Nagykőrösi utca kikövezése kapcsán egy kezdetleges úttöltési eljárásról tett közzé érdekes beszámolót, melyet a népnyelv szarkasztikusan „császár aszfaltnak” hívott. A név onnan eredeztethető hogy Ferenc József kecskeméti látogatásának alkalmával gallyakból és rőzséből útalapozást készítettek a vasútállomástól a központig vezető Nagykőrösi utcán, melyet homokkal fedtek be. Később aztán ez az alapozás közel ölnyi mélységbe süllyedt, majd emléke is a legendák homályába veszett.⁴⁶ Feltárására évtizedek múltán, az utca csatornájának kiásása alkalmával került sor.

42 Cím nélküli közlemény. *Kecskeméti Lapok*, 1896. július 19. 4.

43 Cím nélküli közlemény. *Kecskemét*, 1901. május 26. 2.

44 „Utcaburkolás, csatornázás”. *Kecskeméti Friss Újság*, 1903. június 10. [1.]

45 Cím nélküli közlemény. *Kecskemét*, 1905. augusztus 6. 5.

46 „A császár-aszfalt”. *Kecskemét*, 1901. június 2. 2.

A századforduló utáni években Kecskemét-szerre mind több helyen épültek és korszerűsödtek a csatornák. Még ha nem is a csatornaszelvény teljes hossza fölé került boltozat, de legalább a városi polgárok szemét bántó szakaszok és átjárók kaptak szilárd és esztétikus burkolatot. Tennivaló persze ezután is akadt bőven csatornázás terén. Még 1908-ban is állandó témát adott a napilapok újságíróinak a csatornakérdés és a köztisztaság: *„A főutcáink mentén is bőven bűzlő gázlók, hínárok és pocsolók és nem kevésbé illatos szeméthezyláncok minden cikknél szebben sürgetik a vízvezeték megvalósítását. [...] A Kolossa Szálló előtt nyitva levő kanális nemcsak a kecskemétiak, de az idegenek előtt is általános megbotránkozás tárgya”*.⁴⁷ Minden nehézség és viszontagság dacára a 20. század elején kiforrott Kecskemét civilizált igényeknek és modern esztétikai elvárásoknak megfelelő centruma, amit az ide látogatók gyakran megcsodáltak, és melyre a „boldog békeidők” polgárai már méltán büszkék is lehettek.

47 „Kecskemét bányát vesz?” Kecskemét, 1908. augusztus 16. 1.

A BÉCSI KRACH KECSKEMÉTI ÁLDOZATA, GALLIA FÜLÖP ÉLETE

„A pénznek szerelme, a szívnek gyötrelme.”¹

Egy száraz, meleg nyári nap kora reggelén a Kecskemét belvárosában lévő egyik ház udvarából fegyverdurranás hallatszott. A házban lakók és a cselédség felébredtek és azon tételődtek, hogy melyik szomszéd löhetett ilyen korán. Nem gondoltak semmi rosszra, ám néhány perces csönd után újabb lövés hallatszott. Ekkor a házban lévők megsejtették, hogy nagy baj van. Schlesinger Vilmos kereskedő szaladt ki először a kert hátsó részében lévő kis lugasba, ahol megtalálta a földön vérében fekvő vejét, Gallia Fülöpöt.² Ennyi volt az élet? Ki volt ez a tragikus sorsú ember, és miért vetett végett az életének?

A korai évek

Gallia Fülöp (Fábián) életének első két évtizedéről nem sok mindent tudunk a levéltári források hiánya miatt. 1821-ben a morvaországi Ostrauban (ma Ostrava) született egy német nyelvű askenáz³ zsidó családban. Édesapját Gallia Sámuelnek hívták, édesanyjáról, testvéreiről és iskoláiról nem tudunk semmit. Jókai Mór *Életemből* című munkájában írja róla, hogy „igen sokoldalú műveltséggel bíró diplomás férfi” volt.⁴ Hogy miért hagyta ott szülőföldjét? Erről szintén nincs információnk. Csak feltételezni tudjuk, hogy a kalandvágy, az új lehetőségek keresése miatt indult útnak.

1 „Ujdonságok/ Gallia Fülöp...” Kecskemét, 1873. augusztus 10. 3.

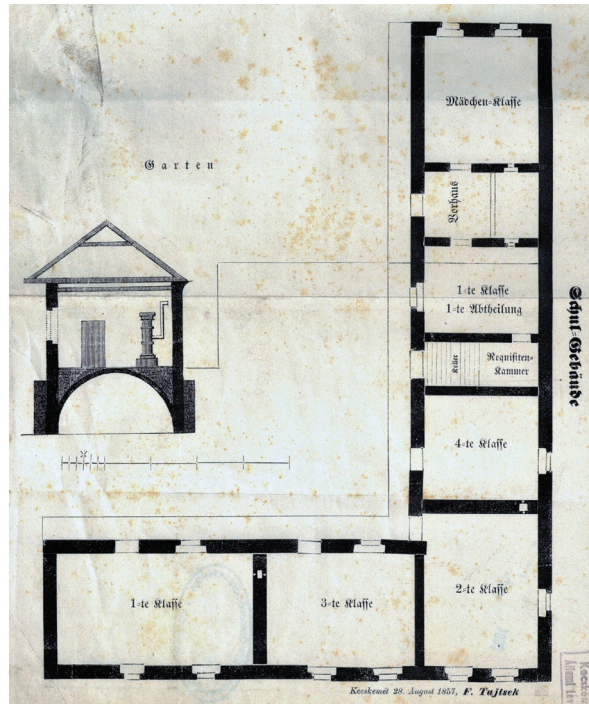
2 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) IV. 1915/a. Kecskemét Város Rendőrkapitányi Hivatalának iratai. A Főkapitányi Ügyosztály iratai. (IV. 1915/a.) 3366/1873. – Juhász Sándor gyógyszerész időjárás feljegyzéseiben is megemlékszik a tragédiájáról: „Szép [az napi időjárásra gondolt a feljegyző] *Gallia agy ön löttek*”. XIV. 32. Sényi János és Juhász Sándor kecskeméti meteorológiai feljegyzései. 15. füzet.

3 Askenáz: a középkorban német területeken élt, illetve az onnan Közép- és Kelet-Európa, majd az Egyesült Államokba elszármazott zsidó személy. Az askenáz elnevezés az egyetemes zsidóság legnagyobb részének megjelölésére szolgál, szemben a kisebbséget alkotó szefárdokkal.

4 JÓKAI Mór, 1886.

Az 1840-es évekbeli Kecskeméten egy erős, gyorsan növekvő 441–808⁵ fős zsidó közösség élt, akik elsősorban kereskedelemmel⁶ foglalkoztak, kiszorították a korábban igen erős gazdasági befolyással rendelkező görög (balkáni) kereskedőket, és ezzel a város komoly gazdasági tényezőivé váltak.⁷ A zsidó hitközségnek⁸ 1774 óta temetője, 1818-tól zsinagógája volt, de állandó iskolája sokáig nem. Az erősödő, gyarapodó zsidó közösség gyűlése a városi tanács beleegyezésével 1840. december 28-án határozta el egy nyilvános „oskola” létrehozását, mert a „...nevendék gyermekeink minden tanulás nélkül növekednek fel, a magányos tanítók pedig olly sokba kerülnek, hogy azokat a kevesebb tehetségel bírók meg sem birhatván gyermekeik minden vallási, iskolai, ’s erkölcsi nevelés nélkül maradnak – de szivünkön viselvén azt is, hogy az Országos törvény szerint, már jövendőben, azok a kik irni ’s olvasni nem tudnak, még csak rendes kereskedők sem lehetnek.” A zsidó hitközség előjárói az új intézményben vallás, magyar és német nyelvek oktatására, illetve elemi iskolások nevelésére tanárokat, tanítókat kerestek, akiket Pesten, március 19-én a régi hagyományú József napi vásár idején fogadtak fel. Az éppen Pesten tartózkodó Gallia Fülöp kapott az alkalmon, jelentkezett német nyelvű tanárnak, és áprilistól kezdve hét esztendőig viselte a „tanítói hivatalt”, majd a következő négy évig magántanítóként nevelte a jómódú kereskedők gyermekeit Kecskeméten.⁹

-
- 5 Az 1846. július 1–2. között tartott zsidó összeírás szerint 808-an éltek Kecskeméten. Ö. Kovács József könyvében 441 fős létszámot említ. MNL BKML IV. 1528. Kecskemét város és a különböző felekezetek közötti viszonyra vonatkozó iratok gyűjteménye. 1846-os zsidó összeírás. – Ö. KOVÁCS József, 1996. 59.
- 6 A zsidó származású kereskedők 1790 előtt csak nyersbőr-, gyapjúkereskedéssel foglalkoztak, majd bővült a kereskedelmi kínálat. Kezdetben csak az országos vásárok alkalmából jöhettek be Kecskemét területére, majd a 18. század második felében növekedett a kereskedési (tartózkodási) napok száma, illetve engedéllyel már a városban is lakhattak. Az 1820-as évektől kezdődően már boltot is nyitottak, kezdetben szigorú feltételek mellett bérelték a bolthelyiséget keresztény vallású kecskemétiektől, majd 1840-től már saját tulajdonuk lehetett az üzlet.
- 7 A zsidó kereskedők mellett fontos szerepet játszottak a magyar (pl. Gyenes), német (pl. Czollner, Wist, Adler) és a görög (pl. Pacsu) családok.
- 8 1868-ig úgynevezett *Communitas Judeorumba* („Israelita Communitas”, „Zsidó Község”, zsidó közösség, hitközség) szerveződve éltek a kecskeméti zsidók, amelyek egyszerre voltak vallási és közigazgatási egységek. A közösségekben nem volt hierarchia, egyházi szervezet (egyházkormányzat) nem állt felette, ami képviselte az állam, a közigazgatás, akár más keresztény egyházak felé. A kecskeméti zsidó felekezet teljesen független, autonóm volt, nem létezett szervezeti kapcsolat a szomszédos izraelita hitközségekkel.
- 9 MNL BKML IV. 1504/c. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. (IV. 1504/c.) III. fasciculus (fasc.) 329/1851., III. fasc. 276/1852. – PROGRAMM der Israel, 1857. 37.

1. kép: Izraelita iskola tervrajza 1857-ből
MNL BKML XV. 15.a.

Fiatalemberként kereste korosztályának társaságát, mulatságait és szabadidős tevékenységeit. 1842 táján találkozott a fiatal Jókai Mórral aki a zsidókkal igen jó barátságot tartott és jó ismeretségbe került vele. Jókai a helyi református főiskola (kollégium) joghallgatója volt éppen. Összekötötte őket, hogy nem kecskeméti származásúak voltak, a művészetek, az irodalom és zene iránt rajongtak. Az író visszaemlékezéséből tudjuk, hogy a jogászfíúkkal egy műkedvelői hangversenyt rendezett az ifjúsági könyvtár megalapításának céljából. A zenekar megvolt, de képzett énekes, aki operaáriákat elő tudjon adni, nem volt közöttük. Jókainak eszébe jutott a művelt Gallia Fülöp, aki „...igen sokoldalú műveltséggel bíró diplomás férfi, kinek amellet gyönyörű tenor hangja volt, és jó iskolája, az én kértemre felajánlotta a közreműködését...”. Gaetano Donizetti olasz zeneszerző 1836-os *Belizár* című operájából énekelte¹⁰ a *Trema Bizancio sterminatrice* magándalát, amelynek szövegét éppen

10 Gallia Fülöp zenei érdeklődéséről a Hölgyfutár 1862-es számában is olvashatunk. Részt vett ugyanis a Katona József síremlékének gyűjtésére a Kaszinóban rendezett jótékony hangversenyen, ahol énekelt, a zenei kíséretet pedig Hajagos Illés polgármester, főbíró (hegedűn) és Fischer Zsigmond (zongorán) biztosította. „Kecskemét (márc. 3.)” Hölgyfutár, 1862. március 18. 262–263.

maga Jókai fordította le. Az előadás előtti napokban híre ment a városban, hogy egy zsidó származású ifjú is fel fog lépni, és ez ellen egy antiszemita demonstrációt szervezett néhány ellenző ember. Hogy kik voltak, erről levéltári a források és Jókai sem ír a visszaemlékezésében. A szervezők és Gallia Fülöp nem riadtak meg, a fiatal zsidó tanító kilépett a színpadra, hátulról egy ismeretlen igen trágár módon – Jókai megfogalmazásában: „ökörhajcsári hang” – bekiabált: „*Nincs itten lúbőr? Mit keres itt a zsidó?*” – az énekes zsidó származására utalva. „*Hanem azt az egy szál felkiáltót – meséli tovább Jókai – amilyen hirtelen kiröpítette a nézőtérről a tisztelt publikum maga, az egy olyan rövid pillanat műve volt, hogy még csak félbe sem szakította az áriát. Mikor az utolsó vers elhangzott: »És minden könnyei a nemes hősnek vértengerrel lesznek megbosszulva!«, hogy általános taps és éljenriadal támadt az egész közönségből, hogy alig akart vége szakadni.*”¹¹ Jókai első drámájának, a *Zsidó fiúnak* az egyik motívuma volt, az előbb említett kis történet, melyet 1842–1843-ban írt meg.¹²

A korabeli Kecskemét városába való törvényes (legális) letelepedés – „lakosítás” – engedélyhez volt kötve. Az engedélyt úgy lehetett megkapni, hogy kérvényezni kellett a városi tanácsnál, amelynek tanácsnokokból (szénátor, tanácsstag) álló küldöttsége (bizottsága) vizsgálatot tartott, melynek során meghallgatták a tanúkat és elolvasták az ajánlásokat. Kedvező válaszok esetén, megfelelő feltételek (például jó magaviselet, szakképzettség, lakosi díj befizetése) figyelembevételével mellett a kiküldöttek egy pozitív tartalmú jegyzőkönyvet vagy levelet írtak, melyben az engedély megadását kérték a nem kecskeméti származású keresztények és zsidók részére.¹³

Volt egy jogszabály, ami megváltoztatta az izraelita vallású emberek életét. A 19. század első feléig számtalan zsidókat tiltó országos jogszokás és helyi szabály volt érvényben, amit az 1840. évi, zsidókról szóló törvény (XXIX. tc.) szüntetett meg, megengedve a szabad letelepedést, lakhatást és bármilyen foglalkozás (kereskedés, mesterség) gyakorlását.¹⁴

Gallia Fülöp gyorsan megszerette Kecskemétet, megtanulta a magyar nyelvet és elhatározta, hogy itt fog letelepedni. 1847. április 6-án kérvényezte a türelmezett lakosok sorába való felvételt.¹⁵ Magaviseletéről a Kecskeméti Izraelita Községi Előjáróság és a Községi tanoda (iskola) közösen

11 JÓKAI Mór, 1886., OROSZ László, 1954. 116.

12 JÓKAI Mór, 1895. 1–54.

13 MNL BKML XV. 7. Kecskemét városra vonatkozó történeti adatok gyűjteménye. (XV. 7.) Lakosítások 1665-től. 5. kötet. Lakosi jogot nyert egyének 1800-tól. 6. kötet.

14 1840. évi XXIX. törvénycikk a zsidókról, Internet: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=84000029.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D27> (Letöltve: 2019. augusztus 6.)

15 Kérvénye, melyben már magyar nyelven írt a „Nemes Tanácsnak”, megmaradt a levéltár őrizetében. MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 81/1847.

bizonyítványt adott ki, melyben így írtak róla: „...s így hat egy más után következett év alatt tanítói hivatala viselvén, s nyilvános folyamati vizsgalatak által tanítása foganatos sikerét mindég bebizonyítván, köz tetszést s elégedést annyira megnyert legyen, minélfogva az illető tisztelt oskolai Választmány mindég azon leend, hogy említett Gallia Fábián urat – kinek nem különben a vallás és erény tekintetében is kitüntetett dicső jeleme lévén – minéltovább, lehetőképen hivatalában megtarthassa.”¹⁶ 1847. április 19-én 5 pengő forint díj ellenében a türelmezett lakosok közé felvették.¹⁷ Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc alatti tevékenységéről nem sok mindent tudunk, nem volt nemzetőr, nem volt honvéd, nem ismerjük politikai nézeteit. Az 1851. és 1852. évi magaviseletéről és politikai jelleméről szóló bizonyítványban szorgalmas, feddhetlen erkölcsű, békeszerető, kizárólag tanítással és tanulással foglalkozó, becsületes egyénként jellemezték.¹⁸

A kultúrcikk-kereskedő

Az 1852 előtti Kecskeméten nem létezett könyvesbolt, az olvasó- és író közönség „kultúrcikkeket” (könyv, kalendárium, kotta, újság, térkép, írószerek) a könyvkötőktől, kereskedőktől és a város egyetlen nyomdájából, Szilády Károlytól szerezte be. Az első könyvesbolt-alapítással (egyben zenemű, szepmű és kölcsönkönyvtár) 1845 januárjában Ascher Enoch rabbi, februárban Szilády, majd 1848-ban Salamon Antal könyvkötő próbálkozott, sikertelenül.¹⁹ Az itteni „kultúrcikk” hiányra lett figyelmes Gallia Fülöp és 1851 októberében könyv- és műkereskedés (írószer) nyitása ügyében folyamodott a megyéhez és a városhoz, amit végül meg is adtak, egy évi bürokratikus ügyintézés

16 MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 81/1847.

17 MNL BKML IV. 1504/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek. (IV. 1504/b.) 1847. április 6-i tanácsi jegyzőkönyv, 69. kötet, 334.; április 19-i tanácsi jegyzőkönyv, 69. kötet, 407–408. BKML XV. 7. 5. kötet, 214., 6. kötet, 326. – HORNYIK János, 1988. 70.

18 Balázs Gusztáv a Kecskeméti Cs. Kir. Szolgabírószág (Kecskemeter k.k. Stuhlrichteramt, Kecskeméti Járás) főszolgabírója 1851. december 21-én utasította Bódogh Antal (1780–1858) főbíró, hogy 48 óra alatt küldjön egy Gallia Fülöp helybeli lakos magaviseletéről és politikai jelleméről szóló bizonyítványt. Bódogh főbíró az ügyet Nagy Lajos kiküldött tanácsnokkal vizsgálhatta meg. MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 329/1851., 276/1852.

19 Szilády Károly „könyvnyomtató” 1845 február 28-án engedélyt kért a Városi Tanácstól, majd a nádortól és a Magyar Királyi Helytartótanácsból „egy rendszeres könyvkereskedés” felállítására, amit 1846. április 14-én meg is kapott, de ismeretlen okok miatt nem valósította meg. MNL BKML IV. 1504/b. 1845. január 17. tanácsi jegyzőkönyv, 64. kötet, 56.; 1845. augusztus 8., tanácsi jegyzőkönyv, 65. kötet, 167.; 1848. március 8. tanácsi jegyzőkönyv, 72. kötet, 421., 733. – MNL BKML XI. 9. A Szilády Nyomda (Kecskemét) iratai. (XI. 9.) Szilády Károly 1845. februári kérvényei.

után, 1852 októberében.²⁰ A hatóságok feltételeket szabtak az üzlet megnyitásához, melyben figyelembe vették a jó vagyoni helyzetét, polgári állását, kifizetett óvadékát, büntetlen előéletét, illetve azt, hogy nem volt 1848–1849-es múltja. Könyveinek felbecsült értéke 2,4 ezer pengő forint volt, ami igen szép összegnek számított akkoriban.²¹ (Ebben az időben Kecskemét főbírója 450 pengő forintot, a polgármester pedig 400 pengő forintot keresett évente.²²) Ez volt Kecskemét első jelentős könyves-, írószerboltja (bizománya), amely a leghosszabb ideig tudott működni. Kecskemét legfontosabb részén, a belvárosban, a Piac tér egyik legfontosabb épületében, a Kaszinóban (ma a Lordok Háza áll a helyén), annak „napkeleti sarkán lévő” földszinti üzlethelyiségében helyezkedett el, egykor a Zrínyi kávéház működött itt. Kezdetben egy boltot szerzett meg, majd 1857-ben özvegy Rosenthal Leopoldné (Lipótné) boltját is átvette, ettől kezdve kettő üzlettel rendelkezett.²³

2. kép: Gallia-féle üzlet a régi kaszinó földszintjén
Magántulajdonban

- 20 A könyvesbolt nyitása hatósági engedélyhez volt kötve, ami a lakosítási eljáráshoz hasonló vizsgálattal járt együtt. MNL IV. 653/b. A Kecskeméti Cs. Kir. Főszolgabíróóság iratai. (IV. 653/b.) 1412/1852.
- 21 MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 276/1852., IV. 1609. a 1852. év III. kötet, 280–281.
- 22 MNL BKML IV. 1617/b. Kecskemét Város Adó- és Pénzügyi (I.) Osztályának iratai, A Pénztári Hivatal iratai. 1851/1852-es év pénztári főkönyve, 3. kötet
- 23 Özvegy Rosenthal Lipótné felhagyott a kereskedéssel, mert Kiskunfélegyházára költözött. MNL BKML IV. 1609/a. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Tanácsulési jegyzőkönyvek. 1857. év I. kötet, 380–382., IV. 1609/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. (IV. 1609/b.) 2840/1857.

Az épület és a helyiségek a város tulajdonában voltak, amely azokat időközönként árverésre bocsátotta kecskeméti kereskedőknek, és a legtöbbet ígérőnek adta ki haszonbérbe. Gallia 1856-ban évi 100 pengő forintért²⁴ kapta meg, majd folyamatosan emelkedett a bérleti díj, 1859-ben 154 forint, majd 1868-ban 300 osztrák értékű forint²⁵ lett. Az összeget negyedévenként előre kellett pontosan befizetni a városi közpénztárba.

1. táblázat: A Gallia Fülöp által kifizetett haszonbér

Bérleti időszak	Bérleti időszak összeg
1852 – 1855	?
1856. november 1. – 1862. október 31.	100 pengő forint
1859. november 1. – 1862. október 31.	154 forint
1862. november 1. – 1868. október 31.	260 osztrák értékű forint
1868. november 1. – 1874. október 31.	300 osztrák értékű forint

A bérleti szerződésben rögzítették a bérleti időt, ami kezdetben hat, majd három év lett. A város előírta, hogy időközönként a bolt „külső és belső részén” a haszonbérelő saját költségén javításokat kell végezni, illetve a bérleti szerződés lejártakor jó állapotban kellett visszaadnia a helyiséget. Engedély nélkül tilos volt újításokat és változtatásokat végezni az üzleten. Ha valamelyik feltétel nem teljesült, akkor a városi eljáróság a boltot „rögtön” másnak adhatta át.²⁶

A kereskedése mellett egy „nyilvános kölcsönöző könyvtárat” szeretett volna 1851 decemberében felállítani, amit igen hosszú bürokratikus úton tudott csak megnyitni 1854-ben.²⁷ Működése engedélyhez volt kötve, amit a Császári és Királyi Helytartótanács, majd Pest-Solt megye főnöke, Horváth Mihály olyan feltételekhez kötött, hogy az ott lévő könyvekről jegyzéket kell összeállítani, amit be kellett mutatni cenzúrázás céljából. Gallia Fülöp kölcsönkönyvtára (nyilvános) az első volt Kecskeméten. 1868-ból tudjuk, hogy 7,5 ezer kötetből állt, a Kaszinó könyvtára pedig 678 kötetből.

24 Az 1858 előtti hivatalos fizetőeszköz a pengő és a váltóforint volt. A forrásokban nem mindig jelennek meg, illetve nem különböztetik el egymástól. Egy pengő forint 2,5 váltóforintot ért.

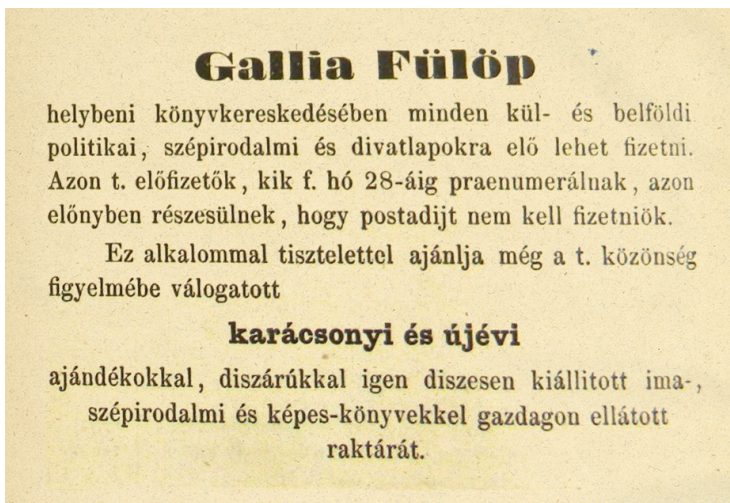
25 1858-tól 1892-ig volt hivatalos fizetőeszköz.

26 MNL BKML IV. 1609/b. 3966/1862. – MNL BKML IV. 1943. Kecskemét város által kötött szerződések gyűjteménye. (IV. 1943.) 914/1855., 913/1859., 949/1862., 950/1868. Haszonbérleti szerződések.

27 A könyvtár megnyitásához szükséges volt hatósági engedélyre. A korabeli hatóságok csak megfelelő vizsgálatok után engedélyezték vagy elutasították. Egy vesztés szabadságharc után vagyunk, tilos volt betiltott könyveket tartani és terjeszteni. MNL BKML IV. 653/b. 1793/1851., 456/1852.

Gallia könyvtárát leginkább a helyi „tanuló ifjúság” használta. Gömör Frigyes városi tisztviselő, író, költő így írt erről 1852-ben: „*Ifjú barátunk Gallia Fülöp, kit kölcsönkönyvtáráról már több ízben dicséretesen említék, most egy nyilvános könyvkereskedést nyitand, mely által nem kis hiányt pótoland városunkban, főként, ha kölcsönkönyvtára az olvasó közönség számára még ezután is fentartatik ismételve.*”²⁸

Igen nagy forgalmat bonyolított le, ellátta a városházát, magánembereket írószerekkel (különféle levélpapírosok, borítékok, tinták, pecsétviaszok és írótollak), nyomtatványokkal, különféle újságokkal (napi-, hetilapok, közlönyök), térképekkel és képekkel.²⁹ 1853 szeptemberében Ferenc József császár és király, valamint jegyese, Wittelsbach Erzsébet bajor hercegnő propaganda célú arcképeit árusította kereskedésében.³⁰ 1872 júliusában a város egy Magyarország-térképet és 1873. januárban öt darab városról készült képet rendelt Galliától. A kereskedés mellett könyvkiadással is foglalkozott, például az ő nevéhez fűződött Hornyik János *Kecskemét története* című négykötetes munkájának megjelentetése 1860–1862 között, majd 1866-ban.³¹

3. kép: Hirdetés
Kecskeméti Lapok, 1868. december 26., [4.]

- 28 „Kecskemét, oct. 7. (Gömör Frigyes)” Pesti Napló, 1852. október 15.
29 MNL BKML IV. 1908/b. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. (IV. 1908/b.) 9035/1873. Gallia Fülöp számlái.
30 „Magán-hirdetések/Figyelmeztetés”. Budapesti Hírlap, 1853. szeptember 20. 1238., szeptember 22. 1250., szeptember 24. 1264.
31 MNL BKML IV. 1908/b. 2288/1875., Oesterreichische Buchhändler Correspondenz 1866. március 20. 69.

GALLIA FÜLÖP könyv-szépmű- író-és rajz-szerekkereskedése		PHILIPP GALLIA Buch-Kunst-Schreib- und Zeichen-Requisiten-Handlung	
H. C. HINDLIG			
Kiskunfélegyháza 3 ^o 1860			
I. Sz. Sándor Pál in névén			
		7 kr.	6 kr.
1858	15/6	1. Szilárd könyv I ^o 10 példány	3 25
		1. Szilárd könyv II és III példány	11 20
1859	2/1	1. Páncsoly János és család ország névelője 18-30	9 45
1860	2/1	1. 2 ^o Magyar nyelv 31-36	2 15
			29 5
Gallia Fülöp Könyv-daru			

4. kép: Gallia Fülöp számlája 1860-ból
MNL BKML XI. 1000.

Hogy történt a kereskedés? Gallia üzleti kapcsolatban állt a nagy pesti kereskedőházakkal, kiadókkal, nyomdákkal, papírgyártókkal, akiknek bizományosa és területi képviselője volt. A kecskeméti Szilády nyomdával szintén jó üzleti kapcsolatot tartott fenn, vállalta termékeik eladását, terjesztését.³² Kisebb vásárlásnál azonnal fizetett az ügyfél, nagyobb tételnél előre hitelezte az összeget Gallia, és utólag történt meg a kifizetése, például a város negyedévenként a számla bemutatása után fizetett.³³ A pontosan vezetett számlák és szállítási szerződések biztosították a szabályos kereskedést, ez biztosítékot jelentett a részére, és vitás kérdésekben perdöntő volt. 1858 februárja és novembere között a Nagykőrösi utcában lakó Sánta József postamesternek és nejének, Csernus Teréziának különféle cikket szolgáltatott 152,12 forint értékben. A tételben volt Petőfi Sándor verseskötete, imakönyv, világatlasz, ezüsttükör, ezüst gyertyatartó, olvasási díj és tűzkár elleni biztosítás is. Sánta nem fizetett, Gallia pedig bíróság elé vitte az ügyet, és jogi úton hajtotta be elmaradt jussát. Mennyien is dolgoztak a kereskedésben? Erre pontos választ nem tudunk, ve-

32 Gallia Fülöp 1853. október 30. és 1871. április 22. között volt üzleti kapcsolatban a Szilády-féle nyomdával. 1853. októberben 17-féle nyomtatott könyvet (54 darab) rendelt 61,13 pengő forintért. MNL BKML XI. 9. Verlag-könyv, 5. kötet.

33 A város rendszeresen tett közértesítéseket Gallia Fülöpnél. MNL BKML IV. 1908/b. 521/1872., 7200–7209/1872., 3552–3558/1873. Gallia Fülöp számlái.

zetője, főnöke maga Gallia Fülöp, mellette ott voltak a segédek, tanulók, akik közül Wittenberg Móric, Fantó Manó és Weisz Ede neveit ismerjük.³⁴ Gallia helyettese felesége lehetett, mert 1873-ban ő vette át a kereskedést, s igen határozottan oldotta meg a gazdasági gondot. Ez csak úgy lehetett, hogy Gallia mellett tevékenykedett és megszerezte a kereskedői és pénzügyi ismereteket.

A pénzember

1867 előtt nem volt pénztintézete a városnak, hiteligényeit és a megtakarításokat a kecskeméti polgár vagy a város nehezen tudta elintézni. A pénzügyeket a Pesten működő intézetekben vagy a kecskeméti egyházi testületeknél, személynél, esetleg temetkezési alapítványoknál vagy kereskedőkhöz fordulva intézhettek. Gallia Fülöp is hitelezett magánszemélynek és a városnak, utóbbinak késedelmi kamat nélkül több ezer forintot is.³⁵ Magánembereknek kamattal adott kölcsön, akik meghatározott idő után kötelesek voltak visszafizetni a pénzt. Voltak olyanok, akik nem fizettek, ilyenkor a jogszolgáltatás segítségével hajtotta be a kintlévőségeket. Ez történt 1860-ban, amikor Herczeg Ferenc járásbírói díjnak nem egyenlített ki az előző évben lejárt 126 forintos váltót.³⁶ Foglalkozott hazai és külföldi (osztrák, német, török) értékpapírok (állampapírok, részvények, sorsjegyek) adásvételével és leszámítolással (váltók vásárlásával). Az értékpapírokat 5–20 forintos havi részlet fejében meg lehetett szerezni. Kapcsolatban volt a pesti és a bécsi tőzsdékkel, illetve bankházakkal.

Vállalkozása sikerének elérése érdekében a kecskeméti és pesti újságokban hirdetésekkel adott fel. 1853. szeptember 20-án jelent meg az első hirdetése az országos lapban, majd a *Kecskeméti Lapok* 1868. december 19-i számában az első kecskeméti hirdetése, melyben így hirdette áruit: *„Alólirt könyvkereskedésében minden kül- és belföldi politikai, szépirodalmi és divatlapokra elő lehet fizetni. Azon t. előfizetők, kik folyó hó 28-áig praenumerálnak, azon előnyben részesülnek, hogy postadíjt nem kell fizetniük.”*³⁷

A források hiányossága miatt csak töredékes információk állnak rendelkezésre arról, hogy Gallia mennyi jövedelemmel és vagyonnal rendelkezett. 1851-ben 50 forint bevallott jövedelemmel bírt, ami után 2,30 forint adót fizetett, majd 1858-ban már megötszöröződött a bevétele és ezáltal többet, 15,50 forint úgynevezett jövedelmi adót fizetett. 1852-ben vagyona 8 ezer pengő forint értékű volt, ami különféle tételekből állt, könyvtárból (2,4 ezer pengő forint), 4 darab 1839. évi „álladalmi” (állami) sorsjegyből és nagyobb

34 MNL BKML XIV. 45. Turcsányi József kecskeméti ügyvéd iratai. (XIV. 45.) 62/1859.

35 MNL BKML IV. 1609/b. 3529/1868.

36 MNL BKML XIV. 45. 63/1859.

37 Cím nélküli közlemény. *Kecskeméti Lapok*, 1868. december 19. 4.

részben készpénzből.³⁸ Önálló házzal nem rendelkezett, felesége családjánál lakott, saját üzlethelyisége sem volt, hanem a várostól bérelt, de 24 kataszteri holdas csődöri földbirtokkal rendelkezett.³⁹

Ebben a korszakban jelentek meg az első bankok és részvénytársulatok Kecskeméten. A részvényesek listájában ott szerepelt a neve. Vett a Kecskeméti Takarékpénztár Egyesületnél három darab részvényt, a Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom Részvénytársulatnál pedig egy darabot birtokolt.⁴⁰ Gallia Fülöp megpróbált gondoskodni a feleségéről és gyermekeiről is, ha valami történne vele. 1863. február 19-én felesége és lánya részére 10 ezer forintos életbiztosítást kötött a bécsi Anker Élet- és Járadék Biztosító Társaságnál, de „nem természetes halállal hunyt el”, e miatt csak az addig befizetett 3495,34 forintnyi összeg harmadára, 1165,11 forintra tarthatott igényt a család.⁴¹ Nem tudjuk, mennyi vagyont birtokoltak Galliáék az 1873-as tragédia után, de egy levéltári forrásból kiderül, hogy Gallia Fülöp lánya 1879-ben igen gazdag hozománnyal rendelkezett. Feltételezhető, hogy a magánvagyon elkerülte a csődöt, vagy éppen Gallia Emma papír-, írószer- és könyvkereskedői vállalkozása volt sikeres. Gallia Augustya 4 ezer osztrák értékű forint készpénzzel és 4474 osztrák értékű forint ingósággal ment férjhez. Férje csak 2 ezer osztrák értékű forint saját szerzeményt vitt a házasságba.⁴² (Ekkor Búza Kiss Mihály polgármester havi 150 forintot keresett, Balla János levéltárnok 66,74 forintot és egy városi házi szolga csak 20 forintot vitt haza.⁴³)

A kiadó

A város első újsága, a Kecskeméti Lapok 1868. október 3-án jelent meg heti egy alkalommal, kezdetben ismeretterjesztő lapként. Első felelős szerkesztője és egyúttal kiadója Madarassy László, főmunkatársa pedig Hornyik János városi főjegyző volt.⁴⁴ Az összhang nem sokáig tartott, a nézeteltérések és

38 MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 276/1852., IV. 1609/b. 6871/1858.

39 „Hirdetmény”. Kecskemét, 1873. szeptember 14. 4.

40 A Gőzmalom részvényei közül egy darabot saját nevére, egyet a felesége és egyet pedig a fia nevére állíttatott ki. MNL BKML XI. 18. A Kecskeméti Gazdasági Gőzmalom és Gőzfürdő Rt. iratai. Részvénykönyv, 12. kötet. – MNL BKML XI. 215. A Kecskeméti Takarékpénztár Egyesület iratai. 1874-es részvényes névsor.

41 MNL BKML IV. 1912/b. Kecskemét Város Árvaszékének iratai. Iktatott iratok. (IV. 1912/b.) 166/1873.

42 MNL BKML VII. 156. Mannheimer Ignác kecskeméti közjegyző iratai. (VII. 156.) 58/1879. Házassági szerződés.

43 MNL BKML IV. 1908/e. Kecskemét Város Tanácsának iratai, A Pénzügyi /III./ Ügyosztály iratai. Kiadási napló 1879, 270. kötet.

44 Az újság kiadását a sajtótörvény (1848. évi XVIII. tc.) szabályozta. 30. §-a értelmében Galliának be kellett jelenteni a kiadónál történt változásokat a polgármesternél. MNL BKML IV. 1908/b. 2165/1872.

politikai támadások miatt fél év múlva Madarassy lemondott. 1869. március 13-án „Előfizetési fölhívást” tettek közzé a szerkesztők hírül adva, hogy áprilistól kezdődően Gallia Fülöp látja el a kiadói feladatokat. Így írnak erről: „... pártmozgalmas idők daczára, miket lapunknak félév alatt át kellett élnie, oly szép számra szaporodtak előfizetőink, hogy »Kecskeméti Lapok« kiadását – Gallia Fülöp könyvkereskedő vezetése mellett – egy részvénytársulat késznek nyilatkozott magára vállalni, s így fennállása jövőben is biztosítva van.”⁴⁵ Gallia hozzálátott a kiadói tevékenységhez, április 20-án Madarassy helyett Horváth Döme országgyűlési képviselőt kérte fel szerkesztőtársává, de sokáig nem maradt Horváth, mert októberben már Hornyik János főjegyző lett az utóda.⁴⁶ A lap szerkesztésébe és a sajtóhírekbe nem szólt bele Gallia, ez a szerkesztők feladata lett, egyedül a hirdetési, előfizetési és pénzügyi tevékenységet irányította. Meghatározta a hirdetési tarifákat, egyszeri hirdetésnél 5 krajcárt, többszörösnél és terjedelmesnél pedig árengedményt adott, „nyílttérben való közleményben” 10 krajcárt kért. A Kecskeméti Lapokat elsősorban Kecskeméten lehetett olvasni, de Gallia jóvoltából a székesfővárosba is felkerült, és valószínűleg a kapcsolatai révén a Király utcában lévő M. Zeisler hirdetési irodában is lehetett feladni hirdetést.⁴⁷ 1869 októberében Horváth megvált a szerkesztőségtől és Gallia visszahívta Madarassyt, aki csak 1871-től töltötte be újból az állást. 1870-ben nyomdát váltott, korábban a Szilády Károly-féle nyomdánál nyomtatták ki az újságot, majd a Tóth László-féle nyomda vállalta ezt a feladatot. Arról, hogy miért történt a váltás, nem maradt fenn forrás.

A családi élet

A család életéről és otthonáról igen keveset tudunk. Gallai Fülöp kapcsolatban volt a gazdasági és az izraelita körökkel, az itteni közegben való mozgolódása során ismerhette meg a nála 16 évvel fiatalabb Schlesinger Emmát, Schlesinger Vilmos kereskedő lányát. 1858. november 8-án házasodtak össze a régi zsinagógában.⁴⁸ A rabbi, aki összeadta őket, Fischmann Simon Henrik, a kecskeméti zsidóság meghatározó személyisége volt. A házassá-

45 „Előfizetési fölhívás a »Kecskeméti Lapok« april–decemberi folyamára”. Kecskeméti Lapok, 1869. március 6. Melléklet. „Ujdság és vegyes/Lapunk előfizetési felhívásai...” Kecskeméti Lapok, 1869. március 13. 3.

46 1872-ben dr. Dékány Rafael alreáltanoda-igazgató, majd 1873-ban Szűcs Imre városi tanácsnok lett a szerkesztője a lapnak. MNL BKML IV. 1908/b 2165/1872., 75/1873. – „Értesítés”. Kecskeméti Lapok, 1869. április 24. [1].

47 Cím nélküli közlemény. Kecskeméti Lapok, 1869. április 3. [1].

48 MNL BKML IV. 1940. Kecskemét város felekezeti anyakönyvi másodpéldányainak levéltári gyűjteménye. 71. kötet, 95.

guk létrejöttéhez apai (gyám) és hatósági engedélyekre volt szükség, mert Schlessinger Emma nem volt nagykorú. A kor szokása szerint házassági szerződést köthettek, amiben rögzítették a házasságba bevitt ingóságokat és ingatlanokat.⁴⁹ Házasságukból kettő gyermek született, Augusztá 1859-ben, 11 évvel később pedig, 1870-ben, Béla. 1879-ben Augusztá dr. Szemző Sándor ügyvédhez ment férjhez, és igen magas kor megélve, 1942-ben halt meg. Béla bíróként tevékenykedett Budapesten, a holokausztot túlélve 1945-ben a Kúria tanácselnöke lett, 1954-ben halt meg.⁵⁰ A család otthona a feleség családjánál, Schlesingeréknél volt, a Széchenyi tér 8. szám (3. tized) alatt. A telek kettő lakházból, udvarból és egy kertből állt, utóbbiban volt a lugas, az 1873-as tragédia helyszíne. A Schlesinger-ház (Schlesinger–Gallia-ház) jobb oldali telekszomszédja a görögkeleti egyház volt.⁵¹ Ma már a ház és kert sem áll, a kiskörút kiépülésének áldozata lett, jelenleg a Hornyik János körút megy át rajta.

A vallás és a sorsjáték

Gallai Fülöp foglalkozott vallási ügyekkel is, olyan korszakban élt, amikor a zsidó származású emberek a város legfontosabb gazdasági tényezőivé váltak, kiszorították a görög kereskedőket. Elindult a zsidóság teljes beolvadása a magyarságba, ám ez a folyamat vallási ellentéteket hozott magával. A zsidó valláson belül létrejött különféle irányzatok közül Kecskeméten is meghatározó áramlat a reform (neológ) irányzat volt a Helsinger (Hellsinger), Schweiger családok vezetésével. Ez az oldal a teljes asszimilációt, a zsidóság emancipációját (polgári és politikai egyenjogúsítást) támogatta. A neológ zsidó családok fontos szerepet játszottak a kereskedelemben, a vallási normákat egyre kevésbé követték, és vallási modernizációt követeltek (például a magyar nyelvű prédikáció bevezetését és az egyházi szervezet létrehozását). A másik oldalon a kereskedésből és a vagyonszerzésből egyre jobban kiszoruló szegényebb zsidók helyezkedtek el, Goldberger Salamon „liqueur készítő” köré csoportosultak, és sokkal jobban kapcsolódtak a vallási hagyományokhoz (ortodox).⁵² Végül az 1867-es kiegyezés (Ausgleich) elhozta az emancipációs törvényt (1867. XVII. tc.), ami hatályon kívül helyezett minden korábbi, zsidókkal kapcsolatos törvényt, rendeletet és jogszokást. 1868 előtt nem létezett országos hatókörű zsidó egyházi szervezet, amit a zsidóság és kormányzati kezdeményezésre a Pesten összeülő izraelita kongresszus (nagygyűlés) hozott

49 MNL IV. 1609/b 6871/1858.

50 „Halálozások”. Kecskeméti Közlöny, 1942. február 11. 7.

51 MNL BKML IV. 1912/b. 166/1873. – MNL BKML IV. 1914/b. Kecskemét Város Mérnöki Hivatalának iratai, Nyilvántartások. Birtokrészleti jegyzőkönyv, 105. kötet, 69.

52 MNL BKML IV. 1504/c. III. fasc. 151/1841.

létre.⁵³ A tanácskozáson részt vevő képviselőket a helyi hitközségek tagjai közül választották meg. Itt jött képbe Gallia Fülöp mint a hitközség gondnoka, akit megkértek, hogy legyen az elnöke a kecskeméti választóbizottságnak. A választás előtti napon, 1868. november 18-án, egy fényes választói lakoma során Gallia buzdító és lelkes beszédet tartott a helyi zsidó közösség tagjainak. Dicsérte báró Eötvös József vallás- és közoktatási minisztert, aki az izraeliták mellett állt ki „*a sötét előítéletekkel telt 30-as években, elnyomott népünk joga mellett bátran és nyíltan föllépett...*”⁵⁴. Gallia nyíltan vállalta a zsidóság neológ irányzatának támogatását mint lapkiadó, fel is használta a Kecskeméti Lapokat nézeteinek és eszméinek népszerűsítésére. Később a Pesten hozott reformhatározatokat Gallia Fülöp és a zsidó közösség nagyobb része elfogadta, és létrehozták az új neológ hitközséget.

1866-ban Kecskemét lélekszáma 41 ezer fő körül volt, ebből a zsidó közösség 1541–1543 emberből állt, a klasszicista stílusú régi zsinagóga kicsinek bizonyult, ahová csak 252 szék vagy 400 álló ember fért el szűkösen. A gondot látva a reform irányzatú vezetőség már 1864-ben elhatározta, hogy épít egy nagyobbat. A 61 458 forintra tervezett költségek előteremtésére az előjáróság megbízható, pénzügyekben járatos embereket kért fel, egyikük Gallia Fülöp volt.⁵⁵

5. kép: Fötér 1872-ben, háttérben az új zsinagóga
MNL BKML XV. 5. a.

- 53 MNL BKML IV. 1609/b. 5102/1869. Határozatok. – KOMORÓCZKY Géza, 2012. 84–95., 101–126.
- 54 „Gallia Fülöp izr. választási elnöknek f. hó 18-kán a választás megkezdése előtt tartott beszéde”. Kecskeméti Lapok, 1868. november 28. 1–2., „Kecskeméten...”. Budapesti Közlöny, 1868. november 22., 2547.
- 55 MNL BKML IV. 1609/b. 1981/1868. – SÁROSI Edit–SZILÁGYI Magdolna–SZILÁGYI Zsolt, 2018. 70.

A megbízottak feladata volt a finanszírozás előteremtése és az ezzel kapcsolatos tárgyalások végrehajtása. A támogatás többféle módon történt, hitelből (pesti pénzügyet, országos izraelita iskolai alap) és magán „sorsjátékkal” (sorsjegyhúzással, ma tombolának hívják), amelynek egyik kecskeméti kitalálója Gallia lehetett, valószínűleg igen jól ismerhette ezt a pénzügyi módszert. 1868 áprilisában már felépült a zsinagóga, de felszerelése még hiányzott, és ennek pénzügyi fedezésére használta fel Gallia a sorsjegyhúzást.

Először létrehozott egy bizottságot, elkezdte szervezni a játékot, a hivatalokkal elkezdte a tárgyalásokat. Minisztériumi hatósági engedélyek birtokában 30 ezer darab egyforintos sorsjegyet készíttetett és forgalomba hozott. Hol lehetett sorsjegyet venni?

Alolirt a tisztelt Közönséget ezennel ismételvebátor-
kodik figyelmeztetni, mikép nálla a következő sorsjegyek
havi részletfizetések mellett megszerezhetők, u. m.

- 1) **Hitel-sorsjegyek**, 10 frtos havi részletfizetés mellett.
- 2) **1864-es Államsorsjegyek**, 8 frtos havi részletfizetés mellett.
- 3) **M. k. Állam-sorsjegyek**, 6—8 frtos havi részletfizetés mellett.
- 4) **1839-es Rothschild-sorsjegyek**, 6 frtos havi részletfizetés mellett.
- 5) **400 frank Török-sorsjegyek**, 6—8 frtos havi részletfizetés mellett.

Az első részlet lefizetése után az „Eredeti sorsjegy” azonnal a vevő birtokába megy át és minden sorsjegy lefizetése alatti netalán történendő nyeremény a vevőé.

Mіндеzen sorsjegyekből vannak egyenként 10 daraból álló játék-társaságok rendezve, melyeknél minden fizető tag egyszersmind 10 darab sorsjegyen játszik és mind a 10 darab sorsjegy nyereményében részesül.

Különösen ajánlhatók az **1839-es Rothschild-sorsjegyek**, melyeknél **csak hat húzás** van még hátra és 5 év múlva **minden sorsjegynek** ki kell húzatnia. — Továbbá a 400 frank török-sorsjegy. Ez egyike a legelőnyösebb játék-papiroknak, miután **évenként hatszor 600,000—300,000 frank** nyereményekkel húzzatik; a legkisebb nyeremény 400 frank aranyban, **minden adólevonás nélkül** és azonkívül **minden évben 3%** tehát 12 frankot aranyban hoz.

GALLIA FÜLÖP.

6. kép: Hirdetés
Kecskeméti Lapok, 1871. április 29., [4.]

Társas-játék kamatszelvevényekkel
és egy
húzott 1839-es sorsjegysorozat, — jutalmul.

E hó végéig nálam a következő társas-játékokban lehet résztvenni:

a) { 10 darab ötödörös 1839-es Rothschild-sorsjegy;
10 „ teljesen befizetett 400 frankos Török állam-sorsjegy;
1 „ húzott sorozatú ötödörös 1839-es Rothschild-sorsjegy — jutalmul.
Egy részvénytársaság áll 10 tagból, 12 frt. havi részletfizetéssel.

b) { 10 darab Magyar állam-kölcsön-sorsjegy;
10 „ teljesen befizetett 400 frankos Török állam-sorsjegy,
1 „ húzott sorozatú ötödörös 1839-es Rothschild-sorsjegy — jutalmul.
Egy részvénytársaság áll tíz tagból, 10 frt. havi részletfizetéssel.

Az a) betűvel számozott társaságnál, az utolsó részlet lefizetése után, minden részvényes **egy darab ötödörös 1839-es Rothschild, egy 400 frankos Török állam-sorsjegyet** kap és még azonkívül minden 6 hónapban 6 frankot aranyban mint kamatot. A b)-vel jegyzett társaságnál, az utolsó részlet lefizetése után, minden részvényes **egy darab egész magy. állam-kölcsön, egy darab 400 frankos Török állam-sorsjegyet** és azonkívül minden 6 hónapban 6 frankot aranyban mint kamatot.

Továbbá az ezen társas-játék mindegyikéhez mellékelt húzott sorozatú **ötödörös 1839-es Rothschild-sorsjegy nyereménye**, a Szeptember hó 1-én törté-
nendő szám-húzás után, a tíz részvényes közt egyenlően felosztatik.

Az 1839-es Rothschild-sorsjegyeknek még csak 5 húzásuk lesz. — A magyar állam-kölcsön-sorsjegyek 250,000, 200,000 stb. nyereményekkel, évenként **négyyszer** húzatnak. — A Török állam-sorsjegyeknek 600,000, 300,000 stb. frankos nyereményekkel, évenként **6 húzásuk** van és évenként 12 frankot aranyban kamatoznak.

GALLIA FÜLÖP.

7. kép: Hirdetés

Kecskeméti Lapok, 1871. július 22., [4.]

Erről csak egyetlen adat van, hogy „Gallia Fülöp gondok úrnál”. Mi volt a nyeremény? Nem pénz, nem értékpapír, hanem különféle díszes, ékes, felajánlott tárgyak, melyeket sorsolás előtt megtekinthetett a játékban részt vevő lakosság, a helyi hitközség tanácstermében. Először 1868. december 28-án szerették volna lebonyolítani a sorshúzást, de ismeretlen okok miatt elmaradt, majd végül is féléves késéssel, 1869. június 1-jén egy „politikai hivatalnok” törvényességet felügyelő jelenlétében ment végbe az esemény. A sorsjáték során szerzett bevétel összegéről nem maradt fenn adat, nem tudjuk, hogy milyen kegytárgyakat sikerült venni az új zsinagóga számára a gyűjtés eredményeként. A kisorsolt főnyeremény tárgyakról azonban megmarad a lista, amely 14-féle csoportban arany- és ezüst ékszereket, asztali tárgyakat, szőnyeget, lószerszámokat és könyveket sorol fel. A főnyeremények mellett 500 kisebb tárgyat is kiosztottak a támogatók között.⁵⁶

56 MNL BKML IV. 1609/b. 1981/1868., 2135/1868. „Helyi újdonságok/A kecskeméti izr. hitközség...” Kecskeméti Lapok, 1869. január 30. [4]. „Újdonság és vegyes/Az izraelita egyház...” Kecskeméti Lapok, 1869. május 29. [3]. „Újdonság és vegyes/Az izr. templom javára rendezett sorsjátéknak f. hó 1-én végbement húzása alkalmával kihúzott főnyeremények jegyzéke”. Kecskeméti lapok, 1869. június 5. 3.

A tragédia

1873. május 1-jén Bécsben megnyílt a világkiállítás (Expo), az Osztrák–Magyar Monarchia dicsőségesen mutatta be gazdasági és kulturális hatalmát a világ felé. Ekkor még senki sem gondolta, hogy pár nap múlva, május 9-én, „fekete pénteken” kitör a bécsi krach (Gründerkrach Börsenkrach),⁵⁷ melynek során bankok, vállalatok és kereskedők mennek tönkre sorozatban és egyik intézmény magával rántja majd a másikat. A gyorsan létrejövő gyáruk és bankok korszaka (Gründzeit) lezárult, ezek az 1860-as években jöttek létre hitel segítségével, kevés pénzzel. A nagy haszon reményében a pénzeket befektették különféle részvényekbe, sorsjegyekbe és egyéb értékpapírokba, amelyek hirtelen nagy mennyiségben árasztották el a gazdaságot. A nagy kereslet azonban eufóriához vagyis túlspekulációhoz vezetett, és mint egy lufi, egyszer csak kidurrant.⁵⁸

A korabeli Kecskeméten még nem sok modern vállalkozás létezett, a gründulás (alapítás) időszakára előtérbe került a gőzmalom, a gründolás 1867 és 1873 közötti időszakában már kettő takarékpénztár, egy bank és egy újabb gőzmalom jött létre helyi tőke segítségével, a nagy pesti és külföldi befektetők nélkül. Ez lett az oka, hogy a kecskeméti cégek nem mentek tönkre, és túlélték könnyedén az 1873-as gazdasági válságot. Nem úgy, mint Gallia Fülöp, aki könyvkereskedése mellett tőzsdézett, értékpapírokat forgalmazott és a pesti Fischer M. L. bankházzal volt üzleti kapcsolatban. Utóbbi rántotta magával Gallia „vakmerő üzletét”. Gallia pedig Paszkesz Adolf és Steiner Márton kecskeméti sertéskereskedőket tette tönkre, akiknek sertéshizlaló-telepén 149 hízósertést árvereztek el a hitelezők. Gallia Fülöp adósága 100–150 ezer forint lehetett, kintlévőségei, hitelei szintén ennyit tettek ki.⁵⁹

Nem tudjuk, mit csinált, hogyan próbálta a károkat enyhíteni. Valószínűleg igen nyugtalan napjai lehettek három hónapon keresztül, majd 1873. augusztus 6-án úgy döntött, véget vet életének. 52 évesen „*pisztoly lö-*

57 Österreich Lexikon. Schwarzer Freitag. Internet: <http://www.aeiou.at/aeiou.encyclop.s/s454783.htm> (Letöltve: 2019. november 22.) – A pénzügyi csőd mellett az 1873-as év első fele igen csapadékos volt, rossz búzatermés és a kolerajárvány is nehezítette az ország lakosságának életét. Kecskeméten a legnagyobb gondot, félelmet nyáron a szárazság és a „cholera” járvány okozta.

58 KÖVÉR György, 1986. 6–24., 120–134.

59 „Ujdonságok/Gallia Fülöp...” Kecskemét, 1873. augusztus 10. [3]. „Hirdetések/Hirdetmény...”. Kecskemét, 1873. szeptember 14. [4]. „Hirdetések/Árverési hirdetmény”. Kecskemét, 1873. november 16. [4]. A tönkretettek között szerepelt Sánta József is, de róla nem tudunk semmit, azt sem, hogy esetleg azonos lenne-e Sánta József postamesterrel.

véssel kivégezte magát”.⁶⁰ A Kecskeméti Lapokban így írtak a tragédiáról: „A bécsi krach végre nálunk is kivetette a maga áldozatát.”⁶¹ A Kecskemét című hetilap, pedig „szédelgés áldozataként” mutatta be Gallia Fülöpöt, illetve a gazdasági katasztrófát „recsként” említette a lőfegyver reccsenésére utalva.⁶² A tragédia után értesítették a városi rendőrséget⁶³, akik a városháza épületéből Bódor Sándor rendőr vezetésével hivatalosan megjelentettek a Schlesinger–Gallia házban, megszemlélték, megvizsgálták és jegyzőkönyvet vettek fel az esetről. Bódorék Gallia Fülöpöt már „holt állapotában” találták meg, már nem az öngyilkosság helyszínén, a kertben, hanem egy szobában, a padlóra hanyatt fektetve, zsidó vallási szertartás szerint lepellel letakarva, fejénél égő gyertyával. A rendőrök a hallott Gallia homlokán középütt és mellkasa alsó részén kettő kerek sebet láthattak, amik a kitérésük idejére a vértől meg voltak tisztítva. Bódor kikérdezte a cselédeket, hogy mi is történt, a vallomásokból az derült ki, hogy Gallia Fülöp „pisztoly lövéssel vetett végett életének, még pedig oly módon hogy 1/2 6 óraker egy pongyola öltözékben kiment az udvar kertjébe s ott két lövést tett, az egyiket figyelmen kívül hagyták, gondolván hogy valaki a szomszédban lőtt, mindez 5-6 percnyi időközbe újra lőtt, s ekkor már sejték hogy mi történik s hozzátartozóihoz kik még ágyban voltak hírt adtak és Schlesinger Vilmos úr szaladt ki először, hol is a kert hátsó részében levő kis lugasba vérben fekvő találták mellette egy kised revolver hevert, melyben hat éles töltés és kilőtt vagyon.”. A jegyzőkönyvből az is kiderült, hogy augusztus 6-a előtt „pár nap óta folyamatosan zavartnak látszott”, és augusztus 5-én este meg „feltűnőleg zilált elmebeli állapotra mutatott.”⁶⁴ A tragikus esetet tovább nem vizsgálta a rendőrség, gyorsan lezárta az ügyet, elfogadott tényként kezelve az öngyilkosságot. Honnan szerezte be Gallia a pisztolyt, ha nem volt katona és nem vett részt a háborúban? Erre szintén nem tudunk választ adni, de egy 1856-os iratból tudjuk, hogy fegyvertartási engedéllyel rendelkezett, és lőfegyvereket birtokolt az otthonában, illetve 1860-ban fegyverárulásra engedélyt kért a megyehatóságtól.⁶⁵

60 MNL BKML IV. 1915/a. 3366/1873.

61 „Helybeli újdonságok/A bécsi krach...”. Kecskeméti Lapok, 1873. augusztus 10. [3].

62 „Újdonságok/Gallia Fülöp...”. Kecskemét, 1873. augusztus 10. [3].

63 Kecskeméten a rendet, csendet, személy-, vagyonvédelmet és bűnüldözést a város által fenntartott Kecskemét Város Rendőrkapitányi Hivatala biztosította 1919-ig, az állami rendőrség felállításáig. A rendőrséget 1872-től 1890-ig Hajagos Illés (1818–1900) az egykori polgármester vezette főkapitányi rangban. A főkapitány mellett számtalan beosztású rendőr szolgált tiszti, altiszti és legénységi beosztásban (alkapitányok, hadnagyok, biztosok, tizedesek, lovas, gyalogos rendőrök, börtönészek/börtönőrök), 1873-ban a létszámuk 63 fő körül mozgott.

64 MNL BKML IV. 1915/a. 3366/1873.

65 MNL BKML IV. 1609/b. 1678/1860.

A csőd

Gallia Fülöp halála napján özvegye – akit ekkor már Gallia Emma néven ismertek a kecskemétiak – azonnal csődeljárást kért a Kecskeméti Királyi Törvényszéktől férje „megbukott” vállalkozása ellen, mert tudta, hogy a vállalkozás vagyona nem elegendő összes tartozásai fedezésére, fizetéseképtelenné vált. A „csődületről” szóló törvény (1840. XXII. tc.) és a 1853-as ideiglenes osztrák csődrendtartással kapcsolatos rendelet értelmében a törvényszék a hitelezők „összejövetelére” (tanácskozására), illetve a csőd és igénykeresetek beadására határidőnek az 1873. október 20–22. közötti napokat tűzte ki, perfelügyelőnek, ideiglenes tömeggondnoknak Papp Sándor helybeli ügyvédet jelölt ki, aki elkezdte a csődbe jutott kereskedés ügyeit rendezni. Október végén⁶⁶ össze is ültek a hitelezők és képviselőik, megválasztották a néhai Gallia Fülöp vagyonának mint csődtömegnek kezelésére az állandó tömeggondnokokat (felszámoló biztosokat), melléjük pedig egy választmányt, melynek rendes és póttagjai helyi ügyvédek és kereskedők voltak, feladatköre pedig a csődtömeggondnok tevékenységének ellenőrzése volt. A tömeggondnokok díj ellenében végezték a munkáikat. Papp Sándor ügyvéd részére 1873. október végéig 1231 forintban egyeztek meg a hitelezők, Schweiger József díja pedig 400 forintban lett megállapítva.⁶⁷

2. táblázat: A Gallia-féle csőd rendezésére létrehozott választmány tagjai⁶⁸

Név:	Foglalkozás:	Betöltött pozíció:	Gallia Fülöppel való gazdasági kapcsolat:
Papp Sándor	ügyvéd	ideiglenes tömeggondnok	
Schweiger József	kereskedő	rendes tömeggondnok	hitelező
Pacsu Mihály	ügyvéd	rendes, „ <i>első helyen megválasztott csődválasztmányi tag</i> ”	
Fischer Jakab	kereskedő	rendes tag	hitelező
Csillag Antal	kereskedő	rendes tag	hitelező
Zombori László	ügyvéd	póttag	
Szalontay Elek	ügyvéd	póttag	

66 1873. október 25-én már felállt a rendes csődtömegválasztmány.

67 MNL BKML IV. 1908/b. 7298/1874.

68 Uo. A Kecskeméti Királyi Törvényszék 1873. október 25-i jegyzőkönyve.

A csődeljárás során a vagyont lefoglalták, zár alá vették, melynek része volt a Gallia-féle bolt is, ami három hónapig kényszerűen nem is működött.⁶⁹ Hirdetményeket tettek közé a korabeli újságokban (Kecskeméti Lapok, Budapesti Közlöny), melyekben a hitelezők és károsult ügyfelek jelentkezését várták, majd az árverések időpontja jelent meg. A Gallia-féle vagyronról leltárt készítettek, ami sajnos nem maradt meg az utókornak. A hitelezők szerették volna teljes egészében megkaparintani a nyereséges bolt bérlését, mert így láttak esélyt a hitelek visszaszerzésére, de végül a városi tanács közbeavatkozott és másként döntött. Az özvegy, Gallia Emma is folytatni szeretne volna a kereskedést, ezt előbb a nevére kellett „átruházni” (átírtatni). Az özvegy a városi tanácshoz a következőt írta augusztus 26-án: *„Minthogy pedig egy nagyobb kiterjedésű városnak mint a milyen Kecskemét is könyv és papír kereskedésre csak nem elkerülhetetlenül szüksége van, ugyanazért én ezen szempontból, de meg azért is mert ez által reményben az annyira szerencsétlenül járt családomat eltűrhetőbb anyagi helyzetre vezethetni elhatároztam hogy férjemnek könyv és papír kereskedési üzletét azon a helyiségen, ahol az addig létezett fentartom. Miért is az iránt esedezem a Tettes Tanács előtt, hogy azon helyiséget hol eddig boldogult férjem kereskedése létezett férjem halála napjától számítva azon feltételek alatt melyek szerint azt férjem bírta a haszonbéri összegnek érték papírok által leendő biztosítása mellett reám átruházni illetőleg nekem átadni méltóztassék.”*⁷⁰ A város megengedte és haszonbérbe adta a boltot Gallia Emmának szeptember 19-én, de feltételeket szabott: ki kellett fizetni az elmaradt 283 forint 80 krajcár hátralékot⁷¹ és előre be kellett fizetni a következő év (1873. augusztus 1-jétől 1874. október 30-ig) 417 forint bérleti díját is.⁷² Gallia Emma azonnal kiegyenlítette a hátralékot készpénzben, a következő évi haszonbért és adót kérésének megfelelően értékpapírban fizette meg a városi közpénztárnak, az értékpapír három darab gazdasági gőzmalom részvény volt, amit ideiglenesen letétbe helyezett a város részére, majd 1874. szeptember 16-ig készpénzben ki is tudta váltani.⁷³ Gallia Emma a nehéz helyzetet végül sikeresen megoldotta úgy, hogy 1873 novemberében

69 MNL BKML IV. 1908/b. 3123/1874.

70 Uo.

71 Kezdetben a város jóval nagyobb hátralékot, 378,56 forintot kért Gallia Fülöpnétől. Hogy ez miért lett kevesebb, nem derül ki a levéltári forrásokból. MNL BKML IV. 1908/b. 7298/1874.

72 Uo. – MNL BKML IV. 1943. 2072/1873., 7298/1873.

73 Végül a városi tanács 1875. január 1-jétől adta vissza a 310., 536., 537. sorszámú részvényeket. Az első kettő részvény Fischer Zsigmondné Helsing (Hellsinger) Regina (1819–1879) nevére volt kiállítva, utóbbi Gallia anyósának, Helsing (Hellsinger) Terézia (1816–1892) tulajdona volt. MNL BKML IV. 1908/b. 7298/1874.

elárvereztette az üzletben lévő „kereskedelmi tárgyakat”, majd 1874 októberében férje földbirtokát, a befolyt pénzből pedig próbálta rendezni a hitelezők követeléseit, majd behajtotta polgári peres eljárások során a kintlévőségeket is, mert Galliáéknak is igen sokan tartoztak. A levéltári források szűkszavúsága miatt 150 és 200 fő között lehet tippelni a hitelezők számát,⁷⁴ az adósokét azonban nem lehet meghatározni. A város is tartozott 316,40 forinttal Gallia Fülöpnek, amit halála után a csődtömeggondnokok követelése nyomán 1873. november végén egyenlített ki Schweiger József részére, Gallia özvegye és családja nem látott belőle semmit.⁷⁵

A feleség folytatta a kereskedés és a kölcsönkönyvtár üzemeltetését, amit nem kellett a csődeljárás ellenére sem végleg bezárni. Gallia Emma valószínűleg nagy forgalmat bonyolíthatott le a kereskedésében – a kiskereskedelem körét meghaladva. A korszakra jellemzően vállalkozását 1874 májusában egyéni céggé alakította át, amely hivatalosan Gallia E. néven működött, a hétköznapi életben pedig egyszerűen Gallia-féle könyvkereskedésnek hívták a kecskeméti emberek. Eközben 1873-ban a Gallia halála után kényszerűségből bezárt üzlet mellett újabb versenytárs könyvesboltok nyíltak meg, a tragédiából eredő űrben új lehetőségeket láttak más kereskedők is.⁷⁶

A csőd után

Bár, kevés írott forrás áll rendelkezésre a Gallia E. egyéni cégről, tudjuk, hogy az özvegy folytatta a régi Kaszinó épületében a kereskedést, megmaradt a városházával a jó üzleti kapcsolat, melynek során különféle irodaszerekkel (levélpapír, boríték, tinta, pecsétviasz) látta el a hivatalt.⁷⁷ A bolt valószínűleg jól ment, mert Gallia Emma 1875-ben átalakította, bővítette az üzletet, tizenhat évvel később, 1891-ben azonban váratlanul, ismeretlen ok miatt eladta a kereskedését Metzger Bélának. Gallia Emma hosszú özvegyiség után 1916-ban halt meg Kecskeméten.⁷⁸ A Gallia-féle könyvkereskedés 1901-ben vagy 1902-ben még egy utolsó tulajdonosváltáson esett át, ekkor Komor Gyula

74 A csődeljárás során a hitelezőket a megbízott ügyvédek képviselték, a képviselők száma pedig 12 fő volt. Elindultak a csődperek, amik 1879-re befejeződtek be, de a hitelezők a pénzüik egy részéhez még nem jutottak hozzá, mert az adóhivatalban hevert. Nincs ismeretünk arról, hogy megkapták-e vagy nem. MNL BKML IV. 1908/b. 7298/1874. „Hirdetések/Árverési hirdetmény”. Kecskemét, 1874. augusztus 9. [4].

75 MNL BKML IV. 1908/b. 9035/1873.

76 A második és a harmadik könyvesboltot Pauker Dávid és Weisz Jakab kereskedők hozták létre. MNL BKML IV. 1908/b. 3123/1874.

77 MNL BKML IV. 1908/b. 10 456/1875. – MNL BKML IV. 1943. 3052/1878., 3644/1880. Szállítási szerződések.

78 „Halálozás/Özvegy Gallia Fülöpné...” Pesti Hírlap, 1916. május 18. 10.

kezébe került, aki 32 évig üzemeltette, kezdetben a régi kaszinó épületében, majd a Nagykőrösi és Kohári utca sarkán lévő üzletben. 1934-ben a gazdasági válság tönkretette Komor Gyulát, ekkor a hitelezők véglegesen elárverezték és így végleg megszűnt a 82 éves üzlet.⁷⁹ Ezzel teljesen a feledés homályába került a Gallia családi név Kecskeméten.

8. kép: Gallia Fülöp síremléke a kecskeméti zsidó temetőben
A szerző felvétele

79 1876. június 21-én a Kecskeméti Törvényszék Gallia E. (németül E. Gallia) nevű céget jegyzett be. MNL BKML VII. 156. 10/1877. Meghatalmazás, 1877. november 1. – Központi Értesítő, 1876. július 9., 47. szám. Központi Értesítő, 1891. április 26., 4. szám, 647. – „Ujdonságok/Eljegyzés”. Kecskemét, 1901. február 10. [3].– „Megszűnik a regényesmultú Gallia–Komor-féle könyvkereskedés, amelyet 82 évvel ezelőtt alapítottak”. Kecskeméti Közlöny, 1934. július 29. 6.

Irodalom

- HORNYIK János
1988 A kecskeméti zsidók története. In: Bács-Kiskun megyei levéltári füzetek. II. Gyula.
- JÓKAI Mór
1886 Életemből. Igaz történetek. Örök emlékek. Humor. Útleírás. Én és a zsidók. Budapest. Internet: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/eletembol-37C73/en-es-a-zsidok-3820E/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6FsiTkZPX0tPTllfSm9rYWlFMSJdfSwglnF1ZXJ5JjogImtY3NlZlW1cdTAwZTI0In0> (Letöltve: 2018. április 22.)
- 1895 A zsidó fiú. In: Színművek. 1. kötet. Budapest. Internet: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Jokai-jokai-mor-osszes-muvei-1/eletembol-37C73/en-es-a-zsidok-3820E/?list=eyJmaWx0ZXJzJjogeyJNVSI6FsiTkZPX0tPTllfSm9rYWlFMSJdfSwglnF1ZXJ5JjogImtY3NlZlW1cdTAwZTI0In0> (Letöltve: 2018. április 22.)
- KOMORÓCZKY Géza
2012 A zsidók története Magyarországon. 1849-től a jelenkorig. II. kötet. Budapest.
- KÖVÉR György
1986 1873. Egy krach anatómiája. Budapest.
- OROSZ László
1954 Jókai Kecskeméten. In: Tiszatáj 2. szám. Szeged.
- Ö. KOVÁCS József
1996 Zsidók a Duna-Tisza közén. Társadalomtörténeti esettanulmányok, XVIII–XIX. század. Kecskeméti Füzetek 6. Kecskemét.
- PROGRAMM der Israel
1857 PROGRAMM der Israel. Hauptschule zu Kecskemét im Schuljahre 1857. Pest.
- SÁROSI Edit–SZILÁGYI Magdolna–SZILÁGYI Zsolt
2018 Kecskemét. Magyar Várostörténeti atlasz 7. Írta és összeállította: Sárosi Edit, Szilágyi Magdolna és Szilágyi Zsolt közreműködésével. Budapest–Kecskemét.

A KECSKEMÉTI ÖRÖKLŐ ÉS TÖKÉT ALAPÍTÓ EGYESÜLET TÖRTÉNETE

Bevezetés – a biztosítás alap gondolata

Amilyen egyszerű és közérthető a biztosítás alap gondolata, olyan bonyolultnak, áttekinthetetlennek tűnik a kívülálló számára a biztosítás mai, sokrétű intézménye. A biztosítás alap gondolata: a jövő bizonytalanságai ellen öszszefogással védekezni, vagyis az emberi szolidaritáson alapuló közös kockázatviselés. Ez az alap gondolat az emberi társadalmak fejlődése során, a még kezdetleges társadalmi formákban jelentkező biztosítási őcsírákban – mint sok más emberi szervezkedésben is – már fellelhető.¹

A magyar biztosításügy rövid története

A magyar biztosításügy történetének első csíráit, az ún. biztosításszerű nyomokat már a 14. században megtaláljuk bizonyos céhek pénztári szabályzatában. E kezdeti formák szociális jellegű gondoskodást céloztak: keresőkép telenségi és öregségi járadékot folyósítottak, temetkezési segélyt, özvegyi és árvatámogatást nyújtottak. A 18. század közepén már biztosításszerű tömörülések alakultak, helyi jellegű, jobbra szakmák szerint alapított segélyegyletek és segélypénztárak formájában (tűzpénztárak, nyugdíjintézetek). A 19. század elején az ország gazdasági elmaradottsága miatt a biztosításügy csak lassan fejlődött hazánkban.

A század első felében sorozatos tűzkárok pusztították városainkat, amelyek helyreállítása már komoly nehézséget okozott és biztosítási intézmény kifejlesztését sürgette. A 19. században hazánkban alakult biztosítótársaságok legtöbbször csak egy-egy szűkebb biztosítási szükséglet kielégítésére vállalkozott, sokszor kénytelenek voltak működésüket rövidebb-hosszabb idő után beszüntetni. Időközben egyre több külföldi társaság is megtelepedett Magyarországon, amely használt a biztosítási eszme elterjedésének, valamint újabb és újabb ágazatok elterjesztésével egyre fokozottabban ki tudták elégíteni a biztosítási igényeket. Ebben az időszakban olasz és osztrák biztosítótársaságok folytattak jelentős tevékenységet hazánkban (Osztrák

1 CSABAY Dezső, dr., 1971. 15.

Kölcsönös Tűzkárbiztosító Intézet, Első Osztrák Tűzbiztosító Társaság, Trieszti Általános Biztosító Társulat, Milánói Kölcsönös Jégkárbiztosító Intézet, Adriai Biztosító Társulat).

A magyar biztosításügy történetében jelentős fordulópontot jelentett az Első Magyar Általános Biztosító Társaság megalapítása (1857), melynek alaptőkéje hárommillió akkori forint volt. Ezen kívül a hatvanas években két hazai – az Erdélyi és a Győri Biztosító Társaság – és kilenc idegen biztosítótársaság működött Magyarországon, részint kár-, részint életbiztosítással foglalkoztak, vagy ezekkel együttesen. A hatvanas években nagyon sok alapítás történt, de ezen intézmények többségének élettartama igen rövid volt. 1895-ben 37 biztosítótársaság működött összesen hazánkban, melyek közül 12 volt magyar.²

1913-ban Magyarországon 114 biztosítóvállalat (ebből 38 külföldi) létezett. Ebből 13 szövetkezet, 2 állami balesetbiztosító (a társadalombiztosítás előfutárai) és 5 nyugdíjpénztár volt. E vállalatok közül 30 tisztán életbiztosítással foglalkozott. 1938-ban már csak 49 hatóságilag engedélyezett magánbiztosító (ebből 24 külföldi) működött Magyarországon. A második világháború utáni infláció a biztosítótársaságok csaknem teljes vagyonát és biztosítási állományait értéktelenné tette. 1949-ben megalakult a szocialista Állami Biztosító, így lényegében néhány biztosítási egyesülettől eltekintve Magyarországon létrejött az állami biztosítási monopólium.³

A kölcsönösségi alapon folytatott biztosítási tevékenység a magyar biztosítás történetében, különös tekintettel a temetkezési egyesületekre

Az első magyarországi céhlevél 1307-ből való, 1376-ban pedig már 24-féle céhünk volt. Ebben az évben Nagy Lajos király az erdélyi szászok részére adott ki céhszabályzatot. A céhek munkáját emberbaráti célok is irányították, segélyezték az arra rászorulókat, ápolták betegeiket, sőt kórházakat tartottak fenn, és tagjaikat, illetve azok hozzátartozóit keresőképtelenségük és öregségük idején rendszeres járadékokban részesítették. Gondoskodtak a halottak eltemetéséről, egyben gyámolították azok özvegyeit, árváit. Ebben a tevékenységben a biztosítás nyomai már felismerhetők. A céhek pénztárait társládáknak hívták, ami arra utal, hogy társas alapon létrehozott pénzkészletüket ládáknak őrizték. Általában arra törekedtek, hogy megfelelő tőkét gyűjtsenek, mert az előbb vázolt szociális tevékenység, valamint a baráti összejövetelek, kölcsönnyújtás, leánykiházásítások stb. költségeket emésztettek fel.

2 BAJAI Ferenc–CSABAY Dezső, dr., 1972. 79–84.

3 CSABAY Dezső, dr. 1971. 60–61.

Ránk maradt a felsőnagybányai bánya-társládának 1581-ben kelt szabályzata, amely többek között részletesen foglalkozik a szervezet temetkezési és betegsegélyező tevékenységével is. Eszerint az ún. tizedesek a munkásoktól hetenként 1-1 pénzt szedtek, és az így begyűlt összegekből fedezték a segélyeket. Segélyezésben nemcsak a tagok, hanem azok hozzátartozói is részesültek, ha pedig az elhalt bányásznak örököse nem volt, esetleges vagyona a szervezetre szállt. Betegség esetén a szervezet 33 pénz összegű segélyt folyósított.

A kincstári bányáknál a bánya-társládákat az állam is támogatta, a társulati vállalatoknál pedig a tulajdonosokat rendeletekkel kényszerítették ilyen támogatásokra. A rendelkezésre álló összegek tehát részben a munkaadó hozzájárulásaiból gyűltek össze. Ez utóbbiak között akadtak bőkezű adakozók is, így a budai bányászok évi 100 arany hozzájárulást kaptak, Zsigmond király pedig 1393-ban hatékonyan támogatta egy új bányakórház építését. Thurzó János, a nagy humanista, 1496-ban maga állított fel bányamunkásai részére társpénztárt, amelynek keretében korszerűsítette a baleseti, rokkantsági és öregségi szolgáltatásokat.

Bányavidékeinken a szekeres fuvarozók társulásai alakjában egy másik intézmény is működött, amelynek működésében is felismerhető bizonyos biztosításszerűség. A szegényparaszток, jobbágyok köréből kikerült szekeresek szállították az ország területén a bányatermékeket, visszafelé pedig élelmiszereket vittek a bányamunkásoknak. A jolsvai szekeres társulás még 1866-ban is fennállott. Ehhez a társuláshoz 1650-ben intézték a debreceni céhbeli mesterek azt a fennmaradt levelet, amelyben azt a 12 pénzt követelik, amelynek ellenében a szekeresek halottainak temetés jár, amely azonban fedezte a kezdetleges közbiztonság folytán szükséges fegyveres kíséret költségeit.⁴

A céheken túl meg kell emlékeznünk egy nagyon korai városi kezdeményezésről is. A Lőcse városi levéltárban őriznek egy 1416-ban kelt alapszabályt, amely az egykori „Elende Brüderschaft” szabályzatát tartalmazza. Ez az egyesület igen nagy érdeklődésre tartott számot, mert az eddigi kutatások szerint ez a testület egyike azoknak a legrégebbi jótékonyági egyesületeknek, amelyekről részletes, írott dokumentum maradt reánk. A testület 1416. előtt alakulhatott, mert az alapszabály visszaul egy jóval korábban kelt alapítólevélre. Az egyesület célja a szegények gyámolítása volt. Meghatározták az évi közgyűlés időpontját, valamint a tagjárulékok összegét évi 12 dénárban. Az egyesület az év négy fő ünnepén – húsvétkor, pünkösdkor, Szent Mihály napkor és karácsonykor – előre meghatározott élelmiszert segélyt adományozott a szegényeknek. A belépési díj 100 dénárral számított 2 tallér volt, a belépés-

4 BARCZA Sándor–CSABAY Dezső, dr.–ORMAI Olivér–VÁRADY Imre, 1960. 123–124.

hez ajánlás is szükséges volt. Amennyiben valamelyik tag vagy családtagja elhalt, úgy a temetésen minden tagnak részt kellett venni, mert az ok nélkül elmaradót 1 font viasszal vagy 10 dénárral bírságolták.⁵

A későbbi években több temetkezési egyesület alakult, így elsőként 1814-ben a Budai Szőlőművelőké, majd 1823-ban a Pesti Majorosoké, mely utóbbi Szent Lénárd Temetkezési Egyesület néven 100 éves jubileumát is megérte. 1834-ben jött létre a Pesti Első Temetkezési Egyesület, amely 20–50 éves korig vette fel tagjait, akik évenként 10 ezüstkrajcárt fizettek be, és ennek ellenében 10 pengőforint temetkezési segély került folyósításra. Később vidéki városokban is alakultak ilyen egyesületek, melyek hatósági biztosok ellenőrzése mellett működtek. Időközben a nyomdaipari munkások alapították meg betegsegélyező és temetkezési egyesületüket, mert ezeknek céheik nem voltak, így egyesületi keretben kezdtek szerveződni. Ezek a nyomdaipari egyesületek 1848-ban egyesültek.⁶

A magyar kölcsönösségi alapon működő biztosítók tehát – ugyanúgy, mint külföldön – alapvetően három területen jelentek meg a 19. században. A hagyományosnak tekinthető segélyezések kapcsán különböző temetkezési és más szociális jellegű segélyező egyesületek, egyesületek nyújtották szolgáltatásaikat egy-egy településen, munkahelyen, foglalkozási csoporton belül. Az iparosodás következtében egyre nagyobb létszámú munkásság – elsősorban külföldi példák nyomán – létrehozta saját önszegélyező egyesületeit. A mezőgazdasággal kapcsolatos kockázatokra életre hívott biztosítók jelentették a szervezet harmadik nagy csoportját.⁷

Magyarországon az összes egyesület egyötödét, Erdélyben egyharmadát alkotta a 100, illetve harminc önszegélyező egyesület. Legnagyobb részüket – a kölcsönös biztosítók, a különféle, részben a munkaadókhoz (az egyházhoz, a városhoz, a vármegyéhez) kötődő nyugdíjpénztárak, a segédegyletek, az ínségek csillapítását szolgáló takarékmagtárak mellett – temetkezési és betegsegélyező egyesületek alkották. Magyarországon számuk 70 volt (ebből 45 kizárólag „halotti társulat”), Erdélyben pedig 15. Ezek voltak a legnépesebb egyesületek, egy-egy egyesület tagsága sok százra, sőt több ezerre rúgott (hiszen a cél megvalósítása szinte egyenes arányban állt a fizető taglétszámmal), itt voltak egyben a legalacsonyabbak a tagokra kiszabott anyagi terhek, amelyek a városi szegényebb rétegek lehetőségeihez igazodtak. Ezek az egyesületek vetették a legkevésbé igénybe tagjaik életét, hiszen – öngazgató formában – valószínűleg befektetést, egyfajta beteg- és életbiztosítást kínáltak.⁸

5 VADNAI Béla, 1942. 25–27.

6 BARCZA Sándor–CSABAY Dezső, dr.–ORMAI Olivér–VÁRADI Imre, 1960. 125.

7 ÉBLI Györgyné, dr.–MÁRKUS Judit–ZAVODNYIK József, dr., 1998. 35.

8 PAJKOSSY Gábor, 1993. 103–108.

A temetkezési egyletek célja a tag elhalálása esetén segítséget nyújtani hozzátartozóinak, hogy illő végtisztességet adhassanak neki, még akkor is, ha egyébként szegénysorban élnek. Mert „...csak egyesült erő teheti az égnek azon reánk mért rettentő végzését is, hogy minden embernek meg kell halni, valamennyire könnyebben tűrhetővé” – írja bevezetőjében az 1836-ból ránk maradt első, kecskeméti alapszabály, amely ugyan egy egyesület szabályzata, de az itt olvasható gondolatok minden temetkezési egylet alapvető eszméi. A bevezető így folytatódik: „Azon keservet, melyet okoz kedveseink elhunytja, és mellyet nagyobb részint a' kevésbé tehetős Ház nép, midőn a' háztól a' kenyér kereső atya, vagy a' szorgalmatos anya kidűlnék, 's meg haláloznak, sokszor nehezíti az is, hogy kínzó aggodalom lepi meg az elmaradtaknak szíveiket, a' legközelebbi, és leg-sürgetősb szükség pótlására, a' többi között kedveseik' hideg tetemeinek illő eltakarítása eránt.” Sokszor, megfelelő pénzösszeg hiányában kölcsön kell kérni, ám „...sok hajdan jó szívet mutató atyafi, és barát vagy éppen akkor magának is tehetsége nem lévén, nem segíthet, vagy pedig ha segíthetne is, az illy megszorult' esdeklésére meg siketül...”. Ha évekig „...fanyar lemondásokkal 'sugorgatják eltakarittatásukra szánt pénzecskéjüket...”, azzal tovább nehezítik mindennapos szegénységüket, másrészt a társadalomra nézve is káros, „...hogy számtalan háznépeknél kisebb, avagy nagyobb pénz sommátskák záratnak el a' közkézen forgástól”⁹

A kecskeméti temetkezési egyletek történeti áttekintése

Kecskeméten az első és fontosabb temetkezési egyletek az alábbiak voltak:

Legkorábban, 1836. szeptember 22-én alakult az Első Kecskeméti Temetési Segéd Egyesület, Séllyei Sámuel kecskeméti ügyvéd kezdeményezésére. Ezt kell a kezdeti dátumnak tekintenünk, mert ez az alapszabály keltezése, és ezen a napon történt az első halott tag temetésére járó összeg kifizetése. Séllyei beadványa korábbi, mert már augusztus 23-án tárgyalta a tanács, de döntést nem hozott. Holott július végétől kolerajárvány kezdődött Kecskeméten. Az „...elrémített népen való segéllésnek szívből óhajtott minél előbbi valósíthatása...” érdekében, az egylet vezetősége úgy döntött, hogy megkezdí működését, bár engedélye még nem volt! A tanács utóbb rosszallását fejezte ki, de az alapszabályt elfogadta, és a működési engedélyt megadta.

Az alapszabály – ahogy akkor írták: rendszabás – 10 pontból állt. Ezek szerint az egyletnek összesen 640 „közösen e' célra adakozó” tagja lehetett. A belépéskor 1-1 pengőforintot fizettek be. Ez képezte az egyesület

9 ÁDÁM András, 2006. 191–192.

alaptőkéjét. Ebből fizették a tagok halálakor az örökösnek járó 100 pengőforintot. Minden tag halála után a tagoktól fejenként 10-10 krajcárt szedtek be, és így az alaptőkét ismét feltöltötték. Az egyesületbe, „*vallásbeli különbség nélkül*”, minden kecskeméti lakos beléphetett, 12 és 50 éves kora között „*csak hogy éppen a' beiratáskor egészséges [sic!] legyen*”. A 100 pengőforint az örökösöt illette, de a tag végrendeletében szabadon intézkedhetett is az összegről. Az elhunyt esetleges tartozása fejében, senki hitelező azt le nem foglalhatta! Az egyesület ügyeit 8 főből álló vezetőség intézte.

Az Első Kecskeméti Temetkezési Segéd Egyesület pénzügyi egyensúlya 1849. év végéig rendben volt. Addig, vállalt feladatát, vagyis tagjai halálozásakor 100 pengőforint kifizetését, maradéktalanul teljesítette. Pénztári maradványából jótékony célokra is tudott juttatni – egyebek között az 1838-as pesti árvíz károsultjainak megsegítésére 23 pengőforintot adományozott. A járvány és a háborús események következtében 1849-ben megnőtt a halálozások száma, ugyanakkor a taglétszám lecsökkent. A Kossuth-bankó beszo­l­gá­l­ta­ta­sa pedig, szinte teljesen kiürítette a pénztárt. Öt év alatt ugyan sikerült a tőkepénzt az előírt 600 pengőforintra növelni, de ennek az volt az ára, hogy a temetésekre egyre kevesebb összeget fizettek ki. Ekkor az egyesület a tevékenység szüneteltetését határozta el, ám ténylegesen többé nem működött. 1869 májusában hivatalosan is megszűnt.¹⁰

De ezen kívül is, az elkövetkező néhány év alatt további öt temetkezési egyesület létesült Kecskeméten. Az 1839-es esztendőben négy: a „Második”-, a „Harmadik”-, a „Negyedik” és az „Öröklő és Tőkét-alapító Temetkezési Egyesület”, 1842-ben pedig még egy kezdte meg működését, a hatodik, az ún. Sándor Ferenc-féle egyesület.¹¹

Hogy mi állt az egyesületalapítások nagy számának hátterében, illetve minek volt köszönhető, hogy az egyes egyesületekhez rövid idő alatt százak csatlakoztak? Egyértelműen kijelenthetjük, hogy az egyik legnagyobb „szervező erő” a kolera volt. A kolerajárvány az 1830-as években többször is pusztított Kecskeméten. 1831 augusztus–szeptemberében 2127 személy megbetegedését és 1292 polgár halálát okozta. Az 1836. évi kolera kisebb pusztítást okozott, melyről pontos adatok nem ismertek, de ekkor is több százan váltak e szörnyű betegség áldozatává.¹²

Kecskemét vonatkozásában, az eddigi kutatások alapján számos további temetkezési egyesület neve merült fel, a különböző forrásokban. Van köztük több, amelyiknek csekély iratanyaga maradt meg, mint a „Kecskeméti Kiházasítási és Temetkezési Egyesület”, amit 1837-ben Tari Mihály,

10 ÁDÁM András, 2006. 191–192.

11 PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné, 2003. 147–148.

12 ÁDÁM András, 2006. 191–197.

Vida József, Varga József és Bojos Ferenc kezdeményezett, de egyebet nem tudunk. Olyan is van, amelyről csak a *Kecskeméti Lapok* rövid tudósítása, vagy hirdetése, alapján van tudomásunk, mint például a „»Haza« Magyar Életbiztosító Bank Temetkezési Egylete”. Ennek kecskeméti egyletét Mádi János szervezte meg 1868-ban, elnöke Fehér Pál, alelnöke Burián József volt. Ugyane forrásból ismert a „Gazdák és Iparosok Kecskeméti Hitelszövetkezete Temetkezési Egylete”. A legtöbb egyesületnek bárki tagja lehetett, de találkozzunk olyanokkal, amelyek egy-egy szakmához, foglalkozáshoz kötődtek, mint például: „Kecskeméti Községi Tanítók Segélyező Egyesülete”, „Kecskeméti Önálló Czipészek Szakképző és Temetkezési Egylete”, „Csizmadia Ipartársulat Temetkezési Egylete”, de ide sorolható a „Kecskemét th. Város Alkalmazottainak Önsegélyező Egyesülete” is. Működött vallás-felekezeti alapon szerveződő – „Kecskeméti Katholikus Temetkezési Egylet” –, és olyan is, amely nagy, országos egyesület helyi csoportjaként alakult, mint a „Magyar Állami és Közszolgálati Altisztek Országos Nyugdíjpótló és Segélyező Egyesülete Kecskeméti Csoportja” és a „»Gondviselés« Országos Központi Temetkezési Segélyező Társulat Kecskeméti Egyesülete”. Utóbbi 1909. november 28-án alakult Szabó Lajos elnökletével, jegyzője akkor Katona János, pénztárnoka Cseh Mihály volt.

Mint látható, az alapítás, szervezés, tagság változatos, de a cél minden esetben: tisztos, a kor szokásainak megfelelő temetést biztosítani az elhalt tagok számára. Ezt az egyesületi tagok egységes, előre meghatározott, mindössze néhány krajcárt kitevő hozzájárulásából fedezték. Mint azt tömören és szépen megfogalmazta az egyik egyesület alapszabályának bevezető mondata: „*Tégy kicsit a kicsihez folyvást; majd nagyra növekszik.*” Az egyesületek tevékenységét, pénzkezelésének szabályait az alapszabályok rögzítették, amit a megalakulásakor dolgoztak ki. Az első időkben – vonatkozó törvényi szabályozás hiányában – a helyi hatóság, jelen esetben Kecskemét Város Tanácsa vizsgálta felül és hagyta jóvá az alapszabályokat, és folyamatosan felügyelte azt is, hogy az egyletek az abban meghatározott elveknek megfelelően működnek-e. Az első alapítási „hullám” Kecskeméten is a reformkor időszaka volt, azaz az 1830-as évek második fele, amikor négy év alatt hat, 600-600 tagot magába foglaló egylet alakult.

Az egyesületek a reformkor szabadabb, polgárosodó légkörében születtek, de az 1848/49-es szabadságharc bukása után sötét korszak következett. Ahol „négy-öt magyar összehajolt”, ott a hatalom már összeesküvést gyanított, félt saját, félelemben tartott alattvalóitól. Az egyesületek is gyanúsakká lettek, legtöbbjük az önkényuralom áldozatává vált, megszűnt. Figyelemre méltó e tekintetben egy 1850. december 13-án kelt levél, amelyet Pest-Solt megye Cs. kir. Főnöke írt a kecskeméti járás főszolgabírájának. Jellegzetes

kordokumentum, s talán érdemes teljes terjedelemben idézni. *„Felsőbb parancs következtében Önnek ezennel meghagyom, hogy a’ felül vallyon járásában léteznek é jelenleg vívó, vándor-munkás, segélyező Egyletek – s Zene társulatok, ‘s ha igen, hol? Minő elemekből össze állva? ‘s miféle összekötetésben – óvatosan és minden feltűnés nélkül eszközzendő puhatolás által magának tudomást szerezni iparkodván, a’ tapasztalándókról – mielőbb ide jelentést tegyen.”*

Többnyire csak az olyan – kizárólagosan karitatív célzatú és tevékenységű – egyletek tudtak tovább működni, mint a temetkezési egyesületek. A fönymaradásért persze ezeknek is keményen meg kellett küzdeniük. Újra és újra bizonygatniuk kellett, hogy nem a rendszer megdöntésén munkálkodnak, nincsenek politikai céljaik. Mindez – az akkori hivatali hierarchia bürokratikus gyakorlatának megfelelően – egyben nem kevés adminisztratív feladatot, jelentési kötelezettséget jelentett a város vezetőségének is.

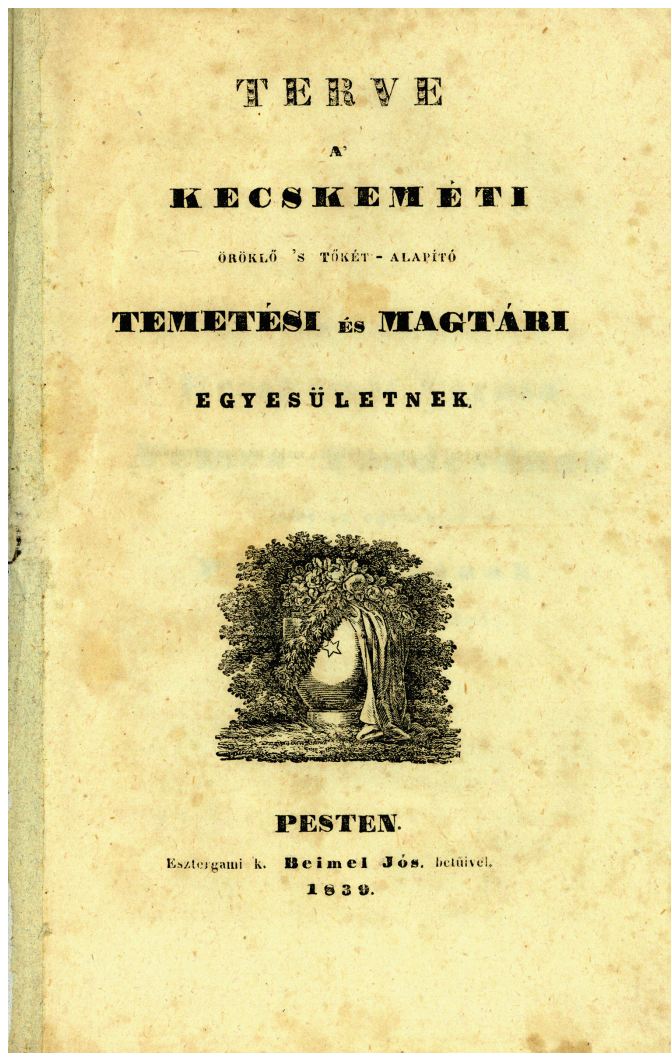
Nem sokkal később – 1851 februárjában – immár nem „puhatolás által”, hanem hivatalos úton kértek jelentést a működő egyesületekről. Kecskemét város ekkor még hat temetési egyesületről tett jelentést. Még ugyanez évben, szeptember 30-án újabb jelentést küldött a város, majd november 29-én ismét. Hangsúlyozta, hogy *„...városunkban csak nem politikai egyletek léteznek...”,* és alapszabályaikat előzetesen jóváhagyatták. Ezt bizonyítandó az alapszabályokat meg is küldik. Lehet-e hát csodálkozni, hogy az 1852. augusztus 15-i jelentés már csak két működő egyesületről tud számot adni: az első, azaz a „Temetési Segéd-egyesület” és az „Öröklő és Tökét-alapító Temetkezési Egylet”.¹³

A Kecskeméti Öröklő és Tökét Alapító Temetkezési Egylet létrejötte, alapszabályának elemzése

A temetkezési egyesület története majd száz évet ölel fel. Kecskemét város tanácsa 1839. április 29-i ülésén tárgyalta egy újabb temetkezési egylet alapítása iránti kérelmet. A kérelmen nincs keltezés, de nyilván a tanácsulást megelőző napokban íródhatott. Az aláírók viszont ismertek, és mivel valószínűsíthetően ők voltak azok, akik az egylet megalapításán munkálkodtak, úgy vélem, itt neveiket is érdemes megemlíteni: Ns. Kovács Gergely, S. Kovács Gáspár, Nagy László hites ügyvéd, Németh László, Ns. Deák Sámuel, Ns. Deák János, Bodogh Károly hites ügyvéd, Ns. Tormásy Mihály, Dékány István, Ns. Csukás István, Ns. Devossa András, id. Vrasda Ignác, Szokolai Sándor ügyvéd, Kovács József, Darányi Sándor, Darányi Mihály, Koltai Károly egyházi hites jegyző.

13 ÁDÁM András, 2006. 193–194.

Az alapszabály elfogadása valószínűleg több hónapig elhúzódhatott, véglegesen 1839. október 3. napján hagyta jóvá a tanács. A jóváhagyott alapszabály, annak előszava, illetve a hozzáfűzött hirdetések nyomtatásban maradtak ránk, és jelen tanulmány mellékleteként olvashatók.¹⁴

1. kép: Az egyesület alapszabálya
MNL BKML X. 221/c. 3. d.

14 Terve a Kecskeméti Öröklő és Tökét-Alapító Egyesületnek Pesten, 1839. Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltára (MNL BKML) X. 221/c. Kecskeméti Temetkezési Egyletek iratainak gyűjteménye. A Kecskeméti Öröklő és Tökét Alapító Temetkezési Egyesület iratai (X. 221/c.) 3. d.

Mai megfogalmazásban temetkezési biztosító, betegsegélyző, hitelszövetkezet és egy közraktár terve ötvöződött egybe. Fontosnak tartom ismertetni az alapszabályt, hisz ebből tudhatjuk meg, miként működött az egyesület, és céljait milyen úton-módon igyekezett elérni. Az 1839. október 3-án kelt alapszabályt érdemes részletesen elemezni, mert mindvégig ez volt a működés meghatározója, annak ellenére, hogy többször is át akarták dolgozni. Az alapszabály 28 pontot tartalmazott, szabályozta a tagfelvételt, a befizetéseket, a temetésre fizetendő segélyt, a pénztári számadás rendjét. Elsőként meghatározta a taglétszámot, e szerint 800 főt terveztek felvenni, illetve maximálisan 10 fővel többet, tehát 810 főt. Az egyesület tagjává válhatott bárki, 5 éves korától 100 éves koráig, a lényeg az volt, hogy a belépéskor egészséges legyen. Az újonnan belépő tag köteles volt az alaptőkéhez 1 pengőforinttal hozzájárulni. Az elhunyt alapító tagok helyébe örökösödés útján belépő új tagok az egy pengőforinton túl 4 ezüstgarast is kötelesek voltak letenni, hisz később csatlakoztak az egyesülethez, így kevesebb összeggel tudtak hozzájárulni az alaptőkéhez. Annyiszor 4 ezüstgarast kellett befizetni a belépéskor az 1 pengőforinton felül, ahány év az alapítástól a belépés időpontjáig eltelt, azonban ez a befizetés összességében nem érthette el az 5 pengőforintot. Egyes halálesetekkor pedig 10 pengőkrajcárt kellett befizetni addig, amíg az egyesület az alaptőke kamataiból nem tudta fedezni költségeit. Olyan alaptőkeképzés volt ugyanis a cél, amelynek csak a kamataiból az adott évre vonatkozó temetéseket, az egyesület tisztviselőit és egyéb költségeit is ki tudták volna fizetni. Az alakuláskor bárki – korhatári megkötés nélkül –, ha egészséges volt, tag lehetett, a tag elhalálása után azonban elsődlegesen leszármazottait kívánták felvenni, illetve végrendeletileg az elhunyt gondozója is kijelölhető volt. Ez a magyarázata a névben szereplő „öröklő” kifejezésnek. Ha egy tag örökös nélkül halt el, új tagok felvételére is sor kerülhetett. Az új tagoknak magasabb belépési díjat kellett fizetni, a belépéstől számított első 5 évben 5 pengőforintot, a második 5 évben 10 pengőforintot, a harmadik 5 évben 13 pengőforintot, a negyedik 5 évben 20 pengőforintot, mivel e személyek és őseik az alapítás óta halottdíjat nem fizettek, így őseik által az egyesület szolgáltatásaira érdemessé nem váltak. Erre a nagyobb összegű befizetésekkel válhattak jogosulttá.

A temetésekre kifizetett térítés összege 50 pengőforint volt, melyet különbség nélkül addig terveztek kifizetni, amíg az egyesület tőkéje nem éri el a 40 000 pengőforintot. Az alapító tagoknak itt is kedveztek, hisz ők 100 pengőforint térítést kaptak arra hivatkozva, hogy hosszú tagi jogviszonyuk alatt az egyesület alaptőkéjéhez jóval több forrással járultak hozzá.

A társaság létrejöttétől számított 28. évre úgy becsülték, hogy – átlagos halandóság mellett – összegyűlik a tervezett 40 000 pengőforint alaptőke, illetve annak további 12 000 pengőforint kamata keletkezik, s ez az

52 000 pengőforint elegendő lesz majd arra is, hogy az egyesület hivatalviselőit, gyógyszerárát, orvosát, jegyzőjét finanszírozzák, illetve az alapító tagokon kívüli tagok eltemettetőjének is 100 pengőforintot adhassanak ki a halálesetet követően, de csak abban az esetben, ha az elhunyt és elődei az egyesületben együttesen a fent megjelölt legalább 28 évig az egyesületnek tagjai voltak.

Úgy tervezték, hogy az alapításkor belépők által befizetett 800 pengőforint alaptőkéből 600 pengőforintot rögtön kölcsönként kihelyeznek, melynek első évi kamatait az alaptőke emelésére fordítják. A későbbiekben pedig e 600 ezüstforint kamatát az egyes halálesetekkor az életben lévő egyesületi tagok által kötelezően befizetendő 10 pengőkrajcár hozzájárulás csökkentésére kívánták fordítani a tagok terheinek csökkentése érdekében. A 800 pengőforintból kamatra ki nem adott 200 pengőforintot az alapszabály tartalékként az egyesület pénztárnokánál rendelte hagyni arra az esetre, ha egyszerre az egyesületnek három vagy több halott eltemettetéséről kellene gondoskodnia. Ilyenkor a tagoknak gondot jelenthetett egyszerre több haláleset miatt megteríteni a halálesetenkénti 10 pengőkrajcárt, így az egyesület ezen temetések költségét megelőlegezte, s a tagoktól halasztottan szedték be. Az egyesület tőke- és kamatpolitikájának végső célja az 52 000. pengőforint alaptőke elérésével az volt, hogy ennek kamataiból az egyesület működésével felmerülő költségek és egységesen az alapító és új tagoknak tervezett majdani 100 pengőforint halálesetre járó hozzájárulás fedezetét megteremtsék, ezzel egyidejűleg a tagoknak a halálesetenkénti 10 pengőkrajcár összegben előírt fizetési kötelezettség összegét folyamatosan csökkentsék, majd meg is szüntessék. Elmondható tehát, hogy olyan üzletpolitikát akartak folytatni, amelynek eredményessége esetén az egyesület a tagok terheit idővel teljesen át tudta volna vállalni.

A 10 pengőkrajcár halottdíj beszédésére az alapszabály 6 pénzbeszedőt nevesít, akik munkájuk után, minden temetés után 1 pengőforint díjazást kaptak. A várost körzetekre osztották, az adott városrészben lakó tagokat mindig ugyanaz a díjbeszedő kereste meg. Díjazásukat szintén temetésenként, a tagok által befizetett halottdíjából fedezték. Az alapszabály szerint a tagság a halálesetet követő 10 napon belül köteles volt a fejenként 10 pengőkrajcárt a nála jelentkező pénzbeszedőnek átadni. Amennyiben valaki ezt nem tette meg, 10 napon túl köteles további 2 garast fizetni a pénzbeszedőnek. Ha a tag továbbra sem fizetett, a főigazgató intő levélben követelhetette a halottdíj megfizetését 10 napos határidő kitérésével, a fizetési felszólítást a pénzbeszedőknek kellett kikézbesíteni. Amennyiben a fizetési felszólításban kitézött 10 napos határidő eredménytelenül telt el, a renitens tag egyesületi tagsága az alapszabály rendelkezésénél fogva megszűnt és addig befizetett teljesítései az egyesület tulajdonába kerültek.

Az egyesület, szintén az alapszabályban megjelöltek szerint, saját orvost foglalkoztatott, akinek fizetését fél évre az egy halott után járó kifizetéshez igazították, így szolgálatai után fél évre 50 pengőforint, egy évre 100 pengőforint volt a járandósága. Szintén egy rendes gyógyszerertárt is hozzárendelt működéséhez az egyesület, melynek költségeit egy évre három halott után járó kifizetés összegére, 150 pengőforintra tették. Az egyesület első orvosa Sipos Károly, első gyógyszerésze pedig Buttinger Imre volt. Ha a gyógyszerertár által kiszolgáltatót gyógyszerek értéke a fenti keretet meghaladta, akkor az egyesület az adott évben egymáshoz viszonyítva támogatásként kiadott gyógyszerek mennyiségét egyénekenként megvizsgálva arányosan csökkentette. A költségeket az egyesület közvetlenül a gyógyszerertárnak térítette meg. Az orvos és gyógyszerész költségeit az egyesület saját pénztárából tervezte fedezni, amint a társaság tőkéje, a fentiekben leírtak szerint, elérte volna az 52 000. pengőforintot. Addig azonban működésük fedezetét a tagoktól szedték be, az orvos működésének fedezetéül 100 pengőforintot, azaz két halott utáni kifizetésnek megfelelő, míg a gyógyszerertár költségeire 150 pengőforintot, azaz három halott utáni kifizetésnek megfelelő tagonkénti 10 pengőkrajcárokat.

A gyógyszerertári közreműködésre a tagoktól összegyűjtött 150 pengőforinton felül az egyesület saját kasszájából, az alapszabályban rögzítetten, maximálisan 127 pengőforint 20 krajcárt fizethetett ki, a túlköltekezés elkerülése érdekében.

Az orvost az alapszabály arra kötelezte, hogy az egyesület betegeit „szorgalmasan” látogassa, és ezért a tagoktól, illetve örököseiktől a fent ismertetett egyesületi díjazáson túl semminemű anyagi juttatást vagy egyéb „jutalmat” el nem fogadhatott. A gyógyszerertár köteles volt az orvos által felírt gyógyszerekkel „pontosan szolgálni”. Az alapszabály rendelkezik arról is, hogy amennyiben az egyesület tagja az egyesületi orvosban nem bízott meg, az egyesületi orvos nem tekinthette őt erőszakkal betegének. A tagoknak joga volt szabadon másik orvost választani, azonban annak díjazását az egyesület nem tudta biztosítani.

Ha valakinek el kellett hagynia Kecskemétet tanulás, mesterség elsajátítása vagy katonáskodás miatt, maguk helyett egy fizető képviselőt állíthatnak, aki helyettük és nevükben visszatérésükig eljár az egyesület előtt. Arra az esetre, ha e személyek nem Kecskeméten haltak el, az arra jogosultnak csak abban az esetben fizették ki a temetési járandóságot, amennyiben az elhalálozás helye szerint illetékes elöljáróságnak és egyházi szervezetnek a halál beálltára vonatkozó igazolását kézhez kapták. Abban az esetben, ha egy tag vidékre házasodott és nem gondoskodott a fentiek szerinti képviselőtről, tagságát az egyesület megszüntette a később felmerülő problémák megelőzése végett.

Az egyesület vezetősége, amelyet nevesítenek még igazgatóságként és választmányként is, 12 helybeli vagyonos személyből állt. Az igazgatóság elnöke a tagság általános gyűlése által választott főigazgató volt. Őt segítette az egyesület jegyzője, akinek az alapszabályban rögzítettek szerint egy jogvégezett hites ügyvédnek kellett lennie. Közgyűlést vagy általános gyűlést az egyesület csak a városi tanács tudtával és beleegyezésével tarthatott, azon a tanács kirendelt biztosa elnökölt. Az egyesület első biztosa Csányi János volt. A közgyűlés kötelező periodikája az alapszabályban nem került lefektetésre, csupán annyit határoztak meg, hogy akkor kell összehívni, ha az egyesület körülményei „*elkerülhetetlenné teszik*”. Az igazgatóság tagjai szintén az alapszabályban rögzítettek szerint „*a hányszor 'a szükség úgy hozza magával'*”, valamely igazgatósági tagnál igazgatósági ülést voltak kötelesek összehívni. Az igazgatóság alapszabályban rögzített feladatkörei voltak többek között az egyesület tőkéje feletti örökös, az egyesület 50 pengőforintra rúgó pénztárban lévő pénzét „*azonnal kamatra kiadni*”, azzal a megjegyzéssel, hogy a pénztárban minden esetben 200 pengőforintnak kellett maradnia. Továbbá feladata volt a jegyző és a pénztárnok működését felügyelni, a pénztárt minden hónapban, illetve véletlenszerűen megvizsgálni, ennek eredményéről jegyzőkönyvet felvenni. A 12 tagú igazgatóságot kiegészítette még az egyesület mellé a helybeli tanács által kirendelt biztos, aki a fentiekben említettek szerint a közgyűlésen is elnökölt. Az igazgatóság már akkor határozatképes volt, ha a főigazgatón kívül 4 igazgatósági tag megjelent.

A következő alapszabályban rögzített tisztségviselő a pénztárnok volt. Köteles volt az egyesület bevételeit és kiadásait pontosan vezetni, a kamatra kiadott pénzekkel és kamataival elszámolni, zárszámadást elkészíteni. A jegyző feladata volt az egyesület naplóját és jegyzőkönyveit pontosan vezetni, az egyesület iratait, kötelezvényeit őrizni, levelezését intézni, a törvényhatóságok előtt az egyesületet képviselni. A késedelmesen fizető vagy fizetni nem akaró tagokat köteles volt végrehajtással is elégtételre szorítani.

Az alapszabály rögzíti, hogy Kecskeméten kívüli települések lakói is taggá válhattak az egyesületben, azonban e tagokat kötelezték arra, hogy kötelesek 2 pengőforint 20 krajcárt előre letenni a pénztárnoknál tartalékként, esetleges fizetési kötelezettségeik megelőlegezésére, arra az esetre, ha hosszabb ideig nem tartózkodnának a városban. Kimondja továbbá az alapszabály azt is, hogy amennyiben az ilyen nem kecskeméti egyesületi tag az egyesület orvosának vagy gyógyszerészének szolgáltatásait igénybe kívánná venni, őt ugyanazon jogok illetik meg, mint a helyi, kecskeméti tagokat.

Az elhunyt egyesületi tagok örököszeit – habár az alapszabály a felvehető tagok alsó korhatárát 5 életévben határozza meg – korhatárra tekintet nélkül felvették a tagok közé. Amennyiben az elhunyt másképp nem rendelkezett, az egyesületbe rangsorban elsőként túlélő házastársát vették fel. Amennyiben

nem volt túlélő házastársa, legidősebb élő gyermeke örökölte a tagsági jogot. Ha a legidősebb gyermek elhunyt, az ő legidősebb gyermeke követte a sorban. Amennyiben nem volt olyan személy, aki a tag halálát követően a fentiek szerint örökébe léphetne, végrendeletileg is jelölhető volt örökös, azonban az alapszabály ehhez előírta az egyesület elnökségének előzetes beleegyezését. Amennyiben az egyesület igazgatósága a végrendeletileg kijelölt személyt nem fogadta el, az alapszabály értelmében a kijelölési jog visszaszállt az egyesületre. Az új tag azonban az elhunyt után járó halottdíjat nem kaphatta meg. Az alapszabály előírta, hogy az így ki nem adott 50 pengőforint temetési segélyt az egyesület jótékony célra volt köteles fordítani.

Abban az esetben, ha az egyesület tagját annak vér szerinti törvényes örököse nem gyámolítja, úgy az erre jogosult egyesületi tag szintén az egyesület igazgatóságának hozzájárulásával gondozóját is kinevezheti végrendeleti örököséül – olvasható az alapszabályban.

Mint azt a fentiekben elemeztük, az egyesület tagjai eltemetésére 40 000 pengőforint tőkét, tisztségviselői fizetésére 12 000 pengőforint tőkét, tehát 52 000 pengőforint tőke eléréséig kívánta szedni a halálesetenként fizetett 10 krajcár halottdíjat. Úgy tervezték, hogy az 52 000 pengőforint kamatozó tőke az egyesület megalapításától számított 28. évre fog rendelkezésre állni, innentől a halottdíjak beszedését végképpen megszüntetik, s bevezetik az ingyenes temetést. Amennyiben pestis- vagy kolerajárvány ütné fel a fejét, vagy bármilyen előre nem látható ok miatt a halálozás rendkívüli módon megnövekedne, a fenti tőkeösszeg rendelkezésre állása esetén is az igazgatóság fenntartotta magának a jogot, hogy az egyesület tagjait ismételtén felhívassa halottdíj fizetésére. Erre azért volt szükség, mert a rendkívüli kiadások könnyen felboríthatták volna további bevételek nélkül az egyesület pénzügyi egyensúlyát.

Az egyesület nemcsak elhunyt tag esetében, de az élőkön is segíteni akart. Így lehetőség volt arra, hogy a tagok még életükben a részükre előírányzott 50 pengőforint erejéig kölcsönt kapjanak az egyesulettől, 6%-os kamatra, jóálló kezes bevonásával, azon rend szerint, ahogy a beiratkozás sorrendjében a tagok sorában sorra jöttek. Abban az esetben, ha a tag esedékes fizetési kötelezettségének nem tett eleget, s a kezes sem tudott kötelezettségeiért helyt állni, törölték a tagok sorából, örököseinek örökösödési jogát is elvesztette. Ha az adós tag vagy kezeze vagyonából sikerült kifizetni az adósságot, abban az esetben csak a kölcsönhöz való jogát vesztette el az egyesületnél. Az alapszabály felhatalmazta az egyesületet, hogy kintlévőségeit végrehajtás vagy árverés útján rendezze.

A kölcsönként felvett tőkeösszeg után esedékes kamatokat negyedévenként előre, január 1-jéig, április 1-jéig, július 1-jéig és október 1-jéig kellett az adósnak megtérítenie az egyesület számára. Amennyiben a fenti határnapot az adósok elmulasztották, az alapszabály megfogalmazása szerint akár csak egy nappal is, a kölcsönügyletet az egyesület azonnali hatállyal felmondott-nak tekintette, s az adóst megpróbálták a „*legszigorúbb elégtételre szoríttatni*”. Az egyesület tőkéjét évenként kötötte le minden évben január 1. napjától, az év közben befolyó kamatbevételeket az egyesület kisebb költségeire kellett fordítani.

Az alapszabály rögzíti, hogy az egyesület közérdekűsége érdekében, illetve hogy tőkepénzeit minél nagyobb biztonsággal használhassa, egy, az egyesület tagjai által alapítandó gabonaraktár egyesület létrehozását tűzte ki célul. A cél az volt, hogy a tagok a rájuk eső 50 pengőforint tőkeállományt a gabonaraktár egyesületnek kiadják kamatra, ezt az összeget a gabonaraktár egyesület pedig felhasználhassa.

Az alapszabályt az igazgatóság előterjesztésére a közgyűlés módosíthatta.

Az egyesület majd 100 éves működésének legfontosabb történései

Az egyesület majd 100 éves működésének legfontosabb történéseit az igazgatósági- és közgyűlési jegyzőkönyvek alapján szeretnénk bemutatni:

Az alakulás körülményeiről az 1840. január 18-i közgyűlés jegyzőkönyve tudósít: *„1840-dik évi januárius Hónap 13-dik napján nyilván [!] ki sok viszontagsági után a kecskeméti Öröklő és Tökét-alapító Temetési egyesület. Ugyanezen a Napon tartatott az Egyesületnek legelső Nagy-gyűlése Városunk Köz-házánál a' Választott Polgárok termében Senátor Csányi János Úrnak, mint az Egyesületnek a' Nemes Tanács által kinevezett Biztosának Elnöksége alatt, számos egyesületi Tagok jelenlétében, mint különben is az Egyesület mellett felettébb buzgalkodó rendes Tag, valódi szónoklattal előadta: miképpen a jelen Temetési-egyesület létrehozásából is világos, hogy Városunkban már nemcsak felvilágosodott, hanem egyszersmind nemesen gondolkodó, mívelt Polgárok is vannak, miután nemcsak polgári kötelességeiket tudják betölteni, hanem Polgártársaik boldogsága előmozdításának eszközeiről is gondoskodván, azon összevetett vállakkal munkálkodnak; előadta továbbá az Egyesület főbb Szabályait [...] végre ezen Nagy Gyűlésnek célját: miszerint a' Tagok ezen Egyesület, 'így a' Magtári egyesület' Igazgató Tagjainak felváltására hívtak össze; ...*

Temetési egyesület:

Főigazgató: Ns. Balásfalvi Kiss Mihály

Jegyző: Nagy László hites ügyvéd

Ideiglenes pénztárnok: Német László – addig, amíg eddigi bevétel-kiadásokról számadásait el nem készíti –

Rendes pénztárnok: Kovács Sándor

Igazgatók:

- *Ns. Kovács Gergely,*
- *Kecskeméti András,*
- *Klingert János,*
- *Sikari Kovács Gáspár,*
- *Vrasda Ignác,*
- *Garai Mihály hites ügyvéd és Törvény tanító,*
- *Ns. Vállai Sipos Imre hites ügyes,*
- *Szokolai Sándor,*
- *Zabolai Sámuel,*
- *Ns. Nagy László,*
- *Füredi Péter,*
- *Ns. Devossa András*

Magtári-egyesület:

Főigazgató – Ns. Deák Sámuel

Számtartó – Német László

Igazgatók: Csorba Mihály, Cservenka István, Karácsonyi Antal, Elefánti Miklós, Ferenczi Szabó József hites ügyvéd, Bencsik Sándor hites ügyvéd, Ns. Tormássy Mihály, Füredi Sándor, Ns. Deák Ferencz, id. Szatmári Pál.”¹⁵

Mint látható, alapszabályszerűen megalakult mind a temetkezési-, mind a magtár egyesület, megválasztásra kerültek tisztségviselői, létrehozták választmányaikat is. A közgyűlésen az alapszabálynak megfelelően a városi tanács által kirendelt biztos elnökölt. Négy nappal később, egy újabb közgyűlésen a főigazgató értesíti az egyesületet, hogy főigazgatói címét egyéb elfoglaltságaira hivatkozva nem akarja elfogadni: „...*Balásfalvi Kiss Mihály gazdaságában való elfoglaltságaira hivatkozva a főigazgatói címet nem akarja elfogadni* »... *minthogy azonban a tisztelt Főigazgató Úrnak ezen Egyesülethez tettel bizonyított buzgolkodása, már ezek előtt is tapasztaltatott sőt csak nem mindegyik tag előtt tudva volt...« megerősítik, de helyettesítésére Kovács Gergelyt helyettes Főigazgatónak választják.*” A főigazgatót érdemre tekintettel tehát megerősítették pozíciójában, feladatkörét azonban csökkentették, hisz helyettes főigazgatót is választottak, ami érdekes, hisz az alapszabályban ilyen pozíció nincs nevesítve. Ugyancsak ekkor megválasztották

15 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv 1. p.

a pénzszedőket. Sipos Károlyt egyesületi orvosnak tették meg. Elrendelték, hogy a megkülönböztethetőség érdekében az egyesületi betegek receptjeit elkülönítetten kezelje, hogy a szintén frissen megválasztott egyesületi gyógyszerész, Buttinger Imre is el tudja választani az egyesületi betegeket többi ügyfelétől. A kiadott gyógyszerekről jegyzőkönyvet kellett vezetni, mely a gyógyszerész és az egyesület közötti éves elszámolás alapját képezte. Több esetben már az egyesület szervezésekor visszaélések fordultak elő, melyről szintén szó esett: „*Német László előadja, hogy több olyan tag van, aki nem magáért fizeti a halottdíjat, hanem mást íratott be és annak nevében fizet – előfordul, hogy a beírott nem is tud róla. A beírott személy lehet, hogy beteg [...] vagy oly szándékkal vannak, hogy beíratott elhunytával annak helyébe más Tagot elő nem állítván, a' Halott-díjnak megnyerése után az Egyesülettől vég-búcsút vesznek...*”. Nyeresztkedési szándékból írathattak be betegeket, illetve olyan személyeket, akik erről nem tudtak. Ezért úgy határoztak, hogy a helyzet rendezése érdekében az ilyen tagokat felszólítják, hogy még egy tagot írassanak be, aki majd az első tag halála után annak helyébe lép. A már kiosztott halottdíj könyvecskék nem voltak sorszámozva, ami szintén a tagnyilvántartás pontosságát veszélyeztette, illetve visszaélésekre vezethetett. Elhatározták tehát, hogy beszedik őket és korrigálják a hibát.¹⁶ Az 1840. év elejére már négy halottja volt az egyesületnek: Ns. Vári Nagy Rozália, Ns. Bóné Sára, Halasi József, Hajagos Mária. Ők voltak az elsők, akikért a halottdíjakat kérte Német László pénztáros beszédetni. Minthogy azonban Ns. Vári Nagy Rozália és Ns. Bóné Sára betegen íratottak be, Halasi Józsefet beírója az egyesület létrejötte előtt kitöröltette, így értük halottdíjat sem szedtek és temetési segílyt sem fizettek. Így lett Hajagos Mária az egyesület első halottja, akiért halottdíjat szedtek. A pénzszedőkhöz jótálló kezeseket választottak, kivétel Csapó Ádám, akinek városföldi birtoka elegendő fedezetet nyújtott.¹⁷

A nagyszámú hirtelen csatlakozó miatt továbbra is gondok voltak a tagnyilvántartással, így 1840 februárjában a helyzet rendezése érdekében elrendelték a „rendes és fizető...” tagok összeírását. Az alapszabály előírta az egyesület tőkéinek mielőbbi gyümölcsöztetését, ezért az eddig felgyülemlt tőke kamatra kiadását határozták el. Tekintettel arra, hogy a magtári egyesület tagjai elsőbbséget élveztek, az egész összeget átadták a magtári egyesület pénztárnokának, Német Lászlónak. „*Német László eddigi Pénztárnok jelent, miszerint néhai Hajnal Juliánnak, Agócs Mihályné az Egyesület Tagjai közé, mint betegségben régtől fogva sinlődő irattatván be Tagnak, miután mostanában elhalálozott, Örökösének a Halott-díj ki nem fizetesség, annyival inkább, mert Agócs Mihály az Egyesületet mocskolódó szavakkal illette;*

16 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv 3. p.

17 Uo. 4. p.

Minthogy néhai Hajnal Juliánna az Egyesület 2ik Szabályával ellenkezőleg betegen íratott be Halott-díj a Tagoktól nem szedetik, Agócs Mihály pedig mocskolódó Szavaiért, melyekkel ezen Egyesületet gyalázta a' városi Ns Bírói Szék elébe állíttatni rendeltetik..." Hajnal Julianna alapszabály-ellenesen lett az egyesület tagja, hisz beíratásakor beteg volt, így járandóságának kifizetését megtagadták. Férje az egyesület jó hírnevét rontotta, így őt is a bírói szék elé citálták. Laczi József nagyapját, Laczi Mihályt beíratta, de később ángya, Laczi Jánosné is beíratta. Az ügy vizsgálata során világossá vált „*hogya Laczi Jánosné még más három általa beíratott Öreg-tagokkal is...*” nyereszkedni kívánt, ami szintén jogellenes.¹⁸ 1840 tavaszára 663 fizető rendes tagja volt az egyesületnek, de az 1 pengőforint beállási díjat 633 fő fizette csak be. 1005 db díjkönyvet nyomtattak ki a befizetések pontosabb nyilvántartása céljából. A befizetésekből további 450 pengőforintot átadtak a Magtár Egyesületnek kamatozásra.¹⁹ Elhatározták, hogy minden halott után kifizetik a teljes 50 pengőforintot, de a sok visszaélés miatt és „*a csalások megakadályoztatása tekintetéből*” kimondták, hogy „*...a' kifizetett 50 pft még Bíróiképpen is visszaköveteltethetik*”.²⁰ Több esetben előfordult olyan visszaélés, hogy egy tagot többször is beíratottak, ezért a későbbi visszaélések elkerülése érdekében jegyzőkönyvileg rögzítették, hogy egy tag halálakor csak egyszeres temetési díj fizethető, még akkor is, ha esetleg az elhalt tagot többen is beíratották volna.²¹

Nemcsak a tagok, a tisztségviselők is a jogszerűséget mellőzve jártak el néhány esetben. Így Molnár Pál pénzszedő ellenőrzése során megállapították, hogy „*miután a hűségére bízott s általa beszédett Halottdíjakkól [...] 22 ft 5 kr-okat magának megtartott*”, további 4 tagtól felvett alaptőkét, 4 pengőforintot szintén magának megtartott „*pénzszedői szolgálatból örökre elmozdítatik és helyébe Marton Lajos [...] kineveztetik.*” A jegyzőt megbízták, hogy a fenti összegeket fizettesse meg Molnár Pállal: „*jegyző oly formán hatalmaztatik meg: hogy a' helybeli Ns Bírói Szék hatalmával is, ha különben szép szerével eleget tenni nem akarna, megvegye*”. A bizalom megerősítésére elrendelték, hogy a pénzszedők lajstromába csak a jegyző írhat be neveket, továbbá, hogy minden halott esetében annak nevével a pénzszedők a pénztárnoktól „Bizonyítványt” kapnak. E nélkül díjat nem szedhettek, illetve a tag nem volt köteles díjat fizetni.²²

18 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 6. p.

19 Uo. 9. p.

20 Uo. 16. p.

21 Uo. 17. p.

22 Uo. 21. p.

1840 őszen többen kifogásolták az orvosnak, gyógyszerésznek fizetendő plusz 10 krajcárt, illetve sokan nem is voltak hajlandók fizetni. Ugyancsak sokan nem értenek egyet a Magtár Egyesület alakításával. Elhatározták, hogy minden tagot írásban nyilatkoztatnak arról, legyen-e az egyesületnek orvosa, gyógyszerésze és a Magtár Egyesület felől is.²³ Mivel eddigre sem érte el a tagok száma a 810-t, úgy vélték, hogy az alapszabályokat módosítani kell. A tagok száma ekkor 646 volt.²⁴

1841. év elején a számadásokat rendben találták. Kimondták, hogy a Magtár Egyesület tagjainak kölcsön iránti elsőbbsége megszűnik. Erre azért volt szükség, mert több rendes tagja az egyesületnek kifogásolta, hogy nem kaphat kölcsönt. Palócz Kovács János, a pénztárnok tájékoztatása szerint több esetben azért tagadta meg a halottak után fizetendő 10 krajcár halottdíj megfizetését, mert a fentieket igazságtalannak tartotta. Így kimondták, hogy a temetési egyesület tagjai 50 pengőforintos részvénykölcsöneiket „a beíratási rend szerint” vehetik fel 6% kamatra – és persze ahogy a tőke engedte. A pénztárnoknak 40 pengőforintos tiszteletdíjat határoztak meg. Ismét kimondták a különböző, a tagsági joggal való visszaélések megelőzésére, hogy bárki csak „*egészséges atyafiát, vagy legfeljebb állandó cselédjét írathassa be tagnak*”. Bár csak 660 tag van, a beszámoló a tőke gyarapodását ezzel arányosnak, sőt a tervhez képest jobbnak is látja, és ezért az egyesületet életképesnek, a tervet megvalósíthatónak ítéli. Úgy ítélik meg, hogy a korábbiakban megjelölt 28 év helyett legfeljebb három évvel több kell a 40 000 pengőforint tőke eléréséhez.²⁵ A tagság írásban nyilatkozott. Úgy határoztak, hogy az orvos és gyógyszerész maradjon meg, de a pénztárból fizessék őket. A járó betegek a pénztárnoktól kaptak igazolást arról, hogy ők az egyesület tagjai, és ezzel, a többi betegtől való könnyebb elkülöníthetőség miatt reggel 7–8-ig és délután 2–3-ig kereshették fel Dr. Sipos Károly orvost receptíratás végett. Az orvos csak a fekvőbetegekhez ment ki. Más orvos az egyesület terhére szóló receptet nem adhatott a jövőben, illetve azt a gyógyszerész nem fogadhatta el.²⁶ Tagsági joggal való visszaélések és a taglétszám csökkenésének érdekében elhatározták, hogy az 50 pengőforint halottdíjat nem fizetik ki addig, míg a díjat követelő magát be nem íratja, vagy ha már tag, akkor valamelyik közeli rokonát.²⁷

1841 tavaszán ismét visszaélések történtek mind a díjbeszedők, mind a tagok részéről. Peskovics János díjszedő késedelmesen számolt el a beszedett díjakkal, sőt az Egyesületet és az igazgatóságot „*több Lakosok előtt sértő*

23 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 27. p.

24 Uo. 30. p.

25 Uo. 37. p.

26 Uo. 48. p.

27 Uo. 50. p.

szavakkal illetve és ez által azokat az Egyesülettől idegenítette”. Ezért az igazgatósági ülés elé idézték és „azonnali megszámlásra felszólította az Igazgatóság és az Egyesület sértegetéseitől pedig eltiltotta – a’ helyt, hogy magába szállva tisztelettel fogadta volna mindezeket még illetlen s az Igazgatóságot sértő kifejezésekkel élt, – melyekért méltó képpen megdorgáltatván, minthogy azt is kinyilatkoztatta: hogy számolni nem akar, Díj-szedői szolgálatjából” elmozdította az igazgatóság, és Czirkos Szűcs Pált nevezték ki helyette.²⁸ Treckó Mihály, az általa beíratott idősebb Ivicz Mihályért felvette az 50 pengőforint halottdíjat, de ígérete ellenére nem iratkozott be az egyesületbe, nem vállalta a tagsággal járó kötelezettségeket, célja csupán az idősebb Ivicz Mihály halála után őt megillető 50 pengőforint jogosulatlan megszerzése volt. „Világos lévén Treckó Mihálynak azon Pénzhajhászó nyerekedés-vágya mely már több hozzá hasonlóakon is tapasztaltatott”, az 50 pengőforint visszakövetelését határozta el, akár a „Ns Bírói Szék előtti marasztalás” útján is. A beíratott tagokkal, illetve az őket beíratókkal még mindig sok volt a visszaélés, és támadták is az egyesületet, több esetben „rendetlen és nyerészkedő Lakosok tetteiből származott azon váratlan és ezen Igazgatóságot sebző” vélemény, „melynél fogva az Egyesület »Pénzhajhászó« névvel” illették. A további visszaélések elkerülése érdekében elhatározták újból, hogy minden ilyen esetben, ha az elhunyt tag helyett új tagot nem állítanak, csak 40 pengőforint halottdíjat fizetnek ki, 10 pengőforint a pénztárban marad.²⁹ Késedelmes fizetések megelőzésére döntést hoztak, hogy a halottdíjat a temetéstől számított 17. napig be kell fizetni, ellenkező esetben az egyletből kizárják a késlekedőt. Az orvosi és gyógyszerári díj meghaladta a tervezettet, ezért úgy határoztak, hogy a többletet az „egyesületi betegek” között arányosan felosztva pótlólag beszedik. Erre a gazdálkodás egyensúlya és a szigorú üzleti terv miatt volt szükség.³⁰ Az alapszabályban nagyon szigorúan le volt fektetve a kamatfizetés rendje. Ehhez azonban pontos nyilvántartásra volt szükség, ezért „Kamatkönyvecskéket” vezettek be, a kamatok esedékességének, befizetésének nyilvántartása, ellenőrzése, hátralékok egyeztetése végett.³¹

1841 őszén kimondták, ismét felmerült a Magtár Egyesület további sorsa. Német László, a Magtár Egyesület pénztárnoka elszámolt a temetési egylettől átvett pénzeokról. Német László az „1840-dik év szeptember Havában az akkor még létező Magtári egyesület „ megbízásából Heves megyébe utazott olcsó gabona vásárlásának reményében, saját kocsijával és lovaival. Kérte a négynapos útra az akkor megajánlott napi 4 pengőforint, összesen

28 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 52. p.

29 Uo. 53. p.

30 Uo. 56. p.

31 Uo. 58. p.

16 pengőforint napidíjat a temetési egyesület pénztárából kifizetni. Mivel ekkorra „a’ Magtári-egyesület megsemmisítése teljesen befejeztetvén”, azaz a jegyzőkönyv szerint jogilag megszűnt, a kért összeg nem volt kifizethető.³² A megszűnés kapcsán felmerültek különböző elszámolási kérdések is. Így kimondták, hogy Magtári Egylettől kapott kölcsönök, ha az adós a temetési egyesületnek is tagja volt – kint maradhattak. Amennyiben az adós csak a Magtár Egyesületnek volt tagja, akkor a kölcsönt felmondottnak kellett tekinteni és az adósok „a jövő 1842-ik év Katalini Vásárra azt kifizetni köteleztetnek.”³³

1841-ben 35 temetés volt, a taglétszám 655 fő. Balázsfalvi Kiss Mihály főigazgató és Nagy László jegyző lemondtak tisztségükről, lemondásukat a közgyűlés elfogadta. Főigazgatónak Ns Kovács Gergelyt, jegyzőnek Dékán István hites ügyvédet választották. A tagok kívánságára a tagnévsort – annak pontosítása és a visszaélések elkerülése érdekében – a számjegyeikkel együtt kinyomtatni rendelték. Egyben a tagfelvétel sorrendjét is mutatta, és meghatározta az 50 pengőforint kölcsön felvételének időrendjét is.³⁴

Az 1840–41. évi számadást kinyomtatták és gróf Széchenyi Istvánnak, a Nemzeti Tudós Társaságnak és az újságíróknak rövid levél kíséretében 1842. január 28-án megküldték. Széchenyi István válaszolt, és kérte az alapszabályt, valamint bővebb tájékoztatást. Az eredeti levél elveszett, de mivel bemásolták az egyesület jegyzőkönyvébe, tartalmát ismerjük:

„Igen tisztelt Egyesület! Múlt hónap 28-ról hozzám intézett nagybecsű soraiból, melyek kísérete mellett a’ tisztelt egyesület Pénztára állásának kimutatását nyomtatványban megküldeni szíveskedett legbensőbb örömmel veszem észre mily szépen fejledezik Kecskeméten, ezen derék törzsökös Magyar városunkban, az egyesülési szellem eszméje, azon eszme, melynek Földgolyónk legdicsebb Nemzeti Virágzásukat leginkább köszönhetik. – A mily érdekléssel bírok azonban e tárgy előtt, oly [!] igen óhajtanék a’ tisztelt Egyesület egész miben léte, t.i. keletkezte, fönállása ideje, célja, belszerkezete stb. felől részletes értesülést nyerni, kérem annak okáért a’ Tisztelt Egyesületet legyen szíves azon általam óhajtott felvilágosításra szolgálható ne taláni nyomtatott szabályait stb. nekem megküldeni vagy ha ilyesek nem léteznének a fentebb említett részletes értesítéssel engem egy kis leírás által szerencsésíteni; mi is irántam bizonyított és felette nagybecsűlt szíves figyelméért addig is ezennel legvalódibb hála érzetemet nyilvánítván Hazafiúi rokon szenvvel [!] maradok. A Tisztelt egyesület alázatos szolgálója Széchenyi István Pest febr. 5. 1842.”

32 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 61. p.

33 Uo. 64. p.

34 Uo. 80–81. p.

A levelet, mint a jegyzőkönyv rögzíti, „*Forró hálaérzettel vette az Egyesület igazgatósága*”. A Széchenyi Istvánnak írt levél másolatát is tartalmazza a jegyzőkönyv. Ebből tudhatjuk, hogy: „*mély váratlan örömmel, 's örökre lekötelezőkép lepett meg bennünket a' Méltóságos Gróf igen becses levele*”. Megküldték a Terv-könyv egy példányát, jelezve, hogy a Magtár Egyesület nem működik, „*jobb termésű Évre, de meg különösen a' Temetési Egyesület Tőkéje nagyobb gyarapodására vár.*” Jelezték, hogy a tagok száma 655 volt, „*de reményljük, hogy a Kecskeméti különben is egyesülésre igen hajlandó, 's ez által is a polgárisodás nem legalsó lépcsőjén álló adózó nép*” bizalmával és akaratával a „*145 tagból álló üresség rövid időn kipótlódik.*”³⁵

1842 tavaszán ismét visszaélésekről tudósítanak a jegyzőkönyvek. A pénztárnoknál Gödrös Mária bejelentette, hogy édesanyja meghalt, és kérte az 50 pengőforintot kifizetni. A pénztárnok kiküldte a pénzszedőt, Bolyos Ferencet „*annak valóságos megtudása végett, ha vajon az anya meghalálózott légyen-é?*” Gödrös Mária „*lelki ismeretétől furdalván*” bevallotta, hogy édesanyja él, csak pénzre volt szüksége, ígért a pénzszedőnek is részesedést, ha halottnak jelenti anyját. A pénzszedő valószínűleg nem állt rá a csalásra, mert „*elhatározatott: Gödrös Máriát – kinek ezen utól ért gaz tette rosszaltatik [...] a vádlottat Bíróilag fenyítette meg*” az egyesület jegyzője. Tudósítottak továbbá arról is, hogy a fentebb részletezett sok visszaélés miatt „*Városi Fő Bíró és Egyesületünk Biztosa Csányi János Úr bemutatja az Igazgatóságnak a helybeli Nemes Tanács által e' folyó évi Mártius 14-ről kiadott és Tizedenként a lakosok közt hozzá alkalmaztatás végett kihirdetett azon végzést, mi szerint [...] a temetkezési egyletekben több olyan személy van, aki mást – idegen személyt – íratott be tagnak és ezekkel a beírott idegen személyekkel visszaélések történtek ezért elrendeli, hogy ilyen esetben a beírott idegen személy halála esetében a temetési díjat a meghalt beírott örökösének és ne az érte fizetőnek fizesse ki a pénztárnok.*” A rendelkezés tehát azzal próbálta kiküszöbölni a visszaéléseket, hogy előírta, hogy a temetéskor járó temetési díjat ne az idegen beíratóknak, hanem mindenkor az elhunyt örökösének lehet csak kifizetni.³⁶

Sajnos, nemcsak a halottdíjakkal, hanem az egyesülettől tagsági joron járó kölcsönökkel is nyereszkedni próbálnak. Több olyan tag volt, aki magát, gyermekét és még más idegen személyt (cselédet például) beíratott az egyesületbe, és mindenki után fel akarta venni az 50 pengőforint kölcsönt. Úgy határoztak, hogy a tag maga és gyermeke után – természetesen, ha a sorszáma elkövetkezett – vehette fel a kölcsönt. Az idegen beírott után csak akkor lehetett felvenni, ha már minden tag, illetve gyermek esetében ki lett adva a kölcsön. 1842 őszére 552 pontosan fizető tag és 79 rendetlenül fizető tag

35 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 71. p.

36 Uo. 83–84. p.

volt, azaz összesen 631.³⁷ Sok volt a halálozás és az idős egyesületi tag, illetve ennek eredményeként a kiadás. Az alapszabály szerint korhatár nélkül be lehetett iratkozni, ám a kiadások csökkentése és az üzleti terv betarthatósága miatt úgy határoztak, hogy „*más ezentúl csak 50 éven alól íratik be, akárki is*”, tehát csak 50 évnél fiatalabb személyek válhattak az egyesület tagjaivá.³⁸

A betegek nagy száma és az ebből adódó tetemes orvosi, gyógyszer-tári költségek miatt fontolóra vették és a közgyűlés el kívánták terjeszteni az e címen történő fizetések felfüggesztését.³⁹ 1843. év elején a pénztárnoknak 60 pengőforint évi tiszteletdíjat szavaztak meg. Előírták, hogy a kölcsönök kiadásához három jó igazgató tag közreműködése kell, így szigorították a kölcsönhöz jutás feltételeit. Újra rögzítették az alapszabály szigorú rendelkezését a jegyzőkönyvben, hogy akik a halottdíjat nem fizetik be, azokat kizárják az egyesületből. A taglétszám 593 volt ekkor. Igen sok volt a beteg. Buttinger Imre vállalta, hogy a gyógyszerek árának csak a felét kéri, másik fele maradjon a pénztárban, csak tovább is maradjon az egyesület az ő gyógyszer-táránál. Az orvosi és gyógyszer-tári költségek térítését átmenetileg – a pénztár megerősödéséig – felfüggesztették. Elhatározták, hogy ha a pénzügyi helyzet lehetővé teszi, továbbra is Sipos Károly lesz az orvos, a gyógyszerész pedig Buttinger Imre. A Magtár Egyesület ügye továbbra is halódott. Így döntést hoztak: A Magtár Egyület életre hozására terv készítésével Német László és más „*vele rokon érzelmű egyedek megbíztatnak*.”⁴⁰

Szintén 1843-ben a díjbeszedők kapcsán sajnós újabb vádak merültek fel. Czirkos Szűcs Pált megintették (nem először) mert mint díjszedő egyszerre több, akár 8 halottért szedte be a díjakat előre, ami tilos volt az alapszabály szerint. Ez egyszerre nagy összeg volt, a tagokat elriasztotta az egylettől, és az elszámolás sem volt így rendben. Tíz tagot, nagyobb összegű halottdíjtartozás miatt – mivel sem „*barátságos, sem törvényes megintés*” nem vezetett eredményre, a halottdíjat behajtani nem tudták – kizártak. A „*Görög Eklezsia harangozója*” Peskovics György 25 váltóforinttal tartozott – utasították a jegyzőt, hogy „*a tisztelt Eklezsiánál lévő 's fertályonként fizetendő bérét letartóztatni*” intézkedjen, tehát foganatosítsanak tiltást a tartozás erejéig a munkabéréből. Itt egy példa tehát arra, amikor munkabéréből való letiltással jutott hozzá kintlévőségeihez az egyesület.⁴¹ A korábbiakban részletezett vizsgálatot közben lezárták, Czirkos Szűcs Pált a pénzszedőségből elbocsátották.⁴² Továbbá feleségével együtt tartozásaik miatt kizárták a temetkezési egyesületből.⁴³

37 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 87–89. p.

38 Uo. 90. p.

39 Uo. 98. p.

40 Uo. 102. p.

41 Uo. 105. p.

42 Uo. 107. p.

43 Uo. 112. p.

Az orvosi és gyógyszerértári költségeket 1844 januártól ismét vállalták, úgy, hogy a tagok erre „pengő tizest” fizettek be. A gyógyszerész ismét Buttinger Imre lett, és két orvost szándékoztak alkalmazni. Buttinger Imre vállalta, hogy az egyesületi betegetől, illetve a nekik kiadott gyógyszerekről pontos jegyzőkönyvet vezet. Ha egy tag nagy nyomorúságba jutott – és azt az igazgatóság megvizsgálva ténylegesen fennállónak ítélte – 10 pengőforint segélyben részesülhetett, habár még sorszama szerint kölcsönre nem is jogosult.⁴⁴ Orvosnak Posta Istvánt és Kocsis Józsefet választották meg. Az egyesület pénzügyi, illetve könyvelési szempontjai alapján úgy határoztak, hogy tőkepénz ezt követően csak igazgatósági határozat alapján adható ki.⁴⁵

1844-re rendszeresen fizető tag 538, rendetlenül fizető 22 volt, intézkedni kellett a behajtások iránt. Az elnöknek 50 pengőforint, Nagy László alelnöknek pedig 25 váltóforint tiszteletdíj fizetését határozták el. Az alelnök példamutató döntést hozva a tiszteletdíjat visszautasította, hogy az egyesület tőkájének gyarapítására maradjon.⁴⁶

Az igazgatóság beszámolója szerint 1844-ben 31 halott volt és 3500 váltóforint halottdíjat fizettek ki. 1845 januárjában elnöknek ismét Kovács Gergelyt választották. Az alelnök Nagy László maradt. Dékány István jegyző gazdálkodás és egyéb „*magány foglalatosságai*” miatt lemondott, Füredi Sándort választották jegyzőnek. Kovács Sándor továbbra is pénztárnok. Balázsfalvi Kiss Mihály is lemondott az igazgatóságról „*szenátori hivatala és gazdálkodása tekintetéből*”, helyette Darányi Sándort választották meg. Az elnöknek 45 váltóforint, az alelnöknek 30 váltóforint honoráriumot szavaztak meg.⁴⁷ Továbbra sem tudta az egyesület kigazdálkodni az egyesületi gyógyszerértárral kapcsolatos költségeket. Buttinger Imre gyógyszerész is elszámolt a gyógyszerek áráról. 1844-ben az egyesületi betegeknek kiadott 329 váltóforint 13 krajcár értékű gyógyszert és kapott az egylettől 227 váltóforint 5 krajcárt. A különbözetről – 102 váltóforint 8 krajcárról – lemondott, amit köszönettel jegyezték fel a jegyzőkönyvbe.⁴⁸

1845 tavaszán egy érdekes eset történt: Sveirger Sára, Fischer Jakabné, izraelita 1840. április hóban „*mint régi jó munkás emberét*” Bandzsal Nagy Jánost beíratta. Ez az ember most meghalt, és akkor derült ki, hogy Bandzsal Kovács József volt beírva. Sveirger Sára azt állította, hogy a beírásakor a pénzszedő, aki a beírást végezte, tévesztette el a nevet – Bandzsal Kovács Józsefet nem is ismert, sőt, szerinte ilyen személy nem is volt Kecskeméten. S hogy

44 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 125. p.

45 Uo. 130. p.

46 Uo. 132. p.

47 Uo. 152. p.

48 Uo. 156. p.

a névelírást miért csak most vette észre, több mint 5 év után „*az iránt azzal menti magát, hogy ő Izraelita léte a magyar írást egyáltalában nem isméri*”. Az ügyben lefolytatott vizsgálat megállapította, hogy a névelírás valóban megtörténhetett – az 50 pengőforint temetési díjat kifizették, hisz jóhiszemű tévedés esete állt fenn.⁴⁹

A továbbra is sok visszaélés miatt Posta István egyesületi orvos „*szükségesnek látván, hogy a' Nagy Méltóságú Helytartó Tanácsnak régen kiadott parancsolatját*”, hogy csak orvosi vizsgálat után lehet a halottakat eltemetni, az egyesület tagjaira nézve tartassák be. Az igazgatóság az egyesület „*hatása körén kívül*” esőnek ítélte meg a helytartótanács rendeletének betartására kötelezni tagjait, de azt vállalta, hogy a díjszedők, mihelyt értesültek egy-egy halálesetről, az egyesületi orvost értesítik, akik díjmentesen megvizsgálták a halottakat.⁵⁰

1846-ban Kovács Sándor egyleti pénztárost megvádolták, hogy Bugyi Györgyöt halála után írta be tagnak. Kovács Sándor ezzel kapcsolatban azt állította: „*Bugyi Györgyöt – mint régi ismerősét, 's régi munkás emberét akkor pedig éppen tanyai kertészét még a társaság legelső keletkezésekor – midőn még a' tagok számát idegen beírottak (értsd: nem rokon) által szaporítani szokásban volt – csupán szánakozásból íratta be a tagok sorába, 's azóta mindenkor fizeti érte a halottdíjakat, mit az azonnal előmutatott kis könyvecskével bizonyít, melyben a' kérdés alatti Bugyi György neve még ideiglenes Pénztárnok Német László úr tulajdon keze által van beírva...*”.⁵¹ Nemes Deák Sámuel a Bugyi György-féle ügyben felszólalt, így „*miután némely gyanúsítani és rágalmazni szerető egyleti tagok, bizonyos lázító egyleti tagnak bujtogatása és hazudozása által ugyanezen vádat más alaptalan vádakkal megtévezve az egyleti tagok között elhordozott és több elámitott tagok által aláíratott folyamodásukban a Nemes Tanács eleibe is felterjesztették*”, a tanács Csányi Jánost is kirendelte vizsgálat lefolytatására.⁵² Bugyi György ügyében kiderült, hogy a befizetett halottdíjak és a temetés költségei 6 váltóforint 15 krajcárral többet tettek ki, mint az 50 pengőforint temetési segély. A vádak alaptalanok voltak, ezért a felbújtó Székeli Istvánt „*mint alljas rágalmazót ezen kívül csend zavarót és háborítót*” a Nemes Tanács által kérték megfenyíttetni. Elhatározták, hogy a halottdíj átvételéről minden esetben „nyugtatóványt” kérnek.⁵³

49 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 159. p.

50 Uo. 179. p.

51 Uo. 192–193. p.

52 Uo. 193–196. p.

53 Uo. 198. p.

A kölcsönök kihelyezésekor is sok visszaélés történt, sokszor nem volt valós a felajánlott fedezet, ezért kimondták, hogy a kölcsönügyletek biztonsága érdekében „minden az egyesület pénztárából kölcsönözni kívánó tag maga mellett idegen és nem atyafi kezeset tartozik állítani”.⁵⁴

1848-ban a forradalom és szabadságharc kitörése nagyban megnehezítette az egyesület mindennapjait. 1848 augusztusában például az egyesület már 7 halott után fizette ki a segélyt, de csak két halott után tudták a 10 krajcárokat beszédni „mivel a jelen háborús nehéz körülmények között a halottdíjakat sokan a szegényebb sorsúak közül fizetni nem bírják”.⁵⁵

Sok tag – többszöri szóbeli és jegyzőkönyvi kivonattal történt írásos felszólítás ellenére – elmaradt a kamatok és halottdíjak fizetésével. 1848. év végére a kintlévőség a 900 váltóforintot meghaladta, ezért a város főbírájához fordultak „hogy a bejelentett adós tagokat, valamely általa kiküldött városi drabant [!] által megintetni [...] méltóztassék.”⁵⁶ 1849-től a közgyűlések tartása is nagy nehézségekbe ütközött. Csányi János kirendelt biztos úr az egyik év eleji igazgatósági ülésen előadta, hogy nagygyűlést tartani nem lehet, mivel „jelenleg minden közös gyűlések tartása felsőbb parancs által tiltva van; de azonban, a' mint tudva van előttünk, több helybeli temetési társaságok jelenleg bukás szélén állnak, sőt némelyek már meg is buktak [...] javasolja: hogy [...] egyesületünk tagjai nyomtatott tudósítás által nyugtassanak meg”. Kimondták, hogy a kamatokkal tartozó tagok, mihelyt a körülmények engedik, bírói szék elé idézendők.⁵⁷ Szintén 1849-ben felvetődött, hogy az alapítástól fizető tagok már több mint 50 pengőforint halottdíjat fizettek be, tehát ők többet ne fizessenek, valamint, hogy az alapszabály 6. pontjában tett ígéret szerint az ő temetési térítésük legyen 100 pengőforint. A felvetést vizsgálva megállapították, hogy a kezdettől fogva fizetők száma 360 fő volt, a másod- vagy harmadrendű, illetve később beállt tagok száma 140 fő. Az egyesület még soha nem érte el az előirányzott 810 tagot. Kezdetekben 660 fő körül volt, de ez 1849-re 500 fő alá csökkent. Így a tőke lényegesen alatta maradt a vártnál – mintegy 16 000 pengőforint – holott az 500 tagra tervezett szerint 25 000 pengőforintnak kellene lennie. Az egyesület költségeire a tervekben 12 000 pengőforint volt szánva. A tagok kívánságára az orvos és gyógyszerész alkalmazása megszűnt 1849-re, de még így is mintegy 5000 pengőforint a költség, azaz a megkívánt tőke 500 tagra 30 000 pengőforint. A halottdíj fizetésének megszüntetése az adott helyzetben nem volt lehetséges, vagyis mindaddig kell fizetni, amíg a tőke 500 főre számítva a 30 000 pengőforintot nem éri el.⁵⁸

54 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 216. p.

55 Uo. 273. p.

56 Uo. 278. p.

57 Uo. 288. p.

58 Uo. 297. p.

Vélhetően a szabadságharc eseményei miatt 1850 augusztusára zárták csak le az 1849. év számadását és nyitottak új számadási könyvet. Ekkorra sikerült az elmaradt halottdíjakat (az 1849. évit) beszédni.⁵⁹ Visszaélésekről a szabadságharc után is tudósítanak a jegyzőkönyvek. Sánta Sándor több halottra beszédett halottdíjakkal nem számolt el, 131 pengőforint 30 krajcár összegben (328 váltóforint 45 krajcár). A vizsgálatnál kiderült, hogy „bizonyos jó emberének” kölcsönadta. Az alapszabály előírásai alapján „*az Egyesület pénzét sem elkölteni, sem másnak kölcsön adni szabad nem volt [...] ezen hibás tette ezennel rosszaltatik*”. 8 napon belüli elszámolásra és a pénz befizetésére szólították fel azzal, hogy tartozását akár bírói úton is behajtják.⁶⁰ Általános és sokszor visszatérő gond volt, hogy az igazgatósági gyűléseken az „*igazgató tagok igen gyéren, gyakran alig ketten szoktak megjelenni*”, ezért az alapszabályban meghatározott 12 igazgatósági tagon túl további tiszteletbeli igazgatósági tagokat neveztek ki az „*érdemes Egyleti tagok*” közül, összesen 16 főt.⁶¹ A szabadságharcot követően nehéz időszakot élt át az egyesület. 1851-re a tagok száma „*mintegy 445-re leolvadt*”. Halottdíj elmaradása miatt 16 tagot kizártak.⁶²

1853-ban az 1853. évi 376. számú Főnöki Rendelet, illetve az 1853. évi 377-ik helyhatósági felsőbb rendelet alapján az „*Egyesületek további fennállhatóságáért a Nagy Méltóságú Cs. kir. Helytartósághoz*” folyamodványt kellett beadni, legkésőbb március 18-ig. Úgy döntöttek, kéri a további működésükhöz az engedélyt, mert – mint írták „*Egyesületünk soha semmi politikai szint nem viselt hanem egyedül a terv-könyvben kitűzött Temetkezési ügyekre szorítkozott...*”.⁶³

1853 júliusában a polgármester utasítása alapján jelentést kellett küldeni a Pest-Budai Kereskedelmi Kamarának. Ez jól bemutatja az egyesületet, ezért szó szerint idézzük: „*mint Egyesületünk történetéhez tartozó Adat egész terjedelmében ide igazítatik: A Tetes Főszolgabíró úr által 1807-dik szám alatt a helybeli polgármesteri hivatalhoz intézett meghagyás folytán Fő polgármester T. Hajagos Illés úr által folyó 1853-dik évi július 19-én költ s' % alatt ide visszacsatolt 632-dik számú rendeleténél fogva alólírott az iránt ke-restettem meg hogy a pest-Budai kereskedelmi kamara által közölt bizonyos rovatok kitölthetése végett adnék értesítést arról: hogy az Elnökségem alatti Temetési Egyesület mikor keletkezett? – miként administráltatik? – milly magasra rúgnak az alapítványok? – mennyi a jövedelme? – melly nagy és minemű a kiadása...*

59 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 326. p.

60 Uo. 330. p.

61 Uo. 334. p.

62 Uo. 341–342. p.

63 Uo. 386. p.

1. ...múlt 1839-dik évi szeptember havában keletkezett, de csak az 1840-dik év január havában lépett életbe [...] tervezett Magtár egyesület bizonyos akadályok miatt soha életbe nem lépett [...] csupán 630 tag iratván be magát [...] jelenleg az Egyesület 432 tagból áll.

2szor [...] van Elnöke, Alelnöke, Pénztárnoka, Jegyzője, 16 tagból álló Választmánya és 4 Díjszedője [...].

3szor [...] minden halott alkalmával mindegyik egyleti tag fejenként 10,0 pxt halottdíjt tartozik fizetni [...] az e ként begyűlt p tizesekből a' meghalt egyleti tag örökösének 50 pft Temetési díj nyugtatvány mellett pénztárnok által kifizettetik, az ezen felül megmaradt rész [...] valamint szintén a' Tőkepénzektől a pénztárba befizetett kamatok az Egyesület tagjainak 50 pft-os kölcsön részvényekben biztos kezesség mellett sorszám szerint [...] időről időre kamatra kiadatnak 's e' ként egy kised Takarékpénztár képezvén az Egyesület Tőkepénzét azon egyleti tagok használják, kik azt összerakni segítik [...].

4szer [...] Egyesületünknek egyéb alapítványai nincsenek mint azon 630 egyénektől alaptőke gyanánt befizetett egy-egy pengő Forint 's így összesen 630 pft. [...] gyümölcsöző tőkénk jelenleg már tészen: 51.470 vftokat vagy pengőben 20.588 ftokat [...] végezetre megemlítjük: miszerint a' múlt 1852-dik év május 6-án akkori közigazgatási Főszolgabíró Halász Gusztáv Úr közbenjöttével tartott Nagy Gyűlésben a' Egyesület jelenlegi számához aránylag megkívántató Tőke [...] 27 ezer pengő Forintra határozottat, mely Tőke összeg mihelyst leginkább a' kamatokból a' kívánt mennyiségre fel fog növekedni, az Egyleti tagok Halottdíjak további fizetésétől azonnal megszünendnek, s azon túl az Egyesület temetési, s' egyéb szükséges költségeit egyedül a' Kamatokból fedezendi.

Költ Kecskeméten Julius 24-kén 1853. az Egyesület ' N. N. Igazgatósága".⁶⁴

1855 februárjában, a korábbi üzleti terv várakozásaiban meghatározott üzleti feltételektől eltérve többévi vita után eltörölték a halálesetenkénti 10 krajcáros fizetési kötelezettséget azzal a megkötéssel, hogy ez a hátralékosokra, azok tartozásaira nem vonatkozott, illetve kikötötték, ha esetleg 18 halottonál több lenne egy adott évben a halottak száma, az e fölötti halottszám esetén kötelező lesz a 10 krajcár befizetése.⁶⁵ Ugyancsak fontos változás volt, hogy 2 fő egyleti szolgát választottak, 30-30 pengőforint díjazás mellett a korábbi 6, alapszabályban megjelölt díjbeszedő helyett.⁶⁶

64 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 395. p.

65 Uo. 427. p.

66 Uo. 448. p.

Az 1855. június 7-i igazgatósági ülés jegyzőkönyv arról számolt be, hogy „a Nagytekintetű kegyes Hatóságnak útján 589-dik szám alatti Rendelete mellett, Egyesületünkre vonatkozó egy olyatén Felsőbbi Parancs német nyelven szerkesztve érkezett, melyben meghagyatott, hogy a Kecskeméten létező két Egyletek, ha lehet olvastassanak össze”. Ugyanakkor mellékelték a Pesti Temetési Egylet rendszabályát mintának, hogy az alapszabályt a szerint dolgozzák át, akár sikerül az egyesülés, akár nem. A két egylet megbízottai „Viszt János másik temetési egyleti (Első Kecskeméti Temetési Segéd Egyesület) pénztárnok házánál” kétszer tanácskoztak, de végül az egyesülést nem látták keresztülvihetőnek „oly különböző alkatú, érdekű és kezelésű mindenik Egylet [...] a mi Öröklő és Tökét alapító Egyletünk már is igen Szép Tőkepénz Gyömölcsseivel rendelkezik...”⁶⁷

1859-től felsőbb előírásra legalább félévente a számadás vizsgálata mellett a pénztárt is ellenőrizni kellett, a készpénzt átszámolták. A számadásokat ekkortól „az újabban megállapított osztrák értékű pénz nemben” kellett vezetni.⁶⁸ 1860-ban a taglétszám 412 fő volt. Kimutatták, hogy „a' kamathátralékok [...] ausztriai becsben most 1.379 ft 87 kr-ra rúgnak [...], ez okon kéntelen az igazgató választmány, – elejét venni óhajtván az ebből származó gonoszoknak – ez utóbbi két évekről kamattal tartozók ellen is a' beperlést fogatosítani.” Így próbálták behajtani az adósságokat és biztosítani az egyesület anyagi egyensúlyát.⁶⁹

1863-ban érdekes eset történt. Török Lajosné Túri Zsófia adós tag helyett a kamatokat Dudás Nagy Sándor kezes fizette, már több éve. A kezes a foadóssal történt egyezség alapján kérte magát tagnak Túri Zsófia helyébe felvenni. Az egyesület kérését teljesítette azzal, hogy a teljes kötelező adósságot is átvállalta és megfelelő kezes is állított maga mellé.⁷⁰ 1863 áprilisában pecsétnyomó készítését határozták el a „következő jelvényvel: egy gyász koszorúban két összefogott kézfej – ily körül írással: A kecskeméti Öröklő Temetési egyesület pecsétje 1840”. Ennek az egyes dokumentumok hitelesítésében és ezzel a visszaélések csökkentésében is nagy szerepe lehetett.⁷¹

1865-ben Kasza Lászlóné sz. Sánta Mária, az egylet tagja és kiskorú Antal fiát is beiratta és fizette utána is a halottdíjakat. Sőt 100 ft kölcsönt is felvett Bogas Gergely és néhai Sánta István jótálló kezessége mellett, „azonban nevezett adós asszon vászon üzletéből eredett tetemes adósságai miatt minden vagyonát elbukván, több rendű perek általi zaklattatása elől még 1858-dik évben Kecskemétről Antal fiával együtt megszökött és maig sem

67 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 451. p.

68 Uo. 513. p.

69 Uo. 530. p.

70 Uo. 566. p.

71 Uo. 569. p.

tudatik rejtezkedési helye, sőt majdnem bizonyos, hogy Kecskemétre sohasem tér vissza”. A kezes, Bogas Gergely 1864-ig fizette a kamatokat, de „tekintettel, hogy a’ megszökötteknek büntetéstől félelmük miatt nagyon érdekükben áll rejtőzködni, úgy, hogy végére sem lehet járni hol – a’ vagy életben vannak-e?”, kérte halottnak nyilvánítani őket, és adósságukat a halottdíjjal törleszteni. Fenntartotta magának a jogot, hogy ha egyszer valaki mégis jelentkezne – mint örökös – a halottdíjért és jogért, tőle – mint a főadós örökösétől – a kifizetett kamatokat visszakövetelheti. Az egyesület el is fogadta kérését és a szerint járt el.⁷² 1867-től előírták, hogy a hatékonyabb adósságkezelés érdekében az adósokat és tartozásaikat név szerint felsorolva kell a pénztárkönyvbe bevezetni, lakhelyükkel.⁷³ 1873-ban, sajnos, ismét veszélyeztette a várost a kolerajárvány, mely a várható magasabb halálozási szám miatt ismét az átlagosnál jóval több kiadással fenyegette az egyesületet. Ezért elrendelték, hogy a közelgő kolerajárványra tekintettel a szokásosnál nagyobb összeg maradjon a pénztárban.⁷⁴ 1873-tól szintén amennyiben ez felmerült, a kintlévőségek biztonságosabb és hatékonyabb behajthatósága céljából új – két különböző – kötelezvény formulát fogadtak el, amelyben már feltüntették az adós és a kezes részéről ingatlanra történő betáblázáshoz történő hozzájárulást is „úgy, hogy [...] alkalmas legyen úgy a részvénykölcsonnek [tagsági joggal járó 50 pengőforint] betáblázás nélküli, mint az új kölcsonnek [tagsági jogtól független] betáblázás mellett leendő biztos elhelyezésére”.⁷⁵

Egy 1875-ös számvizsgálati jelentés a kintlévőségekről az alábbi adatokat hozta ki: 19 adós tag esetében per útján történő végrehajtást javasoltak és rendelkeztek el, mert náluk vagy kezesüknél lehetőség mutatkozott a tartozás behajtására. 12 tag esetében nem láttak lehetőséget a behajtásra, ezért „az egyesületből jogaikkal és tartozásaikkal együtt kitörlendőnek véleményeztetnek.”⁷⁶ Tagsági igazoló okmány és nyilvántartó könyv bevezetését is elhatározták, mivel sok visszaélés történt.⁷⁷ A jegyzőkönyvekből kitűnik, hogy több tagot a tagfelvételre vonatkozó előírásokkal ellentétesen vettek fel, belépésük a választmány tudta nélkül, jegyzőkönyvezés nélkül történt, sőt részükre a halottdíj vagy kölcsön is lett fizetve. Név szerint is megemlítik, hogy „Gyenes Pál úr mi alapon vétetett fel [...] mint id. Barát Pál örököse? és ifj. Barát Pál temettetésére kinek és mi okon fizettetett ki? pft, holott a bizottság jelentése szerint ifj. Barát Pál az egyesületnek tagja sem volt...”. Bizottságot jelöltek az ilyen tagfelvételek vizsgálatára, megtartásukra vagy törlésükre javaslatot kértek.⁷⁸

72 MNL BKML X. 221/c. 1. sz. könyv, 599. p.

73 Uo. 623. p.

74 MNL BKML X. 221/c 2. sz. könyv, 10. p.

75 Uo. 13. p.

76 Uo. 139. p.

77 Uo. 143. p.

78 Uo. 144. p.

Az 1876-ban hatályba lépő kereskedelmi törvény alapján „Cég” bejegyzésre kötelezetté vált az egyesület. Ugyancsak a kereskedelmi törvény előírása, hogy az alapszabályt is fel kellett terjeszteni a minisztériumba. Bizottságot alakítottak, amely az alapszabályt a törvényi előírásoknak megfelelően – ahol az szükséges volt – átdolgozta.⁷⁹ 1877-ben azonban a kecskeméti kir. Törvényszék 407/1877. sz. alatti végzésében értesítette az egyesületet, hogy *„mint nem kereskedői társaságnak sem alapszabályainak, sem cégének bejegyeztetése nem szükségeltetik”*, így ezen rendelkezés kapcsán mégsem merült fel tennivalójuk.⁸⁰

1880-ban az elnök előterjesztette, hogy *„a leszármazás mindinkább elágazik, melynél fogva a tagsági jogosultság [...] alaposabb beigazolást igényel”*. A bejegyeztetésért jelentkezők ettől kezdve jogigényeiket írásba foglalva, a szükséghez képest hiteles bizonyítékokkal voltak kötelesek igazolni.⁸¹ 1892-ben meghalt az utolsó alapító szervező, tekintetes Szokolai Sándor. Meghalt Laczi József pénztárnok – helyette ez ideig fia, ifj. Laczi József végzte a teendőket. 1892-ben 268 élő tag, 88 üresedésben álló és 27 feltételesen törölt tagsági jog volt nyilvántartva.⁸² 1898 decemberében a kecskeméti főkapitányi hivatal 13 889/1898 sz. átiratában értesítette az együletet, hogy 1899. január 1-jén a korona értékben történő számítás érvénybe lép. Elrendelték tehát a számvitel korona értékben történő vezetését 1899-től.⁸³ 1899-ben az egyesület legrégebbi tisztségviselőjét búcsúztatták: Varga Mihály kamatszorgalmazó kérte magát feladata alól felmenteni, tekintve, hogy 86 éves és agg kora miatt nem tudja azt megfelelően ellátni. Az egylet igazgatósága úgy döntött, hogy méltányolja a kérést és felmenti a munka alól, de mert Varga Mihály 1857 óta, tehát 42 éve végzi közmegelegedésre feladatát, a 80 forint évi tiszteletdíját élete végéig folyósítja számára.⁸⁴

1914-ben kitört az I. világháború. A hadba vonultak hátramaradt családtagjai részére 50 koronát, a Magyar Vöröskereszt Egylet helybeli fiókja részére pedig, mely a sebesült katonákat gyógykezelte és ételmezte, 450 koronát utalványozott az igazgatóság.⁸⁵ 1915-ben *„...az orosz betörések alkalmával elpusztított és feldúlt falvak közül Kecskemét város részéről felépítendő egyik faluban, egy lakház építési költségeihez adományösszeg megszavazására s ekként a nyomor enyhítésének előmozdítására”* 500 koronát szavaztak meg (Felsőkomárnok).⁸⁶ 1918 áprilisában Bóka Péter pénztárnok előterjeszté-

79 MNL BKML X. 221/c 2. sz. könyv, 185. p.

80 Uo. 213. p.

81 Uo. 415. p.

82 Uo. 113. p.

83 Uo. 407. p.

84 Uo. 423. p.

85 MNL BKML X. 221/c. 5. doboz.

86 Uo.

se alapján 10 000 korona névértékű „Hadi kölcsön kötvény” jegyzését határozták el.⁸⁷ Az 1921. április 10-i igazgatósági ülés jegyzőkönyve az alábbiak szerint részletezte az egyesület pénzügyi helyzetét: „*Baktay Albert jegyző előterjeszti, hogy a 34.000 K hadikölcsön kötvényben lévő 31.799 K lettári érték az 1920. dec. 31-i tőzsdei árfolyam szerint 45 és 46 koronára szállott le az 5½% és 6% címleteknél és kéri az 50%-os árfolyamveszteség leírását – 15.899 K – engedélyezni.*

A veszteség leírását az igazgatóság engedélyezi, így az Egyesület vagyona 1920. dec. 31-én:

<i>1. Kölcsöntőkék</i>	<i>90.490 K 90 f</i>
<i>2. Kölcsöntőkék kamata</i>	<i>1.149 K 52 f</i>
<i>3. Takarékbetétek</i>	<i>5.760 K 35 f</i>
<i>4. Hadikölcsön kötvények</i>	<i>15.900 K</i>
<i>5. Állami kényszerkölcsön a bankjegyek felülbélyegzése folytán</i>	<i>200 K</i>
<i>6. Pénztári maradvány</i>	<i>12.591 K 48 f</i>
<i>Egyleti vagyon</i>	<i>106.092 K 25 f</i>
<i>1919. dec. 31-én</i>	<i>117.282 K 53 f</i>
<i>Veszteség:</i>	<i>-11.190 K 28 f</i>

Mint látható, a hadikölcsönkötvények jegyzése az egyesületet is igen érzékenyen érintette, hisz az ezekből adódó veszteség miatt elvesztette tőkéjének majd több mint 10%-át.⁸⁸

1921-et követően a források meglehetősen hiányosak. Az utolsó adat az egyesületről dr. Tóth Endre tb. főjegyző 1936. május 28-i jelentése, amely szerint a Kecskeméti Öröklő és Tőkét-alapító Temetkezési Egyesület végleg megszűntnek tekinthető.

Befejezés

Általánosságban elmondható, hogy az egyesület létrehozatalát követően majd 100 évig életképes volt. Ez annak köszönhető, hogy működése során kettős felelősségérzet tükröződik. Egyrészt az egyesület pénzügyi stabilitására vonatkozóan, másrészt a kitűzött cél maradéktalan megvalósításával, az egyesület tagjai iránt. Csak akkor volt működőképes egy ilyen társulat, ha az egyéni és közérdek – egyesületi érdek – találkozott, és a mindennapok gyakorlatában jól valósult meg.⁸⁹

87 MNL BKML X. 221/c. 5. doboz.

88 Uo.

89 ÁDÁM András, 2006. 200.

Irodalom

- ÁDÁM András
2006
Az Első Kecskeméti Temetési Segéd-Egyesület története In: Bács-Kiskun Megye Múltjából 21. Szerk.: Szabó Attila, Tánczos-Szabó Ágota. Kecskemét.
- é. n.
Rövid krónika a kecskeméti temetkezési egyletekről (kézirat).
- ARLETH Lajos–GADANECHZ Béla
1975
A Magyar Államvasúti Alkalmazottak Első Biztosító és Segélyegyesületének története 1875–1975.
- BAJAI Ferenc–CSABAY Dezső, dr.
1972
Az állami biztosítás Magyarországon. I–II. Budapest.
- BARCZA Sándor–Dr. CSABAY Dezső–ORMAI Olivér–VÁRADY Imre
1960
A biztosítás elmélete és gyakorlata I–II. Budapest.
- CSABAY Dezső, dr.
1971
Általános biztosítástan. Budapest.
- ÉBLI Györgyné, dr.–MÁRKUS Judit–ZAVODNYIK József, dr.
1998
A biztosítás jogi és gazdaságtani alapjai. Budapest.
- FARKAS Szilveszter
2007
Biztosítás. Győr.
- PAJKOSSY Gábor
1993
Egyesületek Magyarországon és Erdélyben 1848 előtt. In: Korunk, 1993/4. sz. 103–112.
- PÉTERNÉ FEHÉR Mária–MIKOLAJCSIK Lászlóné
2003
Egyesületek iratai a Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában. Kecskemét.
- SCHNEIDER Klára, dr.
1998
Biztosítástan. Budapest.

SZERÉNYI József

1976

A Vasutas Biztosító Egyesület története 1876–1976.

VADNAI BÉLA

1942

Verespataktól Lőcséig. A magyar biztosítás története a XIX. századig. Budapest.

VAKTOR Ferenc

1931

A Triesti Általános Biztosító Társulat és a biztosítási intézmény 100 éves története Magyarországon. Budapest.

ZAKÓCS József

1996

Biztosítási ismeretek. Budapest.

Melléklet

A Kecskeméti Öröklő és Tökét-alapító Temetési és Magtári Egyesület Terve

*„TERVE A KECSKEMÉTI ÖRÖKLŐ 'S TÖKÉT-ALAPÍTÓ
TEMETÉSI ÉS MAGTÁRI EGYESÜLETNEK
Tégy kicsit a kicsihez folyvást; majd nagyra növekszik.*

*Szabados Kecskemét Városa' Nemes Tanácsának
mint az egyesület' pártfogójának mély tisztelettel ajánlva.*

Előszó.

*A' kecskeméti öröklő 's tökét – alapító temetési egyesület', ugy az ennek foly-
tában készült magtári egyesület' tervének eredetét néhány szóval érinteni,
főlsőlegesnek nem tartjuk.*

*Kecskeméten több temetési segéd-egyesületek léteznek már, mellyeknek
egyedüli fő céljuk, magányosok' inségein annyiban segíteni, hogy egyesült
erővel temetethessenek; melly magában is szép cél, a' szegényebb sorsúakra
nézve áldással-teljes; azonban hogy ezen cél mennyiben éretett vagy éretik
el későbbi időkbén, szerkezetüknél fogva, a' tagok' károsodása nélkül, azt
ez úttal nem vitatjuk, 's csak annyit említünk meg röviden: hogy éppen ezen
segédegysületek' szerkezetéből támadott kétségeink ébresztették föl bennünk
azon gondolatot, hogy egy öröklő 's tökét – olly czéllal, hogy idővel annak
kamatjaiból minden halottait eltemetethesse 's minden beteget gyógyíttat-
hassa, – alapító temetési egyesület' tervét dolgozzunk ki, 's ennek sikerültével
egyesületet is a' szerint alakítsunk.*

*A' terv, mellyet legelőbb kidolgozánk, mint minden újság, jól roszul fo-
gadtatott; azonban minden hiányai mellett is, főbb vonásai végett, részvétre
csakugyan talált, 's részletes módosításokat annak pontjaiban néhány lakos
– társaink, névszerint: Bódogh Károly, Barát Pál, Bolyos Ferencz, Csukás
István, Deák Sámuel, Deák Ferencz, Darányi Sándor, Farkas József, Füredi
Sándor, Garzó István, Kovács Sándor, Koltai Károly, Kovács József, Mádi
Pál, Molnár János, Szappanos Imre, Szabadi Sándor, Szatmári Pál, Szokolai
Sándor, Cservenka István, Tormásy Mihály, Vrasda Ignác, Varga Pál, Vékon
Károly urak 's a' kecskeméti nemes Tanács is javasolván, mellyek célunkkal
megfelelőknek látszottak és találtattak, elfogadtuk.*

A' magtári egyesület' terve valamivel későbbi szülemény, melyre ez adott alkalmat, hogy az öröklő 's tőkét – alapító temetési egyesület' pénzeit, több egymásért jót álló tagok' közös kikölcsönözése által nagyobb bátorságba helyeztetve lenni tudván, olly módokról gondolkoztunk, mellyek által a' temetési egyesület' tagjai hajlandókká tétessenek a' közös kölcsönözésre, – és ezen módok közt egy közhasznú magtár' idővel leendő felállítását, és e' melletti mellékes speculatio' gyakorlását – legalkalmasabbnak találtuk; melly magtári egyesület' tervét, a' temetési egyesületével együtt, bemutattuk a' helybeli ns. Tanácsnak: 's miután e' két tervet a' ns. Tanács némelly utasításokkal elfogadta, ezen utasításokat pedig, sőt azokhoz mérsékelve az egész terv' egyes pontjait is, a' főntebb előadott lakosok, újabb megfontolgtatás után elrendezték, és e' szerént ismét bemutatván, azt, mint alább következik, a' ns. Tanács végzéssel is megerősítette: annak nagyérdemű tagjai bennünket olly szíves részvétre méltattak, hogy becses heveiket a' temetési egyesület' tagjai' sorába tüstént beíraták; egyébiránt ha lakostársaink is ekként buzgólkodva sietni fognak a' temetési egyesület' minél korábbi felállítását nemes-lelküleg előmozdítani, fáradságunk' jutalmát megnyertük. – Kecskemét, September hónap' 20-dikán 1839-dik esztendőben.

Nagy László m. k.

hites ügyvéd.

Német László m. k.

és

Kocsisovszki György m. k.

a' terv' indítványozói.

Az öröklő 's tőkét-alapító temetési egyesület' szabályai.

A' szenvedő emberiség' javát bármilly csekély részben is munkálni, valóban keresztyéni tett és az élet' fő gyönyöre; azonban ha egyes, bár a' bőség-szarván öntse is e' végett jótékony áldásait, nemes pazarlásával a' szent czélnak tökéletesen meg nem felelhet; egyesületek, még pedig magoknak tartósságot ígérhetők, vívhatják azt csak ki, hogy közös kifejlesztett erejük által, fölsegélő jótékony hatásukat szerte áraszthassák.

Illy czéllal jöttek már létre Honunkban néhány egyesületek, 's miután a' jóllét' előmozdításának hatalmasb eszközét ezeknél képzelni sem lehet: forrón óhajtani kell, hogy abban minél több jótékony egyesületek jöjenek vírágzásba, annak új vérkerengést, nagyobb polgárosodást, 's nemzeti ipart, szóval: jóllétet kölcsönözendők.

Az itt előadandó temetési egyesület' terve csak adózó lakosok' számára készült; senki tehát előre valami rendkívüli, hazaszerte eláradandó nagy hasznokat ebből ne következtesse, 's bár kinek kezébe kerüljön is, úgy ítélje meg, mint szegény adózók' sorsához, a' helyhez 's ezek' körülményeihez alkalmaztatott tervet, a' mellynek gyakorlatilag életbe-hozásában részt venni, szegényére senkinek nem válhatik.

Mi a' terv' fő vonásait illeti, ezeknek egyike a' kölcsönös köz-erővel temetkezés; egyébiránt szabályaiból világosan ki fog derülni: hogy nem csak a' temetkezés' ekkénti könnyebbítése, 's ez által a' szegényebb sorsuak' ennek hiánya miatt az elválás' keserű napjaiban kétszereződni szokott mély fájdalmak' enyhítése' módja tárgyaltatik; hanem egyszersmind a' létre-jövendő egyesület' tagjainak már élükben leendő megjutalmazása is, többféle jótékonyságokkal czéloztatik.

Jelesen: egyesületi tag' hunytával, a' 800 rendes tagtól beveendő 133 p. ft 20 xrból, vagy is a' 800 p. ft. 10 xrból, minden olyan temetéskor, mellyre az egyesület 50 pengő ftot fizet ki, mind addig, míg az egyesület' tőkéje 52,000 p. ftra fel nem növekedik: nem csak azért fordítottatik 77 ft 20 kr. p.p. tőkévé, hogy idővel annak kamataiból az egyesület minden halottait eltemettethesse, 's betegeit gyógyíttathassa; hanem hogy ebből, mind a' jelen mind a' jövő időkre a' tagok' számára egy kisedd kölcsönöző pénztár álljon készen, mellyből minden tag, száztól hat kamat-fizetés mellett, 50 p. ftot kölcsönözhesse, és így a' zsarnok uzsorások' körmeitől megoltalmaztassák.

Továbbá: az egyesületnek évdíjjal ellátott rendes orvosa, – valamint még majd az elsőbb években 150 p. ft erejéig, a' társaság' létre-jöttével tüstént a' beteg tagokat gyógyszerekkel ingyen ellátó gyógyszerháza is lesz: következésképp ebből is nem csekély haszon árad különösen a' szegényebb sorsú beteg tagokra addig is, míg az egyesület' tőkéje 52,000 p. ftra szaporodik, midőn majd annak kamatai' egy részéből, a' tagok' terhelése nélkül is, minden betegeit ingyen gyógyíttathatja az egyesület.

Vége: szinte ezen egyesületi terv' főbb vonásai közzé tartozik, a' felállítandó egyesület' tagjai' örökösökének örökösödési-joga, melly az egyesület' állandóságát leginkább biztosítja; mert az elhunyanó tag' helyébe, bármilly gyenge korú örököse, csekély bevétel-taxa fizetés mellett, tagnak azonnal fölvetetvén, nem kell idővel is tagokat keresni az egyesület' kiegészítésére: sőt örökös' nemléte' esetében, nem ok nélkül kíván bármilly idegen is ezen egyesület' jótékonyágaiban részesülni, kivált ha majd az egyesület 52,000 p. fjtát megnyeri; mivel azután a' bevétel-taxán kívül, minden halottdíj-fizetés, a' rendkívüli nagy halomásokat kivéve, végképen megszűnik.

Ennyit most röviden ezen terv' főbb vonásairól, melyek az előadandó szabályokban úgy is eléggé ki lesznek fejlesztve, csekélyebb vonásaival együtt; 's miután ezekből nyilván kitündöklök az indítványozók' nemes czélokra törekedésük: meleg részvétre, mind helyben Kecskeméten, mind a' vidéki közön-ségekben méltán számolnak. – A' szabályok következnek ekképpen:

1-ször. Ezen egyesület 800 tagokból fog állani, mindazáltal aprólékos költségei' pótlása' tekintetéből, a' 800 tagon túl még tízet elfogad.

2-szor. Bevesz az egyesület tagnak 5 éves gyermektől fogva mindenkit, bárha száz éves volna is, csakhogy a' bevételkor egészségesnek találtassák.

3-szor. Az egyesületbe fölvétetett tag, a' társaság' létre-jöttével, köteles egy pengő ftot annak alaptőkéjéül letenni. De

4-szer. Az egyesületet megalapító 800 tagokból elhunyanak' helyébe akármikor is örökösödés' útján fölveendő későbbi tagok, az egy pengő fton túl, 4 ezüst garassal köteleztetnek többet fizetni, azon az okon: mert ezek az évek' szaporodtával annál kevesebb halott-díjt fizetnek, mennél későbben vétettek föl taggá ezen egyesületbe; még pedig e' 4 pengő garas azon esztendő' számával sokszoroztatik,' a' melly évben a' társaság' kezdetétől számítva, vétetett föl valaki tagnak; p. o. az egyesület' harmadik évében fizetnek az ilyen tagok az 1 pengő forinton túl 12 pengő garast, mint bevétel-taxát; – melly 4 garasos fizetés azonban öt pengő forintnál magasabbra sohasem hághat; egyébiránt, míg az egyesület által czélbavett tőke olly sommára fel nem növekedik, hogy már évenkénti kamatjából, nem csak minden halottait, melyek rendes halomás' idején történhetnek, az alább előadandó mód szerint eltemetetheti, hanem tisztviselőit is illő fizetéssel elláthatja, – a' 10 pengő xr. halottdíjt az illy tagok is a' bevételük' ideje után történendő temetésekért rendesen fogják fizetni, 's kötelesek az egyesület' többi pontjaihoz is magokat szorosán tartani.

5-ször. Ha valaki nem örökösödés' útján, hanem mint idegen vétetik az egyesület' Igazgatósága által, valamelly mag nélkül elhunyt tag' helyébe föl tagnak, az illyen, az egyesület' első öt éveiben fizet az egyesületnek bevétel-taxát 5 pengő forintot, – öttől tízig 10 pengő ftot, – tíztől tizenötig 13 pengő ftot, végre tizenötől mind végig 20 pengő ftot, azon az okon: mert az illyen idegennek ősei, nem lévén soha is tagjai ezen egyesületnek, halottdíjt soha sem fizettek és így, mint ősei által az egyesület' jótékonyágaira érdemessé nem vált tag, szükség, hogy bevételésekor nagyobb bevétel-taxával terheltezzék annál, kinek ősei is már tagjai voltak ezen egyesületnek, és a' halottdíjfizetés által örökösöknek az egyesület előtt érdemet szereztek,

6-szor. Mindenik tagnak eltemetésére az egyesület 50 pengő ftot fog különbség nélkül kifizetni addig, míg a' társaság' tőkéje 40,000 pengő ftra fel nem növekedik; de kik az egyesület' kezdetétől számítva, mindaddig élő 's a' halottdíjt rendesen fizető tagjai lesznek ezen egyesületnek, miglen czéltott

40,000 pengő ftját sülét megnyerendi, az ilyenek' eltemetésére az illető örökösöknek nem 50, hanem 100 pengő ftot fog az egyesület azon az okon kifizetni: mert élükben 50 pengő ftnál a' kiszámítás szerint néhány forinttal több halottdíjt elfizetnek. Sőt

7-szer. A' későbbi akár örökösödés' akár nem örökösödés' útján bevételtett tagoknak eltemetésére is, ha az egyesületben annyi évet lesznek szerencsések kitölthetni, mint a' hány év alatt a' tagok' temetésére kamatozandó 40,000 p. ft és még ezentúl az egyesület' hivatalviselői', gyógyszerháza', orvosa', jegyzője „stb. fizetéseinek pótlására kamatozandó mintegy 12,000 p. ftja, összesen tehát 52,000 p. ftja felgyülemel, vagy is, mivel rendes halomás' esetében, a' társaság' létrejöttétől számítva, 28 évek kívántatnak meg arra, hogy az egyesület' tőkéje 52,000 p. ftra felgyűljön: és így ha némelyek 28 évet az ilyen tagok közül kitöltenek az egyesületnél, halomások' esetében szinte 100 pengő ft fizettetik ki illető örökösöknek az egyesület által; egyébiránt ezen itt előadott 28 évekbe soha sem számíttatnak be az ilyen tagoknak elődeik vagy megelőzötteik által kitöltött tagsági éveik, hanem ön magoknak kell ezen tagoknak 28 tagsági évet kitölteni, különben szinte csak 50 pengő ft fizettetik ki temetésükre.

8-szor. Minthogy a' kiszámítás szerint 504 halott kívántatik arra, hogy az egyesület megnyerje a' célzott 40,000 pengő ftját, 's ezen 504 halottakból 354-ért ugyan 354 pengő tizesst fognak a' mind végig fizető tagok elfizetni, 150 halottat pedig abból a' társaság' tőkéje' kamatai temetnek el; kik tehát ezen egyesületet megkezdő tagok közül, az orvos' és gyógyszerháza' fizetésein kívül 50 p. fton tul, mint halottdíjt az egyesület' tőkéjének 40,000 p. ftra felgyülemelése előtt elfizettek, valamint az illyeknek örökösök, az 50 p. fton tul elfizetett néhány p. tizesre menő halott-díjaikat is, az egyesülettől visszakívánhatják.

9-szer. Az egyesületet kezdő 800 tag által befizetendő 800 p. ft alap-tőkéből 600 ezüst ft azonnal, mihelyt az egyesület létre-jön, kamatra kiadatik, mellynek kamata ugyan az első évben tőkévé fog alapíttatni, későbbben pedig minden évben szinte a' 10 p. xr. halottdíj-fizetés' számának kevesbítésére fog fordíttatni; egyébiránt a' 800 p. ftból még fenmaradandó 200 pengő ft az egyesület' pénztárnoka' kezében azon esetre hagyatik meg: hogyha netalán egy időben három vagy több halottai lennének is egyszerre a' társaságnak, az egyesület' pénztárnoka addig is, míg a' tagoktól a' pénz beszédethetik, fejenként minden halott' eltakarítására 50 p. ftot tartozik az illető örökösöknek kifizetni, nehogy az eltemetésben valami hátramaradás történjék.

10-szer. Tag' hunytával köteles mindenki az egyesületben 10 p. xr. halott-díjt fizetni; de ezen halott-díj' évenkénti száma kevesbedni fog az által: hogy a 800 tagtól temetés esetében beveendő 800 p. tizesből, – miután az egyesület, elhalt tagja' eltemetésére addig, míglen tőkéje 40,000 pengő ftra fel nem gyülemel, – csak 50 p- ftot, hat pénzszedőinek pedig, hat ezüst ftot fizet

ki, a' mi ezen felül megmarad, azaz 71 p. ft 's 20 kr., az azonnal a' társaság' tőkésjévé fordítatik, 's kamatra fog kiadatni; melly tőkéből bejövendő kamat fogja a' halottdíj-fizetés' számát évenként mindaddig kevesebbíteni, míg a' társaság' tőkésje 52,000 p. ftra fel nem növekedik, midőn a' halottdíj-fizetés a' nem remélt eseteket kivéve, végképen megszűnik.

11-szer. Minthogy pedig az iménti 10-dik pont alatti halottdíj-fizetés' számának kevesbitése legsikeresebben eszközölthetik úgy, ha az egyesület' alap-tőkésjéből, úgy a' halottdíjból növekedő tőkék' kamataiból, évenként bizonyos számú halottai az egyesületnek eltemettettek; ugyanazért, a' hány halott az említett kamatokból – úgy mindazáltal, hogy minden halottra fejenként 800 pengő tízesek számíttassanak, de csak 50 pengő ftok fizetessenek ki, a' fenmaradandó 77 p. ft 20 xr. pedig, mintha a' tagok' 10 xr. halottdíj-fizetéséből gyűlt volna, tőkésjévé fordíttassák, – eltemettethetik; ugyanannyi ingyentemetést a' pénzszedők a' halott' neve' kitételével kötelesek lesznek a' tagok' könyvecskéjébe beírni.

12-szer. A' halott-díjt tartozik minden' tag tíz nap alatt a' pénzszedőnek megfizetni, különben a' pénzszedőnek fáradságáért köteles 2p. garast fizetni; egyszersmind az Igazgatóság által ilyen alkalommal vagy személyesen, vagy ha makacson meg nem jelenne, a' pénzszedő által neki személyesen átadandó 's az egyesület' Főigazgatója' aláírásával megerősítendő intő-levéllel tíz nap alatt történendő elégtételre megintetik, – mit ha azon tíz nap alatt csakugyan nem teljesítene, megszűnik tag lenni, egyszersmind minden befizetett pénze a' társaság' tulajdonává válik.

13-szor. Az egyesületnek rendes orvosa lészen, a' kinek fizetése egy halottszámba vétetik, úgy mindazáltal, hogy a' beszédendő 800 p. tízesekből számára 100 ezüst ftok két részben, 50 p. ftokkal minden fél év' végén, kifizetnek; valamint

14-szer. Rendes gyógyszerára is, mellynek fizetése hasonlóképe egy halottszámba vétetik, úgy mindazáltal, hogy a' pénzszedők' 6 p. ft díján kívül, az egész 800 p. tízesekből álló sommát húzza; – egyébiránt meg kell jegyezni az orvos' és gyógyszeráros' ezen itt előadott fizetésére, hogy ez mind addig külön szedetik 's nem számíttatik be a' halott-díjakba, míg a' társaság' tőkésje 52,000 p. ftra fel nem növekedik; 's ha netalán a' gyógyszerár' kiszolgáltatott gyógyszereinek ára 150 p. ftokat meghaladna: ekkor az egyesület' betegek, a' számukra kiszolgáltatott gyógyszer ek' mennyiségéhez képest aránylag segítettnek föl az egyesület által; melly alkalommal, a' költségesebb gyógyíttatásu beteg' gyógyszereieért több somma számíttatik ki a' gyógyszerár' fizetéséből, mint a' csekély áru gyógyszerrel élőknek; de azért a' betegek részére fejenként kiszámított somma, nem a' betegeknek, hanem egyenest a' gyógyszer árusnak fizetetik ki az egyesület által, és míg 52,000 p. ftra föl nem szaporodik a' társaság' tőkésje, az itt előadott 127 p. ft 20 xrnál többet

gyógyszertárának évenként az egyesület azon az okon nem fog fizetni, nehogy a' társaság, a' netalán történhető számosabb betegek' számára kiszolgálható gyógyszerek' tetemes ára miatt, főbb célja' elérésében hátramaradást szenvedjen. Egyébiránt köteleztetik az orvos az egyesület' betegekhez szorgalmasan eljárni, s a' betegtől vagy örökösétől semmi jutalmat nem várni, – a' gyógyszerárus pedig kötelezése szerint jó gyógyszerekkel pontosan szolgálni, – különben időközben is megváltozandók lesznek. Ha mindazáltal a betegnek más orvoshoz volna bizodalma, nem az egyesületéhez, ezen esetben az egyesület' orvosa azon beteget nem tekintheti úgy, mint egyedül az ő betegét, 's következésképp gyógyítását sem követelheti magának. Az orvos' fizetésén fölül megmaradandó 27 ft 20 kr. p. p. a' társaság' aprólékos költségeire fordítatik; melly sommácskáról, valamint az lső pont alattiról, az egyesület' pénztárnoka számolni köteleztetik.

15ször. Az egyesületnek 6 pénzszedője lesz, kik fejenként minden temetés' alkalmával, melly az általok beszédett 10 p. kroból vitetik véghez, 1 pengő ftot nyernek, mindazáltal az ingyen-temetéseket kötelesek ingyen beírni a' tagok' könyvecskéjébe akkor, midőn az első fizetéses temetés történik; – egyébiránt a' társaság' tő- kéje' kamatjából eltemetendő halott körül foglalatokodó pénzszedő 1 p.fttal jutalmaztatik az egyesülettől, mit társai az illy esetben nem követelhetnek. – Azonban ezen pénzszedőknek kötelességük lesz mindegyiknek a' maga' járásabeli halotthoz elmenni, 's ott minden szükséges intézeteket a' halott' eltakarítására, ha a' szükség úgy hozná magával, megtenni. Minthogy pedig minden ilyen temetéseknel a' pénzszedők' fizetéséből 5 p. fija megmarad az egyesületnek, ezen pénz az egyesület' aprólékos költségeire fordítatik, melly szinte a' pénztárnok'számadása alatt lészen.

16ször. Azon ifjakért, – kik tanulás, mesterség, hadi élet, vagy akármi ok miatt Kecskemétről elköltözni kénytelenítettének, ha magok helyett egy rendes fizető képviselőt, ki az elköltözendőért annak visszatértéig, mind magát mind örökösét szorosán le fogja kötni, kijelelendnek, és ha külföldön halnának is el, – mit a' halott-díjt követelő az elhalás' helye' Előjáróinak és Papjának bizonyítványával mutat meg, a' járandó temetési illetőség szinte kifizettetik; valamint

17szer. Ezen kötelezés alatt, a' külföldre férjhezment leányokért is, – egyébiránt ezen két pont alatti tagok, taggá lett bevételestükről fognak nyerni egy nyomtatott bizonyítványt; – hogy ha pedig a' főntebb előadott mód szerint, jót-álló képviselőjük nem akadna, nehogy az egyesület csorbulást szenvedjen, megszűnnek tagok lenni. –

18ször. Ezen egyesület' vezető tagjai fognak állani 12 vagyonos helybeli tagokból, kiknél az egyesület elegendő bátorságot tud, 's kiknek elnöke lészen a' társaság által felválasztandó főigazgató, és ezek mellé adatik még egy a' törvény-tudományt végzett hites ügyvéd jegyzőnek. Általános gyűlést

az egyesület csupán a' helybeli ns Tanács' tudtával biztosa' elnöksége alatt fog tartani akkor, ha a' társaság' környülményei elkerülhetlenné teszik; de az igazgató tagok mindannyiszor, a' hányszor a' szükség úgy hozza magával, gyűlést tartani valamelyik igazgató tagnál kötelesek, – valamint a' társaság' tőkéje' nevelését, 's a' legnagyobb pontosságot szívükön hordozni, 50 p. ftra menő heverő pénzét az egyesületnek, azonnal kamatra kiadni: az egyesület' pénzeit tagoknak fölösleges biztossággal bíró jótálló kezes' kezessége mellett kiadni, a' jegyző' és pénztárnok' hivatalos eljárására felügyelni, a' pénztárt minden hónapban de bizonytalan napon megvizsgálni. 's annak mibenlétét jegyzőkönyvbe iktatni 'stb. köteleztetnek, mivel az egész felelet' terhe ő rajtuk lészen; melly 12 igazgató tagok mellé egy biztos a' ns Tanács' tagjai közül szinte főg kéretni, kinek az egye. sülét' általános gyűléseiben elnökségi, az igazgatóság' üléseiben pedig, ha meg kívánna jelenni, szavazati joga lészen; egyébiránt az igazgatóság' gyűlése' teljes szániára elég, ha a' főigazgatón kívül négy igazgató tagok megjelennek. Azonban ezen itt előadott tisztviselő'k' illő fizetése a' biztosán, kinek 16 p. ft és a' jegyzőjén kívül, kinek 100 p. ft rendeltetik évenként, a' jövő újesztendő napjától három évig, vagy is az 1840dik évi Januárius' Iső napjától az 1843dik évi Januárius' Iső napjáig meg nem határoztatik, nehogy ezen jótékony egyesület a' nagy fizetések állal csirájában megfojtassák.

19szer. Az egyesület' pénztárnoka köteles lesz a' maga bevételeit 's kiadásait pontosan följegyezni, a' kezénél lévő készpénzekre vigyázni, 's mi-helyt '10 pengő ft heverő pénze van az egyesületnek nála letéve, a' 9dik pont alatti 200 p. fton, úgy a' még alább előadandó vidéki tagok' 2 p.ft 20 krján kívül, az igazgatóságnak azonnal hírt adni, hogy kamatra adja ki, és minden év' végével számadását előmutassa', – melly fáradozásaiért, szinte mint a', 15dik pontban említettik, három évig rendes fizetése meg nem határozható.

20szor. Az egyesület' jegyzője köteles lészen a' társaság' naplóját, úgy a' jegyző-könyvét is pontosan vinni, 's a' mi irományok szükségesegek, mint: kötelezvény, nyugtatvány, levélírás 'stb. az egyesületnek végrehajtani vidéki tagokkal levelezni, a' társaság' netalán keletkezhető ügyeit az illető törvényhatóságok előtt vinni, a' késedelmes vagy fizetni nem akaró adós tagokat végrehajtással is elégtételre szoríttatni 'stb.

21szer. Minthogy külföldieket is bevesz az egyesület tagnak, az ilyen vidéki tag, tagsága' megszűnése' terhe alatt, fél évvel előbb köteles a' rendesen fizetendő 10 p. kr. halottdíj helyett 2 p. ft 20 krt az egyesület' pénztárnokánál benn tartani, nehogy az egyesület a' pénzszedésben hátramaradást szenvedjen; és ha az ilyen külföldi tag megbetegedne, 's magát Kecskeméten gyógyíttatni kívánna, az egyesület' orvosa és gyógyszerháza, nyavalyák' különbsége nélkül, szinte úgy 's azon kötelezés mellett mint a' helybeli tagoknak, szolgálatára lészen.

22szer. Általános szabálya az is az egyesületnek, hogy mind az 50 mind a' 100 p. ftot nyerendő tagok' örököseinek, még pedig a' 2dik ponttal ellenkezőleg, bár milly gyenge korúak legyenek is, ha tőle származnak le, örökösödési joguk taggá fölvételére meglészen, 's az egyesületnél az ősei által berakott 10 p. kr. halottdíjából felgyűlt 50 p. ft, azon család' alap-tőkéjéül örök időkre fenn fog tartatni, úgy hogy az elhunyanó tag' helyébe, ha különben mint első szerző másképp nem rendelkezett, előbb hitese, ha van, – úgy azután gyermekei közül a' legidősebb, ennek elhunytá után pedig az első befizető vagyis szerző tagtól leszármazók közül a' legidősebb vétetik föl tagnak, 's azon család' legvégső ága, ha különben a' magszakadás világos, csupán az egyesület' igazgatósága' megegyezésével hagyhat végrendeletében maga helyt örököst; ellenkező esetben ez a' jog az egyesületre visszaszáll, 's nehogy bár milly néven nevezendő idegen is ezen egyesület' jótékonyágaiban az egyesület' észrevétele nélkül, vagy perrel lehető megtámogatása által részesülhessen, a' magvaszakadt családnak a' társaságnál benn maradandó 50 p. ft-jával egyedül az egyesület' igazgatósága fog rendelkezni, olly formán: hogy azon 50 p. ftot valamelly kegyes célra, jelesen egy Kecskeméten felállítandó polgári betegek' kórházára fogja fordítani.

23szor. Ezen egyesület' tagjai, ha vég napjaikban törvényes örökösök által illőleg nem ápoltatnának, és ez az egyesület' igazgatóságától kiküldendő küldöttség által valónak találtatik; ugyan azon küldöttség előtt, vagy végrendeletükben gondviselőjüket örökösüknek kinevezhetik, – úgy mindazáltal, hogy ezen gondviselőnek hunyta után a' család' joga, melly darabig megszakadt ismét föléled. –

24szer. Minthogy ezen egyesület, halottai' eltemetésére kamatozandó, egy 40,000p. ftokból álló tőkét, és tisztei' fizetésére kamatozandó 12,000, összesen pedig 52,000 pengő ftokból álló tőkét kíván megszerezni, ugyan azért szabályul tételik: hogy a' halottdíj-fizetés meg nem szűnik mind addig, míg ezen itt kitett 52,000 p. ftját meg nem nyeri az egyesület, a' mi 'ugy éretik el: ha a' halott-díjt a' tagok a' 40,000 pengő ft felgyűlése után is addig fizetik, míg az ugy mondatott ingyentemetések, mellyek t.i, a' tőkék' kamatjaibőfi fognak végrehajtatni, 28 számra föl nem mennek, és csak ekkor fog tulajdonképpen a' halottdíj-fizetés végképpen megszűnni, mindazáltal azon kivétellel: hogy a' rendkívüli halomásokban, mint p. o. döghalál' 's epekorság' 'stb. eseteiben, halottdíj-fizetésre, bár ha czélul tűzött tőkepénzét megnyerte is az egyesület, fel fognak a' tagok az egyesület' igazgatósága által szólíttatni, ugy a- társaság' kamat-jövedelme is több apróbb részekre szagattatván, mint az egyesület' igazgatósága' bölcs belátása az ilyen rendkívüli esetekben jónak fogja látni, mellynek az illy szomorú időkbén leendő rendelkezési joga meghagyatik, a' szerint fognak az egyesület' halottai eltemettetni, fenn

hagyatván mindazáltal az elhunyt tagok' örököseinek azon joga, hogy elhalt őseik' temetési illetőségét, azon sor szerint mint következnek, az egyesülettől megkívánhatják.

25ször. Miután ezen egyesület nem csak a' szegényebb háznépek' kedvelteinek elvesztéséből eredendő fájdalmak' némileg enyhítésére, hanem élő tagjai' fölsegelésére alakul: ugyan azért minden tag a' maga személyére esendő 50 p. ftokat – vagy ha egy atya több kedveseit is beiktatja tagnak, mindazokra fejenként szinte 50 p. ftokat – az egyesülettől a' pénzt kölcsönadó társasági igazgató tagokon maradandó felelet' terhe alatt, kamatra azon rend szerint, mint magát a' tagok' sorába beíratta, bár milly szegény legyen is, jót álló (expromissor) kezes' kezességemellert, kikérhet; melly adós tag, ha a' kiszabott időre eleget nem tenne az egyesületnek, vagy a' törvényes 6 pCentum kamatot a' legpontosabban nem fizetné, és kezesé is az egyesület' észrevétele nélkül javaiban megcsökkenne, 's az adós tag által is minden esetre lekötendő ingó és ingatlan vagyonaiból sem telne ki az adósság: ekkor az ilyen mindenéből kipusztult tag azon az okon, hogy sem a' maga' sem kezesé' állapotját föl nem fedezte a' társaságnak, megszűnik tag lenni, 's ugy tekintik mint halott, 's az általa okozott vesztesége az egyesületnek, a' tagoktól illy esetben beszédendő halott-díjból pótoltatik ki, ő pedig még ezen fölül minden befizetett pénzét, valamint örököseinek örökösödési jogát is örökre elveszti; – ha pedig akár az adós tagnak, akár kezesének vagyonából kitelik az adósság, és még sem tett az adós kötelezése szerint eleget, ekkor csak kölesönözhetési jogát veszti el a' társaságnál, – mind a' két esetben pedig akármellyik biró, de különösen a' helybeli Főbiró ur, vagy akármellyik a' Senator urak közül ítéletet hozhatnak, 's az egyesület' kárait valóságos végrehajtással, a' lekötött vagyonok' egyszeri árverés' utján leendő eladásával is, megtéríttethetik.

26ször. Az egyesület' bármilly adósa, a' nála lévő tőke' kamatját, évnegyedenként előre tartozik a' legnagyobb pontossággal megfizetni, – melly kamat-fizetések' határnapjai lesznek minden évben januarius' Iső, április' Iső, julius' Iső 's végre octobernek szinte Iső napjai; 's ha netalán valaki csak egy határnapot is elmulasztana, nála lévő pénze az egyesületnek azonnal fel van mondvá, 's a' legszigorúbb elégtételre fog szoríttatni; mert egyedül illy pontossággal állhat fen ezen jótékony egyesület. Egyébiránt minden tőke-pénzei az egyesületnek újesztendő' napján kezdenek a'' társaságnak gyümölcsözni, a' kötelezvény' költétől kezdve pedig a' legelső újesztendő' napjáig bejövendő kamatok, minden évben a' társaság' aprólékos költségeire fordíttatnak, mellyről az egyesület' pénztárnoka számolni szinte köteles lesz.

27szer. *Hogy ezen egyesület minél közérdekűbb lehessen, de meg hogy tőke-pénzeit minél nagyobb biztossággal használhassa, egy olyan egyesületnek, melly ezen egyesület' tagjaiból fog alakulni's czélul egy „szükség' idején fölsegélő gabona-raktárt” tüz ki – a' tagok közül kinek-kinek személyére esendő 50 p. ft tőkét kamatra legnagyobb készséggel adja ki, – ha t. i. ezen egyesület' tagjai egymásért jót állva in solidum fogják magokat a' temetési egyesületnek kötelezni, – sőt minden későbbi panaszok', vádak' és gyanúk' eltávoztatása' tekintetéből, minden ezen temetési egyesület' tagjának jó előre tudtára adatik: hogy a' főntebb előadott szent cél' elérésére törekedő tagoknak, vagy ha ez nem sikerülhetne, más de szinte nemes czélt magoknak kitűző 's különösen az életmódot szaporítani törekedő tagoknak, minden olyan tag felett, ki csak ön kezelésére kíván az egyesülettől pénzt kölcsönözni – azon az okon, mert egymásért magokat lekötöztetett és jót-álló tagoknál sokkal nagyobb az egyesület' bátorsága, mint egyesnél, – elsőségük az egyesülettől kölcsönözendő 50 p. ft tőkékre nézve szentül megtartatik.*

28szor. *Ha mi javításokat idővel a' társaság' körülményei kívánni fognak, az illy javításokat az egyesület' igazgatósága, több értelmes tagokkal jó előre közölve és megfontolva és az egyesület' nagy gyűlése' elébe fölterjesztve, megteheti, – és miután ezen egyesület egyedül úgy reménylheti virágzásba jövetelét, ha minden oldalról pontosság lesz vezér-fonala: ugyanazért megkéretik a' helybeli nemes Tanács, ezen kegyes alapítványra törekedő egyesület' minden módoni pártolására, hogy annak, gyors igazság-kiszolgáltatásával, kamatra kiadandó pénzeit minél hamarébb beszédhesse, megkárosíttatása' esetében pénztárát káron kívül helyheztesse, számadásait a' biztos' elnöksége alatt a' legszigorúbban megvizsgáltassa, 's ezen számadásokban netalán fölfedezhető hijányokat is törvényszerű hatalmával megorvosol-tassa, szóval: nemes lelkű pártolásával e' szent cél' elérésére ösztönt adjon.*

Az öröklő 's tőkét-alapító temetési egyesület' terve szerint, ha ezen egyesületnek évenként 28 halottai lennének, (melly mennyiségre a' halottak' száma minden évben egyre-másra 800 ember közül félszaporodhatik), czélbavett 40,000 p. ftja, melly halottai' eltemetésére fog kamatozni, 18 évek alatt ezen itt előadott számítás szerint nő meg, – alatta értetődvn, hogy ha a' 28 számnál többre mennének évenként az egyesület' halottai, – miután minden temetéskor 77 p. ft 20 krral növekedik az egyesület' tőkéje, – úgy a' czélzott 40,000 p. ft, még 18 évnél is előbb megnyeretik. –

	Pengő pénzben	
	ft.	kr.
<i>Első évben 28 temetéskor 800 p. tízesével bejön</i>		
<i>a' halott-díjból:</i>	3,733	20
<i>Ugyanannyi temetésre 50 p. ftjával az egyesület kifizet:</i>	1400	
<i>Hat pénzszedőinek 1 p. ftjával, ugyanannyi temetéskor:</i>	168	
	1,568	
<i>A két utóbbi kiadást összeadván, 's kivonván a' felsőbbi bevételeből, az egyesületnek a' halott-díjból megmarad:</i>	2,165	20
<i>Az egyesület' létre-jöltével a' tagok által lefizetendő 800 p. ftból azonnal kamatra kiadandó 600 p.ft egy évi kamatja tesz:</i>	36	
<i>Az elhunyt 28 tagok' helyébe fölveendő új-örökösödött tagok' bevétel-taxája 1 ft 4 garasával megy:</i>	33	36
<i>Ezen három bevételeket összeszámítván, az egyesület' első évében, a' 600 p. ft kamatozó tőkén kívül, a' halott-díjból és a' bevétel-taxából lesz az egyesület' tőkéje</i>	2,237	56
<i>Második évben ugyancsak 28 temetéskor bejön</i>	2,165	20
<i>Uj tagok' bevétel-taxája 1 ft 8 garassával tesz</i>	39	12
<i>Lesz a' jövedelem összesen</i>	2,204	32
<i>Az első évi 2,234 ft 5 6 kr. tőkének, úgy a' 600 p. ft 'alapkőkének 170 ft 4 és 1/2 kr-ra menő kamatjából 800 p. tízest, vagy is 133 ft 20 krt kihúzáván, eltemettethet az egyesület egy halottat ezen évben, és megmarad még a' jövő évre a' 170 ft 4 és 1/2 kr. kamatból 36 ft 44 és 1/2 kr. temető-pénz.'</i>		
<i>Azonban az első évi 2,234 ft 56 kr tőkét hozzáadván ezen évi 2,204 ft 32 kr. tőkéhez, az egyesület' tőkéje a' 600 p. fton túl lesz ezen évben:</i>	4,439	28
<i>Harmadik évben a' halott-díjból ismét bejön:</i>	2,165	20
<i>Uj tagok' bevétel-taxája 1 ft 12garass. megy</i>	44	48
<i>A' bevétel összesen</i>	2,210	8
<i>A' második évi tőkék' 30 2 ft 22 kr-ra menő kamatjaiból, hozzáadván ehhez a' mult évről elmaradt 36 ft 44 és 1/2 kr. temető-pénzt, eltemettethet az egyesület ezen évben két halottat, 's megmarad még a' jövő évre 72 ft 26 és 1/2 kr. temető-pénz, a' tőke 'pedig ezen évben a' 600 p. fton túl lesz:</i>	6,649	36

<i>Negyedik évben a' halott-díjból ismét bevesz az egyesület:</i>	2,165	20
<i>Új tagok' bevétele-taxája 1 ft 16 garassával lesz</i>	50	24
<i>Összesen</i>	2,215	44
<i>A' harmadik évi tőkék' 435 ft kamatjából, ide értvén a' multévről elmaradt temető pénzt is r eltemettethet az egyesület három halottat, megmaradván a' jövő évre 107 ft 26 kr. temető-pénz. A' tőke pedig ekkor lesz:</i>	8,865	20
<i>Ötödik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétele-taxa 2 p. ftjával</i>	56	
<i>Összesen</i>	2,221	20
<i>A' negyedik évi tőkék' 567 ft 34 kr. kamatjából a' múlt évről maradt temető-pénzzel együtt eltemettethet az egyesület öt halottat, 's marad a' jövő évre 8 ft 40 kr. temető-pénz. A' tőke ezen évben lesz:</i>	11,086	40
<i>Hatodik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétele-taxa 2 ft 4 garassával</i>	61	36
<i>Összesen</i>	2,226	56
<i>Az ötödik évi tőkék' 701 ft 12 kr. kamatjából, a' mult évről maradt temető-pénzzel együtt eltemettethet a' társaság öt halottat 's marad a' jövő évre 43 ft 10 kr. temető-pénz. A' tőke pedig lesz:</i>	13,313	36
<i>Hetedik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétele-taxa 2 ft 8 garassával</i>	67	12
<i>Összesen</i>	2,232	32
<i>A' hatodik évi tőkék' 834 ft 45 kr. kamatjából, a' mult évről maradt temető-pénzzel együtt eltemettethetni hat halottat, 's megmarad a' jövő évre 77 ft 5 5 kr. temető pénz. A' tőke lesz:</i>	15,546	8
<i>Nyolczadik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétele-taxa 2 ft 12 garassával</i>	72	48
<i>Összesen</i>	2,238	8
<i>A' hetedik évi tőkék' 968 ft 45 kr. kamatjából temettethetni hét halottat, 's marad a' jövő évre 113 ft 20 kr. temető-pénz. A' tőke lesz</i>	17,784	16
<i>Kilenczedik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétele-taxa 2 ft 16 garassával</i>	78	24
<i>Összesen</i>	2,243	44
<i>A' nyolczadik évi tőkék' 1,103 ft 's 3 kr. kamatjából temettethetni kilencz halottat, 's marad a' jövő évre 16 ft23 kr. temető-pénz. A' tőke lesz</i>	20,028	

<i>Tizedik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 3 p. ftjával</i>	84	
<i>Összesen</i>	2,249	20
<i>A' kilenczedik évi tőkék' 1,237 ft 38 kr. kamatjából temethetni kilencz halottat, 's marad a' jövő évre 54 ft 2 kr. temető-pénz. A' tőke lesz</i>	22,277	20
<i>Tizenegyedik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 3 ft 4 garassával</i>	89	36
<i>Összesen</i>	2,254	56
<i>A' tizedik évi tőkék' 1,372 ft 36 kr. kamatjából eltemethetni tiz halottat 's marad a' jövő évre 93 ft 18 kr. tem. pénz. A' tőke ezen évben lesz</i>	24,532	16
<i>Tizenkettődik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 3 ft 8 garassával</i>	95	12
<i>Összesen</i>	2,260	32
<i>A' tizenegyedik évi tőkék' 1507 ft 54 kr. kamatjából eltemethetni tizenegy halottat 's marad a' jövő évre 41 ft 4 kr. temető pénz, A' tőke ekkor lesz</i>	26,792	48
<i>Tizenharmadik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 3 ft 12 garassával</i>	100	48
<i>Összesen</i>	2,266	8
<i>A' tizenkettődik évi tőkék' 1643 ft 35 kr. kamatjából temethetni tizenkét halottat 's marad a' jövő évr.e 84 ft 49 kr. tem. pénz. A' tőke ekkor lesz</i>	29,058	56
<i>Tizennegyedik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel taxa 3 ft 1 6 garassával</i>	106	24
<i>Összesen</i>	2,271	44
<i>A' tizenharmadik évi tőkék' 1779 ft 30 kr. kamatjából eltemethetni tizenhárom halottat, 's marad a' jövő évre 130 ft 's 5 9 kr. tem. pénz. A' tőke ekkor lesz</i>	31,330	40
<i>Tizenötödik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 4 p. ftjával</i>	112	
<i>Összesen</i>	2,277	44
<i>A' tizennegyedik évi tőkék' 1915 ft 50 kr. kamatjából temethetni tizenöt halottat 's marad a' jövő évre 46 ft 49 kr. tem. pénz. A' tőke pedig lesz</i>	33,608	

<i>Tizenhatodik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 4 ft 4 garassával</i>	117	36
<i>Összesen</i>	2,282	56
<i>A' tizenötödik évi tőkék' 2,052 ft 2 8 kr. kamatjából temethetni tizenöt halottat, 's marad a' jövő évre 9 9 ft 15 kr. temető-pénz. A' tőke lesz</i>	35,890	56
<i>Tizenhetedik évben a' halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 4 ft 8 garassával</i>	123	12
<i>Összesen</i>	2,288	32
<i>A' tizenhatodik évi tőkék' 2,189 ft 80 kr. kamatjából temethetni tizénhét halottat, 's marad -a' jövő évre 22 ft 5 kr. tem. pénz. A' tőke ekkor lesz</i>	38,179	28
<i>Tizennyolczadik évben halott-díjból</i>	2,165	20
<i>Bevétel-taxa 4 ft 12 garassával</i>	128	48
<i>Összesen</i>	2,294	8
<i>A' tizenhetedik évi tőkék' 2,374 ft 40 kr. kamatjából a' mult évről elmaradt 22 ft 5 kr. tem. pénzzel együtt temethetni tizenhét halottat, megmaradván a' jövő évre 130 ft 43 kr. tem. pénz. A' tőke pedig ezen évben lesz</i>	40,473	36
<i>E' szerint jönne ki a' tagok' temetésére kamatozandó 40,000 p. ft., ha a' halottak' száma 18 év alatt ennyire megy, – mi ha azonban nem menne is 28 számra évenként, hanem valamivel kevesebbre, ezen tőkének megnyerése még is húsz évek' lefolyása alatt nagyon hihető és lehető – melly tőkéhez hozzáadtván már most a' kamatozott 600 ft</i>	600	
<i>úgy a' pénztárnok' kezében véletlen esetekre fenhagyott 200 p. ft</i>	200	
<i>lesz az egyesület' egész tőkéje</i>	41,273	36

Egyébiránt hogy az egyesület' tőkéje egészen 52 ezer p. ftra fölnevekedjék, ezen mód szerint mint lentebb előadatott, mind addig fogják az egyesület' tagjai fizetni a' halott-díjakat, míg az egyesület a' kamatokból, így mint itt minden évben előadatott, 28 halottat el nem temethet; mi ha eléretik, bizonyosan meg lesz az egyesület által célba vett 52,000 p. ft, mellynek megnyerése után, nemcsak tisztviselőinek illő évdíjakat adhat az egyesület, hanem még ezen fölül betegeit is ingyen gyógyíttathatja, 's más kegyes célokra is áldozhat fel minden évben bizonyos sommácskát, és tagjai a' rendkívüli nagy halomásokat kivéve, minden díj-fizetések alól feloldoztatnak.

A' KECSKEMÉTI MAGTÁRI EGYESÜLET TERVE.

Egyesület célra vezet.

Előszó.

Ama' buzgó ember-baráti érzéssel-teljes felszólamlás után „Egyesüljünk!” – melly számtalan ismétlések után is hazánkban még olly számos magasztas és teljes épségben viruló magzatokat, mint a' mívelt külföldön, nem szült, – mozogni maga az idő tanít, mellytől elmaradni, vagy intéseire nem figyelni annyit tesz, mint a' közjó iránt keblünkben ellenséges indulatot táplálni, melly azonban boszúlatlan már csak az által sem fog maradni, hogy majd végromlással fenyegető károsodásunk után, hatalmas 's világszerte elterjedendő szelleme által, bármint daczoljunk is vele, önkénytelenül is magával ragad, vagy pedig végképen lesodor.

Egyesüljünk tehát, – a' köz-erő minden vasakadályokon diadalmas; 's ha amaz egyes nagy hazafi' láng-esze 's szorgalma útát tudott nyitni a' járatlan dunai bérceken: egyesületek, kivált mívelt lelkiükből 's vagyonosokból alakultak, mit ki nem vívhatnak ?

Jelen magtári egyesületünk' tervénél ismét azt kell előre bocsátanunk, mit az elő-adott temetési egyesületénél: hogy ez is csak adózók' számára készült, még' pedig a' honi nagy tömegű adózók' egy kiseded részének, kik közölt az ipar', kereskedés' szellemének, úgy egy szükségben fölsegélő magtárnak eszméjét fölébreszteni, egyszersmind azoknak Kecskeméten élesztését 's gyakorlatba vételét meggyökeresíteni óhajtjuk.

Azonban, minthogy minden vállalatnak legélénkebb előmozdítója a' vagyonosság, megkéretnek a' temetési egyesületnek már meglevő és ezután is leendő minden rangú 's állapotú, de különösen vagyonosb tagjai, hogy ezen terv szerint felállítandó egyesületben szinte tagokká lenni, egyszersmind a' temetési egyesülettől kölcsönözendő 50 p. ftjaikon kívül, az egyedül magok' számára gyümölcsözendő tőkék' bizonyos részével is ezen egyesület' terve' minél korábbi életbe 's virágzásba hozását elősegélni ne terheltessenek; szívükön hordozván az ebből, mind egyes kecskeméti lakosokra, mind az egész közönségre általánosan kiterjedendő hasznokat, – mit ha lakos-társaink teljesítendek, fáradságunk kétszeresen jutalmazva lesz. – Költ mint föntebb

ugyanazon Indítványozók.

A' magtári egyesület' szabályai.

Iször. Ezen gabona-raktárt egy kereskedési egyesület fogja eszközteni, melly egyesületnek csupán olly személyek lehetnek tagjai, kik az 52,000 pengő ft meg-szerzését magának czélul-tűzött temetési egyesületnek már rendes tagjai, 's számok annyira mehet, mint a' menynyi tagokból az említett temetési egyesület áll, ugy hogy idővel 800 tagot is számlálhat.

2szor. Minthogy az imént érdeklött kereskedési egyesület' tagjai a' temetési egyesülettől annak 26ik pontja szerint kölcsönözendő pénzen kezdik el kereskedésüket, magukról és ingó 's ingatlan vagyonaikról a' temetési egyesületnek kötelesek olly kötelezvényt adni, mellyben egymásért jót-állva in solidum köteleztessenek.

3szor. A' kereskedési egyesület most ugyan kezdetben csak kisebb mennyiségű gabonával, de későbbben más hazai és felsőbbi k. rendelkezések által nem tiltott természetűekkel és árukkal is fog kereskedni, mindazáltal a' gabonának idővel nagyobb mennyiségben tartását fogja legfőképp eszközteni, és részvényei által, mellyek több egymást követő években az egyesület' nyereségeiből fizettetnek vissza, egy gabona – raktárt is fog építtetni.

4szer. Hogy milly nemű természetűt vagy árut vásároljon össze a' kereskedési egyesület? azt ugyan ezen egyesület' rendes tagjai szótöbbséggel határozzák el, melly esetben ha a' szavazók párosak volnának, a' melly részhez ennek főigazgatója, vagy ha ez is tag lévén, szavával két egyenlő részre oszlanának a' szavazatok, a' melly részhez a' temetési egyesület' ilyen esetben megkérendő biztos a' áll, – az léssen győztes.

5szor. Minden tagja ezen kereskedési egyesületnek, nem csak a' temetési egyesülettől törvényes kamatra fölvett 50 p. ftját adhatja az egyesület' tőkéjéhez, hanemha heverő pénzével is kívánja az egyesület' virágzásba hozását eszközteni, az illy pénzt is a' kereskedési egyesület örömmel fogadja el. – Sőt

6szor. Nem csak a' rendes tagok' heverő pénzeit, hanem bár akárki által beadandó kisebb vagy nagyobb sommát is, a' kereskedési egyesület, törvényes kamatra lekötve magát ezen kamatok' legpontosabb fizetésére, ugy a' tőkének a' kötelezvény' értelme szerinti visszafizetésére, szinte elfogad.

7szer. A' gabona-raktárt eszközlő kereskedési egyesület' rendes tagjai által beadandó, bár mennyire menő summáért, azon naptól számítva vettetik ki a' nyereség, ugy a' netalán származható veszteség is, aránylag minden pénzt beadó rendes tag' tőkéje' mennyiségéhez kiszámítva, – mellyen t. i. kiki a' maga pénzt a' kereskedési egyesületnek átadta! – egyébiránt a' nyereség vagy veszteség akkor fog kiszámíttatni, ha az összevett természetű eladatott.

8szor. A' temetési egyesülettől kamatra kivett, 's ezen gabona-raktárt eszközlő kereskedési egyesületnek tőkájéhez toldott 50 p. ftot minden tag köteles ezen egyesület' kezébe sértetlenül minden hijánosság nélkül bentartani, ha valami szerencsétlen körülmény miatt megcsonkulna, kiegészíteni, 's a' kamatot a' temetési egyesületnek mindig pontosan fizetni, tagsága' 's minden befizetett pénze' elvesztése' terhe alatt, és ezen 50 p. ftól, csupán a' tiszta nyerést húzza; mivel ezen 50 p. ftért az egész egyesület kezeskedik.

9szer. Ha ki a' rendes tagok közül ezen kereskedési egyesülettől nem a' 8dik pontban említett 50 p. ftját, hanem az ezen sommán fölül beadott pénzeit kívánja vissza, azt jó előre tartozik az egyesület' igazgatóságánál jelenteni: egyébiránt köteles várakozni addig, míg a' pénzén vett természetmenny az egyesület' raktárában lévő közös-gabona vagy áru – tömegben el nem adatik; mivel akkor lehet megtudni azt, hogy beadott pénze mennyit gyümölcsözött, vagy mi veszteséggel van összeköttetve.

10szer. Ezen kereskedési egyesület' tagjai szorult állapotjókban, azon az áron, mint az egyesület a' gabonát bevásárlotta, az egyesületnél lévő 's közösen gyümölcsöző és a' temetési egyesülettől kölcsönözött 50 p. ft tőkájének $\frac{3}{4}$ ed része' erejéig, de csak a' maga 's hozzá-tartozói' élelmére, nem pedig nyerekedés' tekintetéből, gabonát vehet ki: úgy azonban, hogy a' kikérendő gabonára esendő gondviselési költséget tartozik megtéríteni; ellenben a' veszteség' terhét, az egyesület' raktárában benmaradandó $\frac{1}{4}$ ed rész gabonája' eladásakor, azon $\frac{1}{4}$ ed részt gabonájára aránylag kivetve, szinte hordozni köteles léssen.

11szer. Ha a' tagok vagy akárki által Kecskeméten, fölösleges gabona – természetmennyekből, vagy ha nem magok természetették is, hanem pénzen vettek e' végett gabonát, – szükség' idejére fentartandó rozs vagy buza tétetének le az egyesület' raktárába, – az, az egyesület által három iccze toldással, (melly az apadásra számíttatik, és visszaméréskor ki nem adatik), úgy a' visszaméréskor megfizetendő, egy évre eshető gondviselési költségért elfogadtatik: melly gabona-mennyiségről az ilyenek a' kereskedési egyesülettől nyugtatványt fognak nyerni, 's rozsukat vagy buzájokat egyedül szük és drága esztendőkbén a' föntebb érintett csekély gondviselési-költségen kívül ingyen visszanyerik, még pedig akár részenként, akár egy sommában, épségben meghagyatván törvényes örököseiknek is az illy gabonára nézve szükség' idején történhető visszakövetelési joguk, ha t. i. éltükben a' beadók a' raktárból ki nem vették. –

12szer. Szabályul tétetik: hogy a' rendes tagoknak a' temetési egyesülettől kölcsönözött 50 p. ftján vett gabona mennyiségnek $\frac{1}{4}$ ed része, új gabona' aratásáig megtartatik, hogy a' raktár üresen sohase álljon, – aratás alatt és utánna pedig az illy $\frac{1}{4}$ ed rész gabona eladatik, vagy új-élettel cseréltetik fel. De a' rendes tagoknak 50 p. ftján túl az egyesületnél gyümölcsöző pénzeiken vett gabona-mennyiségnek $\frac{1}{4}$ ed része soha sem tartatik meg: hanem olly idő-

szakokban, midőn az egyesület hasznosnak látja az eladást, az illy pénzen vett gabona azonnal eladatik, és a' haszna mindenkinek beadott pénzéhez mérve aránylag (kihuzván minden évben abból az egyesület' költségeit) szétozzatik; mindazáltal ha ezek közül valaki kívánni fogja, – azon eladás után nyert haszna, tőkéjéhez toldatik, és az azt követő évben ha mi nyereség lenne, megnevelt tőkéje' mennyiségével aránylag húzza az egyesülettől a' hasznot.

13szor. Ha valamelly rendes tagja ezen egyesületnek elhal, miután a' temetési egyesülettől kölcsönözött 50 p. ftot életében kivenni soha sem lesz szabad: a' temetési egyesület' tőkéje' biztosítása' tekintetéből ezen 50 p. ftal az illy elhunyt tagnak örököse olly formán, hogy a' temetési egyesületnek, valamint ezen egyesületnek szabályaihoz is magát szorosán tartva, a' törvényes kamatot a' temetési egyesületnek fizetendi, megkináltatik, és ha el nem fogadná, illy esetben a' temetési egyesület' olly tagjának, ki ezen egyesületben tag kívánna lenni, nevére átiratik.

14szor. Ezen egyesület' igazgatóságát, minthogy a" temetési egyesülettől kölcsönözendő pénzeket fogja kezelni, a' két egyesület közötti ellenőrség' fentartása' tekintetéből, nem a' temetési egyesület' igazgatósága, hanem szinte az általa felválasztandó főigazgatója mellé adandó 12 igazgató tagok fogják vinni, hozzájuk adatván a' temetési egyesület' jegyzője és még egy számtartó; melly két utóbbi hivatalviselők' fáradsága' jutalmául minden évben addig, míg az egyesület e' részben más módon rendelkezhetne, a' rendes tagok által beadandó tőke-pénzek' nyereségéből minden tizedik v.ft kihuzatik, a' többi hivatalviselők pedig, tiszteik' viselésének legalább három éven által ingyen leendő felvállalására kéretnek meg.

15szor. Az igazgatóságnak kötelessége lészen, az egyesület' tagjaival egyetértőleg, alkalmas és minél bátorosabb helyéről a' bevásárlandó gabonának, természetnynek, vagy árunak gondoskodni; még pedig most az egyesület' elsőbb éveiben biztos épületet haszonbérbe kivenni, a' számtartótól szoros számadást venni, a' számtartó' gondviselése alatt lévő pénztárt önkénye szerint annyiszor, a' hányszor tetszeni fog, vizsgálat alá venni, 's az illy vizsgálatot jegyző-könyvbe iktatni, úgy a' későbben választandó 's az egyesület' vásárlásait vivő tagok' számadásait 'stb. megvizsgálni.

16szor. A' számtartó, ki hittel is fog köteleztetni hivatala' pontos és jólelkűséggel párosult szorgalommal leendő vitelére, köteles lesz mind a' pénzkiadásokról és bevételekről, mind a' gabona-termesztmények- 's áru-vételekről és eladásokról is pontosan számolni, az egyesületnek az általa okozott kárait megtéríteni; nagyobb mennyiségben leendő vásárlásokat, csupán az igazgatóság' tudtával és megegyezésével tenni, a' kisebb mennyiségben leendő vékás eladást, a' később melléje rendelendő raktár' gondviselőjének átengedni, 's ennek az életet 100 vékánként kimérni, 's tőle erről nyugtatványt venni, valamint ugyanerről a' gondviselőnek ellen-nyugtatványt adni; továbbá, az egyesületnek

kamatra beadott pénzeikről, valamint az ezeken vett gabonáról, természetményről vagy áruról, úgy a' rendes tagok által az 50 p. ftjaikon túl beadott pénzeikről, és az ingyen vagy pénzért az egyesület' raktárába ugyancsak a' tagok által beadott de ugyanazon tagok' vagy örököseik' kértükre az igazgatóság által vagy ingyen vagy a' rendes tagok' 50 p. ftja $\frac{3}{4}$ ed része' értékéig pénzért kiadatni rendelt gabonákról is, pontos számadását elkészíteni szinte köteles lészen.

17szer. A' kereskedési egyesület' jegyzője köteleztetik az egyesület' naplóját, az egyesület' számtartója' ellenőrség alatt tartása' tekintetéből és a' jegyzőkönyvét is vinni, valamint a'számadások' elkészítésében a' számtartónak segéd-kezetek nyújtani, az egyesület' egyéb számolásait kidolgozni, levelezni, ugy a' szükséges irományokat elkészíteni 'stb.

18szor. Minden kész-pénz kiadásai az egyesületnek csupán a' számtartói hivatalnál történnek, mivel a' pénzeikről a' számtartó köteles számolni, különösen ha az egyesületnek rendes épületje és raktára lesz, ha mindjárt külföldön történjék is a' vásárlás; – és idővel a' számtartó csupán 100 vftokig adhat a' vásárló megbízottnak, a' megvett gabona' felpénzzel leendő lekötésére, a' többi árfizetés pedig, mindig a' számtartói hivatalnál fog helyben Kecskeméten történni. – Egyébiránt ezen egyesületnél is, valamint a' temetési egyesületnél, ha mi javításokat az egyesület' körülményei kívánni fognak, az igazgatóság több tagokkal egyetértőleg megteheti.

Ezeknek folytában nem tartottuk fölöslegesnek Senátor Csányi János úrnak, mint ezen két terv' megvizsgálására, a' kecskeméti ns. Tanács által kiküldöttnek, 's a' létrejövendő temetési-egyesület' ugyanazáltal kinevezett biztosának, ezen két tervről a' ns Tanácshoz beadott tudósítását, – mindazért, hogy a' tisztelt tanácsnok úr' ezen tervek melletti buzgólkodását mindenkivel tudassuk, mind azért, hogy az ekként alakulandó egyesületek' hasznait abban megfejtji, – az ennek hátára írt tanácsi végzéssel együtt, szorul szóra kinyomatni ekként:

»Alulírott az ide visszamellékelt A. betűs tudósítás' hátára írott és folyó évi julius 8kén költ nemes tanácsi végzés szerint, az öröklő és tőkét-alapító temetési egyesület' biztosává neveztetvén ki, 's egyszersmind az ezen egyesület' 3 NB. alatti tervében némelly módosítások javaltatván, – továbbá: a' B. alatti folyamodásban, több egyesületi tagoknak abbéli sürgetésükre és kérésükre, hogy az általuk célba-vett társaságos kereskedés és gabona-tár' felállítása ne akadályoztassák, ezen tervnek előadására is utasítatván, – alázatosan előterjesztem e' következőket:

A' mi illeti a' temetési egyesületet: ennek az A. betűs tudósítás mellé a' 3 NB. alatt mellékelt terve, újabb és huzamosbb megfontolgatás alá vétetvén, annak a' fölvelt célra nézve több pontjai, némelly részletes módosításokkal össze-simultabbakká, össze-hangzóbbakká tétettek, mint a' C. alatti újabban leírt tervből megtetszik,

A' hivatalbéliek' évenkénti fizetésekről is van gondoskodás a' 18. de még inkább a' 24ik cikkelyben; igaz ugyan, hogy a' legelső három évekre nézve, még csak a' nótárius' fizetése és a' biztos' honoráriumma van kinevezve, nehogy a' rögtöni elkezdéssel, a' még eleinten gyenge tőke megerősítések, és e' miatt a' nagyobb és fő cél hátráltatódjék: de egyébiránt a' szándék az, hogy az egyesület' tőkéje már nem 40 hanem 52,000re neveltetvén, ezen 12,000re nevelt tőkének kamatja a' hivatalbélieknek, nevezetesen pedig egy elnöknek, egy nótáriusnak, egy pénztárnok 's két salarisatus assessorok-nak, és egy szolgának, tisztességes és illendő fizetésökre fordítottassék; – addig is pedig hogy' most eleintén, minémü arányban, és mikor kezdődjék el ezen hivatalbéliek' fizetése? mivel ezt a' tervet előlegesen kidolgozó néhány tagoknak, az egész egyesület' köz megegyezése nélkül, megállapítani, bajos dolog lett volna, sokkal tanácsosabbnak látszott, ezen kérdés' elhatározásának, a' rendszabályok' 27ik cikkelye szerint az egyesület' legelső közgyűlésére való elhatalasztása, mellynek a' 18ik cikkelyen is változást tenni, és így a' nemes Tanács' javallatjának, még nagyobb részben is eleget tenni módja és joga lészen.

Egyébiránt nem tartom felesleg-valónak, ez úttal említeni, és köz figyelem alá terjeszteni; hogy ezen egyesület, a' többi 's már több rendben létező halotti társaságoktól lényegesen különbözik, és városi közönségünk' köz javára nevezetes jó következtetéseket szülend. – Nevezetesen pedig, nem is említvén azt, hogy a' lakosokat, a' magánosok inségein egyesült erővel segíteni ébreszti és szoktatja, mert ez a' többi egyesületekkel is közös; – csak a' következendőket emelem ki:

Iször. A' többi egyesületeknél, mihelyt a' kitűzött tagok' száma csak egynéhánnyal is megkevesedne, azonnal az egész cél zavarba jön, és mind magoknak bajt, mind a' ns előjáráságnak alkalmatlanságot okozhatnak: – itt illetén eset soha sem lehet, mert hasonló esetben csak a' következhetne, hogy a' célzott tőke hosszabb idő alatt nevelné ki magát, sőt itt a' tagok' száma megfogyhatása igen rendkívüli eset, p. o. döghalál nélkül nem is igen képzelhető; – mert egy az, hogy öröklő egyesület lévén, gyermekekre és unokákra maradand által, más az, hogy az egyesület' tőkéje, évről évre tetemesen növekedvén, ha valamelly uton módon, üres hely adná is magát elő, azon már szép tőkéhez részt venni kívánókat nem kell keresni, hanem inkább a' tódulok közül válogatni.

2szor. A' többi egyesületeknél is, legalább némellyeknél ki lévén tűzve az a' cél, hogy ha valamellyik még eleinten beállott tag huzamosabban életben maradván, többet befizetne, mint a' halott-díj, azt az egyesülettől visszakaphassa; azonban ezt a' cél, semminemű tőke' nevedése sem biztosítván, látni való előre, hogy csak 30 évek' multával is, a' midőn még az első beállókából is, nagy számmal életben maradhatnak, ezen kérdés miatt, az akkori egyesület' tagjai egyszerre vagy igen nagy teherbe, vagy igen nagy zavarba

fognak keveredni. – De itt soha illetően eset elő nem fordulhat, – teljes bátorságot adván e' részben is az évenként nagyra gyűlt tőkének kamatai, – és kinek kinek a' temetési díjon fölül befizetett pénzei, – maradékainak azonnal vissza-fizettetvén. – Sőt a' ki addig élni szerencsés lészen, míg a' tőke a' ki-tűzött mennyiségre felnövekedik, nem csak nem terhesül, hanem a' további fizetgetés' teljes megszűnése mellett, temetésére az 50 p. ft helyett, az örökösei 100 p.fkat kapnak, melly szerint a' huzomos élet és fizetés nem terhet, hanem jutalmat von maga után; – de a' mi még több.

3szor. Eléretvén azon idő, mellyben a' tőke a' kívánt mennyiségre felhágand, ámbár többé senki egy krajczárt sem fizet, nem csak az akkori tagok kapnak temetésükre 100 pftokat, hanem azoknak maradékai is időről időre, míg csak városi közönségünk fönn álland, minden krajczár fizetés nélkül a' szülék által alapított tőke' kamataiból tisztességes és ingyen való eltemtetést nyerendek. – Sőt ezek mellett ezen jótéteményben évenként több idegen szegény családok is részesülni fognak, és ez teszi ezen intézetnek a' legnemesebb végső czélzatát és hatását, – a' köz emberiségre nézve.

4szer. Közönséges tapasztalás lévén az, hogy a' szegény ember eleintén csekélynek látszó betegsége' esetében is, szegénysége miatt tapasztalt orvoshoz nem folyamodik, és e' miatt gyakran, a' csekélységből halálos nyavalya ragadja el; hogy tehát ezen a' halandóságot nevelő bajon segíteni lehessen, – ezen egyesület állandó orvost is tart, ki a' beteg tagokat ingyen fogja orvosolni, – sőt patikát is fogadott 150 pftok' erejéig, hogy a' beteg tagok orvosságot is ingyen kaphassanak, vagy ha történetből egy évben olly sok betegek lennének, hogy a' nékiek megkívántató orvosságok' becse ezen summát túlhaladná, költségeik arány szerint ez által kevesíttessenek.

5szor. Ezen egyesületnél több pénz nem hever benn és így a' közönséges forgandóságából nem vétetik ki 200 pftnál; – a' csak hamar nagyra, és mindig nagyobbra növekedő tőkéből pedig, mindenik tagnak joga lévén, teljes biztosság mellett, 6 pCentre kölcsön kivenni 50 p. ftokat: látni való, hogy ebből nem csak az a' közjó keletkezik, hogy így számos lakosok megmenekednek az uzsorás kölcsönök' nagy terhétől: hanem az is, hogy a' pénz kétszeres, sőt háromszoros kerengésbe is jön, mellynek, mintegy kölcsönöző banknak, felállítására ismét a' köz jót mozdítja elő. – Végre

6szor. Ezen intézet minden részben a' szükséges jegyzőkönyvekkel, és ellenőrségekkel úgy el van látva, hogy csak egy krajczár jövedelem, vagy költség is, a' nyilvános számadás alól ki nem bújhat. –

A' mi pedig illeti a' gabona-raktári és kereskedési intézetet, melly szinte a' C. betűnek- utolsó részén vagyon előadva, – ez a' temetési és tőkét-alapító intézettel szoros kapcsolatban teljességgel nincsen; az egész kapcsolat csak abból állván, hogy a' 26ik czikkely szerint azon tagoknak, kik erre nézve magok közt külön összeállani kívánnának, a' temetési egyesület' tőkéjéből,

minden mások előtt fog az őket illető 50 p. ft kölcsönöztetni; – de egyébiránt ezen magtári egyesület egészen külső társaságot formál, a' C. alatti oklevél' utóján látható terv szerint.

A' mi ezen tervnek sikerülhetését, életbe lépését, és gyarapodását illeti, valamint minden *speculatio* a' történettől függén, azt biztos számolással előre elhatározni ugyan nem lehet: annyi mindazonáltal bizonyos, hogy ezen tervből a' közönségre nézve semminemű káros következés nem hárulhat, hanem a' bizonytalan kimenetel, egyedül csak a' vállalkozókat érdekelheti; és így itten semmi olytén dolog fenn nem forog, mellynél fogva azt, a' nemes előljáróság által akadályoztatni kellene, – sőt ellenben vannak olytén jó oldalai, a' mellyeknél fogva az a' pártolást megérdemli. Nevezetesen pedig:

Iször Világi tapasztalás szerint a' legnagyobb és üdvösebb dolgok többnyire csekély kezdetből erednek, – a' jelen esetben pedig három olyan nevezetes dolgok láttatnak véleményem szerint csirázani, a' mellyek az emberiség' köz javára hatnak, és a' mellyek már külső tartományokban nagy hasznú sikerrel divatoznak, hazánkban pedig már több helyeken felsőbb indítványokból is létezni kezdenek, úgymint:

a) Általánosan a' köz-erőnek összepontosítása, melly szerint valamelly közösen boldogító célra nézve, nem a' könnyen elcsüggedhető egyes ember, hanem a' vizontagságokkal is könnyebben és biztosabban szembe állható többség, és egyesített erő áll ki a' síkra; és a' melly egyszersmind lakosainkat a' köz egyetértésre, és arra, hogy ne mindent az előljáróságtól váljanak, hanem a' magok' boldogságát közös erővel ön magok is előbb mozdítani próbál-gassák, példával és így tetlegesen buzdítja, – különösen pedig

b) A' helybeli kereskedésnek, *speculationak*, közös erővel való, és így élénkebb, biztosabb lábra állítása, mellyből a' városi közönségre csak jó következtetések származhatnak.

c) Az ország-szerte annyira ohajtott, és a' szűk termések' keserves idejében annyira üdvös következtetésü, közönséges gabona-magtárnak (ha bár kisebb mértékben is) megismerttetése, és életbe hozása, – melly csira még jövőendőben nagy kihajtásokra adhat ingert, és alkalmazóságot.

2szor. A' szegény sorsú embereket is nem csak képesekké teszi arra, hogy több társaiknak köz jót-állása mellett kölcsönhöz férhessenek, hanem felvett kölcsöneik egy köz testület által kezeltetvén, attól is megóvjá, hogy felvett kölcsönét a' vas embertől, úgymint a' szükségtől és inségtől ostromolat-tatva is, el ne vesztegethessék 's költhessék, hanem inkább a' magok, vagy gyermekeik' javára haszonnal megtarthassák. –

Melly tekintetekből én ezen Intézetet is, a' nemes Tanács által elfogad-hatónak és pártolásra méltónak lenni vélem. Kecskeméten, ddo 22 aug. 1839. – Csányi János, mp. Senator.«

Die 23-a august. 1839. tartatott tanácsi gyűlésben végeztetett:

Felolvastatván a' tudósítás mellé sub C. kapcsolt alapszabályok, mint-hogy ezek lehetőségen alapulnak, helyes számításon épülnek, azokban az egyesület' tisztviselőinek jutalmukról kellőleg már gondoskodva, jövődöre pedig a' még bővebb gondoskodás fenntartva van, 's az egyesületnek egész törekedése a' szegénység' pártolása, és a' jobb lét' eszközlése: azok e' Tanács által is elfogadtatnak, 's a' temetési egyesületnek ahhoz leendő maga alkalmazása végett hiteles formában kiadatni rendeltetnek, a' bemutatott tudósítás a' mellé kapcsolt irományokkal együtt a' leveles-tárba tétetttven.

* *
*

Utóhirdetmény.

Örömmel adjuk tudtára mindeneknek, kik már eddig temetési egyesületünk' tagjai' sorába becses neveiket beiratták, vagy be fogják íratni: hogy az általunk indítványba hozott temetési egyesületünk' terve' 13dik és 14dik pontjai szerint, a' felállítandó egyesületnek orvosi hivatalát T. Sípos Károly – a' gyógyszerek' kiszolgáltatását pedig Buttinger Imre gyógyszeráros urak elfogadták. Azonban, hogy erről mindenkit teljesen meggyőzhessünk: ide iktatjuk az érdeklött uraknak az egyesületet biztosító-levelüket külön külön; ekképen:

* *
*

»Azon megtisztelés' következésében, melly által engemet a' nagy érdemű társaság jövődő rendes orvosának elválasztani szíveskedett; bátor vagyok jelenteni: hogy én azt a' társaság' szabályai közt az orvost tárgyazo pontok' értelme szerint kész szívvvel és köszönettel elfogadom, és ezen a' nagy érdemű társaság' bennem helyheztetett bizodalmanak eleget tenni a' lehetőségig iparkodom. Költ Kecskeméten, május' 26-kán, 1839-dik évben. Sípos Károly, m.k. Orvos-doktor.«

* *
*

»A' természeti rendes következés' ösvényén minden halandó által lefizetni szükséges adóját, a' kimúlást, nemzeti szokás szerint követni szokott minél illőbb és célirányosabb temetkezési szertartásnak elintézésére önkényesen egybeszerkezendő nagy érdemű társaság' szives bizodalmból azon megtiszteltetéssel lévén megkerestetve: hogy azon nagy érdemű társaság' tagjai közül találkozható betegek' számára, 127 ft. 20 xrért ezüst pénzben az orvosi szereknek az én gyógyszerartáramból leendő évenkénti kiszolgáltatását vállalnám

magamra; a' melly irántam kijelentett szives bizodalomnak és megtiszteltetésnek köszönettel való méltánylása mellett, ezennel ajánlom magamat: hogy gyógyszer-táramból a' tisztelt nagy érdemű társaság' tagjai közül találtatható betegek' számára, az ajánlott 127 p. ft 20 krokért, a' szereknek kiszolgáltatását szívesen elvállalom, 's ezen fölül ha az ajánlott sommán túl, a' kihordatott szereknek ára 30 ezüst ftokat meg nem haladna, azoknak is beszámíttatását tekinteni, avvagy valamibe venni nem fogom, egyedül ezen sommán fölül kihordatott szerek' árának beszámíttatását tartván fel magamnak; – a' ki a' nagy érdemű társaság' bennem helyheztetelt bizodalmának a' lehelőségig teljes igyekezettel eleget tenni mindenkor törekedem. Költ Kecskeméten, julius' 31dik napján 1839ik évben. Buttinger Imre, m. k. gyógyszerárus.«

Meg lévén tehát e' részben is már téve jó előre a' szükséges lépés, teljesen meg vagyunk győződve, hogy az egyesület' felállítására, – kivált ha lakos-társaink is segéd-kezeiket meg nem vonják tőlünk, – fordítandó iparunk siker nélkül nem maradand, 's az öröklő 's tőkét-alapító temetési egyesületünk rövid idő múlva létre-jön. Költ mint föntebb.

Kiadták az öröklő 's tőkét-alapító tem. egyesület' indítványozói.

Hogy az itt előadott temetési, és magtárt állító egyesületnek tervei a' helybeli nemes Tanács által megvizsgáltattak, és helyben hagyattak, – 's annál fogva az ellen, hogy a' beállandó tagoknak értesíthetése végett ki is nyomtattathassanak, semminemű ellenvetésünk se legyen, azon megjegyzéssel – hogy a' 14. 15. 16. és 17ik lapokon külön íven leirt számolási terv (lásd itt pag. 25–30) az összevarrott irományoknak 13ik lapján foglalt 28ik pont után következik – ezennel bizonyítjuk. Kecskeméten, october' 3dik napján 1839.

Szabados Kecskemét Városának N. N. Bírái.

Kiadta Tobi Boros János, m.k. jegyző.»

P. h.

Forrás: MNL BKML X. 221/c.

A KECSKEMÉTI SIKETNÉMA-INTÉZET TÖRTÉNETE

*„A siketnéma éppen olyan teremtmény, mint bármelyik embertársa.
Az ő szívében is megvan minden jó és nemes érzésnek csirája,
az ő agya is alkalmas az emberi tudás befogadására. Csak egyben
különbözik többi embertársától, – és ebben van az ő életének
szomorú tragikuma – hiányzik a halló érzéke.”*
Németh László, 1901¹

Előzmények

A fogyatékkal születetteket a régi időkben egyfajta megvetéssel kezelték szerencsésebb embertársaik. Úgy vélték, az „ilyenek” Isten büntetésének bélyegét viselik, koldusnak születtek, haszontalan tagjai a közösségnek. Bár a fogyatékosok tanítására vonatkozóan már a középkori Európában találhatunk példákat egy-egy humanista szerzetes, pedagógus vagy orvos személyében, az igazi áttörést e területen a felvilágosult gondolkodás és a fejlődő orvostudomány hozta meg a 16–17. század környékén. Ez idő tájt ismerték fel, hogy az értelmileg és beszédképző szerveiket tekintve ép, egészséges siketnémák.² megtaníthatók a kommunikációra, ez által sikeresen integrálhatók a társadalomba. Az idők folyamán több módszer alakult ki oktatásukra, a francia jelnyelv, a német „beszéd-tanmód” és a kettő házasságából született bécsi módszer. Az első, siketnémákat nevelő intézmény 1770-ben Párizsban nyitotta meg kapuit, pár évvel később Európa nagyvárosaiban: Lipcsében, Bécsben, Berlinben is követték a jó példát.

1 A Siketnémák és Vakok Áll. Segélyezett Kecskeméti Intézetének értesítője az 1900/901. tanévről. Kecskemét, 1901. [3.]

2 A siketnéma szót a régmúltban olyan siketekre alkalmazták, akik nem beszéltek hangzó nyelven. A hallássérültek többsége azonban képes a beszédre, a tárgyalt időszakban is a hangzó beszédre való megtanításuk volt az elsődleges cél. Manapság a siketnéma szó használata kevésbé elfogadott, a siketek ugyanis bántónak érzik magukra nézve e kifejezést, a két fogyatékoság összemosását.

Magyarországon 1802-ben Vácott alapított számukra intézetet Cházár András Gömör megyei táblabíró, egy nagy hatású bécsi látogatása után.³ A század második felében a hazai gyógypedagógia újabb iskolákkal gyarapodott: a fővárosban, Temesváron, Aradon, Kaposváron és Kolozsvárott jöttek létre siketnéma-intézetek.⁴ A magyarországi intézményekben a német módszert követték, vagyis a siketnémákat beszélni tanították, majd írni, olvasni, számolni és egyéb közismeretekre. Az 1870 és 1891 között az országban összesen 19–20 ezer főnyi siketnémából azonban eleinte csak kevesek kerültek a gyógypedagógia látókörébe vagy részesültek bármilyen oktatásban.⁵ A nagy többség teljesen analfabéta, tanulatlan volt, aki családjára vagy a közösség jóindulatára hagyatkozva tengődött. *„A legtöbb olyan sorsra van kárhozthatva, mint a fogatlan agg eb, amelyet gazdája elpusztítani restell, de akinek ha lába alá kerül, kíméletlenül rúg rajta egyet”* – így vélekedtek a siketnémákról még a századfordulón is.⁶

Kecskemét város irataiban a 19. század első feléből már találhatunk adatot fogyatékosokat nevelő intézmény (a Vakok Pesti Háza) anyagi támogatásával kapcsolatban, és a helybeli jótékonyági egyletek is gyűjtöttek időnként siketnéma-intézetek javára adományt.⁷ Ebben az időszakban egy

3 *„Bétsnek minden ritkaságait Semmivé tette előttem a Siket-Némáknak Oskolája. Szánakodás, édes megilletődés, Bámulás összeütköztek bennem. Láttam: ...hogy a Siketek nem hallván is hallanak, a Némák nem beszélvén is beszélnek...”*. A váci intézet alapítója, Cházár András Gömör megyei táblabíró, a bécsi siketnéma-intézetben tett látogatása után tett közzé felhívást hazai intézmény alapítására. Elképzelését I. Ferenc király adománya és országos gyűjtés révén sikerült megvalósítani. A váci intézet 1802. augusztus 15-én, ünnepélyes keretek közt nyílt meg. GÖNCZI Géza, 1906. 253.

4 Több intézet nyílt ez idő tájt vakok és értelmi fogyatékosok számára is, pl. a Vakok Kolozsvári Országos Államilag Segélyezett Intézete 1900-ban vagy a Képezhető Hülyék és Gyengeelméjűek Alkotás utcai nevelő és tanintézete a fővárosban, 1898-ban.

5 *„Hazánkban 19,000 siketnéma van, s bár közülök 5170 a tanköteles, csak 426 (8%) részesül oktatásban”* – írja a Kecskemét c. lap 1900-ban. *„Hazai gyűjtő a siketnémák javára”*. Kecskemét, 1900. szeptember 16. 3. – A siketnémák létszámát közlő statisztika nem tett különbséget nagyothalló és siketnéma között, a számadatokba pedig beszámították Fiume és Horvátország adatait is. A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalások/ (Letöltve: 2019. 08. 14.)

6 *„Újdonságok”*. Kecskemét, 1900. június 17. 2.

7 MNL BKML IV. 1504/c. Kecskemét Város Tanácsának iratai. Közigazgatási iratok. IX. 16. 1826. és IX. 44. 1830. A hivatkozott dokumentumokban a vakok pesti intézete felállítására összegyűjtött kecskeméti adományokról esik szó. – A Kecskeméti Jótékony Nőegylet és a Rongyos Egyesület az 1890-es évek elején a kolozsvári siketnémáknak küldött segélyt. L.: A Kecskeméti Jótékony Nőegylet évkönyve és ipariskolai értesítője az 1893–94-ik évről. Kecskemét, 1894., illetve *„Elnöki jelentés a »Rongyos Egyesület« 1894/5. évi működéséről”*. Kecskemét, 1895. május 26. [2.]

siketnéma gyermeket nevelő kecskeméti szülő a váci (mint legközelebbi) intézetbe írathatta be gyermekét, önkéntes alapon, amennyiben a költségeket képes volt kifizetni, a szegényebbek pályázhattak az alapítványi ingyenes helyekre, amelyekre azonban nagy volt a túljelentkezés.⁸ 1890-ben a *Kecskemét* című helyi lap egy magánkezdeményezésről adott hírt: egy „igen jó hírnevű intézetben” oktató, Kecskemétre hazatelepülni szándékozó tanítónő ajánlkozott siketnéma gyerekek írásra, olvasásra, számolásra, beszédre való megtanítására. A tanítónő több cikkben is kifejtette a siketnémák oktatásának célját és módszereit, további tevékenysége, indítványának visszhangja azonban nem ismert, és bár az ország több városában került sor a 19. században rövid életű siketnéma-magánintézetek felállítására, ez az Alföld egyik legnagyobb településén ekkor még szinte biztosan nem valósult meg.⁹

1894-ben már a városi közgyűlés is foglalkozott egy siketnéma-intézmény esetleges felállításával. A közgyűlés elé tárt bizottsági jelentés beszámol arról, hogy a város területén élő 35 fő siketnémából 7 tanköteles gyermek van, akiknek ügyét ugyan a város emberbaráti szempontból köteles lenne felkarolni, „s nekik mindazon módokat és eszközöket megnyitni, melyek őket az életnek visszaadnák”, ám az ezzel járó pénzügyi terheket magára vállalni még államsegély mellett sem lenne képes a település, „legföllebb, ha az állam állítana nagyobb érdekből ily iskolát, a város járulhatna hozzá némi áldozattal annak fenntartásához...”¹⁰ A siketnéma gyermekek csekély számához képest aránytalanul magas költségek bevétele helyett a város inkább népiskola-hálózata fejlesztésére fordította anyagi eszközeit, és a több ezer főnyi,

8 „Siketnémáink érdekében”. *Kecskemét*, 1890. március 30. [2.]

9 Az 1880–1890-es években az budapesti izraelita siketnéma-intézet egyik tanítónőjét hívták Lustig Emmának, valószínűleg róla szó. „Siketnémáink érdekében”. *Kecskemét*, 1890. március 30. [2.] – „Siketnémák tanításának célja. (Lustig Emma)” *Kecskemét*, 1894. szeptember 2. [2.] „Néhány szó a siketnémákról. (Lustig Emma)” *Kecskeméti Lapok*, 1892. július 24. [1]–2. „Tanítsuk a siketnémát. (Lustig Emma)” *Kecskeméti Lapok*, 1894. augusztus 12. 2. – Az országban több településen (Lipótszentmiklóson, Budapesten, Székesfehérvárott) is próbálkoztak siketnéma-magánintézetek alapításával a 19. században, de a magas tandíjak és a tanulóhiány miatt rövid működés után bezártak ezek az iskolák. L.: KOVÁCS Ildikó, 2011. 25. A szerző szerint a nagykőrösi, pozsonyi és szegedi tanítóképzőben tanfolyami keretek között volt módjuk a siketnémáknak tanulni. A nagykőrösi lehetőséget a korabeli kecskeméti média nem említette.

10 MNL BKML IV. 1903/a. *Kecskemét Város Törvényhatósági Bizottságának iratai* (IV. 1903/a.) 281/1894. kgy. hat. – Az 1870 és 1891 között elvégzett népszámlálások szerint Kecskeméten 37–35 fő siketnéma és 67–99 fő vak ember élt. L.: A magyarországi népszámlálások adatai 1784 és 1990 között. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/ksh_neda_nepszamlalások/ (Letöltve: 2019. augusztus 14.)

oktatást nélkülöző, tanköteles gyermek helyzetén kívánt javítani.¹¹ Pár évvel később azonban az új polgármester, Kada Elek, a siketnéma-intézetek alapítására irányuló országos mozgalom céljait magáévá téve, sikeres megegyezést kötött a felelős minisztériummal, így 1900. szeptember 1-jén megnyithatta kapuit Kecskemét első gyógypedagógiai iskolája, amely 1948-ig, csaknem 50 éven át gyámolította e különös fogyatékkal élő városi és környékbeli gyerekeket, fiatalokat.

A tanulmány egy hosszabb kutatómunka eredményeinek összefoglalásaként készült el azzal a céllal, hogy a kecskeméti siketnéma-intézet történetének bemutatása segítségével bővítse a város „aranykoráról” meglévő ismereteket. A századfordulón a leglátványosabb gazdasági, kulturális, építészeti fejlődés mellett jelentős szociális vonatkozású előrelépések is történtek Kecskeméten. Komoly sikereket ért el a „szárnyait bontogató” gyógypedagógia, amely egy időre képes volt a közvélemény figyelmét, részvétét és támogatását egy, a társadalom periferiáján álló, szerencsétlen embercsoport felé irányítani. Az intézmény működéstörténetének összeállításához rendelkezésre álló források közül a legbecsesebbek – eredeti iskolai dokumentumok híján¹² – az intézeti értesítők, a legfontosabb városi döntésekről a közgyűlési jegyzőkönyvekhez fordulhatunk, a helyi sajtótermékek cikkei pedig számos, egyéb forrásból nem hozzáférhető információhoz juttatják a téma iránt érdeklődőt. A fentiek alapján kirajzolódó töredékes kép nem sikertörténet, csupán hétköznapi küzdelmek, a megmaradásért tett erőfeszítések és az esetetek iránt elkötelezett tanáregyéniségek története.

Biztató kezdetek

Az 1900. év elején a Gyógypedagógiai Intézetek Országos Szaktanácsa a siketnémák és vakok oktatásának általánosítása érdekében felhívást tett közzé, speciális iskolák felállítása céljából. Humanista megfontolások mellett egyéb

11 A közgyűlési jegyzőkönyvben a következő olvasható: „...*azon 3290 tanköteles gyermek között, kik a mult évben oktatásban nem részesültek, 1222 olyan puszta tanköteles van, kik a puszta iskolák nagy távolsága miatt az iskolába nem járhattak, miért is első sorban a városnak törvény parancsolta kötelessége, hogy e nagy számban levő tankötelesekről gondoskodjék, s míg a 7 siketnéma gyermek szerencsére csekély számnál fogva könnyebben és más helyen is kaphat tanítást, addig az említett nagyobb bajon a város csak az úgy is túlnépes puszta iskolák mellett még újabb puszta iskolák felállításával segíthet...*”. MNL BKML IV. 1903/a. 281/1894. kgy. hat.

12 Levéltárunk VIII. 608. fondja, a Siketnémák és Vakok Államilag Segélyezett Intézetének iratanyaga, 5 darab kötetet tartalmaz. A meglévő iktatókönyvekhez (1900–1912) nem maradtak fenn iratok, a rovatos pénztárnapló (1947–1949) és az anyagkönyv (1928–1942) az intézmény bevételeiről, kiadásairól tartalmaz bejegyzéseket. A Folyamodók nyilvántartási könyvébe (1900–1949) az intézménybe jelentkező gyerekek neveit és adatait jegyezték be. MNL BKML VIII. 608.

praktikus (nemzetgazdasági) szempontok is álltak e kezdeményezés mögött. A döntéshozók az értelmileg nem sérült siketnémákból tanítás útján a társadalom számára hasznosan munkálkodó, vallásos-erkölcsös állampolgárokat terveztek nevelni, olyanokat, akik képesek gondoskodni magukról ahelyett, hogy környezetük terhére lennének. A megfelelő szakmákat (kosár-, illetve kefekötés) elsajátító vakok pedig szintén önálló keresettel, független egzisztenciával rendelkező tagjaivá válhattak közösségüknek – e felfogás nyomán.

Kecskemét a második országos siketnémaintézet-alapító hullám¹³ idején elsőként vállalta az intézmény befogadását, amelyben Kada Elek közreműködése tagadhatatlanul jelentős. A település fejlődéstörténetében kiemelkedő szerepet betöltő városvezető, aki az intézet felügyelőbizottságának és a gyámolító egyesületnek 1913-ban bekövetkezett haláláig vezetője volt, már az alapítás évében így nyilatkozott egy helyi újság hasábjain: „*Nemcsak polgármesterségem alatt, de egész életemben hozzájárulásommal történt alkotások közül erre vagyok csak büszke: a siketnémák és vakok kecskeméti intézetére.*”¹⁴ Kada hivatali évei alatt egyébként négy szociális intézmény, számos iskola és kulturális létesítmény épült, meg nem valósult tervei között pedig több olyan beruházás (kórházak, internátusok, központi népiskola) szerepelt, amely nem közvetlen gazdasági gyarapodást, hanem szellemi, kulturális emelkedést jelentett volna városa számára.¹⁵

Az említett felhívást követően tárgyalások kezdődtek, majd a polgármester kidolgozott javaslata alapján 1900. július 7-én a közgyűlés kimondta, hogy a város elviekben hajlandó felállítani egy intézetet, helyiségéről, fenntartásáról gondoskodni, amennyiben az állam a 6–15 éves kecskeméti és környékbeli siketnémák taníttatását, illetve a vakok ipari foglalkoztatását biztosítja, és a szaktanítók fizetését magára vállalja.¹⁶

1900. augusztus 3-án a kultuszárca a szervezésben való közreműködésre Németh László budapesti tanárt jelölte ki.¹⁷ Németh László kecskeméti földbirtokos család gyermekeként látta meg a napvilágot, előbb papi

13 A kecskeméti intézmény felállítását követően alapították a szegedi, jolsvai, egri, debreceni, körmöcbányai, soproni, ungvári és pozsonyi siketnéma-iskolákat.

14 „A nemes szívekhez”. Kecskemét, 1900. november 4. [1. o.]

15 A századfordulón jött létre Kecskeméten az Országos Tanítói Árvaház (1899) és az Állami Gyermekmenhely (1903) is, 1908-ban nyitotta meg kapuit a város kiegészítő iskolája. A tervezett internátusokról és a központi népiskoláról bővebben I. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2019.

16 MNL BKML IV. 1903/a. 151/1900. kgy. hat.

17 54 119/1900. M. Kir. Vallás- és Közoktatásügyi Miniszter. 1900. aug. 3. L.: A Siketnémák és Vakok Áll. Segélyezett Kecskeméti Intézetének értesítője az 1900/901-ik tanévről. Kecskemét, 1901. 8. (Az intézeti értesítőkre a továbbiakban a sorszám és a tanév megjelölésével hivatkozom.)

pályára készült, majd gyógypedagógiát tanult.¹⁸ Kecskeméti származása és többéves, siketnéma-intézetekben szerzett oktatói tapasztalata különösképp alkalmassá tette személyét az iskola felállítása körüli teendők lebonyolítására. A gyógypedagógiai lapszerkesztői és tankönyvírói minőségben is ismert, az egyesületi életben rendkívül aktív¹⁹ tanárember megalapításától kezdve két évtizeden át igazgatta a kecskeméti intézetet, tanította a gyerekeket, és dokumentálta a legfontosabb eseményeket az évenként megjelent iskolai értesítőben. Tevékenysége nyomán a kecskeméti intézmény jó pár évre az országos gyógypedagógia figyelmének középpontjába került, a helyi társadalomban kifejtett munkájának köszönhetően pedig széles körű elismertségnek örvendett, amely utóbb a községi iskolaszékbe és a törvényhatósági bizottságba történt beválasztásában is megnyilvánult.²⁰ Egyik legfontosabb sikere mégis az volt, hogy elfogadtatta és megszerettette a kecskemétiakkal a kis siketnéma növendékeket, ahogy ő hívta őket: „a természet árváit”.

1900. augusztus hónap folyamán, a kultusztárcával történt megállapodás nyomán a közgyűlés három helyiséget jelölt ki és engedett át a siketnéma-intézet céljaira a volt polgári leányiskola épületében, a Templom utcában.²¹ Egy 20 növendékből álló kettős osztály részére tantermet, a vakok számára foglalkoztató műhelyt, továbbá igazgatói irodát rendeztek be, ezek felszerelésének, tisztántartásának, fűtésének, világításának terheit a város viselte. Felügyelőbizottság felállítására is sor került, amely a megszervezés után

18 Németh László a református főgimnáziumban tanult és érettségizett, majd 1897-től a budapesti teológiai akadémiára járt, amelynek elvégzése után, 1893-ban a váci siketnéma-intézetben tanárgyakornokként alkalmazták. 1895-ben nyert tanári oklevelet, ekkor kinevezték segédtanárnak a váci intézethez. 1897-ben már rendes tanárként működött, amikor áthelyezték Budapestre. 1900. augusztus 3-án kapta Wlassich Gyula minisztertől kecskeméti megbízását. GÖNCZI Géza. Kecskemét, 1906. 257.

19 Németh László 1898-tól szerkesztette a Gyógypedagógiai Szemlét, a siketnémák, vakok, gyengeelméjűek és hibás beszédűek oktatásával foglalkozók szakközlönyét, később tankönyvet is írt siketnémákat oktató tanárok és siketnéma növendékek számára. Tagja volt a Gyógypedagógiai Szaktanácsnak (1898) és részt vett a Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesületének megalapításában (1901. április 3.). Utóbbinak 1906-tól Kecskeméten kiadott szaklapját is szerkesztette Németh László. 1920-ban a Siketnéma Intézeti Tanárok Országos Egyesületének díszelnökévé választották. GÖNCZI Géza. Kecskemét, 1906. 257.; „Meghalt Németh László, az ismert gyógypedagógus.” Magyar Országos Tudósító, 1930. április 10. Forrás: Hungaricana. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/MOT_1930_04_1/?query=siketn%C3%A9m%C3%A1k%20Kecskem%C3%A9t&pg=188&layout=s (2018. április 5.)

20 Gyógypedagógiai munkája mellett Németh László mezőgazdasági egyesületek létrehozásában vett részt (pl. a Kecskeméti Szőlősgazdák Egyesülete, Kiskert Szövetség), nyomdát működtetett és a Polgári Dalkör elnöke is volt.

21 A Templom utca 95–96. sz. épületben tehát korábban is oktatási intézmények (elemi és polgári leányiskola) működtek. A polgári leányiskolának 1898–99-ben építettek új létesítményt a Mezei (ma: Bajcsy-Zsilinszky) utca sarkán. A Nagytemplom melletti Templom utcát a 20. század elején nevezték át Csányi utcává.

közvetlen ellenőrzést gyakorolt az intézmény felett. Tagjai: a polgármester, a közigazgatási ügyosztály vezetője, öt közgyűlési tag²² és az intézmény igazgatója voltak. A felügyelőbizottság kapott megbízást az intézet szervezeti szabályzatának és költségelőirányzatának kidolgozására. A bizottságnak nemcsak a fenntartás, hanem a fejlesztés költségeire is meg kellett találni a forrásokat, hiszen a város vállalta az iskola hatosztályossá bővítését és hat éven belüli végleges elhelyezését is. Mivel a növendékek dologi szükségleteinek megszerzését társadalmi feladatnak tekintette az állam, egy ilyen irányú mozgalom megindítása és fenntartása is a felügyelőbizottság feladata lett, továbbá a növendékek felvételével és a tandíjakkal kapcsolatos ügyek intézése.²³

Az új intézményben, a Siketnémák és Vakok Államilag Segélyezett Kecskeméti Intézetében, 1900. szeptember 1-jén kezdődött meg a munka. Az első évben 17 fiú- és 3 leánytanulót vettek fel, vallásfelekezetre való tekintet nélkül, akik többnyire szegény családok gyermekei voltak, születésüktől kezdve vagy különböző betegségek, balesetek folytán váltak teljesen siketté, illetve halláskárosodottá.²⁴ A „Folyamodók nyilvántartási könyve” alapján a jelentkezők köre évenként általában jóval szélesebb volt, mint a felvettek.²⁵ Számos gyengeelméjű gyermek akadt fent a megelőző orvosi szűrésen, őket többnyire elutasították, mivel még speciálisabb képzésüket az iskola nem tudta magára vállalni. Az intézmény hatásköre szerint elsősorban kecskeméti és Pest-Pilis-Solt-Kiskun megyei illetőségű gyermekeket, fiatalokat fogadott, de jöttek növendékek Jász-Nagykun-Szolnok és Heves megyéből is. A vidéki tanulókat kecskeméti családoknál helyezték el – „externátusban²⁶” – önköltségen vagy a siketnémákat gyámolító egyesület költségén. A tantestület tagjai

22 Györffy Balázs, Dr. Horváth Ádám, Keller Lajos th bizottsági tagok, Petter Géza r.k. hitoktató és dr. Tegze Gyula jogakadémiai tanácsnok. MNL BKML IV. 1903/a. 167/1900. kgy. hat.

23 MNL BKML IV. 1903/a. 167/1900. kgy. hat. – A felügyelőbizottság néhány ülésjegyzőkönyve az MNL BKML IV.1910/c. Kecskemét Város Polgármesteri Hivatalának iratai, Közigazgatási iratok 21 575/1945. iratcsomóban fennmaradt. Ezúton szeretném megköszönni kollégám, Tóth Szilárd segítségét, aki felhívta figyelmemet e dokumentumokra.

24 Az iskolai értesítők részletes adatokat közöltek a növendékek siketségéről, mely életkorban, milyen betegség folytán, milyen mértékben károsodott a hallásuk. A tanulók több mint fele kisgyermekkorai betegségek (pl. agyhártyagyulladás, vörheny, kanyaró, számarhurut stb.) következtében vált fogyatékosná.

25 MNL BKML VIII. 608. 5. k. Folyamodók nyilvántartási könyve.

26 A családoknál történő elhelyezéssel szemben a bentlakást tartották optimális megoldásnak a korszakban a siketnémák nevelésével foglalkozók, és a legtöbb hazai intézmény mellett működött is internátus. Ebből a szempontból a helyi gyakorlat eltért az országotól, Kecskeméten ugyanis csak az 1910-es években, az új intézeti épület tervezésekor merült fel diákotthon építésének gondolata, amely azonban ekkor nem, majd csak 1948-ban valósult meg.

rendszeresen látogatták az ún. eltartókat, ellenőrizték a gyerekek testi tisztaságát, ellátását, egészségét, erkölcsi életét. Az eltartók befoghatták a gyerekeket házimunkára, illetve kisebb mezei munkákra. Sok növendék olyan szegény volt, hogy az ünnepek és a hosszú szünet idején is szívesebben maradt kecskeméti eltartójánál, mert itt jobb volt az ellátás, mint otthon. A tartásdíj egyébként egy évre 18–20 korona, a tandíj 20 korona volt (1901-ben). A szegény családok gyermekei segélyben részesülhettek vagy részletfizetésért folyamodhattak.

Mivel a siketnémák taníttatása ekkor még nem volt kötelező, a szülők meggyőzésében nagy szerepet játszottak az ún. felvilágosító előadások, amelyek során a siketség okairól, a hallássérült gyerekek képzésének lehetőségeiről adtak tájékoztatást gyógypedagógusok. A siketnéma-intézmény a beiratkozást megelőzően minden évben közzétette felvételi hirdetését a helyi lapokban, amelyben az alapinformációk (felveendők életkora, tandíj stb.) mellett a szegények számára a segélyezés lehetőségeit és a képzés várható – elsősorban anyagi – előnyeit hangsúlyozták.²⁷

1. kép: Németh László (1866–1930),
a kecskeméti siketnéma-intézet első igazgatója
Kecskeméti Nagy Képes Naptár, 1906. 256.

27 „A tanult siketnémák tapasztalat szerint egyes kenyérkereső pályán jobban boldogulnak, mint a hallók. Közülök sokan tekintélyes vagyona tesznek szert.” „A siketnémák tanítása”. Kecskemét és Vidéke, 1922. augusztus. 18. 3.

A vakok rövid életű foglalkoztató műhelyéről

A vakok mesterségre oktatása 1901. január 15-én kezdődött a siketnéma-intézet falai között.²⁸ Bár már a kezdetekkor jelen volt a törekvés a hallás- és látássérültek nevelésének elkülönítésére vonatkozóan, a szükségszerű közösség 1905-ig fennállt. A foglalkoztató műhelybe az első évben 11 fő, 18–50 év közötti növendéket vettek fel, akik kosár- és székfonást, illetve kefekötést tanultak Székelyi Sándor kosárfonó mester vezetésével.²⁹ Voltak közöttük születésük óta vak fiatalok és megváltozott munkaképességű, korábban tisztességes foglalkozással rendelkező felnőttek egyaránt. A létszám 12–13 főnél többre nem bővült a későbbiekben sem, hiszen az intézet vezetői ötéves képzési periódusban gondolkodtak. Ez idő alatt sajátíthatták el ugyanis a tanoncok a szakmát annyira, hogy később önálló műhelyt alapíthattak, vagy segédként, fizetés ellenében tagjai maradhattak a foglalkoztató műhelynek. A napi 9 óra gyakorlati oktatás mellett heti 6 órában elméleti képzést is nyújtott számukra az intézet: erkölcstan, írás-olvasás (Klein- és Braille-féle³⁰), nyelvtan és számtan szerepelt az órarendjükben. A gyakorlati órák során elkészült termékeket a műhely értékesítette, rendeléseket teljesítettek, és javítási munkákat is vállaltak. A vidéki vak növendékeket, a siketnémákhoz hasonlóan, kecskeméti családoknál helyezték el, a rászorulókat a minisztérium és a Vakokat Gyámolító Országos Egyesület segítette egészen 1905-ig.³¹ Ekkor, a segély beszüntetése után, a vakok támogatását rövid időre a kecskeméti siketnéma egyesület vállalta magára. A kecskeméti foglalkoztató műhely további fenntartásáért

28 A vakok képzése egy sajtócikk szerint azért kezdődött később, mert a felvett növendékek hozzátartozói az ellátási költségeket szegénységük okán nem tudták fedezni. A Vakok Budapesti Országos Intézetének vezetősége segélyének köszönhetően indult meg végül az oktatás. „Adomány a vakok számára”. Kecskemét, 1900. december 9. 3. – A vakok tanítását végző kosárfonómester állásra szóló pályázatot is csak december folyamán hirdették meg a helyi sajtóban.

29 Értesítő, 1900/1901. tanév. Kecskemét, 1901. 15., 22.

30 Johann Wilhelm Klein bécsi gyógypedagógus („a vakok atyja”) nevéhez fűződik a Klein-féle vonalrendszerű írás megalkotása. A 19. században elterjedt módszert a 20. században is használták. A vakok első magyarországi intézetének alapítója is Klein intézetében tanult. A pontrendszerű Braille-írást Louis Braille francia pedagógus dolgozta ki az 1820-as években. Az első Braille-ábécéskönyvet 1837-ben adták ki. – PAJOR Emese, 2009. 11., 16–21.

31 Értesítő II., 1901/1902. tanév. Kecskemét, 1902. 8.; Értesítő III., 1902/1903. tanév. Kecskemét, 1903. 5. és 37.

az országos szervezet olyan magas összeget kért a várostól, amelyet az nem akart megfizetni. Közgyűlési határozatban azonban a település kinyilvánította a műhely ideiglenes fenntartására irányuló szándékát (a rezsiköltségek vállalásával) legalább addig, amíg az itt elhelyezett vakok önállóan nem képesek üzni az elsajátított ipart, vagy önként el nem távoznak. Ez hamarosan meg is történt, a tagok egy része önállósult, hárman kiléptek, két főt pedig a szegedi kosárfonó műhely vett át. Ezt követően, 1906 nyarától a vakok képzése Kecskeméten megszűnt, amelyért a kultuszminisztérium évekkel később is a várost hibáztatta, a kellő áldozatkészség hiánya miatt.³²

A Siketnémákat Gyámolító Egyesület segélyező tevékenysége

A siketnéma tanulók túlnyomó része a legszegényebb néprétegből származott, a földműves, napszámos szülők többsége nem volt képes gyermekei után tandíjat és eltartási díjat fizetni. Utóbb a gyerekek jelentős része került a gyógypedagógiai intézménybe az 1903-ban alapított gyermekmenhelyről (pl. 1907/8-ban a 76-ból 24 fő, a következő évben 78-ból 38 fő, az 1910/11. tanévben 81-ből 45 fő), emiatt a két intézmény között szoros kapcsolat alakult ki.³³ A növendékek anyagi támogatása érdekében hívták életre a Siketnémákat Gyámolító Egyesületet 1901 áprilisában, amelynek feladata a helyi társadalmi

32 A vakok intézetének megszűnési körülményeiről bővebben: „Közgyűlés elé terjesztendő tanácsi javaslatok”. Kecskemét, 1905. okt. 22. 2–3. – Érdekes adalék, hogy egy néhány évvel később, 1909-ben kelt miniszteri levél a várost vádolja a vakok oktatásának megszűnése miatt: „a kellő anyagi támogatás, illetve áldozatkészség a Tanács részéről nem nyilvánult meg a kellő mérvben. Ennek tulajdonítható, hogy a vakok foglalkoztatása meg is szűnt Kecskeméten.” MNL BKML IV. 1910/c. 21 575/1945. alapszámon 6452/1909. – Ugyanitt: 6285/1906. a 74/1906-os felügyelőbizottsági ülés jegyzőkönyve. A vakok foglalkoztató műhelyének fenntartása céljára az országos egyesület olyan magas összeget kért a várostól, amelyet az nem adhatott meg. A feloszlást június 1-jére vagy legkésőbb augusztus 1-jére tervezték.

33 L. az intézet értesítőit 1913-ig! – „S míg négy évvel ezelőtt egyetlen egy növendékünk sem volt, amelynek eltartásáról az Állami gyermekmenhely gondoskodott volna, addig a lefolyt évben az intézet növendékeinek több mint egy harmada, sőt majdnem fele a Gyermekmenhely igazgatóságának köszönheti, hogy a tanítás áldásaiban részesül.” Értesítő VIII., 1907/1908. tanév. Kecskemét, 1908. 32. – A későbbi értesítők már csak az Állami Gyermekmenhely által a siketnéma-intézetnek befizetett segélyösszeget tüntetik fel, a gyermekek létszámát, nevét nem. A községektől, hatóságoktól befolyt éves adományok közzétételi listájában második helyen, de messze a legmagasabb adományozott összeggel szerepelt a gyermekmenhely.

összefogás megteremtése volt a siketnéma-intézet tanulóinak eltartása érdekében. Az egyesület első közgyűlését április 14-én tartotta, amelyen – erkölcsi súlyának növelése érdekében – két védnököt választott: Darányi Ignác földművelésügyi miniszter és gróf Csáky Károly Vác egyházmegyei püspök személyében.³⁴ A választmány az egyesület vezetésére egy férfi és egy női elnököt is kijelölt, amely a korszakban valószínűleg nem volt általános jelenség. A tisztséget az első években dr. Tegze Gyula jogakadémiai tanár és Nagy Mihályné töltötték be, a későbbiek folyamán Györffy Balázné, Kacsoh Pongrác, Révész István, Meczner Sándor, a harmincas–negyvenes években Horváth Mihály és Sárkány Béla képviselték a siketnéma-egyesületi ügyeket.

Az alapszabály kelte szintén 1901. április 14., amelyből az egyesület szervezetéről és működéséről kaphatunk képet. A célként megjelölt feladat: a szegény sorsú siketnémák segélyezése nem korlátozódott a hallássérült fiatalok iskolaéveire, az egyesület a kenyérkereseti szakma megszerzésében, a foglalkozáshoz való juttatásban és a munkaképtelen siketnémák gyámolításában is részt kívánt vállalni, sőt, az egyesület anyagi helyzetétől függően, a foglalkoztató műhelyben dolgozó vakokat is támogatta.³⁵

Az egyesület jövedelmeinek egy részét a befizetett tagdíjak jelentették. Az első évben 600 rendes és 25 alapító tagja volt a szervezetnek. Az alapító tagok között találunk településeket (pl. Nagykőrös, Cegléd és Kiskunfélegyháza városok), egyesületeket (pl. Izraelita Jótékony Nőegylet, Takarékpénztár Egyesület), világi és egyházi méltóságokat (pl. Ferenc József császár, kalocsai főkapitány), ismert kecskeméti famíliákat (pl. a Beretvás, Héjjas, Szappanos családok stb.). A tagdíjak mellett segélyeket és adományokat gyűjtött a szervezet. Rendszeresen adakoztak a siketnémák számára cégek, bankok, egyesületek és magánszemélyek is (pl. Ferenczy Ida), és előfordult, hogy végrendeleti úton testáltak jelentős összeget a természet árváinak segélyezésére.

Az egyesület évente hangversenyeket, teadélutánokat, táncmulatságokat, jótékony bazárt szervezett, amelyek nyereségét a siketnéma növendékek ellátására fordította. Ezek az alkalmak kezdetben megmozgatták a város elit-értelmiségi rétegének jelentős részét, amely a vigalmi bizottság hatékonyságán kívül a helyi társadalomnak a jó ügy iránti érdeklődését, elköteleződését

34 „Hírek/A miniszter mint védnök”. Kecskeméti Lapok, 1901. december 19. 2.

35 MNL BKML IV. 1939. Kecskeméti egyesületek alapszabályainak gyűjteménye. 187. Siketnémákat Gyámolító Egyesület. 1901. évi alapszabály.

bizonyítja. 1901 és 1910 között országos gyűjtés is zajlott az egyleti alap növelése érdekében, ebből hozták aztán létre az 5000 korona értékű, Kada Elek nevét viselő, segélyező alapítványt 1905-ben.³⁶ Szintén 1905-ben kérte fel az egyesület a katolikus egyházat az ún. „szeretetvasárnapok” meghirdetésére, amely alkalmakon a miséket celebráló atyák a siketnémák érdekében prédikáltak és gyűjtöttek. Ez elsősorban Jász-Nagykun-Szolnok megyében járt sikerrel, ahol 29 plébánia működött közre a gyűjtésben.³⁷

Az első siketnéma-iskolai értesítők még részletesen beszámoltak a segélyezésre befolyt adományokról, közölték az egyesület zárszámadását, mérlegét. Az 1904/5-ös tanévben kb. 3000 koronát kitevő egyesületi vagyon az 1912/13. tanévre 20 500 koronára gyarapodott, majd apadásnak indult.³⁸ Az 1914 után megjelent értesítők már nem hozták nyilvánosságra az egyesület vagyoni állapotát. A háborús években, miniszteri rendelkezés folytán, csak katonai célokra lehetett gyűjteni, így a szokásos hangversenyt, illetve teaestélyt sem volt szabad megtartani. (A későbbi évtizedek helyi sajtótermékei már nem számolnak be efféle rendezvényekről.) A tagsági díjakon és kisebb adományokon kívül a háború végéig nem jutott más bevételhez az egyesület, ezekből, illetve a kultusz- és földművelési tárcáktól utalt segélyből tartották el a gyerekeket.³⁹

Az egyesület további tevékenységéről minimális információ áll rendelkezésre. 1934-ben újrafogalmazott alapszabályukban a kecskeméti siketnéma-intézetbe járó és ott végzett növendékek anyagi, szellemi és erkölcsi támogatását jelölik meg feladatukul, gyűjtések, előadások, tanfolyamok és állandó propaganda útján. Az egyesület ekkor már csak egy elnököt választott, bevételi forrásait pedig tagdíjak, adományok és alapítványok jövedelmei képezték.⁴⁰

36 Az alapítvány kamatait évente egy szegény sorsú növendék segélyezésére fordították. Értesítő V., 1904/1905. tanév. Kecskemét, 1905. 42.

37 Értesítő VIII., 1907/1908. tanév. Kecskemét, 1908. 29. – A kalocsai érsek nem támogatta a szeretetvasárnapok meghirdetését („*az adakozások által eléggé igénybe vett egyházmegyét nem szándékozom az ily irányú gyűjtések szorgalmazásával még jobban megterhelni*”), egyházmegyeje papságára bízta a siketnéma-intézet esetleges támogatását. L.: Kalocsai Főegyházmegyei Körlevelek, 1906. 1259. sz. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/KalocsaiPuspoksegKozlemenyei_1906/?pg=69&layou=s&query=siketn%C3%A9ma (Letöltve: 2019. november 10.) – A kecskeméti plébániák a templomok Szent Antal-perselyének jövedelméből ajánlottak fel adományokat. L.: Értesítő XIV., 1913/1914. tanév. [Kecskemét], [1914.] 4.

38 L. az intézeti értesítőket!

39 Értesítő XVI., 1915/1916. tanév. [Kecskemét], [1916.] 18.

40 MNL BKML IV. 1939. 187. Az 1934. évi alapszabály.

A
 »Siketnémákat gyámolító egyesület Kecskeméten«
 alapszabályai.

I. Az egyesület czíme, pecsétje, és
székhelye.

1.§.

Az egyesület czíme: »Siketnémákat gyámolító egyesület
Kecskeméten«

2.§.

Az egyesület hivatalos pecsétje a következő szavakat tartal-
 maxza: »Siketnémákat gyámolító egyesület« Kec-
 kemét 1900.

3.§.

Az egyesület székhelye: Kecskemét.

II. Az egyesület czélja.

4.§.

Az egyesület czélja: a »Siketnémák és verkok állami tag se-
 gélyezett kecskeméti intézete«-ben élő sorban Kecskemét,
 és Pest Pili Solt Kisbik vármegye, máson sorban pedig esor-
 szág bármely területén élő szegényesri siketnémák oktatásának
 és nevelésének előmozdítása; az ezen intézetből kiképzett nőve-
 delemeknek valamilyen kegyelmezési szakmában való kiképez-
 tetése; a kiképzett munkanélküli nővelemeknek foglal-
 kovásához való juttatása; megszerült, munkaképtelen vagy be-
 teg siketnémákhoz segítségnyújtás és gyámolítása; a mennyi-
 ben pedig az egyesület pénzügyi helyzete megengedi, az inté-
 zeti foglalkoztató műhelyben dolgozó vakok támogatása is.

III. Az egyesület tagjai, felvételük, közéleti részvételük
és jogaik.

2. kép: A Siketnémákat Gyámolító Egyesület alapszabályai, 1901. április 14.
MNL BKML IV. 1939. 187.

Élet a siketnéma-iskolában

A siketnéma növendékeket elsősorban a szájról olvasásra és az érthető kifejezéssel való beszédre tanították az intézményben. „*A siketnéma megtanulhat beszélni. Hosszú, kerülő útakon kell megejteni a természetet, de azért célt lehet érni*” – írta Németh László az első iskolai értesítő bevezetőjében.⁴¹ A korszakban általánosan elfogadott gyógypedagógiai elképzelés szerint a siketnéma ugyan nem hall, a nyelvhez, beszédhez szükséges szervei épek, látó és tapintó érzékeivel pótolhatja elvesztett hallását.⁴² „*Ily módon meg van aztán teremtve az alap, melyre építeni lehet és a melynek segítségével lelkéhez férhetünk és kiművelhetjük szívét.*” A közismereti és készségtárgyak elsajátításával természetesen lassabban halad egy siketnéma gyermek, mint ép érzékű társai, de „*felemelő a tudat – írja az igazgató –, hogy emberek lesznek azokból, kik másképp a műveletlenség légkörében megsemmisülnének*”.⁴³ Az intézetben az oktatás a kultuszminisztérium által meghatározott tanterv⁴⁴ alapján haladt, a tantárgyak az egyes évfolyamok órarendjében eltérő óraszámokban szerepeltek, és évfolyamonként bővült a tanulandó tárgyak köre. Első osztályban a hangsúlyos beszédtanítás mellett tornáztak és kézimunka-gyakorlatokat végeztek a gyerekek. Másodikban számtant és szépírást is tanultak, harmadikban már az olvasással is próbálkoztak. Negyedik osztályban hit- és erkölcstan, majd a későbbiekben földrajz, fogalmazás, természetrajz, történelem, természettan és alkotmánytan tantárgyak tanításával szélesítették a tanulóifjúság ismereteit.

A napközbeni elméleti oktatás folyamán az osztálytermekben a gyerekek patkó alakú asztaloknál ültek, hogy mindannyian jól lássák a pedagógus hangokat, szavakat formáló száját. 1906 körül kezdték használni az intézmények, így a kecskeméti is, az új, állítható magasságú Barth-féle iskolapadokat⁴⁵, amelyek a növendékek magasságkülönbségének kiegyenlítésével szintén a beszédérzékelést könnyítették meg. Csoportos társalgás alkalmával a tanulók,

41 Értesítő, 1900/1901. tanév. Kecskemét, 1901. 4.

42 Több módszert alkalmaztak a 19–20. században a siketnémák tanítására. A francia módszer (jelnyelv) és a német módszer (hangnyelv, beszéd-tanmód) mellett létezett a kettő „házasságából” született vegyes tanmód, a bécsi módszer. 1880-ban Milánóban egy kongresszuson kimondták, hogy a német módszernek van gyakorlati értéke, mert csak ennek segítségével adható vissza a siketnéma a társadalomnak. GÖNCZI Géza, 1906. 252.

43 Értesítő, 1900/1901. tanév. Kecskemét, 1901. 5.

44 „Tanterv és módszeres utasítások a magyarországi siketnémák iskolái (intézetei) részére.” 1900. évi 16.822. sz. rendelet. 1903-ban a 17.550. sz. rendelettel módosította a tantervet a kultuszminisztérium. Értesítő IV., 1903/1904. tanév. Kecskemét, 1904. 10.

45 „Új iskolapadok”. Magyar Siketnéma Oktatás, 1906. augusztus–szeptember. (VIII. évf. 8–9. sz.) 196–197.

ha meg akartak szólalni, az asztalra ütöttek, és bár a többiek a csattanást nem hallották, a mozdulatot érzékelték, és a beszélő felé fordították figyelmüket.⁴⁶

Mivel a fiúnövendékek az intézetből kikerülve általában ipari pályára léptek, az iskola kézügyességi oktatásban (slöjd⁴⁷) részesítette őket, megadva számukra a szükséges fogalmakat és ügyességeket. A végzett fiúkat aztán egy-egy jobb nevű iparosmester fogadta magához tanoncnak, lettek közülük asztalosok, szabók, cipészek, könyvkötő, cukrász, sőt fényképész is, aki Fantónál tanult. A lányok beható oktatást nyertek a női kézimunkák terén, megtanították őket felsőruházat és fehérneműk varrására, szabásra, kötésre, hímzésre stb. A nyári vizsgák alkalmával az intézmény mindannyiszor kiállítást és vásárt rendezett a növendékek által készített használati és dísz tárgyakból.

Az intézményben folyó munkát élénk érdeklődés kísérte, az első évben 200 látogató örökítette meg a nevét az intézet vendégkönyvében.⁴⁸ A magas hivatalokat viselő vendégeken (pl. államtitkár, főispán, megyéspüspök, polgármester) kívül társintézmények vezetői, tanárai, tanítóképzősök, gyógypedagógus hallgatók érkeztek tapasztalatcserére az iskolába. Fokozott figyelem kísérte az iskola körüli eseményeket a helyi sajtó részéről is. A tanévek végén szervezett nyilvános vizsgákon a szülőkön kívül számos érdeklődő jelent meg. Ezek és az időnként szervezett ünnepek (pl. az 1910/11. tanévi karácsonyi pásztorjáték) voltak azok az alkalmak, amelyeken a városi közönség meggyőződhetett róla, hogy adománya jó helyre került, és az intézményben folyó munka meghozza gyümölcsét. A résztvevők sokszor könnyekig meghatva távoztak az eseményekről, amint az addig némaságra kárhoztatott kicsiket „*az ő hanglejtés nélkül való, de mégis érthető hangjukon*” beszélni hallották.⁴⁹

A siketnéma-iskolában az 1901/02. tanévben vetették meg az intézményi könyvtár alapjait, amely elsősorban gyógypedagógiai szakirodalmat és szaklapokat gyűjtött, vásárlás és adományozás révén. 10 év alatt egy apró, 585 kötetes, 1700 K értéket képviselő bibliotékát sikerült létrehozni, amelynek későbbi gyarapodásáról már szűkszavúan számolnak be az évkönyvek. Jó pár évvel később, az 1920-as években rendezték be a kis gyermekkönyvtárat, képeskönyvekkel, napilapokkal, ifjúsági regényekkel, hogy a gyerekekkel az olvasást megszerettessék.⁵⁰

46 „Siketnémák érettségi vizsgáján”. Kecskeméti Közlöny, 1928. jún. 26. 2.

47 Slöjd (svéd): kézzel végzett munka. Az iskolai kézügyességi foglalkozásokat nevezték így a 20. sz. elején. A siketnéma-intézetekben a fiúk általában fa- és agyagmégmunkálással foglalkoztak.

48 Értesítő, 1900/1901. tanév. Kecskemét, 1901. 26.

49 „A siketnémák karácsonya”. Kecskeméti Napló, 1912. december 25. 5.

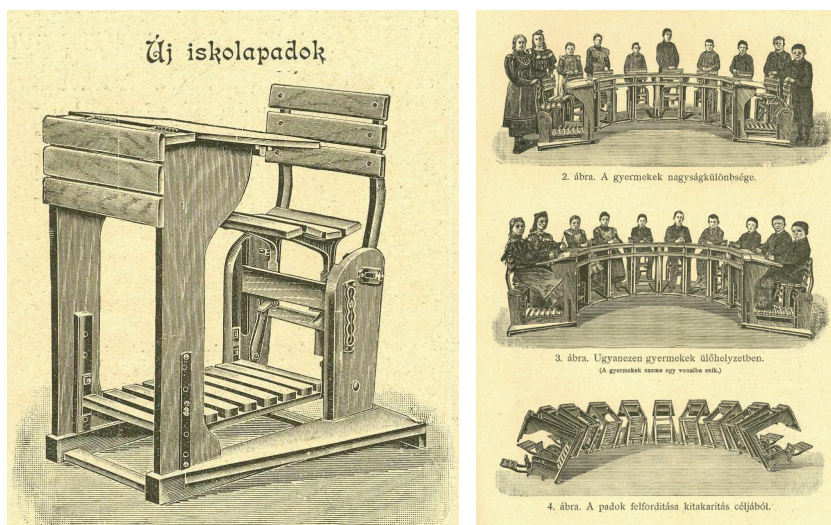
50 Értesítő II., 1901/1902. tanév. Kecskemét, 1902. [3.] – Értesítő XII., 1911/1912. tanév. [Kecskemét], [1912.] 18–19. – A Magyarországi gyógypedagógiai intézetek működése az 1926-27. tanévben. Siketnémák áll. s. intézete Kecskeméten (1900) Közli: Lett József igazgató. [1927.] 25.

Az intézeti szertárat az 1904/5. tanévben szerelték fel a várostól kapott 50 koronából és közadakozás útján. Az igazgató körlevélben fordult a gyárosokhoz, iparosokhoz és kereskedőkhöz, hogy támogassák a majdan ipari pályára lépő növendékeket a szertár felállításával, adományokkal. A felhívásra különböző szerszámok, konyhai felszerelések, ásványok és kőzetek, ércek, a cement-, papír- és szappangyártás menetét bemutató eszközök, anyagminták stb. érkeztek számos felajánlótól, az ország különböző gyáraiból, többek között a pécsi Zsolnay-gyárból, Weiss Manfréd Első Magyar Ércárgyárból, a Hungária Műtrágyagyár Rt-től vagy a Magyar Királyi Országos Selyemtenyészési Felügyelőségtől, Szekszárdról. A szertár a továbbiakban térképekkel, a siketnémák tanulása szempontjából kiemelt jelentőséggel bíró állat- és növénytani szemléltető falitáblákkal és a Magyar Nemzeti Múzeum Állattári Osztályának adományaival gyarapodott.⁵¹

A gyerekek ismereteinek gazdagítására és kikapcsolódásra szolgáltak az időnként megejtett tanulmányi kirándulások, a Nyíri erdőben rendezett juniálisok, a vetített képes előadások, élménybeszámolók. Az említett célok támogatására alakult 1911-ben az iskolai ifjúsági önképzőkör is, amely a szellemi gyarapodás és a szórakozás mellett a hazafiság és a kegyelet ápolását tűzte ki feladatul. Vezetője, Góts Ottó, 1908-ban csatlakozott a tantestülethez, számtant, tornát tanított, gondját viselte az intézeti könyvtárnak és a gyámolító egyesület jegyzőjeként is tevékenykedett. Az V–VIII. osztályos siketnéma tanulók számára tartott vasárnapi összejöveteleken folyóiratokat, könyveket olvastak és beszéltek meg, rejtvényt fejtettek, sakkoztak, dominóztak és egyéb játékokat űztek. Rendszeresen készültek a nemzeti évfordulókra (március 15., október 6.) szavalatokkal, élőképpel; évente megemlékeztek Erzsébet királyné haláláról, a karácsonyt a tanár úr által írt pásztorjátékkal, jelenetekkel tették emlékezetesebbé. Az 1912/13. tanévben „A Mi Újságunk” címmel intézeti lapot indított az önképzőkör Góts Ottó szerkesztésében, amelybe a növendékek fogalmazták a híreket. A következő évben a kört Góts tanár úr betegsége miatt Nemere Gyula vezette, majd – vélhetően a háborús időszak beköszöntével – elhalt e hasznos és szép kezdeményezés. Góts Ottót 1916-ban a vakok budapesti intézetéhez rendelték szolgálattételre.⁵²

51 Értésítő V., 1904/1905. tanév. Kecskemét, 1905. 28–32. és Értésítő IX., 1908/1909. tanév. Kecskemét, 1909. 22–24.

52 Értésítő XII., 1911/1912. tanév. [Kecskemét], [1912.] 21–22.; Értésítő XIII., 1912/1913. tanév. [Kecskemét], [1913.] 21–22.; Értésítő XIV., 1913/1914. tanév. [Kecskemét], [1914.] 25.; Értésítő XVII., 1916/1917. tanév. [Kecskemét], [1917.] 6.

Speciális, a hallássérült gyerekek tanítását megkönnyítő iskolapadok bemutatása az országos gyógypedagógiai szaklapban „Új iskolapadok”. *Magyar Siketnéma Oktatás, 1906. augusztus–szeptember. 196–197.*

A siketnéma tanulók továbbképzése

A 8. osztályt kijárt siketnémák tanulatlan társaikhoz képest óriási előnnyel, tudással felvértezve léphettek ki az iskola falai közül a nagybetűs életbe. Ahhoz azonban, hogy tényleg képesek legyenek magukat eltartani, további képzettséget, szaktudást kellett szerezniük. Az iskola nevelőtestülete igyekezett hát a lehető legtöbbet tenni ez ügyben. A végzett fiú tanulókat mesterekhez szerződtették, az iskolából kilépő leányok számára viszont a fiúkénál kevesebb lehetőség adódott, hiszen őket nem lehetett elküldeni inasnak. A legkielégítőbb megoldás egy siketnéma-ipariskola létesítése lett volna, amelyet a tantestület szorgalmazott is. A városi tanács azonban a meglévő kecskeméti iparostanonc-iskolákban, külön tanfolyami keretek között javasolta megvalósítani a siketek iparoktatását, ám ezt is csupán abban az esetben, ha a felmerülő személyi kiadásokat a kultuszminisztérium elvállalja.⁵³

A felügyelőbizottság 1905. szeptemberi ülésén felmerült egy kertészeti továbbképző iskola megteremtésének gondolata. A Kecskeméten létesítendő intézet az egész országból fogadott volna siketnéma növendékeket (30–45 főt), akik az elképzelés szerint két–hároméves képzés során gyakorlati és elméleti tudást kaptak volna a konyhakertészet, a gyümölcsstermelés, a szőlőműve-

53 MNL BKML IV. 1910/c. 21 575/1945. alapszámon 13 990/1907. A felügyelő bizottság jegyzőkönyve, 1907. május 25.

lés, a méhészet vagy a selyemtermelés területein. Ez a pálya a fiúk mellett a lányok számára is továbbtanulási lehetőséget biztosított volna, a település számára pedig a konyhakertészet fejlesztése révén jelentett volna haladást. A város a tervezet mellé állt, és ingyen területet ígért a jövőd tangazdaság elhelyezésére, a kultuszminisztérium pedig felajánlotta az elméleti oktatás díjainak fedezését. A földművelésügyi tárca kezdetben válaszra sem méltatta a feliratot, majd „közjátékok” – memorandumok, tervezetek, látogatások stb. – sora után 1914-ben világossá tette, hogy a külön, önálló kertészeti iskola felállítását, siketnémák részére, nem tartja célravezetőnek.⁵⁴ Sok-sok évvel később, az 1940-es években merült fel ismét a siketnéma gazdasági iskola létesítésének ügye, a Sikari-Kovács-féle alapítványi földbirtokon, a hivatalos megvalósulásig azonban sohasem jutott el ez a gondolat.

A siketnéma-intézet tantestülete – bizonyára a kertészeti képzés ügyének megtorpanása láttán –1909-ben „felnőtt siketnémákat gyámolító bizottsággá” alakította magát, és azt a célt tűzte ki maga elé, hogy egész életükre megélhetést biztosító foglalkozáshoz juttassa a siketnéma lányokat. Az év folyamán megszervezték, majd 1909. december 1-jén megnyitották a Siketnémák Kecskeméti Varróiskoláját 4 leánytanonccal. A varróiskola a hároméves tanulmányi időszak alatt a női felsőruhavarrás minden ágában való gyakorlati képzést és elméleti továbbképzést nyújtott, az iskola elvégzése után pedig „szabályszerű” bizonyítvánnyal bocsátotta el a növendékeket. A varroda házirend alapján működött, könyvelést vezetett. Iparigazolvánnyal is rendelkezett, a helyi ipartestület tagja volt, a tanoncokat szerződtette és fizette utánuk a Munkásbiztosító Pénztár illetményeit.⁵⁵

Az 1910/11-es iskolai értesítő a következőkről számolt be az év legfontosabb történéseinek felidézésekor: „...tantestületünk hivatásának tudatában minden anyagi támogatás nélkül iparostanonc-iskolát létesített...”⁵⁶ Az első

54 Felmerült a városi Műkertben és a Miklóstelepen való elhelyezés gondolata is. MNL BKML IV. 1903/a. 272/1906. és 38/1908. kgy. – Az 1914. évben kiadott évkönyv összefoglalja a kertészeti iskola létesítése iránt tett erőfeszítéseket és közli a földművelődési minisztérium elutasító válaszát is. Értesítő XIV., 1913/1914. tanév. [Kecskemét], [1914.] 6–10.

55 Értesítő X., 1909/1910. tanév. Kecskemét, 1910. 8. – A gyámolító bizottságok alakítása valószínűleg minisztériumi ajánlásra történt. Értesítő XI., 1910/1911. tanév. Kecskemét, 1911. 30–33. – A varróiskola szervezeti szabályait közli a Magyar Siketnéma Oktatás, 1910. XII. évf. 6. sz. 105–106.

56 Értesítő XI., 1910/1911. tanév. Kecskemét, 1911. [3.] – A kertészeti foglalkoztató, a varróiskola és az iparostanonc-iskola szervezése nem kecskeméti sajátosság. Az tanoncképzést országosan több intézetben is megvalósították, pl. a temesvári, aradi, szegedi, kolozsvári, soproni, egri, ungvári és jolsvai intézményeknél és Budapesten. L.: A magyar siketnéma-oktatásügy állapota 1912-ben. In: Magyar Siketnéma Oktatás, XV. évf. 11. sz. 1913. november. 231. Internet: https://en.mandadb.hu/common/file-servlet/document/946627/default/doc_url/Magyar_siketnemaoktatas_1913_XV_11.pdf (Letöltve: 2020. január 4.)

évben az összesen 14 fős tanulói létszám a varroda 10 leánynövendékéből és 4 fiútanoncból állt, utóbbiakat kecskeméti mestereknél helyezték el szakmát tanulni. Az elméleti oktatást a siketnéma-intézet oktatói minden külön díjazás nélkül vállalták, olyan tárgyakra oktatták a fiatalokat, mint az ipari számolás, mértan, olvasás, beszéd és az üzleti fogalmazás. A fiúk ezen kívül heti 3 órában rajzoktatásban is részesültek a rendes iparostanonc-iskolában, a lányok viszont – leány iparostanonc-iskola híján – nem tanultak rajzolni.⁵⁷

Az említett, 1910/11. évi évkönyv a varróiskola örvendetes haladásáról is beszámolt. A 10 siketnéma tanonc és egy segéd a műhelyben Merász Julianna varrónő vezetése alatt dolgozott, a nagyközönség pedig annyi megrendeléssel árasztotta el a varróiskolát, hogy annak csak 6–8 halló munkás további alkalmazásával tudtak eleget tenni.⁵⁸ A város előkelő családjai közül is sokan adták be leánygyermeküket tanulni a varróiskolába. Ezek az „éperzékű” lányok rendkívüli látogatóként szerepeltek és nem álltak szerződésben a varróiskolával, képzési díj gyanánt pedig 100 koronát fizettek.⁵⁹

A siketnémák iparostanonc-iskolájáról az 1913/14-es tanév értesítője számolt be utoljára részletesen. A tanulói létszám ekkor 21 fő, amelyből 8 fiútanonc, 13 lány pedig a varroda növendéke volt. Az elkövetkező években az intézmény éves történetét összeállító igazgatók többé nem tértek ki a növendékek továbbképzésének kérdésére, így joggal gondolhatjuk, hogy a kezdeményezés elsorvadt. Az utolsó információk az 1914/15-ös tanévből származnak, ekkor a varróiskolát és az iparostanonc-iskolát a célra megfelelő helyiség hiányában, illetve költségkímélés okán szüneteltették.⁶⁰

A siketnémák

Kecskeméti Intézete, II-ik tized, Templom-utca 97. sz. alatti helyiségében

női felsőruha-varrodát

állított fel, ahol az intézet végzett leánynövendékei egy kiválóan szakképzett női szabónő vezetése mellett mindennemű női felsőruhát készítenek a leggyyszerűbb kartonruhától a legdivatosabb kiállítású és legfinomabb kivitelű ruháig a lehető legolcsóbb áron. Felhívjuk ennélfogva városunk és vidéke nagyérdemű hölgyközönségét, hogy ha bármiféle felsőruhát óhajt készíttetni, forduljon intézetünkhöz bizalommal, ahol minden e téren fölmerülő igényei a legnagyobb figyelemmel és szakértelemmel eléggittetnek ki.

Kecskemét, 1909. december hava. Tisztelettel

Az intézet igazgatósága.

Az intézet varrodájának hirdetése, 1909
Kecskeméti Nagy Képes Naptár, 1910. 178.

- 57 Az oktatás minisztériumi tanterv alapján zajlott. Értesítő XIV., 1913–14. tanév. [Kecskemét], 1914. 27.
- 58 Értesítő XI., 1910/1911. tanév. Kecskemét, 1911. 4–5.
- 59 Uo. 32.
- 60 Értesítő XV., 1914/1915. tanév. [Kecskemét], [1915.] 5.

Szép remények: a siketnémák palotája

A kecskeméti siketnéma-intézetben a jelentkeztettek nagy száma és életkori különbségei miatt már az első évben két osztályt indítottak, és Németh László mellé még egy tanerő kinevezése vált szükségessé.⁶¹ Az elkövetkező években az intézmény újabb és újabb osztályokkal szaporodott, tantestülete bővült, majd az 1907/08-as tanévben érte el fejlődése csúcspontját – ekkor vált 8 osztályos iskolává –; a tanulói létszám pedig az 1911/12. tanévben tetőzött 83 fővel. Az egyébként örvendetes gyarapodás szinte az intézet működésének kezdeteitől nehézségek elé állította az igazgatóságot. Már az 1902/03. tanévben szükség volt épületük bővítésére, ekkor a városi zeneiskolának az intézet udvarára szolgáló helyiségeit engedte át számukra a városi tanács, így egy tágas osztálytermet nyertek, ami télen tornateremül szolgált, egy kézügyességi és egy tanári szobát, valamint egy raktárhelyiséget.⁶² A következő tanévben az igazgató – a felügyelőbizottság ösztönzésére – elkészítette az iskola végleges elhelyezésével kapcsolatos tervezetet, amelyet emlékirat formájában juttatott el a városhoz.⁶³ A fennállás 5. évében a tanács újabb négy termet szabadított fel az intézettel kapcsolatos emeletes épületben: itt rendezték be az igazgatói irodát, két osztályt és a szertárat. A régi épületben két nagy termet torna- és rajzteremmé alakítottak át.⁶⁴

Az 1906/07. tanévben a helyszűke immár égető problémává vált az iskola számára, akadályozta további fejlődését, napi gondokat jelentett az oktatásban. A polgármester kérésére ekkor Kerekes Ferenc főmérnök elkészítette a kor igényeinek megfelelő siketnéma-intézet vázlatos tervrajzát, amelyet a Kaszap kút környékén fekvő telekre tervezett felépíteni a város. A kivitelezés azonban függőben maradt, mivel az iskola vezetősége nem fogadta el a kijelölt telket, elsősorban annak egészségtelen fekvése miatt.⁶⁵ A különböző helyszínváltások után a város végül a színház mögötti értékes telket

61 A jelentkeztettek életkora az első évben: 7–10 éves: 6 fő, 11–15 éves: 6 fő, 16–18 éves: 5 fő, 25–31 éves: 4 fő. Völker Józsefet, a tantestület második tagját, Temesvárról helyezték át Kecskemétre. 1900. november 1-jétől működött az intézetben. Értesítő, 1900/1901. tanév. Kecskemét, 1901. 10.

62 Értesítő III., 1902/1903. tanév. Kecskemét, 1903. [3.]

63 Értesítő IV. 1903/1904. tanév. Kecskemét, 1904. [3]–4.

64 A siketnémák intézete a volt polgári leányiskolában kezdte meg működését, majd az egykor elemi iskolaként szolgált ún. Csányi-házat is kénytelen volt használatra átengedni a város. Az intézet a Templom u. 95–95. sz. alatt működött, a zeneiskola szomszédságában. MNL BKML IV. 1903/a. 387/1911. kgy. hat. – Értesítő V., 1904/1905. tanév. Kecskemét, 1905. [3.]

65 Az intézet felügyelő-bizottságának emlékirata a közgyűléshez. Értesítő VIII., 1907/1908. tanév. Kecskemét, 1908. [3]–8.

adományozta a siketnémák számára, amelyre korábban, 1898-ban a városi főmérnök már készített egy, a polgári leányiskolával harmonizáló épülettervet, az azóta meghiúsult központi népiskoláét.⁶⁶ Erre a telekre 1908-ban újabb tervváltozatok születettek, minisztériumi felkérésre, amelyeket a budapesti Hajós és Villányi építésziroda rajzolt.⁶⁷ Az építkezés költségeinek (kb. 144–165 000 K) viseléséhez azonban a település – anyagi gondjai hangsúlyozása mellett – több minisztériumi segítséget várt. Az 1907–1908 folyamán történt levélváltásokból kitűnik, hogy mindkét fél ragaszkodott saját álláspontjához. Kecskemét az eddig is viselt kulturális és „emberbaráti” terheken túl nem volt hajlandó, illetve képes újabb kiadások vállalására, a minisztérium a némileg megnövelt (2500-ról 3000 koronára) éves államsegélyt nem szándékozott tovább emelni. Az üres pénztárcáját mutogató várost az elhúzódó ügy miatt 1909-ben végül a minisztérium a következőkkel fenyegette meg: *„Minthogy kétségtelen, hogy az intézet hosszabb ideig immár jelenlegi helyzetében nem maradhat, részemről pedig a Tanácsnak nagyobb anyagi támogatást nem nyújthatok [...] felhívom a Tanácsot [...] elvállalt kötelezettségéből kifolyólag nyilatkozzék sürgősen az iránt, hajlandó-e az intézet megfelelő elhelyezéséről egy éven belül gondoskodni, mivel ellenkező esetben az intézet céljaira fentartott összegnek esetleg más irányú felhasználásáról gondoskodnám. Megjegyzem, hogy mivel Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegye területén 4 intézet van már siketnémák részére, az ügy hosszabb elhúzódása esetén az intézetnek más oly helyre való elhelyezése is megfontolás tárgyát képezendi, ahol a siketnémák oktatásáról kevésbé történt még gondoskodás.”*⁶⁸

Forrásaink nem számolnak be róla, hogy a színház mögötti telek beépítése végül miként került le végleg a napirendről, a siketnémák számára építendő új intézeti hajlék története azonban az 1910-es években tovább folytatódott. 1911-ben a Vásártér szabályozása és az iskolanegyed kialakítása kapcsán újabb lehetséges helyszíneként merült fel Kecskemét ezen része az épület elhelyezésére, majd még ebben az évben elhatározta a tanács, hogy a poros levegőjű, forgalmas környék helyett inkább a „város egyik legszebb helyén”, a Külső-Széchenyi úton vásárol telket a siketnémák számára. Már 1911 folyamán elkészült a Jánszky–Szivessy építésziroda (280–300 000 K költségű) kétemeletes épületterve, amelyet a minisztérium is elfogadott, illetve az államsegély összegét szintén ez évben emelte duplájára (6000 koronára) gr. Zichy János vallás- és közoktatásügyi miniszter.⁶⁹ Mindez a legszebb

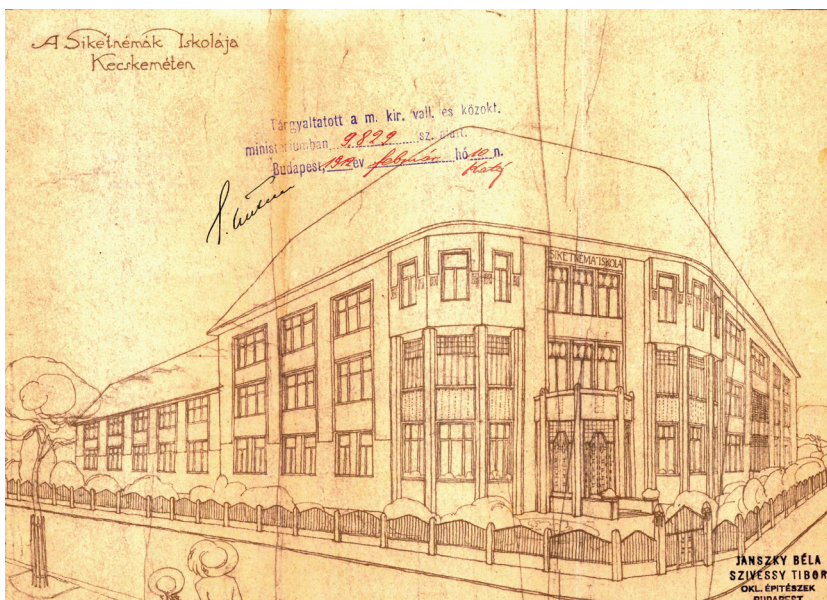
66 MNL BKML IV. 1903/a. 37/1908. kgy. határozat.

67 MNL BKML IV. 1910/c. 21 575/1945. alapszámon 1908. október 2-i dátumot viselő tervrajzok.

68 MNL BKML IV. 1910/c. 21 575/1945. alapszámon 6452/1909. 1909. febr. 19-i miniszteri leirat Kecskemét város tanácsának.

69 A siketnémák építkezéséről bővebben I. TÁNCZOS-SZABÓ Ágota, 2019.

reményekre adott okot, és a siketnéma-iskola igazgatója joggal bizakodott, hogy az 1913/14-es tanévet a „természet árvái” már egy tágas, modern épületben kezdtetik meg. (Időközben, az 1911-es nagy földrengés következtében a siketnéma-intézet épülete jelentősen megrongálódott. A károkat a város sietve rendbe hozatta, hogy ősszel a tanítás időben megkezdődhessen.) 1913 nyarán azonban meghalt Kada Elek, egy évvel később pedig kitört az első világháború. A zűrzavaros időszak elmúltával a siketnéma gyerekek az egykori Templom, ekkor már Csányi utcai régi épületben folytatták tanulmányaikat, egészen az intézmény 1948-as bezárásáig.

Az új siketnéma-iskola János Jászky–Szivessy-féle látványterve, 1912
MNL BKML IV.1910/c. 21 575/1945-es alapszámon 9829/1912.

Háborús évek – szűk esztendők

Az első világháború kezdetét jelentő, 1914. július 28-i hadüzenet után a város összes régibb iskoláját azonnal lefoglalták katonai célokra. A siketnéma-intézet igazgatóságát július 29-én szólították fel az iskolaépület elhagyására, az ingóságok elszállítására 48 órát hagytak, hiszen augusztus 1–2-án a kivezényelt katonaoorvos már megkezdte az iskola kórházzá alakítását. A szertárat és a könyvtárat minden rendszer nélkül, sebtében széles kocsikra rakták, és a polgári iskola nagytermébe költöztették át. A bútorokat padlásokon helyezték el, az iskola irodája az igazgató magánlakásában kapott helyet. A tantestület

tíz tagjából már a mozgósítás első napjaiban fegyverbe szólítottak hét főt. Az oktatást szeptember 24-én a Kecskeméti Közgazdasági Bank által biztosított két nagy és az Egressi Lajos gyermekmenhelyi főorvos ugyanazon épületben található lakásából átengedett két kisebb teremben tudták megkezdeni. Az igazgató, Németh László, harmadmagával tanította a gyerekeket, úgy, hogy összesen négy évfolyam indult (az I. és VIII. osztály nem indult, a II., III. és IV. osztályokat külön, míg az V–VI–VII. évfolyamokat összevonva oktatták). A fa- és agyagkézügyesség, illetve a tornatanítás, továbbá a varróműhely és az iparostanonc-iskola szünetelt. A lánynövendékek egész ősszel és télen ér- és térdmelegítőket, valamint hósapkákat készítettek a küzdő katonák részére, a város által adományozott pamutból. Az idősebb növendékek egy részét a háború alatti években a szülők már május végén, június elején hazavitték, hogy részt vehessenek az otthoni mezőgazdasági munkákban.⁷⁰

Az 1915/16-os tanévben az iskola a Munkácsy utca 15. sz. alatt levő bérházba került, ahol hat teremben folyt az oktatás. 1916 januárjában a hadseregből ideiglenesen szabadságolt tanerők közül négyen tértek vissza az intézménybe. Bevezették a délelőtt–délutáni tanítást. A földművelésügyi minisztériumból egy méhházat és öt méhcsaládot kapott az intézet, a méhest a leendő új siketnéma-épület telkén állították fel, gondozásukat Gönczi tanár úr vállalta a nagyobb növendékek segítségével.⁷¹ A háborús években az iskola 60–70 gyermekről gondoskodott folyamatosan, és 4–6 osztályt működtetett.

A legnehezebb időszak azonban a háború végén következett el. Az intézet válságos viszonyai és a magas nyomdai költségek miatt a szokásos évi értesítő legközelebb 1922-ben jelent meg, az 1918–22. közötti időszak eseményeit pedig már az új iskolaigazgató, Lett József foglalta össze. 1920-ban ugyanis Németh László 20 évi kecskeméti siketnéma-intézetbeli működés után, meggyengült egészségi állapotban nyugdíjba vonult. Az új vezető 1911 óta volt a tantestület tagja, a váci iskolából helyezték Kecskemétre. Elsősorban történelmet és alkotmánytant tanított, 1913-ban önálló történelem tankönyve jelent meg a VII–VIII. osztályos siketnéma tanulók számára.⁷²

1918 decemberében a katonai kórház kiköltözött az intézeti épületből, ám a szociáldemokrata párt azonmód lefoglalta azt erőszakkal, a maga pártcéljaira. Az iskola továbbra is ideiglenes helyszínen, sötét, alkalmatlan termekben szorongott, ahol még a gyerekek számára olyan sokat jelentő

70 Értesítő XV., 1914/1915. tanév. [Kecskemét], [1915.] [3]–5.

71 Értesítő XVI., 1915/1916. tanév. [Kecskemét], [1916.] [3]–5. – Érdekesség, hogy a siketnémák intézete céljára korábban kijelölt Széchenyi úti telket az első világháború után az Országos Menekültügyi Hivatalnak engedte át a város. A hivatal a telken méhészetet, méhészeti iskolát és tanfolyamot állított fel. „Méhészeti tanfolyam Kecskeméten”. Kecskemét és Vidéke, 1921. július 6. 3.

72 Értesítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 6–9. – Lett József előbb ideiglenes, 1922-től végleges minőségben nyert megerősítést igazgatói posztján.

kézműves foglalkozásokat sem tudták megtartani. Az év folyamán többször is szünetelt az oktatás, ősszel a spanyolnátha-járvány, télen a fűtőanyag hiánya miatt. Tavasszal a Pest megyei tanulókat nem hozták vissza a szülők, a tiszántúliak pedig a román előrenyomulás miatt rekedtek otthon. A siketnéma tanulóifjúság létszáma évről évre érezhetően csökkent. Az 1918/19-re beiratkozott 63 növendéket mindössze 3 hónapon keresztül tudták rendes oktatásban részesíteni. Az igazgató beszámolója szerint a forradalmak alatt a növendékek szófogadatlanabbak és a tanulásban hanyagabbak lettek, ám hazafias, vallásos nevelésük érdekében a pedagógusok, a tilalom ellenére, mindent megtettek.⁷³

Az 1919/20. tanév a mélypontot jelentette a kecskeméti siketnéma-intézet számára. A Tanácsköztársaság bukása után az iskolaépületet román megszállók foglalták el.⁷⁴ A posta szünetelése, a vasúti közlekedés nehézségei és a téli tüzelőhiány miatt nem voltak alkalmasak a körülmények sem új növendékek felvételére, sem a régiók behívására. Így egész évben nem volt tanítás, és a következő tanévben szinte újra kellett alapítani az intézményt. 1920 őszén 27 elsőst vettek fel, a felsőbb osztályokból azonban mindössze 17 tanuló jött vissza. A 42 gyermeket 9 rendes tanár oktatta, a visszakapott Csányi (egykori Templom) utcai épületben, ám a közös munkát ismét hosszú (október elejétől február közepéig tartó), kényszerű szénzünet hátráltatta. A fűtőanyag februári megérkezése után sok gyermek, főleg a nagyobbak, már nem jöttek vissza az iskolába. A női kézimunkát az alapanyag drágasága miatt nem oktatták ebben az évben. A gyerekek ellátására is nagyon nehezen talált kecskeméti családokat az igazgatóság, így sajtó útján kért adományokat, nemcsak pénzt, hanem gabonát, babot, burgonyát, egyebeket, a tanyákon pedig házról házra járva próbálták a növendékeknek élelmiszert gyűjteni.⁷⁵

1919 és 1921 között összesen öt, az egykori magyar területekről (Pozsonyból, Ungvárról, Aradról) az anyaországba menekült gyógypedagógus tanerő dolgozott Kecskeméten, akiket ideiglenesen helyeztek el az intézetben, majd később más városokba irányítottak, illetve nyugdíjaztak.⁷⁶

73 Értésítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 7.

74 A románok augusztus 4-én vonultak be a városba, kivonulásuk november közepén kezdődött meg. Ekkor kapta vissza épületét a siketnéma-iskola, miután a „vendégek” jó néhány felszerelési tárgyat, bútort magukkal vittek. Értésítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 8. – A siketnémák épületét 1920 folyamán a Kiskert Szövetség és a méhészek egyesülete is használta. Kecskeméti Közlöny, 1920. május 23., július 17., 20. – Az 1920/21. tanévben a siketnéma-intézet és a zeneiskola egy épületben működött. „Iskoláink működése a lefolyt tanévben”. Kecskemét és Vidéke, 1921. július 12. 3.

75 Értésítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 7. – „Szeresd felebarátodat (Lett József)”. Kecskeméti Közlöny, 1920. augusztus 8. [1].; „A kecskeméti társadalomhoz (Lett József)”. Kecskeméti Közlöny, 1920. augusztus 17. 2.; „Kérelem a siketnémák érdekében”. Kecskemét és Vidéke, 1920. június 23. 3.

76 „Iskoláink működése a lefolyt tanévben”. Kecskemét és Vidéke, 1921. július 12. 3.

Az 1921/22-es tanévben, az elhúzódó évkezdéstől és a kicsit hosszabb karácsonyi szünetről eltekintve, a tanítás végre visszakерült a rendes kerékvágásba. Az épületátalakítások, teremfelújítások után újra használhatóvá vált a szertár, a tornaterem és a kézműves foglalkozások helyszíne, a növendékek létszáma pedig ismét emelkedni kezdett.⁷⁷

Az intézet épülete a Csányi utcában, az 1920-as évek második felében
A Magyarországi gyógypedagógiai intézetek működése az 1927-28. tanévben.
Siketnémák áll. s. intézete Kecskeméten (1900) Közli: Lett József igazgató. [1928.]

A siketnéma-intézet a két világháború között

Az 1922/23. tanévtől kezdve a kecskeméti siketnéma-iskola nem adott ki több értesítőt a túlságosan magas nyomdai árak miatt. Az éves eseményekről rövid, szűkszavú összefoglalókat küldött a vezetőség a kultuszminisztériumnak, amely az ország többi gyógypedagógiai iskolájának beszámolójával együtt karcsú füzetkében tette közzé intézményei működési adatait. A leírtak nem festenek derűs képet a siketnéma-iskola húszas–harmincas évekbeli életéről. A gyermekek létszáma ezekben az évtizedekben 60–80 között mozgott, és bár

– Értesítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 8–9. – A Kecskeméti Közlöny című újság egy 1920 eleji számában beszámolt egy tervről, amely szerint „a megszállott területek siketnémái részére Kecskeméten fognak egy nagyarányú intézetet felállítani s városunkat általában a siketnéma oktatás Központjává teszik”. „Kecskemét a siketnéma-oktatás központja”. Kecskeméti Közlöny, 1920. január 14. 2. Az idézett cikkem kívül mást forrás nem számolt be erről az elképzelésről.

77 Értesítő, 1918/1919–1921/1922. tanévek. [Kecskemét], 1922. 9–10.

1923-tól kezdve a siketnémák oktatása kötelezővé vált⁷⁸, a szülők tájékozatlansága, a fokozódó szegénység és a hatósági kimutatások hiányosságai miatt még mindig sokan nőttek fel közülük tanulás nélkül. Nagy problémát jelentett a gyógypedagógusok pályaelhagyása is, a sem anyagi, sem egyéb tekintetben meg nem becsült tanárok közül például az 1926/27. tanévben egyszerre hárman távoztak az amúgy sem népes kecskeméti kollektívából. Megoldásként osztályokat vontak össze, több évben előfordult, hogy az első osztályt nem indították.⁷⁹ Úgyszintén nyomasztó teherként nehezedtek az intézményre a fentről erőltetett strukturális átszervezések. Az 1927/28. tanévben miniszteri rendelet útján elkülönítették egymástól a nagyothalló és a beszédmaradványos növendékeket, az intézmények körzetbeosztását pedig felfüggesztették. A kecskeméti intézetbe évekig nagyothallók kerültek, csak a harmincas években számolták fel az említett gyakorlatot, és ismét siketnémákat vettek fel az iskolába.⁸⁰

A húszas évek viszonylag kevés pozitív fejleményeinek egyike a kecskeméti siketnéma-iskolában a gyermekkönyvtár már említett megnyitása volt. 1928-ban megjelent Lett József könyve „A gyermek önkéntes megnyilatkozásaira építő tanításmód” címmel. Az igazgatónak a tanulók spontán megnyilatkozásaira épített beszédtanító módszere új szintre vitt a siketnéma-oktatásba, és országos figyelmet keltett. A módszer lényegi eleme a dramatizálás volt, minden nyelvtani viszonyt, ragot lejátszottak a gyerekekkel tanulmányaik folyamán.⁸¹

1930-ban meghalt Németh László. Az egykori igazgatót a siketnéma-iskolában ravatalozták fel, szeretett intézményéből kísérték utolsó útjára.⁸² 1931-ben a siketnéma-intézet 28 hold föld haszonélvezetéhez jutott egy kecskeméti földbirtokos asszonyság, Sikari-Kovács Zsuzsanna végrendeletének köszönhetően, aki a városra hagyta földterületeit azzal a kikötéssel, hogy annak jövedelmeit a tanács a siketnéma gyerekek istápolására fordítsa.⁸³ A birtok bevételeinek egy részét a továbbiakban szegény leánynövendékek ke-

78 A m. kir. vallás- és közoktatásügyi miniszter 1922. évi 130.700. sz. rendelete az iskoláztatási köteletség teljesítésének biztosításáról szóló 1921: XXX. tc. végrehajtásáról. L.: Magyarországi Rendeletek Tára, 1923. Internet: https://library.hungaricana.hu/hu/view/OGYK_RT_1923/?pg=1287&layout=s (Letöltve: 2019. november 10.)

79 Értesítő, 1926/1927. tanév. Budapest, 1927. 25.

80 Értesítő, 1928/1929. tanév. Budapest, 1929. 38.

81 Értesítő, 1928/1929. tanév. Budapest, 1929. 39. – „Élményekben gazdag vizsga a siketnémáknál, ahol az autót és repülőgépet súgják egymásnak a növendékek”. Kecskeméti Közlöny, 1930. június 22. 3.

82 Értesítő, 1929/1930. tanév. Budapest, 1930. 19.

83 MNL BKML IV. 1943. Kecskemét város által kötött szerződések gyűjteménye. 8103. Alapítólevél. – Értesítő, 1923–31., 1931–32., 1932–33. és 1934–35. tanévek. Budapest, 1935. 38.

nyérkereső pályára való kiképzésére fordították, illetve újabb tárgyalások kezdődtek a kultuszminisztériummal egy siketnéma gazdasági szakiskola, továbbképző intézet létesítéséről.

Az 1930-as évek közepén a siketnémák épületét jelentősen kibővítették. Három új nagy helyiség készült, modernizálták a tornatermet. Az építkezés az intézmény 35. jubileumi évében kezdődött, 1935 nyarán, a 10 000 pengős költséget a minisztérium, a Sikari-Kovács-féle alapítvány és a város együttesen állta. A munkálatokat öszre tervezték befejezni, a bővítés 100 növendék tanulását tette lehetővé az intézményben.⁸⁴ Egy újságcikkben olvasható utalás szerint a gyerekek ellátásáról ekkor már szinte teljes egészében a minisztérium gondoskodott.⁸⁵

Az intézmény utolsó évei

A siketnéma-intézet 1940-es évekbeli működéséről nagyon kevés információ áll rendelkezésre. Iskolai értesítők és iratanyagok híján nem ismerjük a tanulók létszámát, a tantestületet, az intézetben folyó munkát. A helyi társadalom és a média figyelmét is teljesen másfelé terelték a világháborús gondok, így a kecskeméti újságok meglehetősen szűkszavúak ebben az időszakban a siketnémákkal kapcsolatban. Egy-egy cikkből értesülhetünk arról, hogy az iskolaépületbe 1941 folyamán beköltözött a közellátási hivatal, az alapítványi földterület pedig szintén ebben az évben kerülhetett a kulturális minisztérium kezelésébe.⁸⁶ A negyvenes években a birtokot felesbérelő művelte, aki kocsival hordta ki és vissza a gyakorlati gazdasági oktatásban részesülő siketnéma gyerekeket.⁸⁷ Nem tudni pontosan, Lett József meddig igazgatta az intézményt, mindenesetre 1945 októberében már Szabó Gyula megbízott igazgató állt az iskola élén.⁸⁸ Az épületet a második világháborúban bomba- és aknatalálat érte, megrongálódott a tető, a lépcsők és az épület oldalfala,

84 „Hétfőn megkezdik a siketnéma intézet 10.000 pengős átépítési munkáját”. Kecskeméti Közlöny, 1935. június 29. 5. – A növendékek létszámával kapcsolatban a rendelkezésre álló évkönyv a következő adatokat közli. 1931/1932. tanév: 71 fő, 1932/1933. tanév: 60 fő, 1933/1934. tanév: 75 fő, 1934/1935. tanév: 75 fő. Értesítő, 1923–31., 1931–32., 1932–33. és 1934–35. tanévek. Budapest, 1935. 36–38.

85 Uo.

86 „Átköltözött a siketnéma intézetbe és zeneiskolába a közellátási hivatal”. Kecskeméti Közlöny. 1941. július 8. 2. – „Gróf Csáky István külügyminiszter emléke a kisgyűlés előtt. Siketnéma gazdasági továbbképző intézetet létesít a kultuszminiszter Kecskeméten a Sikari Kovácsné-féle alapítványi földön.” 1941. január 30. 3.

87 MNL BKML IV. 1939. 187. Az egyesületi utolsó, 1949. február 27-i ülésének jegyzőkönyve.

88 „Hírek”. Kecskeméti Lapok, 1945. október 18. 3. Szabó Gyula megbízott siketnéma-intézeti igazgatót gyógypedagógiai igazgatóvá nevezte ki a VKM. (1943-ban még biztosan Lett József volt az intézmény vezetője a sajtóhírek alapján.)

elpusztult az üvegezés, a villany- és a fűtőberendezés. Bútorban 60, felszerelésben 90%-os százalékos kár keletkezett, az újjáépítés folyamán azonban 1948 őszére külső és belső vonatkozásban egyaránt kifogástalan állapotba került az intézmény.⁸⁹

1948. július 1-jén államosították a siketnéma-iskolát. Szeptemberig Siketnémák Állami Intézete néven működött tovább, majd a Gyógypedagógiai Iskola, Nevelő és Foglalkoztató Intézetnek adta át helyét, ahol gyengetehetségű és nevelhető gyengeelméjű gyerekeket tanítottak. Az intézmény foglalkoztató részében a gyógypedagógiai iskolából és a nevelőintézetből kikerült növendékek kaphattak mezőgazdasági és háziipari kiképzést, az intézet városföldi 27 holdas birtokán. A vidéki tanulók pedig az iskolához tartozó Petőfi Sándor utcai internátusban nyertek elhelyezést.⁹⁰

1949. febr. 27-én a VKM utasítása nyomán a siketnémákat gyámolító egyesület is feloszlott, mivel támogató munkájára a továbbiakban nem volt már szükség.⁹¹ Így zárult az első kecskeméti gyógypedagógiai intézet, a siketnémák iskolájának története. Az intézmény 48 éves fennállása alatt több száz siketnéma gyermeket próbált kiemelni kilátástalan helyzetéből és visszaadni az életnek, a társadalomnak. Története – bármilyen periférikus jelentőségűnek is tűnik – megérdemli a kései utódok figyelmét.

89 „Így épül újjá Kecskemét”. Kecskemét Lapok, 1947. febr. 14. [2.]

90 „Gyógypedagógiai iskola, nevelő és foglalkoztató Intézet Kecskeméten”. Kecskeméti Lapok, 1948. szeptember 18. [2.]

91 MNL BKML IV. 1939. 187. Az egyesületi utolsó, 1949. február 27-i ülésének jegyzőkönyve.

IRODALOM

- GÖNCZI Géza
1906 Siketnémák és vakok oktatása. In: Kecskeméti nagy képes naptár. Kecskemét. 1906. 251–257.
- HEGEDŰS Lajos–FICSORNÉ KURUNCZI Margit–
SZEPESSYNE JUDIK Dorottya–PAJOR Emese–KÖNCZEI György
2009 A fogyatékoságügy hazai és nemzetközi története (jegyzet). Budapest.
- KOVÁCS Ildikó
2011 Egy sajátos probléma megoldása a magyar oktatásban a XIX. században: Siketek és vakok intézményes oktatásának kezdetei (szakdolgozat). Debrecen, 2011. Debreceni Egyetem Elektronikus Archívum. Internet: <https://dea.lib.unideb.hu/dea/handle/2437/101432> (Letöltve: 2019. május 2.)
- NÉMETH Ildikó
2005 Sopron középfokú és középszintű iskolái a 19. században. Sopron, 2005. 73–75.
- PAJOR Emese
2009 Tapintható írásrendszerek, alternatív olvasási módszerek (jegyzet). Budapest, 2009. 11., 16–21.
Internet: <http://mek.oszk.hu/09800/09880/09880.pdf> (Letöltve: 2019. dec. 18.)
- TÁNCZOS-SZABÓ Ágota
2019 Tervasztalon maradt álmok 1. Tanintézmények, internátusok. In: Múltbanéző. Az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltárának elektronikus folyóirata. 15. sz. (2019. 10. 30.) Internet: https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/multbanezo_15_04 (Letöltve: 2019. november 4.)

EVANGÉLIKUS GYÜLEKEZETEK A KOMMUNISTA DIKTATÚRA VIHARÁBAN

A II. világháború után bekövetkező nagyhatalmi átrendeződés régióinkban a marxista–leninista alapokra épülő párt- és államberendezkedés megszilárdulását hozta magával. A szovjet mintára kiépülő hatalmi közegben a politikától független társadalmi tevékenység és gazdasági aktivitás felszámolása mellett a hitéletre is üldöztetés várt. A formailag alkotmányos berendezkedéstől a proletárdiktatúrába való átmenet során a kereszténység és annak képviselői a munkáspártok hatalmi törekvéseinek célpontjaivá váltak, mert a vallásfelekezetek hagyományos rendeltetését egy új hordozó közeg, az állampárt sajátította ki magának.¹ A Moszkva által felhasznált politikai erők vallásellenessége a kezdeti, semlegesnek tűnő magatartás után kibontakozott, majd egyre erőszakosabb formát öltött. A hitbuzgalmi egyesületek felszámolásával induló (1946), később az iskolák államosításával folytatódó (1948) elszigetelést a protestáns egyházak által végzett közösségi tevékenység teljes feladása tetőzte be, 1951-ben.

1. táblázat: Az egyházak társadalomból történő
kiszorításának főbb folyamatai

Bács-Kiskun megye felekezeti viszonyai	1930	1949	2001	2011
Katolikus	430 041	473 308	360 304	259 822
Ortodox keresztény	827	614	277	387
Református	77 587	83 932	60 317	45 933
Evangélikus	24 686	25 241	17 099	13 288
Izraelita	9 164	1 939	202	165
Más vallási közösséghez, felekezethez tartozó	1 795	2 731	6 294	9 114
Vallási közösséghez, felekezethez nem tartozó	101	648	49 819	66 827
Nem kívánt válaszolni, nincs válasz			52 205	124 795
Összesen:	544 201	588 413	546 517	520 331

1 BALOGH Margit: Az Állam és egyházpolitika 1945 és 1956 között című, 38042 számú OTKA-kutatás zárójelentése 3. Budapest, 2006. Internet: http://real.mtak.hu/454/1/38042_ZJ1.pdf (Letöltve: 2018. december 2.)

Bács-Kiskun megyében a 20. század közepén a református egyház után az evangélikusok adták a legnépesebb protestáns felekezetet.² Az állami szervezetek számára az egyházügyi kérdésekben a társadalmi befolyás tömegessége jelentette a fő kérdést, így figyelmüket elsősorban a katolikusok (beleértve a szerzetesrendeket) sorainak szétzilálása kötötte le. A református egyház feletti felügyelet nagyságrenddel kisebb figyelmet kapott, az evangélikusok pedig nagyjából a harmadik helyen álltak e tekintetben.

Az evangélikus hívek legnagyobb lélekszámban a Kiskőrösi járás területén éltek. Lakossági arányukat tekintve a közigazgatási egység székhelyén voltak legtöbben, ahol a lakosság 71,5%-át adták 1949-ben (több mint 9000 fő). Jelentős számban éltek még Luther követői Kaskantyún és Soltvadkerten is. Érdekes tény, hogy a megye többi részén arányuk a néhány százalékot érte csak el, mely alól kivételt Dunaegyháza (88,5%) és Harta (38,1%) községek képeztek. Kecskeméten is számottevő gyülekezet egzisztált, mely az 1949. évi népszámlálás szerint 1149 hivat számlált.

2. táblázat: Evangélikusok aránya megyebeli településeken

Település	Lakosság teljes létszáma	Evangélikusok	
		száma	aránya
Kiskőrös	12 793	9 147	71,5%
Soltvadkert	9 001	3 267	36,3%
Harta	5 727	2 182	38,1%
Dunaegyháza	1 719	1 521	88,5%
Kecskemét	88 369	1 149	1,3%
Apostag	2 857	854	29,9%
Csengőd	4 682	805	17,2%
Kaskantyú	1 535	677	44,1%
Kiskunhalas	32 260	581	1,8%
Bócsa	3 331	520	15,6%
Baja	28 201	451	1,6%
Páhi	2 472	277	11,2%
Dunatettlen	875	150	17,1%

2 Az evangélikusok aránya a megyében (4,3%) megegyezett az országos trenddel (5,2%).
– Luther követői a török hódoltság után elnéptelenedett Alföld lakatlan vidékeire a 18. századi betelepítési hullámban érkeztek. Ekkor keletkeznek a megye szlovák és német szigetei. A betelepültek belső vándorlásának köszönhetően a 18–19. században több városi gyülekezet is alakult.

A megye evangélikus felekezetén belül a legfontosabb egyházi autoritás az esperes volt, mely tisztséget korszakunkban Sikter András töltötte be. Az evangélikusokra egyházpolitikai szempontból ugyanazok a követelmények vonatkoztak, mint a többi felekezetre, e tekintetben nem volt kivételezett a helyzetük, legfeljebb kisebb társadalmi befolyásolási lehetőségeik folytán kevésbé „élveztek” exponált helyzetet. Az evangélikusokról az első számottevő jelentés, mely részletezi helyzetüket, tevékenységüket, csak 1954 januárjából maradt fenn a megyei pártarchívum anyagában. Az itt fellelhető jelentésekből derül fény arra is, hogy mi volt az oka az egyházügyi szakigazgatás információs deficitének: „*Sikter András ev. esperes – teljes ellentétben Pap Géza ref. esperessel – egyáltalán nem tartott fenn velem kapcsolatot, nem közölte velem az egyházmegyében történt személyi és egyéb vonatkozású változásokat sem.*”³ Egészen ez ideig sikerült tehát az evangélikusoknak úgy-ahogy elhúzódnia az Állami Egyházügyi Hivatal (röviden: ÁEH) látóköréből, autonómiájuk maradék részét így át tudták menteni a nehéz idők dacára. Ennek azonban egyszer vége szakadt. 1954-től már erélyesebb kézzel fogott hozzá Szakács Gyula egyházügyi referens a lutheránusok sarokba szorításához.

3. táblázat: A főbb felekezetek adatai 1955-ben, Bács-Kiskun megyében

	Református egyház	Evangélikus egyház	R. katolikus egyház
Gyülekezetek száma	50	11	127
Templomok száma	35	8	108
Imaházak / kápolnák száma	20	7	55
Imahelyiség (iskolai)	0	10	55
Lelkészek (fő)	54	17	232 30 piarista tanár 25 nyugalmazott pap
Hívek (fő)	80 740	23 000	450 000
Költségvetés (Ft)			
- tervezett bevétel	1 277 581	458 330	
- tényleges bevétel	2 009 664	>700 000	

„*E helytelen álláspont*”, vagyis az evangélikus felekezet viszonylag independens állapotának megszüntetése érdekében az Egyházügyi Hivatalba berendelték az esperest. A megbeszélés az egyházügyi előadó részéről taktikus puhatolózással indult. A „*van-e különösebb problémája az esperes úrnak?*” kérdésre Szakács anyagi természetű válaszokat kapott, melyeket

3 Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltár (MNL BKML) XXXV. 36. Az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottságának (Kecskemét) iratai (XXXV. 36.). 2. cs. 118. ő. e. 16-6-1/1954. Eseményjelentés. 1. p.

részben „siránkozásnak”, részben jogosnak talált az előadó. Megértően fogadta például azt a hírt, miszerint Helvécián a községi tanács VB-titkára önkényesen elfoglalta a maga számára a lelkészi lakást, mely ingatlant a hivatalos felszólítások dacára sem volt hajlandó elhagyni, de még lakbért fizetni sem. Miután az egyházügyi előadó biztosította az esperest jóindulatú támogatásáról, előhozakodott elvárásaival is. Mindenekelőtt a kiskőrösi evangélikus lelkész, dr. Murányi György személyét hozta szóba, aki, Szakács szerint, nem tanúsított kellő együttműködési készséget a hivatalokkal („szembeállította a kiskőrösi evangélikusságot az állami szervekkel”). Az egyházügyi hivatalvezető több oldalról is igyekezett elítélő véleményt kicsikarni Sikterből lelkészének magatartására nézve, ezen kísérlete azonban eredmény nélkül zárult. Annyit viszont megígért, hogy a jövőben pontosabban és részletesebben fogja tájékoztatni a hivatalos szerveket egyházának életéről, és elkészíti lelkészeinek, segédlelkészeinek kataszterét. Invitálta továbbá az előadót lelkészkeri értekezletükre, melyet „állítólag” minden hónapban rendszeresen megtartanak. A fenti megjegyzések tanúsága szerint Szakácsnak nem volt fogalma sem az egyházmegyében szolgálatot teljesítő evangélikus lelkészekről, sem azok hitéleti tevékenységéről.

Az 1954. november 28-i tanácsválasztások újfent rávilágítottak az evangélikus egyházzal kapcsolatos foglalkozás hiányosságaira. A választási részvétel Bács-Kiskun megye legtöbb járásában 95 és 100% között alakult. Ebből a sorból a Kiskőrösi járás kilógott, a maga 84,4%-os részvételi arányával. Ezt a gyenge eredményt is csak a késő esti órákig tartó házi agitációkkal lehetett kicsikarni, a járásban tapasztalt „nagyfokú közömbösség” miatt. *„Itt mindjárt beigazolódik annak szükségessége is, hogy nagyobb politikai feladatok előtt az adott terület valamennyi felekezetével, illetve annak vezetőivel foglalkozni kell”* – vonta le a tanúságot az ÁEH előadója, aki az evangélikus egyházzal való fokozottabb törődésre irányította rá a figyelmet.⁴

Regenerálódó hitélet az állami terror enyhülésének időszakában

Az 1954. évvel elindult „felengedés” időszaka, ahogyan az egyházügyi hivatal előadója fogalmazott, sok visszás következménnyel járt. A pedagógusok nyíltabban vállalták vallási meggyőződésüket, szembeötölő módon növekedett a hittanra beiratkozott gyermekek száma, némileg háttérbe szorult a vallásellenes retorika is. Az iskolás gyermekekkel, fiatalokkal való vallásosfoglalkozás lehetőségei szabadabbak lettek, melyben minden felekezet igyekezett megta-

4 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 121. ó. e. 16-6-489/4/1954. Jelentés a november 28-án lefolyt tanácsválasztásokról. 5. p.

lálni a számára megfelelő módokat. A hitoktatás és hitgyakorlás változóban lévő tendenciáit nyomon követte az Állami Egyházügyi Hivatal, melynek áttekintő jelentése részletes elemzés alá vette a lutheránus felekezetet is. Annak ellenére – fogalmazott a jelentés –, hogy az evangélikusok lélekszámukat és lelkészeik számát tekintve messze a katolikusok és a reformátusok mögött álltak, a fiatalokkal való foglalkozás terén figyelemre méltó közbefolyást értek el. Különösen a színjátszó körök szervezésében voltak sikeresek. „[...] *e területen a legaktívabb, és mondhatnám a legkárósbabb tevékenységet fejtik ki*”,⁵ nyilatkozott velük kapcsolatban Szakács Gyula. Szinte valamennyi evangélikus gyülekezet létrehozott kisebb-nagyobb társulatokat, melyek között találhatóak voltak 15–20 fős színjátszó körök és 50–60 fős kultúr csoportok is. Népesebb csoportok Kiskőrösön, Soltvadkerten, Bócsán, Hartán, Kiskunhalason és Kecskeméten szerveződtek, „*s valamennyi olyan községben, ahol néhány száz híve van az ev. egyháznak*”. De ez még nem volt minden. A kultúr csoportokon keresztül rendkívül tevékeny társadalmi életet szervezett az egyház. Főleg a hosszú telek folyamán utaztak, szerepeltek sokat a színpad és énekkaros csoportok. Példának hozta a jelentést készítő Szakács Gyula ÁEH-előadó, hogy a bócsai evangélikusok színjátszó és énekkari csoportja 1954–55 telén megfordult Kiskőrösön, Soltvadkerten és Kiskunhalason, mégpedig több alkalommal is! Az előadó e gyakorlatban a „bújtatott” missziós és evangelizáló szándékot tekintette a legveszélyesebbnek. Mit is vétettek a rendszer ellen ezek a színjátszó körök? „*E csoportok műsorán minden esetben egyházi énekek, egyházi jellegű szavaltatok és vallásos témájú színdarabok szerepelnek, amit a szóban forgó csoportok vezetői, sőt a lelkészek »képes igehirdetésnek« neveznek*”.

1. ábra: Az evangélikus felekezet hitéleti tevékenységei

A direktívák ellenére az egyházügyi hivatalnak nem sikerült ezen csoportok működését leállítani, mindössze azt tudták elérni, hogy a településükön kívülre irányuló utazásoknak véget vessenek. A jelenség gyökeres felszámolása

5 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-6-77/1955. Az egyházak ifjúsággal való foglalkozása. 4. p.

már sokkal nehezebb feladat volt. Amíg az evangélikusok hetilapja rendszeresen közölt híreket a budapesti és vidéki gyülekezetek kulturális munkájáról, addig Bács-Kiskun megyében a teljes tiltás lehetetlennek látszott. A színekörök kártékonyságának tudta be az ÁEH, hogy a fiatalok egyházi befolyás alatt tartása mellett a rendezvényeik bevétele a gyülekezetek anyagi bázisát erősítette, noha belépődíjat sehol sem szedtek. Megállapította azt is, hogy a kialakult állapotokban az egyház kezdeményezőkézsége mellett a baloldali ifjúsági tömegszervezetek alkalmatlansága is vétkes volt. *„Sem Kiskőrösön, sem Bócsán, sem Soltvadkerten, sem Hartán nem működik olyan kultúrgárda, ahol e fiatalok kifejlhetnék kulturális igényeiket”*.⁶ Ezeket a településeken a fiatalok kulturális foglalkoztatása szinte kizárólag az egyház kezébe került. Szakács egyébként 1955 decemberében már tudta, hogy a következő év elejétől a színjátszó csoportok működését rendezni fogják.

A politikai visszarendeződés kora

Az állami szervek elbizonytalanodása az 1955 márciusában hozott MDP KV határozattal megszűnt. Az Állami Egyházügyi Hivatal megerősödve, megnövekedett eréllyel látott hozzá az eddig figyelmen kívül hagyott hitéleti tevékenységi formák bedarálásához. Addig az evangélikus egyház aránylag kevésbé állt a hivatali szervek figyelmének homlokterében. Ez a viszonylagos independens elszigeteltség 1955 őszeig tartott. Szakács Gyula ÁEH-előadó ettől az időtől kezdve szoros felügyelet alá vette megyéjének lutheránusait, és nagy lendülettel hozzáfogott hiányos ismereteinek pótlásához is.

A megye evangélikus lelkészei 1955. szeptember 28-án, a kiskőrösi gyülekezet imaházában tartották lelkészi értekezletüket.⁷ Az eseményre eredetileg az ÁEH képviselőjét nem szándékoztak meghívni, Szakács azonban, miután értesülést szerzett a közlő rendezvényről, az esperesen keresztül meghívatta magát. Az értekezleten aztán igyekezett is minél több adatot, tapasztalatot, ismeretet összeszedni. Szakács már az összejövetelt megelőzően berendelte irodájába Sikter András esperest, akit az értekezlet témája kapcsán referáltatott. Ekkor derült fény arra, hogy az egyházi vezető merőben helytelen elvi álláspontot foglalt el több kérdésben is. Például mindenáron egyháznak semlegességét bizonygatta a kollektivizálás terén. Sikter álláspontjának alátámasztására felhozta, hogy az evangélikus hívek a megye nagyobb településein (Kecskemét, Kiskunhalas, Baja) nem földműveléssel foglalkoznak. A szőlőtermelő vidékek birtokkarakterre pedig speciális, teljesen eltérő a megye többi részétől. A térszekbe belépők zömében újbirtokosok, ellenben a

6 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-28-7/1955. Jelentés az egyházak ifjúsággal való foglalkozásáról. 8. p.

7 Uo. 16-6-242/1955. Eseményjelentés. 1. p.

szőlészettel-borászattal foglalkozó gazdák évtizedek vagy generációk óta birtokolták földjüket. Végül is az egyeztetés végén Sikter (legalábbis formálisan) visszalépett, akceptálva álláspontja tarthatatlanságát.

A lelkészértekezlet számára elsődleges tematikául a téészesítés elősegítését állították a szervezők. A gyűlés általános hangulatát a passzivitás, érdektelenség jellemezte. A hivatalosan elvárt 18 lelkész közül 3 (neveiket téetelesen hozza a jelentés) eleve meg sem jelent. Kettő közülük azért nem jött el, mert nem tartották érdemesnek az értekezletet arra, hogy a drága útiköltségre pénzt adjanak ki. *„Mondanom sem kell, hogy a kérdésnek ilyen módon való kezelése a tééma lebecsülését jelenti”*⁸ – vonta le a következtetést felettesei helyett is Szakács. Az értekezleten szó volt még a nyári továbbképző konferenciáról, az ott elhangzott előadásokról. Szakács Gyula „meglehetősen tágan” ismertette a lelkészekre háruló állami elvárásokat, főképp a téeszmozgalom elősegítése terén. Végezetül egyenleget is vont az evangélikusok hozzáállására vonatkozóan: megállapította, hogy az evangélikus lelkészek *„lényegesen kevesebb támogatást nyújtanak az állami feladatokhoz”*, amint az a megállapodás gyakorlati részének végrehajtáshoz szükséges és elvárható lenne. Sőt, szerinte egyesek egyenesen bojkottálták a kommunisták politikai törekvéseit. Hernádi Nándor lelkész nyíltan, talán túlságosan is őszintén megvallotta: *„nem állhatok a gyülekezet elé ilyen mondanivalóval, azt a szót, hogy téesz ki sem ejtem előttük, mert egyből agyonbunkóznának”*. Ugyanerre az álláspontra helyezkedett Bachát István is.⁹ Az eseményjelentés záró szakaszában az ÁEH előadója az evangélikus egyház fokozottabb ellenőrzését és szükség szerint lelkészeinek felelősségre vonását vetette fel, ami *„aktívabb munkára, a megegyezés szellemében való nagyobb mértékű segítségre”* ösztönözné a lelképásztorokat.

Október havi összefoglaló jelentésében Szakács ismét kitért az evangélikusok ellenséges, közönyös magatartására és annak következményeire.¹⁰ A lutheránusok passzivitására – szerinte – jobb bizonyíték nem is kell, mint az „erősen evangélikus” községek lemaradása a téeszszervezés terén. Az egyházügyi előadó általában véve rendkívül lagymatagnak értékelte az evangélikusok közéleti munkáját, igaz, legalább nyílt ellenállást nem fejtettek ki.

Az evangélikus kulturális élet felszámolása

Az evangélikus egyház teljes körű átvizsgálására – néhány kisebb ellenőrzést és adatgyűjtést követve – 1955 végén került sor. Az Állami Egyházügyi Hivaltól és az MDP Bács-Kiskun Megyei Bizottsága Agitációs és

8 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ó. e. 16-6-242/1955. Eseményjelentés. 2. p.

9 Uo. 3. p.

10 Uo. 16-6-263/1955. Október havi összefoglaló jelentés. 3–4. p.

Propaganda Osztályától kapott direktívák alapján Szakács Gyula egy egész napot töltött el Kiskőrösön az evangélikus egyház komplex elemzésével. Tette mindezt azzal a céllal, hogy „*alaposan megvizsgáljam az evangélikus lelkészek tevékenységét, befolyásukat a község lakóira, s általában teljes képet nyerjek az itteni evangélikus egyház tevékenységéről*”.¹¹ A vizsgálatnak azonban sokkal inkább csak eszköze volt a helyzetfelmérés. Tényleges szándéka a leleplezés, és végső soron az evangélikus szellemű lelki élet, kulturális tevékenység és ifjúsági szolgálat felszámolása volt. A vizsgálatról felvett jegyzőkönyvben részletesen kitért az egyház vagyoni helyzetére, társadalmi beágyazottságára, tömegbázisára. Foglalkozott a lutheránus lelkészek hitéleti tevékenységével, ifjúságszervezési gyakorlatával és kulturális munkájával is. A vizsgálat során Szakács előtt egy rendkívül szervezett, összetartó, a hagyományos értékek mellett haladó megoldásokra épülő egyházszervezet tárult fel. A szöveg tartalmi elemein túl a jelentés hangvétele, érzelmi viszonyulása olyan érzetet kelt, hogy – eltekintve az első felében alkalmazott gúnyos módorosságtól – a jelentéstevő maga is alaposan meglepődött a látottakon. Azon, hogy Kiskőrösön és környezetében milyen virágzó, magas színvonalon szervezett, ennek ellenére „fentről” kevésbé érzékelhető hitéleti formák épültek ki a kommunista diktatúra keretei között. Fenyegető meglepetést keltett benne az ifjúság szervezésének hatékonysága, a vallásos közösségi életben résztvevők népes száma, a minimál feltételekből ügyes és elhivatott hozzáállással, céltudatos munkával elért eredmények, melyek az előzetes várakozásokon bizonyára jócskán túlmutattak.

A jelentés az egyházi és politikai község statisztikai jellemzőinek bemutatásával indul. Kiskőrös járási székhely, lakóinak száma cirka 13 500 fő volt. Népessége döntő részben szőlő- és gyümölcsstermesztéssel foglalkozott. Az evangélikus hívek száma 8–9 ezerre volt tehető, tehát igen népes, és arányában meghatározó eklézsiát alkottak. A megye legnagyobb evangélikus gyülekezetében 5 pap végzett szolgálatot, Ponicsán Imre igazgató-lelkész vezetésével. A tiszteletesek együttműködési hajlandóságáról Szakács megállapította, hogy valamennyi „illojális”.

Kiskőrös lutheránus eklézsiája 1948-ban egy igen jelentős befogadóképességű imaházat emelt, mely épületben kialakítottak egy 800 fő befogadására alkalmas előadó-, színházteremet is. Az imaházban pezsgő kulturális élet folyt, többségében vallásos témájú színdarabok, hangversenyek, szavalóversenyek szerepeltetésével. Emellett rendszeresen tartottak szeretetvendégségeket is. A gyülekezetnek népes, mintegy 80 fős énekkara és egy 20–25 fős „törzsgárdából” álló színjátszó köre alakult. Az énekkar vezetője Tóth-Szöllős

11 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-6-292/2/1955. A kiskőrösi evangélikus lelkészek működése. 1. p.

Mihály segédlelkész volt, akinek segítségére volt Fekete Sándor pedagógus, a megyei tanács oktatási osztályának kinevezett és megbízott ének szakos tanfelügyelője. Feketét az egyházközség szervezőmunkájában való tevékeny részvételéért később retorziók érték. A gyülekezeti élet szervezőmunkájának másik motorja dr. Murányi György volt, aki ötletes módszerekkel építette közösséggé az evangélikus híveket. Egyik innovációja például az volt, hogy az imaház felépítését tudatosan alakította a közösség összekovácsolására, úgy, hogy az önkéntesen vállalt munkákba igyekezett minél szélesebb tömegeket bevonni. Emellett az építkezést fotókkal részletesen dokumentálta, a nyersanyagból pedig összeállított egy diaszorozatot, melynek nagyközönség előtti bemutatójára éppen a látogatás alatt készülődött.

1. kép: Kiskőrösi evangélikus imaház építése (1948)
Kiskőrösi Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye

A képes bemutatóval kapcsolatban jóhiszeműen megjegyezte az hitközség ügyei iránt érdeklődő ÁEH előadónak: „Képzeld el uram, milyen nagy lesz a látogatottság a vetítések alkalmával, hiszen minden ember szeretné magát filmen látni, márpedig ilyen ember sok van. Mi annak idején úgy osztottuk be az embereket a munkába, hogy később több ezren mondhassák magukénak az imaházat”.¹² A munkanaplóba történt betekintés nyomán az egyházügyi előadó alaposan meglepődött, menyire kiterjedt a gyülekezet

12 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-6-292/2/1955. A kiskőrösi evangélikus lelkészek működése. 3. p.

ifjúsági szolgálata. Bár hittanra csak alig több mint 500 iskolás gyermek járt, összesen 800–1000 fiatallal foglalkoztak rendszeresen, mely sokszor a gyülekezet keretein is túlnőtt. A valláserkölcös módszertanában is új utakat kerestek a hitoktatók növendékeik lelkéhez, és minden jel szerint sikerrel is jártak. „[...] *manapság az ifjúság vallásos nevelésének egyetlen lehetséges módja van: színes előadások, képes igehirdetés, ifjúsági tárgyú színdarabok előadása, stb.*”. Jól látták azt is az egyház lelkészei, hogy evangelizáló színezetű kulturális tevékenységük mérete rég túllépett a hatalom által tolerálható küszöbön. Dezséri püspök óvva is intette Sikter Andrást: „[...] *hagyják abba, vagy legalábbis mérsékeljék az imaházban a kulturális jellegű pasztorációt, mert ez előbb-utóbb az imaház államosításához vezet*”.

2. kép: Dr. Murányi György konfirmandus lányokkal (1947)
Kiskőrösi Városi Könyvtár Helytörténeti Gyűjteménye

A jelentésbe foglalt helyzet „megszüntetésére” Szakács cselekvési tervet dolgozott ki, amely a jól bevált receptet követte: 1. Személyi döntések: Murányi György lelkészt át kell helyezni más településre, Fekete Sándort felelősségre kell vonni 2. Államosítás: kollektív tulajdonba kell vonni a kultúrházat; 3. Fel kell éleszteni a pártfelügyelet alatt álló társadalmi szervezetet, fokozottabb politikai és kulturális tevékenységet kell végezni; 4. Megfélemlítés, bomlasztás: meg kell szerezni az énekkar és a színjátszó társulat tagjainak névsorát, abból a célból, hogy „*az illetékes szervek folyamatosan megkezdjék ezen személyek eltávolítását az egyháztól*”; 5. Beszervezés: biztosítani kell, hogy a megtett intézkedéseket az egyház vezetősége is legitimálja (Dezséri püspök és Sikter András esperes).

Az ÁEH hivatali gépezete elindult. 1956. január 7-én Szakács Gyula hivatali szobájába rendelte Sikter András esperest, Ponicsán Imre igazgató-lelkészt és dr. Murányi György lelkészt, hogy közölje velük intencióit.¹³ Mire is kívánt kilyukadni a megbeszélés során Szakács? Először is arra, hogy változást érjen el a megye evangélikus lelkészeinek „magatartásában”, vagyis lojális támogatást várt el a politikai együttműködés terén. Másodsorban a kulturális programok megszüntetését akarta kieszközölni. A megbeszélésre Szakács Gyula alaposan felkészült. Beszerezte mindazon evangélikus presbíterek és egyházközségi képviselők neveit, akik az állami közterhek vállalása terén hátralékkal rendelkeztek (22-en voltak). A kiskőrösi tanácstól megkért adatok alapján a hivatalnok azt is megállapította, hogy a szóban lévő személyek, szám szerint 97, fele kulák volt. Tanulmányozta még az evangélikusok pasztorálási tevékenységét, alkalmazott módszereit, „sajátos foglalkozásmódjukat”. Egyszerűen körülbírt el az egyház előjáróinak sarokba szorítására. A megbeszélés irányát természetesen Szakács Gyula szabta meg. Először is alapos figyelmeztetésben résztette a lelkészeket. Mivel a Kiskőrösi járás mind a begyűjtésben, mind az adófizetésben élen járt a megyében (ezúttal igazán sajnálatos lehetett), így a pozitív tényekből kellett fegyvert kovácsolni. Az előadó felhívta figyelmüket, hogy a fegyelmezett adófizetés a sikerek tükrében különösen nagy felelősséget ró egyházukra, főleg mert legbelső köreikben számos hátralékos foglalt helyet. Kiemelt szempont volt továbbá a téveszmogalom elősegítése, mivel a térségben makacsul tartotta pozícióját az egyéni gazdálkodás formája. *„Igen határozottan közöltem a jelenlévőkkel, hogy ez az álláspont tarthatatlan, hogy az ilyen vélemények hirdetői a meggyezés ellen cselekednek, s a következőkben nem tűrünk meg ilyen ellenszegülést”* – világított rá az elvárásokra, minden ellentmondást kizárva Szakács. Mindehhez hozzátette, hogy más település „gyümölcsstermelő gyülekezeteiben” is megtalálták a módját a kollektív úton való haladásnak. Praktikus kommunikációs stratégiával az előadó szintetizálta a szocialista típusú szövetkezetesítés útját a hitközség szakrális kereteivel, miközben e kettőnek életszerű fúziója soha, sehol nem valósult meg a szocialista Magyarországon. Ilyen bevezető után következett a valódi mélyvíz, a legfajsúlyosabb téma: a kulturális tevékenység kérdése. Először is elmondatta Murányi lelkésszel a legutóbbi szeretetvendégségen elhangzottakat. Ezután közölte az dictumfactumokat, *„[...] külön-külön vettem a műsoron elhangzott témákat aszerint, hogy a következőkben mit szabad, és mit nem szabad gyakorolniuk [...] igen határozottan közöltem a jelenlévőkkel, hogy a színjátszás, az egyes jelenetek előadása, bibliai képek színpadon történő megjelenítése a mai naptól kezdve egyáltalán nem mehet”*.

13 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. . 16-6-28/6-1956. Az evangélikus kulturrendezvények leállítása. 1. p.

A szeretetvendégségekkel kapcsolatban előírta, hogy alkalmakat ritkítani kell, az egyház tagjai által szerzett költemények előadásától pedig tartózkodjanak. Helyette javasolta Petőfi, Ady és József Attila költészetét. A kórusokkal kapcsolatban kifejtette, hogy az énekkarok onnantól kezdve csak a templomi szertartások alkalmával léphettek fel. Vidéki szereplésükhöz csak a Népművelési Minisztérium engedélyével járult hozzá. Az elhangzott rideg utasítások minden bizonnyal hidegzuhanyként érthették a jelenlévő lelkészeket. Megkezdődött a megye evangélikus gyülekezeteinek visszafordíthatatlan elsorvasztása, a hitélet utolsó bástyáinak lebontása. Bár Ponicsán igazgató-lelkész óvatosan felvetette, hogy a jogszabályok nem tiltják a vallásfelekezeti kulturális tevékenységét, Szakács „a fennálló általános törvényekre” hivatkozott. Az ÁEH előadója – ellentmondás esetén – figyelmeztetett az imaház tulajdoni kérdésének elővételére is: amennyiben a gyülekezeti ingatlan továbbra is „kulturház funkciót” tölt be a jövőben, nem fogja elkerülni államosítását. *„Ez igen mély nyomokat hagyott a tárgyaló felekben, s még a búcsúzásnál is ezt a kérdést feszegették”*. A kihallgatást azzal zárta Szakács, hogy ki-ki végezze a maga feladatát, az egyház szakrális tevékenységét, míg a népművelést, az ifjúság nevelését bízzák a tömegszervezetekre. A tárgyalás után Sikter Andrást még egy magánbeszélgetésre ott tartotta az előadó. „Figyelmébe ajánlotta” két lelkészének szemmel tartását. Közölte Szakács, hogy egyelőre nem kíván személyi változtatást Kiskőrösön, de ez csak a legkisebb „szabálytalanságig” fog tartani. Utasította az esperest, hogy lelkészeit instruálja ennek megfelelően. *„A tárgyalás ezzel lezárult, megtettem az első lépést az ev. lelkészek magatartásának megváltoztatása érdekében”* – összegezte intézkedéseinek summázatát Szakács Gyula ÁEH-előadó.

Az MDP Bács-Kiskun Megyei Végrehajtó Bizottsága intézkedései nyomán *„a kiskőrösi evangélikus befolyás ellensúlyozására igen sokrétű tevékenység kezdődött”*.¹⁴ 1956 februárjában valamennyi tömegszervezeti vezető két napot töltött a nagyközségben, ahol megtárgyalták a helyzet megoldásának további lépéseit. Az oktatási és népművelési szervek „eredményes” intézkedései nyomán április 4-én bemutatkozott az új, nagy létszámú kiskőrösi népi énekkar, a helyes magatartásra térített Fekete Sándor vezetésével. A kultúra irányváltása mellett tudományos előadást is szerveztek helyben: „antiklerikális” témájú előadást tartott „Kocsis elvtárs”, az *Élet és Tudomány* szerkesztője. A népművelési szervek irányításával beindult az ifjúsági klubélet, élénk tevékenységbe fogott a kiskőrösi TTIT is. A kommunista társadalmi és igazgatási szervek összehangolt cselekvése azonban csak az egyházi élet adminisztratív eszközökkel elért felbomlasztása révén érhetett célba. *„A tömegszerveze-*

14 MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-6-45/1956. Február havi összefoglaló jelentés. 7. p.

tek, valamint a Párt VB munkájával párhuzamosan én is többet foglalkozom Kiskőrössel, igyekszem kordában tartani az ott működő papokat. Ebben segítségemre van az a körülmény, hogy Murányi, vagy Ponicsán elhelyezése Kiskőrösről az elmúlt hónapokban igen valószínűnek látszott” – összegezte a kooperatív intézkedések hátterét Szakács Gyula.

Az evangélikus hitélettel összeforrt kulturális, pasztorációs szolgálat felszámolása – az államhatalmi önkény ellenére is – még sokáig kifogott a közhatalmi és „társadalmi” szerveken. A helyi közösségek hagyományos szociokulturális közegétől idegen tömegmozgalmak világa egyszerűen nem tölthette be a felekezetek kiszorításával hagyott űrt. A lelki közösségeken belül tovább élő kulturális szerveződésekre az 1958 után lefolytatott pártvizsgálatok is felhívták az arra illetékesek figyelmét.

Melléklet

Szakács Gyula jelentése a kiskőrösi evangélikus lelkészek működéséről

„Bács-Kiskun megyei Tanács Vb. Egyházügyi Hivatala.
Kecskemét, Beloianniszt tér 2.

003-31/1955.

Szigorúan titkos!

*Tárgy: A kiskőrösi evangélikus
lelkészek működése.*

Jelentés.

Kecskemét, 1955. december 17.

A Hivataltól kapott utasítás, valamint a megyei Párt VB Agit. Prop. osztályával történt megbeszélés értelmében egy teljes napot töltöttem Kiskőrösön azzal a céllal, hogy alaposan megvizsgáljam az evangélikus lelkészek tevékenységét, befolyásukat a község lakóira, s általában teljes képet nyerjek az itteni evangélikus egyház tevékenységéről. Különös tekintettel voltam a vizsgálat során a szóbanforgó egyház kulturális tevékenységére, ugyanis az ezzel foglalkozó korábbi jelentésem csak részben elemezi a helyzetet.

Bevezetőül még annyit, hogy Kiskőrös járási székhely, lakóinak száma cc 13.500 fő, többnyire szőlő- és gyümölcsstermelő. Mintegy 8-9 ezerre tehető a községben élő evangélikusok száma, s ezek túlnyomó többsége eleven, rendszeres egyházi életet él. Megyénknek e legnagyobb ev. gyülekezetében öt pap teljesít szolgálatot: Ponicsán Imre igazgató-lelkész,

dr. Murányi György lelkész,

Tóth Szöllősi Mihály másod-lelkész,

Mina János, hitoktató és

Sebes István hitoktató.

Általános jellemzésül annyit, hogy az együttes már több éve ebben a házasításban dolgozik, s mivel az együttes minden tagja külön-külön is ilojális, képviselője a »tisztá« ev. egyháznak – természetesen, hogy a fenti csoporto-

sítás részünkről a legszerencsétlenebb, semmi esetre sem eszköze a község felemelkedésének, a közel kilenc ezer evangélikus hívő mellénk állításának. Az így kialakult »ötös fogat« vezérlova dr. Murányi György lelkész /az igazgató-lelkész pedig Ponicsán/, akit személy szerint is megillet a »megye legreakciósabb ev. lelkésze« jelző.

Ezek után nézzük a vizsgálat és a korábbi tapasztalatok alapján kialakult képet.

Kiskőrös evangélikussága – mint jelentésem elején említettem – vallásos buzgóságban, az egyház különböző rendezvényeinek látogatásában, ennek anyagi támogatásában magasan kiemelkedik a többi ev. gyülekezettől. Mindezt a fent említett »ötös fogat« úgy érte el, hogy egyébként nagyméretű templom mellett 1948-ban, Petőfi »emlékére« épített egy nagy méretű imaházat. Ezen épület tudomásom szerint nyolc helyiségből áll, ebből jelentős a mintegy 800 személy befogadására alkalmas előadó-terem és az 50-60 férőhelyes kis imaterem. Az előbbi ülőhelyekkel kényelmessé tett karzattal, valamint jól megépített, vidéken nagynak mondható színpaddal van ellátva, pontosabban a jól megépített vidéki színházterem képét adja.

A többi helyiség öltöző, szertár és egyéb célokat szolgáló mellékhelyiség. Kívülről féligkész épület képét mutatja az objektum, mivel még csak most gyűjtik a épízt a bepucolására. A gyülekezet anyagi erejére jellemző, hogy az 1956-os költségvetésben 40.000 forintot jelöltek meg az épület teljes befejezésére. E munkálatokat értesüléseim szerint jövő év tavaszán kezdik meg. Az imaházban rendszeres, előre elkészített tervek alapján irányított hitéleti tevékenység folyik, amit – figyelembe véve a rendezvények jellegét – nyugodtan kulturális tevékenységnek is nevezhetünk. Ezzel kapcsolatos, ez év febr. 9-én készített jelentésemben már foglalkoztam azzal, hogy egész évben, de különösen a téli időszakban folyunk az u.n. »képes igehirdetés« szerepét betöltő kulturműsorok, egymást érik a színdarabok, jelenetek, énekkari hangversenyek, szeretetvendégségek, szavalóversenyek stb. Ezek megszüntetésére a Hivatal protestáns alosztálya által adott direktívák figyelembe vételével az év elején tettem is kezdetleges intézkedéseket. A tavasz folyamán más funkcióba való áthelyezésem következtében nem nyert végleges felszámolást a fenti helyzet, csupán azt értem el, hogy a kiskőrösi és környéki ev. »kulturegyütések« megszüntették vidéki szerepléseiket, nem mentek ettől kezdve a szomszéd községekbe vendégszereplésekre, s ezzel a szóbanforgó imaház programja is hézagosabb lett.

Távollétem idején a járási Párt VB, valamint a községi tanács VB vezetői külön-külön írásban fordultak hozzám, s adminisztratív jellegű intézkedéseket javasoltak e helyzet megszüntetésére. Ezek után visszakerülésemtől fokozott figyelemmel kísértem az »ötös fogat« munkáját, ezen belül a kulturális tevékenységet. Így van módom elemezni a jelenlegi állapotokat.

A gyülekezetnek jelenleg egy 80 főből álló énekkara van, tagjai 75%-ban fiatal fiúk és lányok. A kar tényleges vezetője Tóth Szöllősi Mihály másod-lelkész, sokat segít azonban az énekszámok tanulásában, ill. tanításában Fekete Sándor pedagógus, a megyei tanács Oktatási Osztályának kinevezett és megbízott énekszakos tanfelügyelője, aki korábban a gyülekezet kántora volt. (jelenleg a vele egy háztartásban élő apósa a kántor/ Ez a pedagógus igen eredményes munkát végez a színdarabok betanításában is, s általában sokat van együtt a gyülekezet lelkészeivel, legutóbb magam is ott találtam Ponicsán Imre lelkész lakásán, amint éppen kukoricát morzsol a pap és papné társaságában. Az énekkar ezévi szerepléséből kiemelkedik jelentőség és anyagi haszon szempontjából a békéscsabai és a nyíregyházi vendégszereplés, de az otthoni fellépések is jól jövedelmeznek, hiszen a községben jó híre van az énekkarnak, s minden alkalommal telt ház jellemzi fellépésüket.

A színjátszó gárda számáról és összetételéről már nehezebb tiszta képet kapni, mert az változik az előadások szerint. Van egy 20-25 fős »törzsgárda«, akikre mindig számítani lehet, s akik már több éve aktív szereplői a gyülekezet rendezvényeinek. A »törzsgárda« legtöbbször serdülő korban lévő fiatal, néhány iskolás is akad közöttük. E csoport tagjai egyébként állandó munkások is a gyülekezet belső dolgaiban, szabadidejükben a templomban, az imaházban szorgoskodnak, azaz a papok ingyenes kiszolgálói, eszközök »a nyáj legeltetésében«. A színjátszók fő irányítója maga Ponicsán Imre, de – mint mondtam – Fekete Sándor pedagógus itt is sokat segít, mondván, hogy »segítem a kultúra elterjedését és magam is szerelmese vagyok a kultúrának, különösen a zenének.«

Érdeemes néhány szót arról ejteni, hogy milyen darabok foglalkoztatják a kultúra e buzgó »terjesztőit«. Vizsgálatom során kezembe akadt öt kis könyvecske, pontosabban öt műsorfüzet. Ezeket mellékelem, de néhánynak a címét külön is aláhúzom, mivelhogy a címből általában következtetni lehet a »mű« mondanivalójára is. Figyelmet érdemel a Hazatérés c. három felvonásos u.n. »népi színmű«, amely 1948-ban került nyilvánosságra, s amit a kiskőrösi evangélikusok a közeljövőben szándékoznak előadni. A darab tele sovinizta, nacionalista kifejezésekkel, legfőbb jellemzője természetesen annak magyarázása, hogy csak az istenben hívő ember boldogul. A Még az éjjel... c. három

felvonásos finnből lett magyarra fordítva, s szívet szaggató jeleneteivel eddig a legnagyobb népszerűségnek örvend, a legtöbb pénzt hozta a konyhára úgy Kiskőrösön, mint a környék ev. gyülekezeteiben. Most van előkészületben a Tékozló fiú előadása, karácsonyra és szilveszterre kisebb jelenetekkel, valamint vallásos tárgyú párbeszédekkel készülnek jelentésem hősei.

Külön foglalkozom dr. Murányi György lelkésznek a filmezés primitív eszközökkel történő megvalósításában nyújtott kimagasló munkásságával. Ez az ember már 1948-ban számított a kultúra ily nagymérvű elterjedésére, s ezért annak idején több száz fényképefévételt készített azokról a munkacsoportokról, akik társadalmi munkában, felváltva dolgoztak az imaház építésén. A felvételekből most diafilmet készít, s hamarosan ezt a filmet fogják vetíteni a kiskőrösi ev. imaházban. Ezzel kapcsolatban Murányi ezeket mondotta: »Képzeld el uralom, milyen nagy lesz a látogatottság a vetítések alkalmával, hiszen minden ember szeretné magát filmen látni, márpedig ilyen ember sok van. Mi annak idején úgy osztottuk be az embereket a munkába, hogy később több ezren mondhassák magukénak az imaházat«. Nagyon »tetszett« az ötlet, s mikor kifejeztem tiszteletem nevezett érdemeiért, Murányi még hozzá fűzte: »Hát igen kérem, mi gondolkozva dolgozunk!« Mondanom sem kell, hogy máris mindent elkövettem illetékes szerveken keresztül, hogy ebből a vetítésből csak hiú ábránd legyen. Mindenesetre ez jellemző az »ötös fogat« gazdag fantáziavilágára, módszerbeni bőkezűségére.

Nagyjából ennyit sikerült megtudnom nevezettek kultúréletéből. Ezen ismeretek birtokában aztán Ponicsán Imre lelkész jóvoltából betekintettem a »munkanaplóba«, aminek lényege az, hogy évről-évre pontosan bevezetik a végzett funkciókat, külön rovatba írják a felnőttekkel és a fiatalokkal, valamint a tanyasi lakosokkal történt foglalkozásokat. Elég volt csak két hónap bejegyzéseit megnézni, s máris bizonyítást nyert: a kiskőrösi ev. lelkészek legfőbb feladatuknak tartják az ifjúság kézbentartását. Hittanra nem sokkal több, mint 500 gyerek jár, s mégis 800-1000 fiatal mond magának az egyház. Az ifjúság tömegeivel való foglalkozás esetenként túl nő az ev. gyülekezet keretein, amennyiben a kultúrrendezvényeken számos más vallású fiatal is megjelenik. Saját meggyőződésem és a helyi elvtársak véleménye azt is bizonyítja, hogy az ev. lelkészek által foglalkoztatott fiatalok – különösen az iskolabajárok – meglehetősen fanatikusak, mély gyökerei vannak máris a vallásos ideológiának az ev. fiatalságban. A községi Petőfi Sándor ált. fűiskolában pl. 1954. őszén parázs verekedésre került sor a negyedik osztályosok között, mert egyik párttagnak a fia azt bizonyította, hogy nincs isten. A kijelentésre három ev. fiú tetteleléssel válaszolt, az igazgátónak kellett szétválasztani őket.

Érdemes még azt elmondani, hogy mint vélekednek e helyzet ismeretében az érdekeltek, vagyis az öt lelkész és maga Sikter András esperes. Elsősorban is valamennyien nyíltan és határozottan leszögezik, hogy »manapság az ifjúság vallásos nevelésének egyetlen lehetséges módja van: színes előadások, képes igehirdetés, ifjúsági tárgyú színdarabok előadása stb. útján állandóan és rendszeresen fogalkoztatni őket.«. Sikter esperes maga is kijelentette, hogy már kezdetben is ilyen céllal vezették be az ev. egyháznál, főleg az alföldi gyülekezeteknél a kulturális tevékenységet. Amikor közöltem vele és a két vezető lelkésszel, hogy ez nem megengedett, s hogy ez csak Bács megyében van divatban, hivatkoztak más területek hasonló ténykérdésére és a fent elmondottakra. Sikter megjegyezte, hogy 1952-ben már figyelmeztette őket Dezséri püspök: hagyják abba, vagy legalábbis mérsékeljék az imaházban a kulturális jellegű pasztorációt, mert ez előbb utóbb az imaház államosításához vezet. Hivatkoztak még nevezettek arra is, hogy a községben nem folyik kellő kulturélet, s ennyi embernek vannak igényei e tekintetben. Felvetette még Sikter esperes azt is, hogy »... jó lenne már, ha a püspök meghatározná az e kérdésben tanúsítandó álláspontunkat, megszabná, hogy a kulturéletben meddig mehetünk el.«

A jelentésben leírt és részletesen elemzett helyzet megszüntetésére a magam részéről az alábbi javaslatokkal élek:

1./ Megfelelő politikai és adminisztratív előkészület után el kell végezni a szóbanforgó imaház államosítását, illetve a község kezelésébe történő átadását. Mindezt annak alapján, hogy az imaház nem megengedett célokat szolgált, ott az imaház jellegétől idegen munka folyt hosszú időn keresztül. Megjegyzem ennél a kérdésnél, hogy 1952-ben már egyszer kísérlet történt az átvételre a helyi Kiegészítő Parancsnokság részéről, Farkas Mihály elvtárs azonban ehhez nem járult hozzá.

2./ A tavasz folyamán végre kell hajtani Dr. Murányi György lelkész más gyülekezetbe való áthelyezését. Az ehhez szükséges anyagokat rövid időn belül egy kötetben felterjesztem a Hivatalhoz.

3./ A fenti, adminisztratív jellegű intézkedéseket meg kell előznie igen komoly politikai és kulturális munkának, különös tekintettel a községben élő fiatalokra. Még ebben a hónapban össze kell hívnia a megyei Párt VB Agit. Prop. osztályának egy közös megbeszélést a Népművelési, az Oktatási osztály vezetőjével, a Disz MB-vel és az MNDSz megyei vezetőjével. Itt külön-külön kell meghatározni véleményem szerint a feladatokat, s biztosítani kell, hogy

e szervek mindent megtegyenek a legközelebbi jövőben Kiskőrös politikai és kulturális arculatának megváltoztatására. Olyan helyzetet kell teremteni rövid időn belül, hogy a mi politikai és kultúr munkánk eredményezze az ev. kultúrélet hanyatlását, később megszűnését.

4./ Felelősségrevonást kell alkalmazni Fekete Sándor szakfelügyelővel szemben, éreztetni kell vele ezáltal, hogy az államilag fizetett pedagógusoktól mást várunk, jogunk van mást követelni. Véleményem szerint egy ilyen felelősségrevonás, illetve büntetés általában jó fog majd gyümölcsözni a többi vallásos befolyás alatt élő pedagógusokra is.

5./ A közeljövőben meg kell szerezniem a 80 tagú énekkar és a színjátszó »törzsgárda« tagjainak névsorát abból a célból, hogy illetékes szervek folyamatosan megkezdjék ezen személyek eltávolítását az egyháztól. Ez különös súllyal a fiatalokra vonatkozik.

6./ Végül minden eszközzel biztosítani kell, hogy Dezséri püspök és Sitker esperes azonosítsák magukat intézkedéseinkkel, segítsék elő a jelentésben részletesen elemzett helyzet mielőbbi megváltoztatását.

*/Szakács Gyula/
megbízott”*

Forrás: MNL BKML XXXV. 36. 2. cs. 119. ö. e. 16-6-292/2. Ötoldalas, gépelt jelentés, Szakács Gyula aláírásával.

ÖSSZEFOGLALÓK

IVÁNYOSI-SZABÓ TIBOR

KECSKEMÉT TÁRSADALMA AZ 1725. ÉVI NYILVÁNTARTÁSOK ALAPJÁN

A kora újkori Magyarország legnépesebb mezővárosának 17–18. századi gazdasági-társadalmi életéről, változásairól számos feldolgozás született már, a több évtizedes törökellenes, illetve belső háborúskodást követő mélypontból történő kilábolásról azonban nincsenek szervesen illeszkedő ismereteink a település vonatkozásában. A tanulmány hiánypótló témát dolgoz fel: Kecskemét társadalmának a Rákóczi-szabadságharc utáni újjászerveződését és gyarapódását mutatja be a 18. század első feléből fennmaradt dokumentumok segítségével. A címben említett nyilvántartások egyike ún. dicajegyzék, amely a városban élő gazdák és családjuk adóalapját, a birtokukban, háztartásukban lévő termelési eszközöket sorolja fel, a másik egy adójegyzék, amelyben az adózók nevét és a rájuk kivetett adó összegét rögzítették. A korszakból fennmaradt egyéb dokumentumokkal együtt e források segítséget nyújtanak az egyes vagyoni csoportok közötti határvonalak meghúzásához, több szempontú elemzésük révén azonban nemcsak a közösség rétegzettsége tárható fel, hanem a társadalom szerkezetében végbemenő folyamatokat is érzékeltetni lehet, továbbá a település igazgatásának egy-egy sajátosságáról is szerezhetünk további ismereteket.

GÖNCZI GERGŐ

PETŐFI SÁNDOR ÉS A SZABADSZÁLLÁSI KÖVETVÁLASZTÁS

A szerző írásában Petőfi Sándor Szabadszálláson elszenvedett választási kudarcának körülményeit, utóéletét és okait kívánja átfogóan bemutatni. Kutatásához felhasználta a témában illetékes monográfiákat és szaktanulmányokat, illetve korabeli újságcikkeket az Arcanum adatbázisból és a Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Megyei Levéltárában fellelhető forrásokat. Utóbbiakat elsősorban Szabadszállás község feudális kori anyagából (MNL BKML V. 376/a.) és a Petőfi Sándor iratait tartalmazó fondból (MNL BKML XV. 11) szerezte be.

Igyekezett összegyűjteni a választás kimenetelét meghatározó, Petőfi körül kibontakozó botrányokat, amelyeknek eltűlésével a szabadszállási kaputosok ellene tudták hangolni a választópolgárokat, és végül távozásra kényszerítették. A választás idején történt, június 11–15. közötti események, a Petőfi megbuktatásán munkálkodó kerületi hivatalnokok és a választási jegyzőkönyv bemutatása után kitér Petőfi és hívei új választásért folyó küzdelmére. Hangsúlyos szerepet kap az országgyűlés által tárgyalt kérvény sorsa, Petőfi Sándor és Nagy Károly meghiúsult párbaja és az ügy kivizsgálásával megbízott háromtagú küldöttség elmaradt útja.

A tanulmány konklúziója, hogy Petőfi választási kudarcában a személyéhez köthető botrányok nélkül a választási csalás nem valósulhatott volna meg.

SZABÓ BENCE

**KECSKEMÉT URBANIZÁCIÓJÁNAK
KÖZEGÉSZSÉGÜGYI VONATKOZÁSAI,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL
A CSATORNÁZÁS KÉRDÉSÉRE,
A 19. SZ. MÁSODIK FELÉBEN**

A 19. század második felére Kecskemét dinamikus fejlődési pályára tért rá, a modernizáció és városiasodás jelensége azonban szembeszökő aszimetriát mutatott. A város oktatási intézményhálózatának gyarapodása, a közlekedési viszonyok vasút adta előrehaladása, a szellemi élet pezsdülése ellenére Kecskemét infrastruktúrája nehezen tudta meghaladni az elmúlt korok szintjét. A város ivókútjainak vize egészségtelen és élvezhetetlen volt még a századforduló táján is, nyáridőben poros levegője, parkjainak, sétányainak kicsinysége, fürdőinek elavultsága a közbeszéd állandó tematikáit képezték. A megoldásra váró sarkalatos feladatok leginkább a vízrendezés kérdésével függtek össze, melybe az ivóvízellátás mellett (illetve azt megelőzve) a csatornázás körüli teendők tartoztak. Az esztétika és közegészség messzemenő szempontjain túl a város egyre dinamikusabbá váló közlekedése is a városi nyílt kanális kérdésének végleges megoldása után kiáltott. A korszak legfontosabb teendőjévé a már meglévő csatornák kiterjesztése és korszerűsítése vált.

Az elsőként tervbe vett tégláárok lényegében a belváros északi részének gyűjtőcsatornája lett, mely a belső sétánytól kiindulva az Aradi és Folyóka utcákon áthaladva vezette le a városrészben összegyűlt csapadékvizeket. A csatorna egyes szakaszai 1878 és 1880 között készültek el. A jelentősebb csatornázási munkálatok városszerte ezt követően vettek lendületet és a 20. század elejére tolódtak ki.

HLBOCSÁNYI NORBERT

A BÉCSI FEKETE PÉNTEK KECSKEMÉTI ÁLDOZATA, GALLIA FÜLÖP ÉLETE

A tanulmány egy kecskeméti kereskedő, Gallia Fülöp életét dolgozza fel társadalmi és gazdaságtörténeti szempontok alapján. Gallia Csehországban született, német anyanyelvű, zsidó vallású családban. Szülei feltehetően taníttatták, hiszen műveltsége a későbbiekben mind munkássága, mind magánéleti tevékenysége során kitűnt. Az ifjú Gallia a kalandvágy és az új lehetőségek miatt először Pesten próbált szerencsét, majd a kecskeméti zsidó hitközség hívására német nyelvű tanárnak állt, és tizenegy éven át nevelte a helybeli gyermekeket. Megszerette Kecskemétet és az itt élő embereket, megtanulta a nyelvet, feleséget is itt keresett magának, magyarrá vált, és jó ismeretségbe került Jókai Mórral. Kiváló gazdasági érzékkel figyelt fel a kecskeméti kultúrcikkhiányra, így hamarosan megnyitotta a város első könyv- és írószer-kereskedését, majd nyilvános kölcsönző könyvtárat állított fel. A kereskedés mellett könyvkiadással is foglalkozott továbbá részt vett Kecskemét első hírlapjának pénzügyi működtetésében. Gallia Fülöp – helybeli pénzintézet ekkor még nem lévén – hitelnyújtással is foglalkozott, valamint hazai és külföldi értékpapírok adásvételével, leszámítolással, kapcsolatban állt különböző bankházakkal. Sikeres vállalkozását 1873-ban érte utol a balszerencse, a bécsi krach következményeként üzleti partnerei csődbe rántották. Tőzsdei befektetésének elvesztése, veszélybe került kereskedése miatti elkeseredésében 1873. augusztus 6-án végzett magával.

ÁDÁM ANDRÁS–TÓTH SZILÁRD

A KECSKEMÉTI ÖRÖKLŐ ÉS TÖKÉT ALAPÍTÓ EGYESÜLET TÖRTÉNETE

A tanulmány rövid bevezetőjében bemutatja általánosságban a biztosítás alap-gondolatát, majd a magyar biztosításügy történetét. E mellett részletezésre kerül – már a témára fókuszálva – a kölcsönösségi alapon folytatott biztosítási tevékenység szerepe a magyar biztosítás történetében, különös figyelemmel a temetkezési egyesületekre, ezen belül az elsőként létrejött kecskeméti temetkezési egyesületek rövid történetére és szerepére.

Rátérve a dolgozat konkrét témájára, hosszan tárgyalásra kerülnek a Kecskeméti Öröklő- és Tökét Alapító Temetkezési Egylet létrejöttének körülményei, illetve történeti-jogi szempontok alapján elemzik a szerzők annak alapszabályát. Az írás második felében a temetkezési egyesület örvendetesen nagy mennyiségben ránk maradt igazgatósági és közgyűlési jegyzőkönyvei alapján a tanulmány kísérletet tesz az egyesület majd 100 éves működésének rekonstruálására. A teljesség igénye nélkül foglalkozik a mű az alapítás történésein túl a tisztségviselők és feladatkörük nevesítésével, a taglétszám és nyilvántartás folyamatos gondjaival, a tagdíjak befizetésével, illetve a tag halála esetén a járandóságok kifizetésével kapcsolatos jogesetekkel, visszaélésekkel. A források bőségének köszönhetően betekintést kaphatunk az egyesület napi működésének keresztmetszetébe, hisz a dokumentumok sok, egymástól eltérő apró esetet, ügyet, illetve az ezzel kapcsolatos ügyintézés, egyesületi reakciót őriztek meg az utókor számára.

TÁNCZOS-SZABÓ ÁGOTA

A KECSKEMÉTI SIKETNÉMA-INTÉZET TÖRTÉNETE

Kecskemét első gyógyepedagógiai intézményét, a siketnéma-intézetet, 120 évvel ezelőtt, 1900-ban alapították, a városvezetés és a közoktatási minisztérium együttműködése nyomán. Az iskola csaknem öt évtizednyi fennállása alatt több száz hallási fogyatékos gyermeket próbált kiemelni kilátástalan helyzetéből, és visszaadni az életnek, a társadalomnak. A tanulmány – a rendelkezésre álló csekély forrásanyag alapján – arra vállalkozott, hogy

összefoglalja az intézet működéstörténetét, bemutassa a siketnéma gyerekek múltbéli oktatásának jellegzetességeit, továbbképzésük egykori lehetőségeit, az értük küzdő pedagógusok erőfeszítéseit, eredményeit. Külön fejezet szól a vakok rövid életű foglalkoztató műhelyéről, a Siketnémákat Gyámolító Egyesület segélyező tevékenységéről és az intézet hosszú távú elhelyezésére készített építészeti tervek sorsáról.

SZABÓ BENCE

EVANGÉLIKUS GYÜLEKEZETEK A KOMMUNISTA DIKTATÚRA VIHARÁBAN

A II. világháború lezárultával Magyarország a szovjet nagyhatalmi érdekzóna részévé vált. A megszálló idegen csapatok tartós katonai berendezkedése egyet jelentett a sztálinista típusú politikai rendszer átültetésével, melynek egyik sarokpontja volt a pártállam szellemi-világnézeti monopóliumának, kizárólagos egyeduralmának megteremtése. A formailag alkotmányos berendezkedéstől a proletárdiktatúrába való átmenet során a kereszténység és annak képviselői a munkáspártok hatalmi törekvéseinek célpontjaivá váltak, mert a vallásfelekezetek hagyományos rendeltetését egy új hordozó közeg, az állampárt sajátította ki magának. Már az álkoalíciós időszak alatt elkezdődött az egyházak perifériára szorítása, társadalmi kapcsolatrendszereik erőszakos elsorvasztása. Megyénkben legtovább az evangélikus felekezet tudta megőrizni hitéleti szabadságát, melynek felszámolására az egyházügyi hivatal 1955 végén indított offenzívát. A tanulmány az evangélikus hitélet utolsó megnyilvánulásainak elfojtására, az egyházi élet színtereinek felszámolására tett kísérlet egyes állomásait mutatja be.

Tartalomjegyzék

TANULMÁNYOK	7
Iványosi-Szabó Tibor KECSKEMÉT TÁRSADALMA AZ 1725. ÉVI NYILVÁNTARTÁSOK ALAPJÁN	9
Gönczi Gergő PETŐFI SÁNDOR ÉS A SZABADSZÁLLÁSI KÖVETVÁLASZTÁS	69
Szabó Bence KECSKEMÉT URBANIZÁCIÓJÁNAK KÖZEGÉSZSÉGÜGYI VONATKOZÁSAI, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A CSATORNÁZÁS KÉRDÉSÉRE, A 19. SZÁZAD MÁSODIK FELÉBEN.....	101
Hlbocsányi Norbert A BÉCSI KRACH KECSKEMÉTI ÁLDOZATA, GALLIA FÜLÖP ÉLETE.....	119
Ádám András–Tóth Szilárd A KECSKEMÉTI ÖRÖKLŐ ÉS TÖKÉT ALAPÍTÓ EGYESÜLET TÖRTÉNETE	143
Tánczos-Szabó Ágota A KECSKEMÉTI SIKETNÉMA-INTÉZET TÖRTÉNETE.....	203
Szabó Bence EVANGÉLIKUS GYŰLEKEZETEK A KOMMUNISTA DIKTATÚRA VIHARÁBAN.....	233
ÖSSZEFOGLALÓK	253

Online kiadás:

Megjelent 2020. november 9-én
az MNL Bács-Kiskun Megyei Levéltára honlapján
(https://mnl.gov.hu/mnl/bkml/bacs_kiskun_megye_multjabol_sorozat)

